

634 / 3
1960 №6

თ. ათაბეგიაძე

თეზური კილი

თუშურო კიდე

Труды кафедры древнегрузинского языка. 6.

Ф. УТУРГАИДЗЕ

**ТУШИНСКИЙ ДИАЛЕКТ
грузинского языка**

под редакцией
А. Г. Шанидзе

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ТБИЛИССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. СТАЛИНА
ТБИЛИСИ * 1960

499.962.1.0

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები. 6.

თ. უთუაჩაიძე

თუბუჩი კილო

აკაკი შანიძის
რედაქციით

სტალინის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბამონცვემოლა
თბილისი * 1960

ქართული ენის ენციკლოპედია.

საქართველოს
ენციკლოპედია
2007-2009

მონოგრაფიის პირველ ნაწილში (გვ. 1—70) განხილულია ქართული ენის ერთი მთის კილოს ძირითადი ფონეტიკური და მორფოლოგიურ-სინტაქსური მოვლენები, მეორე ნაწილი კი (გვ. 71—181) შეიცავს წიგნის ავტორის მიერ ადგილობრივ შეკრებილ ტექსტებს (პოეზიასა და პროზას). ნაშრომს ერთვის ლექსიკონი (გვ. 181—223), სადაც უმთავრესად ტექსტებში მოხვედრილი სიტყვებია გარჩეული. მონოგრაფია მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართული კილოების შესწავლის საქმეში. წიგნი გამოდგება დამხმარე სახელმძღვანელოდ ქართულ დიალექტოლოგიაში.

რედაქტორისაგან

თუშურ კილოს მე 1913 წ. ესწავლობდი მათათუშეთში (ამ სოფ-
ლებში: ფარსმა, დართლო, ომალო, შენაქო, დიკლო), სადაც ათი-
ოდე დღე დავყავ (3 სექტემბრიდან 12-მდე)¹. რა თქმა უნდა, ეს
დრო კმაროდა მხოლოდ წინასწარი ცნობის შესაკრებად. ნათლად
დაჩნდა, რომ ქართულად მოუბარი თუშების ენა გარკვეული ნიშ-
ნების მიხედვით ახლო დგას ხევსურულთან და მოხეურთან, რის
გამოც მე მათ, სამივეს ერთად, ფხოური კილოები ვუწოდე². მცი-
როდენი მასალა, რომელიც მე თუშური კილოს შესახებ დავბეჭ-
დე³, ნათლად აჩენდა, თუ რა საინტერესო კილოსთან გვქონდა
საქმე. ამიტომ თ. უთურგაიძის მონოგრაფია, რომელიც შუქს
ჰფენს ამ კილოს მთავარ თავისებურებათ, უთუოდ კარგი შენაძე-
ნია ქართული დიალექტოლოგიისათვის. ამ ნაშრომში მთავარია
ტექსტები, რომლებიც თვით თ. უთურგაიძის მიერაა შეკრებილი
და საკმაო სიზუსტით ჩაწერილი. ეს გასაგებიცაა, რადგანაც
თ. უთურგაიძე თუშია და ეს კილო ბავშვობიდანვე აქვს შეთვი-
სებული. საკამათო შეიძლება აქაც იყოს, მაგრამ, საერთოდ, ეს
მასალები უთუოდ წინ წადგმული ბიჯია თუშური კილოს შეს-
წავლის საქმეში.

ნ. შ. ხ.

¹ Отчет о летней командировке 1913 г. в. Душетский и Тионетский
уезды Тифлисской губернии для изучения грузинских говоров (Изв.
АН, 1913, стр. 1069—1074=ა. შანიძე, თხზულებანი, I, 1957, გვ. 3—8).

² Ib.

³ ა. შანიძე, ქართული კილოები მთაში (კრებული ივ. ჯავახიშვილი-
ლის რედაქტორობით. 1915, გვ. 187—202=ა. შანიძე, თხზულებანი, I, 1957,
9—19); სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე
პირისა ქართულ ზნებში. 1920 (=თხზულებანი, I, 1957), §§ 64,70.

საქართველოს
პარლამენტის
მედიკალური
ბიბლიოთეკა

ქართული ენის თუშური კილო ერთი იმ კილოთაგანია, რომელშიც ძალიან ცხადად ჩანს სუბსტრატი ენის ელემენტები, განსაკუთრებით ფონეტიკასა და ლექსიკაში. ეს სუბსტრატი ენაა წოვა-თუშური, რომელიც ამჟამად მხოლოდ ზემო ალვანში გაისმის. მათათუშეთში წოვები აღარ ცხოვრობენ; კაი ხანია, რაც ისინი კახეთში არიან ჩამოსულნი და ზემო ალვანში დამკვიდრებულნი.

ა. შანიძე

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა

წინამდებარე ნაშრომი წარმოადგენს თუშური კილოს მონოგრაფიულ მიმოხილვას. განხილულია ამ კილოსთვის დამახასიათებელი ძირითადი ფონეტიკური და გრამატიკული მოვლენები. საკითხთა განხილვისას ყურადღებიდან არ ვუშვებდით სხვა კილოებისა და ძველი ქართული ენის მონაცემებს, რათა გამოგვევლინა საერთო სხვა კილოებთან და სალიტერატურო ქართულთან, ამავე დროს ცალკე გამოგვეყო კილოსთვის სპეციფიკური მოვლენები. ენობრივ მიმოხილვას ერთვის ტექსტები და ლექსიკონი.

ნაშრომში წარმოდგენილი თუშური ტექსტები ძირითადად შეგროვდა მთათუშეთში 1951, 1952 წლების ზაფხულში. მათი ნაწილი ჩაწერილია ჩალმისა და გომეწრის ხეობაში, ნაწილი — პირიქეთის ხეობაში.

თუშები ძირითადად ცხოვრობენ კახეთში, ქვემო ალვანში, მთათუშეთში ატარებენ ცხოლოდ ზაფხულს.

ქვემო ალვანი რადიოფიცირებულია. სოფელს აქვს სრული საშუალო სკოლა; ახალ გახეთებს თუშები იღებენ გამოსვლიდან მეორე მესამე დღეს. აქვეა კეთილმოწყობილი კლუბი, სადაც თათქმის ყოველ საღამოს უჩვენებენ სხვადასხვა ფილმს. ყოველივე ამის შემდეგ გაკვირვებას აღარ იწვევს ის ფაქტი, რომ აქაური მოსახლეობა ძირითადად მეტყველებს სალიტერატურო ენით.

შემთხვევით არ მომხდარა, რომ ტექსტების ჩაწერა ვამჯობინეთ მთათუშეთში. ჯერ ერთი, აქა-იქ კიდევ მოიძებნებოდნენ მთათუშეთის მკვიდრნი (სოფ. გუდანთაში, სოფ. დართლოში, სოფ. ხისოში) და, მეორეც, ყოფა-ცხოვრება აქ ჯერ კიდევ მთლიანად ვერ განთავისუფლებულა არქაული იერისაგან. ბუნებრივია, ასეთ გარემოში უფრო ადვილი იყო სანდო ტექსტების შეკრება. ტექსტების გვერდით გროვდებოდა ცალკეული სიტყვებიც.

საპატიო მოვალეობად მიმაჩნია უღრმესი მადლობა გამოვუცხადო თუშ მთქმელებს: გიო წვერაიძეს, ჩაღმა წეწიაიძეს, სამსონ ჯიჯურიძეს, სვიმონ ღუბაქელიძეს, დარეჯო ბექურიძეს, კობე ხაპრიძეს და სხვებს, რომელთა კარნახითაც ჩავწერეთ აქ გამოქვეყნებული თუშური ტექსტები.

ლექსიკონში ძირითადად შევიდა ის სიტყვები, რომელთაც ჩვენს ტექსტებში ვხვდებით. აქვე მოხვდა ცალკე შეგროვილი სიტყვებიც.

ვსარგებლობ შემთხვევით და მხურვალე მადლობას ვწირავ ჩემს მასწავლებელსა და ამ წიგნის რედაქტორს აკად. ა. შანიძეს, რომლის უშუალო ხელმძღვანელობითაც მომზადდა ეს ნაშრომი.

თ. უთურგაიძე

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

თუშურს განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მთის კილოებში. აქ ძველი ქართულისა და მთის სხვა კილოებისათვის დამახასიათებელი ფორმებისა და სიტყვების გვერდით ვხვდებით ისეთებსაც, რომლებსაც სხვაგან ვერ შევაცდებით ქართულში, როგორცაა, მაგ., გრძელი სმოვანი **ჟ** მკვეთრითურთ. ძტკიცებითი **წ** ნაწილაკი, **ოდ** სუფიქსი აღმატებით ხარისხში და სხვ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს თუშეთის ტოპონიმია: ბევრი სახელი მხოლოდ წოგური ენის მეოხებით იხსნება. უდავოა, რომ წოგების მეზობლობას თუშურ კილოზე საკმაოდ შესამჩნევი კვალი დაუტოვებია.

ტერმინებისათვის „თუშური“, „წოგური“. ჰუშურს ჩვენ ვუწოდებთ ქართული ენის იმ კილოს, რომელზეც მეტყველებს მთათუშეთისა და სოფ. ქვემო ალვანის მოსახლეობა. მთათუშეთში ძველად მცხოვრებლები ამჟამად ქვემო ალვანშია ჩამოსახლებული; ისეთები კი, რომლებიც ახლაც მუდმივად მთაში ცხოვრობენ, ერთეულებია.

თუშებმა ბარად ჩამოსვლა იწყეს მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში. მათი ჩამოსახლება ამჟამად შეიძლება თითქმის დამთავრებულად ჩათვალოს. მაგრამ თუშები კავშირს მაინც არ წყვეტენ მთასთან. მთაშია საუკეთესო საძოვრები და სახნავი მიწები, თუშების უმეტესობა ზაფხულს მთაში ატარებს.

წოგურს ვუწოდებთ იმ ენას, რომელზეც მეტყველებს სოფ. ზემო ალვანის მოსახლეობა. წოგური ქისტური ჯგუფის ენაა. წოგების უმეტესობა, ზაფხულს ტბათანაში ატარებს.

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში თუშურის სახელით ცნობილია წოგურიც¹, რომლისთვისაც ამჟამად უფრო მიღებულია „ბაცბური“, იმიტომ რომ თვით წოგები თავიანთ თავს ბაცბებს ეძახიან (მხოლ. ბაცავ-ს), ენას კი ბაცბურ მოტტ-ს (ბაცბურ ენას).

¹ A. Schiefner, Versuch über die Tusch-Sprache. Petersburg, 1856.

შეიძლება, რომ წოვების ენისათვის „წოვა-თუშური“ გვე-
წოდებინა, ხოლო თუშურისათვის „ჩაღმა-თუშური“ ან „ქართულ-
თუშური“. მაგრამ აქ უხერხულობას ქმნის კომპოზიტების მეორე
ნაწილი—„თუშური“, რადგან სულ სხვადასხვა წარმოშობის ენები
დაახლოებით ერთი სახელის ქვეშ ერთიანდება. ეს შეიძლება ზოგ-
ჯერ შეცდომის სათავეც გახდეს; მაგალითად, ი. დეშერიევი
სტატიაში *О взаимодействии древнеписьменных, младописьмен-
ных и бесписьменных языков*¹ წოვა-თუშურს უწოდებს ქარ-
თული ენის თუშური დიალექტის მოქცევას (Цоватуншинский го-
вор тушинского диалекта грузинского языка²). ეს, რა თქმა
უნდა, შეცდომაა. წოვა-თუშუი ვერ იქნება თუშურის მოქცევა,
კილო-კავი, რადგან ისინი, როგორც აღვნიშნეთ, სხვადასხვა ენო-
ბრივ ჯგუფს განეკუთვნებიან.

პროფ. ა. შანიძე ქართულად მოლაპარაკე თუშების ენას
თუშურ კილოს უწოდებს³, მაგრამ მაინც შენიშნავს, რომ ლაპა-
რაკია ქართულად მოლაპარაკე თუშების ენაზე. აქაც შენიშვნის
მიზეზი კომპოზიტის მეორე ნაწილია—თუში. საბოლოოდ ჩვენთვის
ამ ტერმინებისათვის ამოსავალია წოვა და თუში. წოვას ქართ-
ველები ძხოლოდ და სხოლოდ წოვურ ენაზე მოლაპარაკეს უწო-
დებენ, თუშს კი ძირითადად ქართულ დიალექტზე მოლაპარაკეს
უწოდებენ.

ჩვენთვის ამ შემთხვევაში მნიშვნელობა არა აქვს საკითხს, თუ
ვისი სატომო სახელი იყო თავდაპირველად „თუში“.

¹ Вопросы теории и истории языка в свете трудов И. В. Сталина по языкознанию, 1952 года.

² იქვე, გვ. 469.

³ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრე-
ფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში: თხულებანი, I, 1957, გვ. 233.

ფ რ ნ ე ო ო კ ა

ფ ო ნ ე ტ ი კ ა

§ 1. ზოგიერთი ბგერის შესახებ თუშურში. თუშურში შემონახულია რიგი ბგერები, რომლებიც ძველ ქართულში მოიპოვებოდა, ესენია: **ა** და **ჟ**. გარდა ამისა, მოიპოვება თუშურისათვის დამახასიათებელი სამი ბგერა: **ზ**, **წ** და **ც**. ეს უკანასკნელი აკუსტიკურად ტოვებს ისეთსავე შთაბეჭდილებას, როგორსაც ზანურში ხმარებული აბრუპტივი ყ¹.

ა) **ა**. **ა**-ს ვხვდებით ხმოვანზე გათავებული სახელების ბოლოში; მაგ.: ძმა**ა**, და**ა**, წყარო**ა** და სხვა.

მას კიდევ ვხვდებით ზმნაზღვდებთან, სახელებთან და ზოგიერთ ნაწილაკთან ფშვინვიერი შემართვის ჰაეს მონაცვლედ (ნ. § 2); მაგ.: მახ**ლ**, მა**ქ**, მუ**ყუ** (აი), მი**ყ** (ღიახ, ჰო), მეს**წ**, მეგ**წ** და სხვა.

ა აღმავალ დიფთონგს ქმნის სიტყვის დასაწყისში, ბოლოში კი—ღამავალს.

ბ) **ჟ**. **ჟ**-ს, თუშურის გარდა, ქართული ენის ზოგიერთ სხვა კილოშიც ვხვდებით დღეს: ხევსურულში, ინგილოურში, ქიზიყურში... ქართულის მოძვე ენათაგან კი—სვანურში.

შემოაღნიშნულ წერილში პროფ. ა. შანიძე შენიშნავს ჯარის შესახებ, რომ „ის ძლიერ განირჩევა გამოთქმით ხანასაგან და ივმარება ზოგიერთ ძირის სიტყვებში, სწორედ იმ სიტყვებში, ძველადაც რომ ჯარი ივმარებოდა“².

მოგვყავს ჯარის შემცველი სიტყვების მოკლე სია.

საკუთარი სახელები

აჯადრ (სოფელია ფშავში)

ჯაყაა

აჯაიტრ (აჯაიტის ვორჯრ)

ჯვაჯიდრ (|| ქვაჯიდრ)

ჯაგიორ

ჯოლოა (კაცის სახელია)

ჯადორრ (|| ყადორრ)

ჯუნძაჯრ (ხუნძაჯრ)

¹ ა. შანიძე, ქართული კილოები მთაში, § 2: თხზულებანი, I, 1957, გვ. 11.

² იქვე, § 2.

საზოგადო სახელები და ზმნები

გაგლომაჲ	გევი
დალაჭეაჲ	ჭეესურ
დაჯლაჲ	ჯელრ, ჯემწიფეჲ (ჯელმწიფეჲ)
დაჯოცეაჲ	ჯერჯ
ვაჯშამი	ჯემ
მათრაჯ	ჯეეყანაჲ (ჯეეყანაჲ)
მაჯათ	ჯერელ
მომჯობაჲ (მეჯმეჯ 'მოეკლო')	ჯიდ
მოჯდაჲ	ჯირიმ
მოჯდომაჲ	ჯირჯალ
მოჯელეაჲ	ჯმალ
მოჯნავე (მხენელი)	ჯმაჲ
მოჯსნაჲ	ჯმელეთ, ჯმელ
მუჯლ	ჯმიად
მძაჯეჲ	ჯმოჲ
მჯედარ	ჯოთიშაყ
ნაჯშირ	ჯორჯ
საჯოც	ჯოჯობ
საჯსარ, ჯსნაჲ	ჯრასტუნ
უჯ, უჯიუჯ (მოუხერხებელი)	ჯსენებაჲ
ფეჯ	ჯშირ
ჩოჯაჲ	ჯიჯ
ჯალ	ჯლეჯაჲ (რჩოლა)
ჯამ (ვარგა, შდრ. ძვ. ქართ. ჯამს)	და სევა.

ზემოხსენებულ სიტყვებში ჯ მეორეული ჩანს შემდეგ ფორმებში: ჯეეყანაჲ (შდრ. ჯეეყანა), მაჯათ (შდრ. მახათი; „მახათი დიდი ნემსი“, ს უ ლ ხ.), ნაჯშირ (შდრ. ნახშირი; სვან. შიხ, ლიშხე), სავარაუდებელია, რომ ჯ მეორეულია შემდეგ სიტყვებშიც: ჯადორ (← ყადორი), ჯუნძაჯ (← ხუნძაჯ, თვით ხუნძები ასე გამოთქვამენ¹).

აღსანიშნავია, რომ ყ-სა და ქ-ს ჯ ენაცვლება ქიზიყურშიც; მაგ., ჯიზივი (ქიზიყი), ჯეეყანა (ჯეეყანა), ჯანჯრატო (ყანყრატო)².

¹ ეს ცნობა მოგვაწოდა დოც. ი. ცერცვაძემ.

² ს ტ. მენთეშაშვილი, ქიზიყური ლექსიკონი, თბილისი, 1943.

ქ-სა და ჯ-ს მონაცვლეობა არც ხევსურულისათვისაა უცნობი, მაგ., ჯორწილი (ქორწილი), საჯორწილო¹.

გ) **ც**: ქართველურ ენათაგან **ც** ბგერა ცნობილია ზანურში. იგი შეესატყვისება ქართულ ყ-ს; მაგ., ცუჯი, ცონა, ცინი (ყური, ყანა, ყინვა) და სხვა.

ზანურში **ც ყ-ს** ადგილს იკავებს ხმოვნების წინ, ზოგჯერ ვ-ს წინაც². თუშურში **ც** არ არის ყ-ს მონაცვლე. აქ იგი ძირითადად გვევლინება როგორც ხმოვნების გამყოფი; მაგ., ირაყო (უცხო), ხიყოზე (გვარია), გიყო და სხვა. მის შესახებ უფრო ვრცლად ქვემოთ გვექნება საუბარი (ნ. § 5).

თუ ხმოვანი სიტყვის დასაწყისშია და მას მოსდევს მკვეთრი **ც**, მაშინ ეს ხმოვანი ძლიერი შემართვის მქონეა. ძლიერი შემართვა ინგილოურ კილოსაც ახასიათებს; მაგ.: 'აი გინდა შენ ეექ — რა გინდა შენ აქ³.

ც-ს ვხვდებით აჭარულშიც. „**ც** ბგერა დადასტურებულია მხოლოდ სიტყვის თავში, ე. ი. როგორც თავკიდური ბგერა⁴.

დ) **წ** და **ჭ**: რაც შეეხება **წ** და **ჭ** ნიშნით გამოხატულ ბგერებს, ისინი უმარცვლო ხმოვნებს წარმოადგენენ, გვხვდებიან მხოლოდ სიტყვების ბოლოში. მათ შესახებაც დაწვრილებით ქვემოთ გვექნება საუბარი (ნ. § 7).

§ 2. ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა. ცნობილია, რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა ქართული ენისთვის ისტორიულად დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო; დღევანდელ ქართულში კი ამისი თითო-ორიოლა მაგალითილა გვაქვს: ჰა, ჰე...⁵ სვანურსა და ზანურში (ქანურ-მეგრულში) ამ მოვლენას უფრო ხშირად ვხვდვ-

¹ ხევსურული მასალები, ბეს. გაბუურის მიერ შეკრებილი, პროფ. ა. შანიძის რედაქციითა და მის მიერვე შედგენილი ლექსიკონითურთ: „წელიწადული“, გვ. 128, 131.

² ა. ჩიქობავა, ქანურის გრამატიკული ანალიზი, გვ. 20—21; გ. ახვლედიანი, ზოგადი და ქართული ენის ფონეტიკის საფუძვლები, § 5/3.

³ რ. დამბაშიძე, ინგილოური კილო, I, ტექსტები, „უნივერსიტეტის შრომები“, XXX V, გვ. 260.

⁴ ჯ. ნოლაიძე, აჭარა დიალექტოლოგიურად, 1936, გვ. 17.

⁵ Н. Я. Марр, Грамматика древнелитературного грузинского языка, 1925, § 118.

ბით¹. ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა შეიმჩნევა ინგილოურშიც; მაგ.: ჰაბა, ჰემეგამ, ჰაბე, ჰემაც, ჰე, ჰუუ, ჰეგ და სხვა².

ფშვინვიერი შემართვის მქონე ხმოვნებს განსაკუთრებით მრავლად ვხვდებით მესხურ-ჯავახურში.

ფშვინვიერი შემართვისას ხმოვნებს წინ უვითარდება სპირანტი ჰ. ვარაუდობენ, რომ ქართულმა ხმოვნების წინ ფშვინვიერი შემართვის ჰ დაკარგა; დაკარგა ისეთიც კი, როგორცაა მორფოლოგიური ფუნქციის მქონე ჰ (იგულისხმება O_2 -ისა და N_2 -ის ნიშნები). ჰ ხმოვნების წინ ვერ ძღებს³.

თუშურში შეიმჩნევა ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა მთელ რიგ სიტყვებში. მაგალითები:

ჰაგრეყ || ჰაგრ(← ჰაგრე)

ჰანე (აჰა)

ჰაკი || აკი (ხომ)

ჰაგაგ, ჰაგაგა — ამ შექახილით ძალღებს უჯავრდებიან (ს უ ლ ხ. ორბელიანის ლექსიკონში ვკითხულობთ: „გ ა გ ა ძალღ შერისხუა“. ჰაგაგ ფორმა ამევე მნიშვნელობით წოვურშიც იხმარება).

ჰარიქა, ჰარიქ (არიქა).

ჰაბა (აბა)

ჰუყუ (აი)

ჰიყ (დიახ, დადასტურებითი ნაწილაკია).

ჰაი (აი. ასევეა ინგილოურშიც).

ჰაბაბა (შორისდებული, გამოათავს გაკვირვებას).

ჰად, ჰედ, ჰოდ (|| ჰოადი, ჰიდ. ჰუად (დ←და, კავშირია).

ცნობილია, რომ სვანურში ხმოვნების წინ ჰაეს ზოგჯერ ა ცვლის. პროფ. ს. ყდენტი წერს: „ანლატში მოქცეულ ხმოვნებს ბალსზემოურსა და ბალსქვემოურში უვითარდება ჰ ფშვინვიერი შემართვის გამო, ხოლო ლაშხურსა და ლენტეხურს ახასია-

¹ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 105.

ა. ჩიქობავა, ჰანურია გრამატიკული ანალიზი, გვ. 81—82.

ს. ყდენტი, ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა სვანურში: საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, VI, 5; 1945.

² მ. ჯანაშვილი, საინგილო: „ძველი საქართველო“, II, გვ. 274.

რ. ლამბაშიძე, ინგილოური კილო, I, ტექსტები: „უნივერსიტეტის შრომები“, XXX B, გვ. 288, 251, 262, 263, 272.

³ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, 1920, გვ. 4 (თხულებანი, I, 120).

თებს იოტირებული და ვიწრო ხმოვნები¹. მაგალითებად მოყვანილია: ძალონ |ჰალონ, გერსკან |ჰერსკან. გებ |ჰებ და სხვა¹.

ჰ-სა და ჯ-ს მონაცვლეობას ქართული ენის დიალექტებშიც აქვს ადგილი; მაგ., ქართულურში, ქიზიყურში, ფშაურში. „ამ დიალექტებში ჰაე გადავარდნის გზაზეა დამდგარი, თითქმის გამოდევნილია ყველგან და მისი ალაგი დაჭერილი აქვს ჯ-ეს და ზოგან ხანს“².

ამ მოვლენას თუშურშიც ვხვდებით ზოგიერთ ზნინზედასთან, ხედსართავთან და ნაწილაკთან (უნდა აღინიშნოს, რომ N_2 -ისა და O_2 -ის ჰაე თუშურში იოტად არსად არ იცვლება).

მაგალითები:

მაგრ (←ჰაგრ)	მახლ (←*ჰახლ)
გეგრ (←*ჰეგრ)	მაქთაყნ (ეგეთი)
ამპტონაჲ (←*ჰამპტონაჲ)	მაქთეხნ მაკოდენნ (მაგდენი)
მასრ (←*ჰასრე)	მესნ (ეს)
მასთაყნ (ასეთი)	მაქითაჲ, მაქითნ (აქედან)
მასთენნ მაზდენნ (ამდენი)	მუყუ (←ჰუყუ)
მიყ (←ჰიყ)	მედ (←ჰედ)
მად (←ჰად, ნ. ზემოთ)	

აქ მოყვანილი მაგალითებიდან ჰაეიანი პარალელური ფორმა სულ რამდენიმე სიტყვას აქვს; ესენია: მაგრე (ჰაგრე), მად (ჰად), მედ (ჰედ), მიყ (ჰიყ) და მუყუ (ჰუყუ).

სავარაუდებელია, რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვის მაგალითები თუშურში უფრო მეტი იქნებოდა მისი განვითარების წინა ეტაპებზე.

თუშურში რომ ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა უფრო მეტადაა განვითარებული, ვიდრე ქართულის ბარის კილოებში, ამას უთუოდ ნეზობელი ტომის ენა (წოგური) უწყობდა ხელს.

თუშურ კილოში ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა თანდათანობით ქრება. ისეთ ნასესხებ სიტყვებში, რომლებიც ჰაეთი იწყება, თუშური ჰაეს კარგავს; მაგ., წოგურიდან ნასესხებია სიტყვა ჰერწ (ქვაბი), ამ სიტყვას თუშურმა დაურთო კნინობითის უნა

¹ ს. ქლენტი, ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა სვანურში, საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, VI, 5; 1945.

² ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფ. მეორე პირისა და ობ. პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში: თხულებანი, I, 1957, გვ. 229.

აფიქსი, უნდა მიგველო ჰერაწუნაყნ ფორმა, მაგრამ ასე არა-
ვინ არ ამბობს, არამედ ასე: ერაწუნაყნ. ჩანს, ჰაე დაიკარგა.

დღეს სალიტერატურო ქართულის გავლენა თუშურ კილოზე
დიდია, ამიტომ მოსალოდნელია, რომ ფშვინვიერი შემართვა
სრულიადაც გაქრეს.

§ 2. ხმოვანთა ძლიერი შემართვა-დამართვა. ხმოვანთა ფშვინ-
ვიერი შემართვის გვერდით თუშურში ვხვდებით ხმოვანთა ძლიერ
შემართვა-დამართვასაც.

ხმოვანთა ძლიერი შემართვის მაგალითები:

ყწყმამ (ამან)	ყრყმამ (მან, იმან)
ყყინმას (მას, იმას)	ყრყქ (იქ)
ყწყსთაყნ (ასეთი)	ყყყქ (იქ)
ყწყსნ (ეს)	ყრყქ (აქ)
ყრყსნ (ის)	ყრყქ (ექ, აქ)

ხმოვანთა ძლიერი დამართვის მაგალითები:

- ეტყუბაყ (ტყუბად ეხოცა, ტყუბად ეჭორა).
- ვინაყ? რაყმაყ?
- ჰიყ, ჰოყ, დიყ (დადასტურებითი ნაწილაკებია).
- ყიყ, ყეყ (უარყოფითი ნაწილაკებია).

სანამ ყ ბგერის ფუნქციასა და წარმომავლობას, ძლიერი შე-
მართვისა და დამართვის მიხეზებს შეეცხებოდეთ, განვივილოთ
გრძელი ხმოვნები თუშურში, რადგანაც, როგორც დავინახავთ,
ყ ბგერა გრძელ ხმოვნებთან ორგანულ კავშირშია აქ, ხოლო ძლი-
ერი შემართვა და დამართვა ხმოვნებისა თავის მხრივ ყ-სთანაა
დაკავშირებული.

§ 4. გრძელი ხმოვანი თუშურში. თუშურში სიგრძე ახასიათებს
ოთხ ხმოვანს, ესენია: ა, ე, ი, უ.

გრძელი ხმოვანი თუშურში შედევია ორი ხმოვნის შერწყმისა.
შეგრწყმის ერთმანეთს ან ერთნაირი ხმოვნები ან ასიმილაციის შე-
დეგად დამსგავსებული ხმოვნები.

გრძელი ხმოვანი შეიძლება მივიღოთ იმგვარადაც, რომ ერთმა
ხმოვანმა მეორეს მარცვლიანობა გადასცეს.

განვიხილოთ გრძელ ხმოვანთა მიღების შემთხვევები:

ა) ზმნისწინის ხმოვანი ერწყმის ქცევის ან ვნებითი გვარის
მაწარმოებელ (ა, ი, უ, ე) პრეფიქსს და ვიღებთ ა, ი, უ, ე

ხმოვნებს, გრძელ ხმოვნებს (რომელთაც **უ** მოსდევს ხოლმე-
ნ. § 6).

მაგალითები:

- აა → ა: გაცკეთებს (გააკეთებს), გაცყენს (გააჩენს).
- აუ → აუ: დუყახლოვდ (დაუახლოვდა), დუყლაძდ (დაუღამდა).
- აი → აი: ცრეხვეენ (აიღე), ცრეხთარ (აეთრია).
- აე → აე: გეყზღებ (გაეზრდება), გეყყინებ (გაეყინება).
- აოუ → აოუ: მუყამბობს (მოუყვება), მუყტანს (მოუტანს).
- აა → ა: მაცყვდენს (მოაცვდენს), მაცხარშვიებს (მოახარშვინებს).
- აე → ა: შაცგდრ (შეაცგდო), შაცყუხ (შეაცყუხა).

(დაწვრილებით ამის შესახებ ნ. § 5).

მოგვყავს პატარა ამონაწერი ჩვენ მიერ ჩაწერილი თუშური
ზღაპრიდან.

იყრ ერთ მონადირე ბეროჲ, თუ ნადირობდის. ერთხელ წავიდ
სანადიროდა-დაც ერთ ჯიგე მოკლ. ცრეყმ ჯიგეს ფაშ-ფუშ გად-
მაცყრეია-დ' ეაში წავიდ. თან კიდევ შებინდღ.

ცეცხლ დაცნთრ, ძახლ ფიქრობს, მწვად ვჭამოვ. რალაცა
კივილ მენცდინ იმ დროს, კიდე მეორედ მენცდინ: ჰარიქა, ბერო,
მიშველევ. გახედ, წინ ფერდა ხქონდ, ცრეყმ ფერდაში-ადაც ერთ
ქალ გამორბისა-დ' უკვენ კიდე მგელ მოზდევს. გაჭენდ ცენცს
ბეროჲ, რო დუყახლოვდ, თოფ ასრია-დ' მოკლ ნგელრ.

ცრეყს ქალ წრეყყვან ქოხში. ცრეყმ ქალმ უთარ: ძახლ მეში-
ნისავ. ველარ წავალივ. წავიდნეს ქოხში, ცრეყს მწვადებ შეწვეს,
ჭამესა-დ' ქალმ უთარ: ბეროვ, ხანჯარ შემმრეყსენივ, მეავ
დანა-ხანჯარ მეტაყ მაშინებსავ. ბერომაც შემმრეყსენ ცრეყს ქამარ-
ხანჯარი-დ' თავსთან დრეყყრ...

ბ) ზოგიერთ ხმოვნით დაწყებულ ფორმას (ნაცვალსახელებს,
ზმნიზედებს ან ზედსართავ სახელებს) წინ დაერთვის ჩვენებითი
ნაწილაკი ა და ფუძის ხმოვანთან შერწყმის ნიადაგზე ვილებთ რ, ა, ე
გრძელ ხმოვნებს.

მაგალითები: რეყსრ (← *ცაყესი), რეყქ (← ცაყიქ), რაყქ (← ცაყაქ)
და სხვა.

ანალიზი ვუყოთ რამდენიმე მათგანს:

- აა → ა: ააშამ → ცაყაშამ → რაყშამ.
- აე → აე: *აემამ → ცაყემამ → რეყშამ.
- აი → აი: აიშამ → ცაყიშამ → რეყშამ.

აქ მოცემულია სიტყვათა მხოლოდ საწყისი და საბოლოო ფორ-
მები.

თუშურის მსგავსი მდგომარეობა გვაქვს ხევსურულშიც, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელში ასინილატიის შედეგად მიღებული მსგავსი ხმოვნები გრძელ ხმოვანს ვერ ქმნიან, არ ერწყმიან ერთიმეორეს. ხევსურულში გვაქვს „ეეხლა“, თუშურში კი — „ეეჰხლ“; ხევსურულშია „ეეს“, თუშურში — „ეეჰსნ“ და სხვა.

შენიშვნა: განსხვავება გვაქვს იქაც, სადაც წინ დართული ჩვენებითი ნაწილაკი ა დამსგავსებული არ არის. განსხვავებას ქმნის თუშურისათვის დამახასიათებელი ხმოვანთა გამყოფი ე. თუშურში გვაქვს ცაყინით, ცაყისნ, ცაყისთაჰნ... ხევსურულში — იმით, აის, აისეთი...¹

ხევსურულისა და თუშურის ანალოგიური მდგომარეობა უნდა გვქონდეს ინგილოურში; მაგალითად: „ის კაის ეემაგრ უკანაყავ დოუბრუნდეთავ“²; ეეხლაც³, ეეჰ⁴ და სხვა.

ხევსურული მასალების ბოლოს დართულ ლექსიკონში ამ ა ნაწილაკის შესახებ პროფ. ა. შანიძე წერდა: „ა შემოკლებული აი (აჰა) ნაწილაკია, რომელიც ახლა დამოუკიდებელი აღარც კი იქმარება, არამედ ყოველთვის რომელსამე სიტყვასთან ერთად, იმის წინ“.

თუშურში დღეს ჩვეულებრივია ასეთი ფორმების ხმარება: ცაყისნ, ცაყიქ, ცაყინას, ცაყისთაჰნ და სხვა.

გ) გრძელი ა (ა), გარდა ზემოთ განხილული შემთხვევებისა, გვხვდება კიდევ საკუთარ სახელთა ნაწარმოებ ფორმაში და ვითარების ზმნიზედებში. აქაც ა ბილებულია კომბინაციური გზით.

მაგალითები: მოზაწყთნ (მოზაიძეებისა, მოზაანთი),

ჩიგლწყთნ, ზურწყთნ, კურდღელწყთი და სხვა.

მოზაწყთი ← მოზაყ-ან-თ-ი.

აღნიშნულ ფორმებში ან ფორმანტის ნარი ჩავარდნილია, გვხვდება ასეთი ფორმებიც: მოზაწყნ, ჩიგლწყნ, დევდარაწყნ (დევდარაიძეები, დევდარაანნი).

დაკარგული ვინაჲ საკომპენსაციოდ დაგრძელებულია ა წოწყთაჲ (← წოყაყთაჲ) და წოწყნ (← წოყაყნ) ფორმებში.

¹ ეეეს. მასალები: „წელიწდული“, 181,1; 211,9; 241,3; 206,7.

² რ. დამბაშიძე, ინგილოური კილო: „უნივერსიტეტის შრომები“, XXX B, გვ. 252.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 258.

რაც შეეხება ვითარების ზმნიზედებს, მათთან გრძელი ა (ა) მიღებული უნდა იყოს ქონების გამომხატველი ა სუფიქსისა და ვითარებითი ბრუნვის ად ფორმანტის ა-ს შერწყმით; მაგალითები: ფერაჲდ, უდმალჲდ, უდერაჲდ (ბევრად) და სხვა.

ფერაჲდ ← ფერაჲ-ად

გრძელი ა გვხვდება მაშინაც, როცა შეკითხვაა და იგი გამოხატულია სხვათა სიტყვის ნაწილაკის დართვით ზმნაზე; მაგ.: უზლონჲ? (უზლოო?), გუჲკეთენჲ? (გავუკეთეო?), თქვანჲ (თქვაო?).

ანალიზი ვუყოთ რამდენიმე მაგალითს:

მნჲლონჲ? ამ ფორმის ჩამოყალიბების პროცესი შეიძლება წარმოვადგინოთ ასე: მნჲლო-ა-ო → მნჲლონჲ. სხვათა სიტყვის ო კარგავს მარცვლიანობას, სამაგიეროდ წინამავალი კითხვითი ნაწილაკი ა დაგრძელდება, იქცევა ად (შდრ. სვან. ხოჩნჲ „კარგიმც“, ხოჩნჲ ჯჲრ, „კარგიმც გაქვს“ — გაგიმარჯოს).

გუჲკეთე-ა-ო → გუჲკეთენჲ (გავუკეთეო?)

თქვა-ა-ო → თქვანჲ (თქვაო?)¹. კითხვითი ა-ს დაგრძელებას ისიც უწყობს ხელს, რომ მახვილიც მასვე ეცემა სიტყვაში (ნ. § 8).

ზემოთ განხილულ შემთხვევათა მიხედვით საშუალება გვეძლევა ვთქვათ შემდეგი: თუშურში ხმოვანთა სიგრძე გამოწვეულია ხმოვანთა შერწყმით; ხმოვანთა შერწყმა ხდება ორი გზით: ასიმილაციისა და ერთი ხმოვნის მიერ მეორისათვის მარცვლიანობის გადაცემის გზით. უკანასკნელს ადგილი აქვს მხოლოდ სიტყვის ბოლოს (ხელის შემწყობ პირობად უნდა მივიჩნიოთ თუშურში მოქმედი ინტენსიური მახვილი).

§ 5. ძლიერი შემართვა-დამართვა და ე ბგერა. თუშურში ე ბგერა გვევლინება ხმოვნების გამყოფად. მეტწილად ეს ხმოვნები იმსგავსებენ ერთიმეორეს. ასეთ შემთხვევაში ხმოვანი, რომელიც იმსგავსებს, გრძელდება, ე კი გადადის ამ ხმოვნის უკან; მაგ., ვაკეთა → *გაკეთა → გჲკეთ; ნოილო → *მოცილო → *მიცილო — მნჲლო.

ხმოვნების გამყოფი ე ძირითადად გვხვდება ზმნებში. იგი ერთმანეთისაგან ყოფს ზმნისწინის ხმოვანსა და გვარის ან ქცევის საწარმოებელ ხმოვანს. /ამის გარდა, იგივე ე ხმოვნების გამყოფად

¹ პროფ. ა. შანიძის შენიშვნით, „ფშურში, როგორც ეს ვაჟა-ფშაველას ნაწერებიდან ჩანს, ჯერ სხვათა სიტყვის ო არის და შემდეგ კითხვითი ნაწილაკი: „არ მოგხვდაუა, რჯულოძალო“ („ალუდა ქეთელაური“). არ მოგხვდაუა ← არ მოგხვდაო-ა“.

გვევლინება ზმნიზედებსა და ჩვენებით ნაცვალსახელებში, უკანასკნელებს წინ დაერთვის ჩვენებითი ნაწილაკი (ნ. § 4, ბ). როდესაც სიტყვა იწყება ხმოვნით და ამ ხმოვანს მოსდევს მკვეთრი ც, გვაქვს ძლიერი შემართვა, მაგ.: ცნწყევან (←*აწყევან), ცნყცილ (←*აყაცილ), ცწყისწ, ცაყისწ, ცაყიქ და სხვა.

აქ ხმოვნების ძლიერი შემართვა ც ბგერითაა გამოწვეული. მაშასადამე, გვაქვს კოარტიკულაციის ველარული სახე. როგორც ვხედავთ, ხმოვანთა ძლიერი შემართვა მეორეული მოვლენაა, იგი შედეგია ამ ხმოვანთა ც-სთან მეზობლობისა.

ხმოვანთა ძლიერი დამართვა ახასიათებს სახელებს, ზმნებს, ზმნიზედებს და ნაწილაკებს, ძირითადად ა-ზე დაბოლოებულ ფორმებს, იწვიათად ე, ო, ი-ზეც.

ც ბგერა სიტყვის ბოლო ხმოვანთან (ა-ს გამოკლებით) იხმარება გარკვეულ შემთხვევაში, სახელდობრ მაშინ, როდესაც ჩაკითხვითი ფოლოემბი გვაქვს, მაგ.: კაციყ? მოვიდაყ? წიყლეყ? (მაშ წაილე?) გწყვეთაოყ! (გააკეთაო, მაშ გააკეთაო?).

გვაქვს ორი შემთხვევა, როდესაც ჩაკითხვა არა გვაქვს, მაგრამ მკვეთრ ც ს წინ უძღვის ერთ შემთხვევაში ი, მეორეში—ო, ესენია: ჰიც || მიც და ჰოც (დიახ). ეს უცხო არაა საერთოდ ქართულისთვისაც: „ცალკეული ხმოვნით გათავებული ნაწილაკი შეიძლება წარმოითქვას ძლიერი დამართვით ქართულში, მაგ.: ა' (სამწუხარო გაკვირვების გამობატვა), არა' (აკრძალვის გამობატვა)"¹.

ც ყველაზე მეტად გავრცელებულია კნინობითი ა სუფიქსის მქონე სახელებთან, მაგ.: ქალაყწ, ბიჭაყწ, ცუტუნაყწ და ა საწარმოებლიან ზედსართავ სახელებში: ფერაყწ, ქერაყწ, კაოგაყწ, უგონაყწ, უჩინაყწ და სხვა. აქ ა-ს შემდეგ გვაქვს სახ. ბრუნვის ნიშანი ი (→ ი), რომელიც ომელინე სუფიქსის დართვის შემდეგ მაშინვე აღდგება ხოლმე (ფერაყიწ იყწ—აკი მსგავსი იყო) და ხმოვნების განყოფის გაჩენაც ამითაა განოწვეული. მაგრამ, მეორე მხრივ, გვაქვს ასეთი ფორმებიც: ძმაღ, დაღ, ტყეღ, ხეღ, წყაროღ, თაროღ... აქაც ხომ გვაქვს სახ. ბრუნვის ნიშანი, მაშ რატომ არ ამბობენ ძმაყი, დაყი, ტყეყი, დედაყი?

საქმე ისაა, რომ ხმოვნების განყოფი ც სხვა ენის გავლენითაა თუშურში დამკვიდრებული.

ხმოვნების გამყოფი ც არ არის თუშურის ორგანული ნაწილი. იგი ხმოვნების გამყოფად ჩნდება მხოლოდ აფიქსებს შორის. გვაქვს

¹ გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 106.

ასეთი გამოთქმა: გნჯოვრეს აქ **ქ** ჩნდება ზმნისწინის **ა**-სა და ქცევის **ა**-ს შორის, მაგრამ **ქ**-ს ველარ ვხედავთ „გაოვრება“ ფორმაში, რადგანაც ზმნისწინის **ა** ს მოსდევს არა აფიქსი—სმოვანი, არამედ ძირისეული **ო**.

სხვა მაგალითები: იამბრ (იამბო), იომ (იომა) — აქაც **ა** ძირისეულია და **ქ** არსადა ჩანს, ერთისა და იმავე ძირისაგან გვაქვს ვაალდ (ალად იქცა) და გაყალ (გააალა, ალად აქცია) და სხვა.

ყოველივე ეს იმაზე მიგვითითებს, რომ სმოვნების განყოფილ **ქ** არაა ქართულად მოლაპარაკე თუშების კილოს დამახასიათებელი ბგერა; იგი ამ კილოში დამკვიდრებულია წოვურის გავლენით, სადაც ფართოდ იყენებენ მას. რაც შეეხება **ქ**-ს ხმარებას ორიოდ საკუთარ სახელში (გიყოფ, სიყოფ), ესეც წოვურის გავლენით უნდა აიხსნას (მღრ. შიო, ფიო...). ასეთი წლების ხანძილზე მჭიდრო ურთიერთობა იყო და არის თუშებსა და წოვებს შორის.

§ 6. ასიმილაცია. ასიმილაცია ფრიად გავრცელებული მოვლენაა თუშურში. ჩვენ აქ ძირითადად ხმოვანთა ასიმილაციას შევეხებით.

თუშურში ასიმილაცია-დისიმილაციის საკითხს ეხება დოც. შოთა ძიძიგური¹. ავტორი თავის წერილში იხილავს ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველს ქართულ კილოებსა და ზანურში.

ამ წერილიდან ჩვენ განვიხილავთ ავტორის მოსაზრებათა ხზოლად იმ ნაწილს, რომელიც თუშურ კილოს ეხება.

ავტორს ხმოვანთა კომპლექსები დალაგებული აქვს სამ რიგად:

A რიგში ღია ხმოვანს მოსდევს ვიწრო ხმოვანი;

B რიგში ვიწრო ხმოვანი წინ უსწრებს ღიას, ხოლო

C რიგში მოთავსებულია თანაბარი ღიაობისა და იდენტური ხმოვნები.

ჩვენც საკითხს ამ რიგების მიხედვით განვიხილავთ.

A რიგისათვის ავტორი აღგენს ასეთ წესს: „მომდევნო ვიწრო ხმოვანი ავიწროებს წინამავალ უფრო ფართო ხმოვანს“, ხდება რეგრესული ასიმილაცია, რის შედეგადაც კიდებთ გრძელ ხმოვანს. ეს ხდება სიტყვის თავში (ასიმილაცია ხდება ფუძისეულ და პრე-

¹ შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში: „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, I, 1946.

ვერბისეულ ხმოვნებს შორის), იქვე მოყვანილია „ნიმუშები თუშურადან“, თანვე დართულია ფორმულები, რომლებიც განსაზღვრავენ ასიმილაციის პროცესს A რიგის ხმოვნებთან თუშურში.

აი ეს ფორმულები და ნიმუშები:

- აი → *ეი → იი → ი(→ ი): ყიყიღებს... გიგიმარჯოს, გიკეთ...
- ეი → იი → ი(→ ი): შიყარ, შიტან... შიარ.
- ოი → *ეი → იი → ი(→ ი): მიყიგონ (|| მწყგონ)... მიგონ

„გიგიმარჯოს“, „დიგიფიქრავ“, „შიარ“ ფორმები თუშურისათვის უცხოა (ავტორიც შენიშნავს, რომ მარტივ ი-სა და უ-ს მიღება მსგავს ფორმებში მეტად იშვიათია).

გრძელი ხმოვანი, რომელიც თუშურში მიღებულია ფუძისეული და პრევერბისეული ხმოვნების შერწყმის საფუძველზე, არასოდეს არ გადადის მარტივ ი-სა და უ-ში, რადგანაც გრძელი ხმოვანი, როგორც მუდამ ე-ც ახლავს ხოლმე (ნ. § 5), მთელ რიგ შემთხვევებში გვევლინება ფონემაღ. ამისი დადასტურება შეგვიძლია თვით ავტორისავე ნიერ მოყვანილი მაგალითებით.

ავტორის თანახმად, გიკეთ მიღებულია ამისგან: გაიკეთ(ა), ნანდვილად კი მიღებულია ამისგან: გიკეთ(ა). ხოლო გაიკეთა მოგვეცემს გწყკეთა-ს. „გიკეთ“ სამპირიანი ზმნაა, ხოლო „გაიკეთა“ (თუშურად გწყკეთ) — ორპირიანი; ასეთივე მდგომარეობაა მიგონთან. ავტორით, მიგონ ← მოიგონა, მაშინ როდესაც მიგონ სამპირიანია, მოიგონა კი — ორპირიანი, რომლის თუშური შესატყვისია მწყგონ.

სხვა კომპლექსების მიმართ ავტორი აყალიბებს ასეთ ფორმულებს:

- აუ → *ოუ → უუ → უ(→ უ)
- ოუ → უუ → უ(→ უ)

როგორც ზემოთ. აქაც სადავოა ფორმულის ბოლო ნაწილი — უ-სგან უ-ს მიღება. რადგანაც სანიმუშოდ მოყვანილი მაგალითებიც კი (ღუქარ. გუკვირდ, მუტანს, მუკლავს და სხვა) არაა თუშურისთვის ბუნებრივი. ეს გამოთქმები თუშის ყურს ეუხერხულება. გრძელი უ-ს მოკლე უ-დ შეცვლამ შეიძლება ისეთივე უხერხული შედეგები მოგვეცეს, როგორიც ზემოთ ვნახეთ, სადაც გრძელი ი-ს ნაცვლად მოკლე ი იყო დაწერილი.

მაშასადამე, ზემოთ დასახელებული კომპლექსებისათვის ასიმილაციის პროცესი თუშურში შეიძლება გამოვსახოთ ასეთი ფორმულებით:

აი→*ეი→*იი→ნ
 ეი→*იი→ნ
 ოი→*ეი→*იი→ნ
 აუ→*ოუ→*უუ→შ
 ოუ→*უუ→შ

B რიგის შესახებ. სადაც ვიწრო ხმოვანი წინ უსწრებს ღიას, დოც. შ. ძიძიგური აღნიშნავს: „ადგილი აქვს ვიწრო ხმოვნის კიდევ უფრო დავიწროებას, ჩანს, მომდევნო ხმოვანი ვერ იჩენს სასნიმილაციო ძალას. პირიქით, საქმე გვაქვს დისიმილაციასთან ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით“.

ავტორი იქვე იძლევა B რიგის კომპლექსთა განვითარების წმენდვად გზას (განვიხილავთ ზოგიერთს):

ოა→უა→უა→ვა(→ა)
 ეა→ია→ია

ამ ფორმულების ყველაზე მეტ გამართლებას ავტორი თუშურში ხედავს, რადგანაც ფორმულის ბოლო ა მხოლოდ თუშურში გვხვდება (თუმცა კი იშვიათადო, დასძენს ის¹) და მოყვანილია ორი მაგალითი:

მაყგონდ←მოაგონდა
 მაწერწ←მოაწერწა (მოახერხა)

24729

ამ ფორმებში დისიმილაციის შედეგად დაიკარგა პრევერბის ო და მხოლოდ ა შემოგვრჩაო.

ავტორის ეს დებულება სადავოდ მიგვაჩნია, რადგანაც „მოაწერწ“ შინაარსით არ არის „მაწერწ“: პირველი ამას ნიშნავს: „მოახერხა“, მეორე კი ამას: „ჩამაგონა“; „მოაწერწ“ ორპირიანი ზმნაა, „მაწერწ“ სამპირიანი.

აქაც მხედველობაში არ არის მიღებული ხმოვნის სიგრძე, რომელიც თავის მხრივ შედეგია არა დისიმილაციისა, არამედ ასიმილაციისა.

მამასაღამე, ჩვენი აზრით, B რიგის ხმოვანთა კომპლექსების განვითარების გზა თუშურში ასეთი იქნება:

ოა→*აა→ა: მწყვე (←მოაქვს), მწყყოლ (მოაყოლა)
 ეა→*აა—ა: მწყხტ (←შეახტა), მწყტყრ (შეატყო).

¹ შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკა. პროცესთა საფუძველი ქართ. კილოებსა და ზანურში: „იბერიულ-კავკ. ენათმეცნიერება“, I, 1946, გვ. 26.

B რიგის ხმოვანთა სხვა კომპლექსები ასიმილაციას არც განიცდიან. რაც შეეხება დისიმილაციას, ამ რიგის ხმოვანთა კომპლექსებთან ამ პოზიციაში იგი არა გვაქვს.

შეიძლება დავასკვნათ შემდეგი: ხმოვანთა B რიგის ოა და ეა კომპლექსებისათვის თუშურში იგივე კანონი მოქმედებს, რაც A რიგისათვის.

კიდევ ერთი საკითხის გაგებაში ვერ დავეთანხმებით დოც. შ. ძიძიგურს, სახელდობრ, თითქოს ეე-ს დისიმილაცია (ეე → იე → ეე) თუშურსაც ეხებოდეს. „ეე-ში წინა ხმოვანი ვიწროვდება შემდეგს კილოებში: მესხურში, მთარაქულში, თუშურში, გურულში, იმერულში, ნაწილობრივ ქვემო იმერულში“¹. არა, თუშურში ეე-სთან არა გვაქვს დისიმილაცია, არამედ სწორედ მოსალოდნელი ე გვაქვს. აი მაგალითებიც: შეეზრალ (← შეებრალა), შეეყარ (← შეეყარა), შეეჭამ (← შეეჭამა), მაგრამ: საქმეებზ, ლეღეებზ, საველეებზ და სხვა.

როგორც ვხედავთ, ზმნებთან გვაქვს გრძელი ე (ე) (ხმოვნების გამყოფიც ხომ ამაზე მიგვითითებს!), სახელებთან — ეე, როგორც სალიტერატურო ქართულში.

თუშურში ვერ შევხვდებით ასეთ გამოთქმებს: შეებრალა, შეეყარა, საქმიები, ლელიები...

ამრიგად, C რიგის კომპლექსებთანაც თუშურში გვაქვს ასიმილაცია და არა დისიმილაცია.

ხმოვანთა ასიმილაციასთან დაკავშირებით ერთხელ კიდევ შევეხებით გრძელი და მოკლე ხმოვნების ხმარების საკითხს თუშურში. ე ბგერა ხმოვნების გამყოფია თუშურში, მას აქ სხვა ფუნქცია არ გააჩნია. როდესაც ხმოვნები, რომელთაც ე ყოფს, იმსგავსებენ ერთიბერეს და შემდეგ ერწყმიან, ე მაინც რჩება და მოსდევს გრძელ ხმოვანს.

ასეთ ვითარებაში გრძელ ხმოვანს მკვეთრი ე ყოველთვის მოსდევს თუშურში, ამიტომ, როგორც აღვნიშნეთ, შეცდომა იქნებოდა გრძელი ხმოვნების ნაცვლად მოკლეების დაწერა. ზემოთ მოყვანილი მაგალითების გარდა, განვიხილოთ კიდევ რამდენიმე მაგალითი.

¹ შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკა. პრეტ. საფუძველი ქართ. კილოებსა და ზანურში, „იბერიულ-კავკ. ენათმეცნიერება“, I, 1946, გვ. 30.

გაჯავრ ორპირიანი ზმნაა და ნიშნავს ამას: გაჯავრა (მან ის), გაჯავრ კი ორპირიანია და ნიშნავს გაჯავრა (მან შენ).

გაჯავრ ზმნისწინიანი ფორმაა, გაჯავრ — კი უზმნისწინო, მნიშვნელობითაც ისინი სხვადასხვაა. პირველ შემთხვევაში ობიექტად მესამე პირია წარმოდგენილი, მეორე შემთხვევაში კი — მეორე პირი.

ასეთივე მდგომარეობა გვაქვს ამნაირი წარმოების სხვა ზმნებთანაც:

მაცწყდინ (მოაწყდინა მან მას ის, ამხანაგმა ამიანავს ხმა) და მაცწყდინ (მან მე ის), მაცდინ და მადინ და სხვა. აქ დაპირისპირებული ფორმები ერთიმეორეს ვერ შეცვლიან.

მკვეთრად ჩნდება სხვაობა გრძელ ე-სა და მოკლე ე-ს შორისაც: მწყდინ (მოსმა ის) ერთპირიანია, ხოლო მედინ ორპირიანია (მედინა მე ის); მწყთრი ნიშნავს: მოეთრია (ის), მეთრი კი — მეთრია (მე ის). როგორც ჩანს, მათ შორის დიდი სემანტიკური სხვაობაა.

ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს გრძელ ი-სა და მოკლე ი-სთან, გრძელ უ-სა და მოკლე უ-სთანაც; მაგალითად: გწყგრ ნიშნავს ამას: გაუგო, გუგო კი სახელია წოდებით ბრუნვაში და ნიშნავს ამას: ბავშვო (კუკლავ) (ნ. გუგაგრ). ასევე მრცყვან ნიშნავს ამას: მოიყვანა, მიყვან კი — ამას: მატარა, ამიყვანა; გწყგრ უდრის ამას: გაიგო (მან ის), ხოლო გიგრ — გიგო (ავიგო მან შენ ის).

გოძელი ხმოვნის (რომელსაც ბგერა ყახლავს) გათანაბრება მოკლე ხმოვანთან არ შეიძლება, შეცდომაა.

ზემოთ ვიხილავდით რეგრესულის, ამავე დროს კონტაქტური ასიმილაციის მაგალითებს. მოგვყავს დისტანციური ასიმილაციის რამდენიმე მაგალითი, რომელიც, აგრეთვე, რეგრესული ხასიათისაა:

კუტუნაყრ ← ცოტაუნაყრ; უნა კნინობის აფიქსია.

თუშურში იხმარება ხთის ფორმა, რომელიც მიღებულია ამისგან: ხეთის. ლეთის → ხეთის → ხთის; ღდაყრუებულია თ-ს მეზობლად. ზღველთ ← სღველთ (შემოდგომობით). ს გამჟღავნდა დ-ს მეზობლად (ზღრ. ძვ. ქართ. სთუელი).

პროგრესული ასიმილაციის მაგალითები:

ულუნდაც ← ულონდაც (ნ. ხმოვანთმონაცვლეობა),

წურულაყრ ← წურილაყრ (ზღრ. ძვ. ქართ. წულილ, წურილ).

თუშურში იხმარება სიტყვები **სასქლო** და **საზგლო**. ორივე აღნიშნავს ქსლის ძაფს: სასქლო←საქსლო. გვაქვს მეტათეზისი.

საზგლო მივითითებს იმაზე, რომ თავდაპირველი სახე ამ სიტყვებისა იქნებოდა **საგსლო**, საიდანაც, მეტათეზისის შემდეგ, პროგრესული ასიმილაციით მივიღეთ სასქლო (ხ-ს მეზობლობაში გ დაყრუვდა), ხოლო რეგრესულით—**საზგლო** (გ-ს მეზობლობაში ხ გამჟღერდა): საზგლო←სასგლო←საგსლო. თუშურის ჩვენებაც ამართლებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვით ქსელში ქს←გს¹.

აქვე შევნიშნავთ, რომ მოსალოდნელი იყო ასიმილაცია მი ზმნისწინის ი-სა და ქცევის უ-ს შორისაც. შემდეგ კი, მათი შერწყმის ნიადაგზე, გრძელი უ-ს მიღება (შდრ. **ოუ, ეუ** კომპლექსები: მუყეტანს←მოუტანს, შუყკეთებს←შუეყეთებს); მოსალოდნელი იყო, აგრეთვე, რომ მი ზმნისწინის ი-მოგვეცემდა გრძელ ი-ს გვარის ან ქცევის ი-სთან შერწყმის საფუძველზე, მაგრამ მოლოდინი არ მართლდება, კიდევ მეტი, მათ შორის არც ხმოვნების განყოფი გვხვდება.

თუშურში დღეს შეიძლება შეგვხვდეს ასეთი ფორმები: მიიპარებ, მიეშურებ, მიუშვერს, მიითვისებს, მაგრამ ამავე შინაარსით ვერ შევავლებით მნებარებ, მნეშურებ, მნეშვერს, მნეთვისებს ფორმებს (მნეშურებ, მნეთვისებს საერთოდ არც გვხვდება). მიიპარებ, მიეშურებ, მიიკერებს, მიიფარებს, ნიიზლაზნებ ფორმების ნაცვლად თუშს ურჩევნია თქვას: იპარებ, ეშურებ, დნეკერებს (დაიკერებს), მნეფარებს (←მოიფარებს), იზლაზნებ.

სავარაუდებელია, რომ ადრე მი ზმნისწინს თუშური არც კი ხმარობდა ანდა იშვიათი ხმარების შედეგად ეს ზმნისწინი სახეებით ამოვარდნილი იყო კილოდან. მისი გამოყენების არც დღეს ძალიან ვიწროა. მას ცვლის **მო** და **წა** ზმნისწინები. სალიტერატურო ქართულის გავლენით მი ზმნისწინი თუშურშიც მკვიდრდება.

იგივე შეიძლება ითქვას იუ კომპლექსზე, როცა ი მი ზმნისწინისაა, ხოლო უ ქცევის ნიშანია. თუშურისათვის იშვიათია მიუტანს ფორმა, გავრცელებულია წუყეტანს (←წაუტანს). იგივე ითქმის წუყლებს ფორმის შესახებაც; რომელიც მიღებულია აქედან: წაულებს (სალიტ. ქართულშიც ხომ წაულებს ფორმა იხმარება, არა გვაქვს მიულებს).

¹ ვ. თოფურია, ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში, I, 1926.

§ 7. ხმოვნების დაკარგვა-დავიწროება. ხმოვანთა დაკარგვა-დავიწროება ფრიალ გავრცელებული მოვლენაა თუშურში. აქ განიხილავთ ამ მოვლენის გავრცელებულ შემთხვევებს.

ა) ხმოვანთა დაკარგვა .

1. იკარგება მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის ა (მა→მ); მაგ., კაცმ, ქალმ, ლუხუმმ; იკარგვის მესამე სუბიექტური პირის ნიშანი ა უწყვეტლისა და წყვეტილის მწკრივში, მაგ., ჯავრობდ, არტყამდ; იჯავრ, დნყრტყ და სხვა.

იკარგვის II კავშირებითის საწარმოებელი ა მხოლოდითი რიცხვის პირველ და მეორე პირში: მოვკლ (მოვკლა), მოვგნ, დავწვ (დავწვა); მოხკლ (მოჰკლა) მოხგნ, დასწვ და სხვა.

იკარგება სუბიექტური მესამე პირის ნიშანი ა II თურმეობითის მხოლოდითი რიცხვის სამსავე პირში; მაგ., მომეკლ, მოგეკლ, მენყკლ; გაბეკეთ, გაგეკეთ, გენყკეთ და სხვა.

იკარგება და კავშირისა და და თანდებულის ა-ც: და→დ: ძმი-დ' დაჲ (ძმა და და), წასრულიყო-დ' მენყკელ (წასულიყო და ეპოვნა).

და (თანდ.)→დ: მამისად ეთქვ (შდრ. მამისადაც ეთქვ), ცხვრისად თავ დენუნებ (ცხვრისთვის თავი დაენებებინა), ამხანაგებისად ეამბზ და სხვ.

2. ე იკარგვის I კავშირებითისა და წყვეტილის მხოლოდითი რიცხვის პირველ და მეორე პირში (წყვეტილში — როცა ამ უკანასკნელს ე სუფიქსი აწარმოებს), მაგ.: ვამბობდ (ვამბობდე), ამბობდ; ვაკეთებდ, აკეთებდ; ავილ (ავილე), ცრხლ (აილე) და სხვა.

ე-ს კარგავს ვე და რე ნაწილაკებიც, მაგ.: ყველაყნივ (←ყველანივე, მაგრამ: ყველ აყნი ვე წყნყ იყენეს), მთელაყივ, ყნყმავრ (←ყნყმავრ), ყნყსრ და სხვა.

3. იკარგვის ო-ც კნინობის საწარმოებელი ა ფორმანტის წინ, მაგრამ ეს ხდება იშვიათად; ო ა-ს წინ ძირითადად ვიწროვდება (ნ. ქვემოთ). აი ო-ს დაკარგვის ორიოდ შემახვევა: ურინაყნ (←ურინოაყი)—ბნელი; უგონაყნ (←უგონოაყნ)—უგონო, უტკუო, შდრ. უღონაყნ (←უღონოაყნ).

4. ხშირად იკარგვის სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ი; მაგ.: ქალ, კაც, დიაკვან და სხვა.

ი იკარგვის უწყვეტლის, I და II ხოლმეობითის მხოლოდითი რიცხვის I და II პირში (I ხოლმეობითში იგულისხმება უწყვეტ-

ლის ხოლმეობითი); მაგ.: ვარღვევდ (←ვარღვევდი), არღვევდ; ვარღვიიდ, არღვიიდ.

შენიშვნა: I და II პირში უწყვეტელსა და I ხოლმეობითს ერთნაირი ფორმები აქვთ. გარჩევა ხდება მესამე პირის ფორმებში (ნ. § 28).

შენიშნავთ, რომ ი-ს დაკარგვას მხოლოდ იმ შემთხვევაში აქვს ადგილი, როდესაც მას წინადადებაში სხვა სიტყვა მოსდევს; მაგ., ვინ გყავის მოწმე, რო შენ ლეკ მოხკალი-დ? ყნყნ თოფ ყრყმის ე-ულაყ გაქვ; შენ გამაგებდი, რაყს გეტყვის გორგზ სხვა შემთხვევაში ი უმარცვლო ხდება; მაგ., იცი, რო დახლაც გარეე არის ყნყს ჯელ? თორღეყ ვარ მე, ბასბაჯაყურ.

უნდა ითქვას, რომ შემოთ აღნიშნული რედუცირებული ხმოვნები, რომლებიც სიტყვის ბოლოში დგანან, ლექსში, მეტწილ შემთხვევაში, მარცვალს ქმნიან, არ იკარგვიან, მაგ.,

ამბობენ ჩაღმათ ბიჭები:
—საველოდ დავშტრეთ მთანიაე.

კიდევ: ზოგნი ამბობენ, წავინეთ;
• ზოგნი უშლიან ჯარებსაე.

ეს ხმოვნები არ იკარგვიან მაშინაც, როცა მათ მოსდევს თანხმონით დაწყებული ფორმანტი, როგორიცაა: ვ (←ა, სხვათა სიტყვის ფორმანტია), ლ (←ლა) (თხოვნით კილოს საწარმოებელი ფორმანტია), ვ, რე ნაწილაკები და სხვა; მაგ., ძროხებდი რამდენ ყოფილიყრ? ...ლეკიწ მყავის მოკლულ? კაციე, შავიე; მოხვიდიე, დაშტრიდიე და სხვა.

მსგავს მაგალითებს ყოველ ნაბიჯზე შეხვდება კაცი თუშური ტექსტების კითხვისას.

ბ) ხმოვანთა დავიწროება

თუშურში ძირითადად დავიწროებას, ანუ ნაწილობრივ რედუქციას განიცდის ა. ვიწროვდება ე-ც, მაგრამ შედარებით იშვიათად, ისიც მხოლოდ კნინობის საწარმოებელი ა სუფიქსის წინ.

განვიხილოთ ეს შემთხვევები.

ვიწროვდება სხვათა სიტყვის ა: ა→უ→ტ→ე; მაგ.: უზლოე (←უზლო), თქვეე (←თქვა) და სხვა.

ოა→უა-: მუალის (←მოალის←მოვალის); მუატან (←მოატან←
→მოვატან 'მოვასწრებ,' დავიჭერ'); უცოლუაყ (←უცოლოაყი);
უდედუაყ (←უდედოაყი), უქუდეუაყ (←უქუედოაყი) და სხვა.

ეა→ია: მუკლიაყ (←მუკლეაყი), ზიაყ (←ზეაყი, რძე). აღნი-
აყი, მიაც (←მეაც), ცალკიაყი, თავქვიაყი (დაღმართი) და სხვა.

არის ასეთი თუშური ანდაზა: „ციცაყ ერთიაყ ჩხაოდა-დ'
ზიაყ ყველაყს უნდოდა“ — კატა მართო ერთი ჩხაოდა და რძე
ყველას უნდოდა.

კიდევ მაგალითები: საქათმიაყი (←საქაჟმეაყი), სალორიაყი,
საჭამიაყი (ჩანთა, აბგა საქმლისთვის).

ხმოვანთა დაკარგვა-დავიწროების მთავარ მიზეზად მახვილი
უნდა იქნეს მიჩნეული (ნ. § 8).

§ 8. მახვილი თუშურში. თუშურში ამჟამად მოქმედი მახვილი
ძველი ქართულისებურია—ინტენსიური და დინამიკური.

მოგვეყვს რამდენიმე მაგალითი, სადაც ვფიქრობთ, უნდა ჩან-
დეს ინტენსიურობა თუშურში მოქმედი მახვილისა.

ქართულში გვაქვს სიტყვა რწყილი, რომელიც მიღებულია
გრწყილიდან¹. თუშურად რწყილს ეძახიან გირწყილს.

აქ გრ-ს შუაში მყოფი ი მახვილის წყალობით უნდა იყოს გა-
დარჩენილი². სამაგიეროდ იმავე მახვილის წყალობით სახელო-
ბითი ბრუნვის ნიშანი სრულიადაც იკარგვის ხოლმე (ნ. § 7, ა).

„ნრგვალი“ თუშურად ასე იქნება: მირგველაყი; „გარეშემო“
ასე: გარმირგელიაყი. სხვათა შორის, მრ თანამოგონებს შორის
ხმოვანი დაუცავს ივრის-ხეურ ფშაურსაც: „მურგველივ მოველე
სამი ზღვა“...“ აქაც ხმოვანი მახვილის წყალობით უნდა იყოს
გადარჩენილი.

ასეთივე მდგომარეობა გვაქვს შემდეგ მაგალითებშიც:

გირკალი (→გრკალი→კრკალი→რკალი)

კურკოე (→კრკო→რკო)

ლირძილი (→ლრძილი), ქირთუმაყი, აკავანი (→აკვანი) და სხვ.

¹ გ. ახვლედიანი. ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, გვ. 345.

² თუმცა აქად. გ. ახვლედიანი ამ ი-ს უწოდება ანაპტიქურ ხმოვანს
(ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, 235). შევნიშნავთ, რომ გრ კომპლექსი თუ-
შურისათვის ჩვეულებრივია, მაგ.: გრიალებს ღგრებს, გროლი, გრილი...

³ ალ. ლეკიაშვილი, ივრის-ხეური ფშაური: სტუდენტთა სამეცნიერო
შრომების კრებული, წიგნი I, გვ. 161.

მახვილიც სწორედ ამ ხმოვნებზე მოდის (გირკალრ, კურკოჲ...). ზოგიერთ აქ მოყვანილ თუშურ ფორმას ხევსურულშიც ვხვდებით: გირწყილი, აკავანი და სხვა.

თუშურში ფიქსირებული მახვილიც გვაქვს, მას ვხვდებით შედგენილ შემასმენელთან, მაგ.: კუდიანრ (კუდიანია), კაცრ (კაცია), კალორ (კალოა), წყარორ (წყაროა) და სხვ. თუ მახვილს წინ გადავსვამთ ამ ფორმებში, მაშინ შედგენილი შემასმენლის ნაცვლად არსებით სახელს მივიღებთ; მაგ.: კუდიანრ (კუდიანი), კაცრ (კაცი)... წყაროჲ (წყარო).

შედგენილ შემასმენელთან დაკარგულია დამხმარე ზმნა არს: თავდაპირველად იქნებოდა კუდიანრ არს, შემდეგ — კუდიანრა, ბოლოს — კუდიანრ.

კუდიანრ, წყარორ და მსგავს ფორმებთან მოქმედი მახვილი თავისი თვისებებით განსხვავებულია სალიტერატურო ქართულსა და თვით თუშურში მოქმედი ინტენსიური მახვილისაგან: ამ მახვილის ქვეშ მდგომი ხმოვანი, თითქოს გრძელიაო, ხმის აწევით გამოითქმის, ე. ი. მახვილი ტონურაცაა — ემყარება ხმოვნის სიმძლავს. მსგავსი ვითარება შეიძინევა ხევსურულშიც, სადაც მახვილი ძირითადად ბოლოდან მეორე ხმოვანზე მოდის.

„კუდიანრ არს“ გამოთქმაში არს ატონას წარმოადგენდა. ასე რომ თუშურშიც და ხევსურულშიც ამ ფორმებთან მახვილი ბოლოდან მეორე მარცვალს ეცემოდა. მახვილი ამავე დროს ინტენსიურიც ჩანს, რადგანაც ა (<არს) ჩავარდნილია.

კითხვითი ა ნაწილაკით ნაწარბოებ ფორმებში მახვილი უთუოდ ა-ს ეცემა ხოლმე თუშურში; მაგ.: არსა? (არის?), ბოვალისა? (მოდის?) და სხვ. ასეთ სიტყვაში შეიძლება ორი მახვილიც გვექონდეს. ბოლოდან პირველი მახვილი მაინც კითხვით ა-ს ხვდება აქაც.

საერთოდ, თუნდაც ა ნაწილაკი არ გვექონდეს ფორმაში, მახვილი ხშირად მაინც საკითხავი სიტყვის ბოლო მარცვალზე მოდის; მაგ., ძმაია? (ძმაა?), შენ ხარი? (შენ ხარ?), მაგრამ შეიძლება ასეც: შენ ხარი?

აქ არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ბოფ. ა. შანიძის შენიშვნა (გაჰხეა, ჩასწევა, ხარა) კითხვითი ა-ს შემცველი ფორმების შესახებ: „ასეთი ფრაზების წაკითხვის დროს ისეთი ჩვეულება აქვთ ხოლმე, რომ თვით კითხვით ა-ს დასცემენ ხოლმე ტონს, მაგრამ ეს ტონი ბოლოდან მეორე მარცვალზე უნდა იქნეს გადმოწეული, როგორც ამაზე მიგვითითებს კითხვის ქვეშ დაყენებული სიტყვების დღევანდელი ლიტერატურული გამოთქმა (იგულისხმება, რომ

მახვილიანი მარცვლის შემდეგ უმახვილო კითხვითი ა დაიკარგე-
ბოდა¹. მართლაც, დღევანდელი ლიტერატურული გამოთქმა
ასეთი ვარაუდის სასარგებლოდ ლაპარაკობს. განსხვავებული მდგო-
მარეობა თუშურში მეორეული ჩანს.

§ 9. ბგერების მონაცვლეობა (ალტერნაცია)

ა) ხ მოვნების მონაცვლეობა. გვაქვს ხმოვანთა მონაცვ-
ლეობის შემდეგი შემთხვევები: ოქუ, ეიი, აიი, უიო. .

ოქუ: ჭორი, თუშ. ჭურზ.

ეიი: აქლემი, თუშ. აკლიმზ; თექალთოჲ და თიქალთოჲ.

აიი: სად, თუშ. სიდ.

უიო: ეუბნება, თუშ. ეობნებ; ოლონდ, თუშ. ულონდ, ულუნდ.

ბ) თანხმოვნების მონაცვლეობა. თუშურში მონაცვ-
ლეობენ შემდეგი თანამოვნები: ბქმ, ფქმ, ლქნ, ქქვ, ვქმ, ნქლ,
ნქმ, დქტ, სქზ, ძქზ. მაგალითები:

ბქმ: ტკბილი—ტკმილზ

კბილი—კმილზ

ბრტყელი—მტყელი

ფქმ: ფრთხილი—მთხილზ

ლქნ: ერთხელ—ერთხენ

ქქვ: ქვეყანა—წვეყანაჲ

ვქმ: სავსე—სამსვიაჲწ

არწივი—არწიმზ

ნქლ: ნიშანი—ლიშანზ

ნქმ: ბალკონი—ბალკონზ (ბალკუმი)

დქტ: ინოდენი—იმოდოლაჲ

რამოდენი—რამოდონაჲ

სქზ: სალტე—ზალტეჲ

ძქზ: ძე — ზე. ჯიჯურიზე ← ჯიჯუ-
რიძე

შენიშვნა: ზე (რძე) ასიმილაციის გზითაა მი-
ღებული: სძე→ზძე→ზე.

§ 10. ბგერების გადასმა (მეტათეზიზი)

ბარიახზ ← ბაირახი. ღურბელზ ← ღრუბელი, გროლზ ← რგოლი
ყირვანზ ← ყინვარზ ← მყინვარი, ვეჰად ← ეჰვად. უკანასკნელ შემთხ-
ვევაში ბგერათა გადასმასთან შეიძლება არც გვექონდეს საქმე. შდრ.
„უვეჰუელად მომავალ არს ჟამი იგი საშინელი (მარხვათა საკით-
ხავი, 392 გვ.²).

¹ ა. შანიძე, ძველი ქართული ენა, § 63. 1 და მე-2 შენიშვნა:
ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, შედგენილი ა. შანიძის, ალ. ბა-
რამიძისა და ილ. აბულაძის მიერ, 1939 წ.

² S—№ 1139, ინახება ხელნაწერთა ინსტიტუტში.

აღსანიშნავია, რომ „დარჩენა“ ზმნასთან ირიბი ობიექტის ნიშანი თითქმის ყველგან გადასულია ძირში რ-სა და ჩ-ს შორის, მაგ.:

„...ეშმაკთ არ დარშჩეს ჩემ სულივ; „გადავრშჩით სა-
თათროს“; „საბაკე მაგათ დარშჩომი“ და სხვ. *დაპჩრჩეს →
→*დარპჩრჩეს→დარსჩრჩეს→დარშჩრჩეს.

§ 11. თანხმოვნების დაკარგვა. თანხმოვანი შეიძლება დაი-
კარგოს სიტყვის ყველა ნაწილში: თავში, შუაში, ბოლოში. ზოგ-
ჯერ მთელი მარცვლი იკარგვის ხოლმე. თუშურში შეიძლება დაი-
კარგოს შემდეგი თანხმოვნები: მ, ნ, რ, ლ, ვ და სხვა. მაგალითები:
რო←რომ, ცუმა←ემანდ, თვარ←თვარამ, წკრეზე←მწკრეზე (მწკრეი-
ზე), წამოალის←წამოვალის, სო←ხომ, თუ←თურ←თურე (თურბე),
მოიდ←მოვიდ (მოვიდა), გაზდილი←გაზრდილი, კდეა←კლდეა,
კოხნ←კოვხი, რატო←რატომ, სუ←სულ, თოლწ←თოვლი, წავი-
ნეთ←წავიდნეთ, მცვინეს←მევიდნეს, კინაა←რკინაა.

გვხვდება კიდევ „სიიწროეა“ და „იწრუაჲ“ (ვიწრო) ფორმები.
„ვიწრო“-სთან შედარების ნიადაგზე შეიძლება გვეთქვა, რომ აქ
ვინაია დაკარგული, მაგრამ ძკ. ქართულში სწორედ უვინო ფორ-
მები გვხვდება: იწრო, იწროება, სიიწრე.

გვხვდება კიდევ დწყრჩვეს (დაახრჩვეს) ფორმა. თუ ეს ფორმაც
არქაული არაა, მაშინ ხ აქ ჩავარდნილია¹.

§ 12. აფრიკატიზაცია. აფრიკატიზაცია გვაქვს შემდეგ მაგა-
ლითებში:

ცხვაა←სხვაა, უნძრახაჲწ←უნხრახაჲწ (შდრ. ფე. ქართ. ზრახვა).

§ 13. არის ორიოდე შემთხვევა სიტყვის ბოლოში გ-ს დაჟრუ-
ებისა. გ→კ: ცხვაკ←ცხვაგან (სხვაგან) გან თანდებულის გაცვეთის
შემდეგ ვ→კ: ან ერთკ იქნებოდ ან მეორეკ, რაც ნიშნავს:
ან ერთგან იქნებოდა ან მეორეგან (შდრ. ხევსურული)².

¹ ლ. კიკნაძე, ხ ბგერის განვითარების შემთხვევები ქართულში: „სტალინის
სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრ.“, XXIV, გვ. 126—127.

² ა. მარტიროსოვი, თანდებული ქართულში: „იბერიულ-კავკ. ენათ-
მეცნიერება“, I, 1946, გვ. 228.

მ ა რ უ რ ე ლ ი ა

წ ა

ს ი ნ ო ბ ა ქ ს ი

მ ო რ ფ ო ლ ო ზ ი ა

მორფოლოგიურ მოვლენათა განხილვისას ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ისეთ ფორმებს, რომლებიც თუშურს თანამედროვე სალიტ. ქართულისაგან განსხვავებული აქვს. ეს განსხვავება შეიძლება ფონეტიკური მიზეზით იყოს გამოწვეული ანდა ქართული ენის არქაული ფორმების დაცვით.

§ 14. **სახელობითი ბრუნვა.** ხმოვნით დაბოლოებულ სახელებს სახელობით ბრუნვაში მოუღის $\alpha(\leftarrow o)$ (ნ. § 1; მაგ.: ხეჲ, ქვაჲ, ომალოს ტყეჲ, ჩემ ძმაჲ და სხვა).

თანხმოვნით დაბოლოებულ სახელებს ბრუნვის ნიშნად მოუღის უმარცვლო $o(\leftarrow i)$; მაგ.: ერთ ქალწ, მონა კაცწ და სხვა.

ზოგჯერ სახელობითი ბრუნვის ნიშანი სრულიად გამქრალია როგორც ხმოვნიანი, ისე თანხმოვნიანი დაბოლოების მქონე სახელებთან. ეს შეიძლება მოხდეს იმ შემთხვევაში, როცა წინადადებაში სახელობით ბრუნვაში დასმულ სახელს სხვა სიტყვა მოსდევს. მომდევნო სიტყვა შეიძლება იწყებოდეს თანხმოვნით ანდა ხმოვნით—ამას ბრუნვის ნიშნის დაკარგვისათვის მნიშვნელობა არა აქვს; მაგ.:

შეხყარა თუშის ჯარები, ჯევესურ ჩხყთვალა ჯმლიანი.
...ჩამოდგებ ხისოს ლაყაში როგორც ნაგუბარ წყალივ.
არ გახვიდ მეზობელთანა, მეზობლის ენა ჭრელია.

სახელობითი ბრუნვის ნიშნად გვხვდება ინიც (ნ. § 7, ა).

§ 15. **მოთხრობითი ბრუნვა.** მოთხრობით ბრუნვაში დასმულ სახელებს ბრუნვის ნიშანი შეიძლება რამდენიმე სახით ჰქონდეს წარმოდგენილი (ეს ეხება როგორც ხმოვნით, ისე თანხმოვნით დაბოლოებულ სახელებს), სახელდობრ: მან, მანა, მა, მ; მაგ.:

„ჰედოში დედან ატირდნენ, ჩვენ მტერმან შეგვაშინაო“¹.

¹ ივ. ბუჭურაული, თუშური ლექსები, ნ: „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913.

„...მტერმანა ვვიყო ძალიო“¹.

„ქვათანას მეცხვარეებმა ვახშამი ჭამეს ვვინი“².

„თოფმ დამიმტერია ტალია“³.

მანა ფორმანტში (მტერ-მანა) ბოლო ა ემფატიკურია.

მოთხრობითი ბრუნვის საწარმოებლად დღეს ყველაზე მეტად იხმარება მ: კაცმ, მამ, ფიქრმ, ნარიანმ და სხვა.

§ 16. მოქმედებითი ბრუნვა. თუშურში მოქმედებით ბრუნვას დაკისრებული აქვს გამოსვლითის (დაწყებითის) ფუნქცია. ასევე ყო ძველ ქართულში⁴.

მაგალითები:

„მთით ლეკის მონადირემა ლუხუმს მოჰკიდა თვალა“⁵.

„განჯითა გამოსახლებულ გიგნაყიშვილი ბერი“.

„ცინით ბუზვი გამოარდა, თან გამწყლო უუქუნივ“...

უკვეცელ-ფუძიანი სახელები გამოსვლით ბრუნვაში მხოლოდ სიტყვის ფუძითა და თ-თი არიან წარმოდგენილნი, მაგ.: ომალოთ (ომალოდან), ჩილოთ, ხახაბუთ, აბანოთ მომდინარაყმ... (აბანოდან მომავალმა) და სხვ.

ამ ფორმებში დაკარგულია მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნის ხმოვნითი კომპონენტი: ომალოთ ← ომალოთ ← ომალოთ; შდრ. ძველი ქართ. იერიქოთ (მათ. 20, 29).

მოქმედებითი ბრუნვის ფორმები ხშირად მთელი სინტაგმის წინაარსს ვადმოსცემენ, ასე მაგალითად: მთითა ზოგ კონტექსტში ნიშნავს მთაში მყოფს, შინითა — შინ მყოფს; აბანოთ მომდინარაყმ ბალკუნითამ ვადახედ“ ნიშნავს ამას: აბანოდან მომავალმა ბალკონზე მყოფმა ვადახედა.

„ბალკუნითა“ და მსგავსი ფორმები ისევე იბრუნვიან, როგორც არსებითი სახელები.

სახ. ბალკუნითაჲ

მოთხ. ბალკუნითამ

ნიც. ბალკუნითას

ნათ. ბალკუნითის

¹ ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები, ნ: „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913, გვ. 37.

² იქვე, 56.

³ დ. როსტომაშვილი, თუშური ლექსები: „მოამბე“, № 3, 1897.

⁴ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 93, 1953.

⁵ დ. როსტომაშვილი, თუშური ლექსები: „მოამბე“, № 3, 1897.

მოქ. ბალკუნითით
ვით. ბალკუნითად
წოდ. ბალკუნითაო || ბალკუნითავ.

ჩვეულებრივ ეწარმოება მრავლობითი რიცხვის ფორმებიც.

თუშურში ვხვდებით ომალოთრ, წყაროთრ... ფორმებსაც: ყუყუს კაც ომალოთრ ნიშნავს ამას: ეს კაცი ომალოდანაა (გვ. 24).

ომალოთრ←ომალოთრ←*ომალოთრა (ნ. § 8).

§ 17. მიცემითი ბრუნვა. სალიტერატურო ქართულის სადაობითი ბრუნვა თუშურში მიცემითით გადმოიცემა. თუშურში აქაც დაცულია ძვ. ქართულის ნორმა; ანალოგიური მდგომარეობა გვაქვს ქართული ენის ზოგ სხვა კილოშიც.

მაგალითები თუშურიდან:

„დიკლოს ატირდეს დედანი: ძალი ვიჭადვთ ღვთისია“.
„თუ ჩემმა იმამა მიკითხოს, განჯას თათარსთან ვარივ“.

§ 18. წოდებითი ბრუნვა. წოდებითი ბრუნვის ნიშანი თუშურში ო-თია წარმოდგენილი. ხშირად სულ არა გვაქვს—გამქრალა, ზოგჯერ კი წარმოდგენილია ამ სახით: ო (←ო).

მაგალითები:

1. „ცხენ მთხოვე, ძმაო, არ მოგეც...“¹.
„ტილო, დედო, ტილო, დანოს ჭაგირში ტრილო, ცხენების თარეშობაო, ქალების გულის გრილო.“
2. „ქალ, ქებით გამოთხოილო დედისი-დ' დედის დისია“.
3. ბიჭო, ქალო — ასე მიმართავენ თუშში პატარძლები მამულსა და მულს (სახელს არ ეუბნებიან).
„მამინ კარგი ხარ, ზაფხულო, მთას, თოლო, გადაზდიოდე, ჭალაყს ჩაზდიოდ, ყინულო, გორს, მწვანაილო, ამოზდიოდევ“.

§ 19. მრავლობითი რიცხვი. თუშურში გვაქვს როგორც ებიანი, ისე ნარ-თანიანი მრავლობითი. მოგვეყავს ნარ-თანიანი მრავლობითის მაგალითები:

¹ ივ. ბუჭურაული, თუშური ლექსები, 5: „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913.

„ქარიდან მოუდიოდა ყოჩნი და ვაცნი რქიანი“¹.

„თუ შთ არ იციან, ვითარცა ვინ არის მონა, ბატონი“².

„თოვლი თოვს ნაყაიროზე, ფარსმას შუშუბან დარია.

სამთა ძმათ იღაროზხეანთ გაყოფა ღვულავ ცხვრისია.“

„ქოფაკთა მქონდის იმედი, ობრებთ არა ქნეს ყფიანი“³.

აღსანიშნავია, რომ ხშირად მოთხრობით ბრუნვაში დასმულ სახელს მრავლობითი რიცხვი ორმაგად ეწარმოება; მაგ.:

„გომეწრელთ ქალებთ იციან გაჭიჭვა გარმონისაო“.

იმედ მქონდ ქოფაკებისა, ოჯრებთ არა ქნეს ყრიალი“.

„ცხვარი ლეკებთა ვარეკეს, აქ ვწევარ მჯარ-სისხლიანი“.

ასეთი ფორმები ამჟამად ძალიან გავრცელებულია თუშურში.

§ 20. ძლიერი დამართვის მქონე სახელების ბრუნვა. სალიტერატურო ქართულისაგან განსხვავებული ბრუნვა ახასიათებს ძლიერ დამართვიან სახელებს (ადრე აღვნიშნეთ, რომ ძლიერი დამართვა ძირითადად ა-ზე დაბოლოებულ სახელებს აქვს, მაგრამ არა ყველას). მათ უყველა ბრუნვაში გადაჰყვება, ამავე დროს ეს სახელები კვეცას არ განიცდიან ნათესაობითსა და მოქმედებითს ბრუნვაში, მაშინ როდესაც სალიტ. ქართულში ეს სახელები იკვეცებიან. სანიმუშოდ ვაბრუნოთ ქალაყნ (გოგონა).

მხ. რიცხვი

მრავლობითი რიცხვი

	ებ-იანი	ნარ-თანიანი
სახ. ქალაყნ	ქალაყები	ქალაყნი
მოთხ. ქალაყმ	ქალაყებმ	ქალაყთ
მიც. ქალაყს	ქალაყებს	„—“
ნათ. ქალაყის	ქალაყების	„—“
მოქ. ქალაყით	ქალაყებით	—
ვით. ქალაყდ	ქალაყებად	—
წოდ. ქალაყო	ქალაყებო	ქალაყნო, ქალაყნო

ამნაირად იბრუნვის ძლიერი დამართვის მქონე სხვა სახელებიც: დროშაყნ (ნათ. დროშაყის, მოქ. დროშაყით; შდრ. სალიტ. ქართ.: დროშის, დროშით), ჭილტაყნ (ქალია), ბიჭაყნ და სხვები.

§ 21. მსაზღვრელ-საზღვრულის ერთად ბრუნება. ატრიბუტული მსაზღვრელისა და საზღვრულის ერთად ბრუნებისას, საერთოდ, გარჩეულია ორი შემთხვევა: პირველი, როდესაც მსაზღვრელის

¹ დ. როსტომაშვილი, თუშური ლექსები: „მოამბე“, № 3, 1895.

² ივ. ბუქურაული, 1.

³ იქვე, 56.

ფუძე ხმოვნით ბოლოვდება და მეორე, როდესაც მსაზღვრელის ფუძე თანხმოვნით ბოლოვდება. ორივე სახის მსაზღვრელი თუშურში ძირითადად უცვლელად (ფუძის სახით) რჩება საზღვრულთან ერთად ბრუნებისას. სანიმუშოდ ავიღოთ თანხმოვან-ფუძიანი მსაზღვრელი და ვაბრუნოთ საზღვრულთან ერთად.

სახ.	კარგაყ კაცრ	ლამაზ ქალრ	ლამაზ ქალები
მოთხ.	კარგაყ კაცმ	ლამაზ ქალმ	ლამაზ ქალებმ ლამაზ ქალებთ
მიც.	კარგაყ კაცს	ლამაზ ქალს	ლამაზ ქალებს
ნათ.	კარგაყ კაცის	ლამაზ ქალის	ლამაზ ქალების
მოქ.	კარგაყ კაცით	ლამაზ ქალით	ლამაზ ქალებით
ვით.	კარგაყ კაცად	ლამაზ ქალად	ლამაზ ქალებად
წოდ.	კარგაყ კაცო	ლამაზ ქალო	ლამაზ ქალებო

ამათ გვერდით, არც თუ ისე იშვიათად, ვხვდებით არქაულ ვითარებასაც მსაზღვრელსა და საზღვრულს შორის: ბრუნვის ნიშანი მსაზღვრელსაც მოუდის, მაგალითები:

- მოთხრობითი ბრუნვა: „კეკიანმან ხაზეინებმა“.
- „მიცემითი ბრუნვა: „ერთს თვეს მდკარ ჯარი-დ’...“
- „შეაოაზივეს სანგალი, სამს დღეს იქ ედგა ცხვარია“.
- „ომში ნამყოფებს თუ შეებსა ამბავს ხკითხვენ დედანი“.
- ვითარებითი ბრუნვა: „დაჯვადი-დ’ ტირილ დავიწყე, ცრემლ მომდის სამად ჯარადავ“.
- ნათესაობითი ბრუნვა: „თუშის ქალმა სთქვა: შევირთავ ბასრის ხმლის ამომღებელსა“¹.

აქვე შევნიშნავთ, რომ ადამიანის რქმევის სახელები თუშურში ხშირად გვარს ბრუნვაში უთანხმდებიან ხოლმე; სალიტერატურო ქართულში კი „ადამიანის რქმევის სახელი, თუ ის გვართან ერთად იხმარება, მსაზღვრელთა II ტიპს უერთდება“²; მხოლოდ გვარი იბრუნვის (მაგ., ლეო ქიაჩვლა).

მაგალითები თუშურიდან:

- „ჯაცო მან ბერიკაყიზემ შუ ჩამოხია ჯარია“.
- „მთვრალაყმა თორტივლიზემა ალვისა დადვა ტანია“.
- „შეთემა ზვიადიზემა ერთ ნოტო ჩასხლიტ მტრისაო“;
- „ხუტურმა გამაროიზემ ამომღერა ვმალიო“.

¹ ივ. ბუჭურაული, თუშური ლექსები, 3: „ძვ. საქართველო“, ტ. II, 1913.

² ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 126, 1953.

ბრუნვის ნიშნის ნაწილობრივ კვეცას („კარგი ამხანაგის“, „კარგი ამხანაგით“) თუშურში ადგილი არა აქვს.

§ 22. მართული მსახლვრელი სახელობით ბრუნვაში. როგორც ცნობილია, თუშურში, ვაჟას მიხედვით, მართული მსახლვრელის ფორმა შეიძლება სახელობითში ინით იყოს წარმოდგენილი: ტყისი, ხისი...¹ მათ ვხვდებით თუშურსა და ხევსურულშიც; სალიტერატურო ქართულს ასეთი ფორმები არ ახასიათებს.

მართულ მსახლვრელს სახელობითის ი უჩნდება როგორც მხოლოდით, ისე მრავლობით რიცხვში.

მართული მსახლვრელი მხოლოდითში

„ფოთოლ ვარ ბუერაყისა, საქანებელი ქარისი“.

„ჭალაყს ტბა დგასავ სისხლისივ“.

„ქალისი ცოდო-ბრალია“.

„ნაწვეთ ჩამოხდის სისხლისი“.

„...წარაფი მოზდევს ნისლისი,

მჭრით მიზდევს მონადირეი,

ქოჯო წელთ აშჭვი ისრისი...
ჩქერა გამოდის ქვიშისი“.

მართული მსახლვრელი მრავლობითში

„... მაკრატეონთი ქალივ“ (ბაგრატიონთა ქალიო).

„შენდობა დუმსოს ნაცოცთი“...

„ლურჯას მოვზდიევ ნალთი ელვასავ“.

„გულმჭურვლად ტირილს გახკვირან დართლოელთ

ქალთი-დ' რძლისაო“.

„სულეთში შემოგყვებოდა ბერთი დედ-მამათ

ბრალივ“.

მართულ მსახლვრელს შეიძლება გაუჩნდეს ი როგორც პრებოზიციულ, ისე პოსტპოზიციურ ძდგომარეობაში (უფრო ხშირად მეორე შემთხვევაში). ჩვეულებრივ მეტყველებაში განცალკევებულ მსახლვრელთან ი ზოგჯერ დ-ის სახითაა წარმოდგენილი (თუ გავრცობილ ფორმას დაერთო, მაგ.: ძმისაჲ, ძმათაჲ, ამხანაგისაჲ და სხვ.), ზოგჯერ კი—რ-ს სახით, თუ გაუვრცობელ ფორმას ერთვის (ძმისრ, მმათრ, ამხანაგთრ და სხვ.).

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 131.

როცა ამ ფორმებს (ძმისაჲ, ძმისწ...) დაერთვის ერთთანხმოვნითანი ნაწილაკი წ, ც ან დ (←და), ი აღდგება ხოლმე, მაგ.: ქ ა ლ თ ი-ღ' რძლისაო, ძმისი-ღ'; ძმისაი-ღ' ამხანაგისწ; ჟეგ ჩემ ამხანაგისაი წა! (ეგ ხომ ჩემი ამხანაგისაა). განსხვავებას აღნიშნულ ფორმებს შორის ქმნის ემფატიკური ხმოვანი.

უდავოა, რომ ი სახელობითი ბრუნვის ნიშანია როგორც „ძმისწ“, ისე „ძმისაჲ“ ფორმაში (შდრ. მართულ-შეთანხმებული მსაზღვრელი ძვ. ქართულში: სახელი ძმისაჲ).

ეს უფრო სარწმუნო გახდება, თუ გავიხსენებთ სახელთა ნაწილაკიან ფორმებს, სადაც, აგრეთვე, ადგილი აქვს სახელობითი ბრუნვის ნიშნის ი-ს აღდგენას ფუძის ბოლო ხმოვანსა და ნაწილაკს შორის, მაგ., ხეივ, მთაივ; კალოიც, კალოიწ და სხვ.

„თურმე მოდიანავ მთელ საჯემ წი ფოივ სანახავადავ.

ცნცმ ბუმბული სივ“.

დაყოფილად დაბეჭდილ ფორმებში სახელობითის ი-ს აღდგენას ხელი შეუწყოა სხვათა სიტყვის ვ-ს დართვამ.

§ 23. მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის ნიშნები. მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირის ფორმათა წარმოების მხრივ თუშურში ისეთივე მდგომარეობაა, როგორიც ხევსურულში¹, სახელდობრ: ეს პრეფიქსები მოდიან ჰავსაგან და ხანისაგან; სხვადასხვა ფონეტიკურ კომბინაციაში ხანისაგან ვლებულობთ ზ, შ, უ-ს, ჰავსაგან კი—ხ, ღ-ს. მესამე ობიექტური პირის პრეფიქსის ანალოგიურ ცვლილებას ადგილი აქვს გურულსა და აჭარულში². „იგი უცაო არ უნდა იყოს არც სხვა დასავლური კილოებისათვის“³.

ხანი გვაქვს შემდეგ თანხმოვნებთან: თ, ტ, წ, ც, მაგ., სტკებები, სწევბარწ, სთელავს, სტკეცს, სწოვს, სცელავს და სხვა.

ზენი გვაქვს დ, ძ-სთან; მაგ., ზდებს, ზძახავს (ძახავა—ძაფის გრება სპეციალური იარაღით) და სხვა.

შინი გვაქვს ჭ, ჩ-სთან; მაგ., შჭამს, შჭვრეტს, შჩეჩავს, შჩრის.

ჟანი გვაქვს ბხოლოდ ჯ-სთან, მაგ.: ჟჯღვლემს (ღეჭავს), ჟჯიჯგნავს, ჟჯობ და სხვა.

¹ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, § 63, 70, 71. (თხზულებანი, I, გვ. 229, 239—252).

² ქ. ლომთათიძე, ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსისა გურულსა და აჭარულში: თბ. სახელმწ. უნივერსიტეტის შრომები, VI, 1937.

³ იქვე.

ლანი გვაქვს მეღერებთან: **ბ, გ, ვ, მ, ნ, რ, ლ**-სთან, ზოგჯერ **ფ**-სთანაც; მაგ.: ღნახიდრ, ღვარდებ (მაგ., ზედ ღვარდებ), ღბანს, ღვავს (გვის), ღმაღავს, ღრეცხს, ღღესავს. ღფრინავ და სხვა.

ხანი გვაქვს **პ, ქ, ფ, კ, ყ, ჯ**-სთან, მაგ.: ხპარავს, ხქონდ. ხკითხავს, ხყავ, ხწელავს (პოულობს) და სხვა.

მაგალითები ტექსტებიდან:

1. ცხენო, გატყობაწ, გეშინის, ბექებს ვერ ღფრინავ
მაღალსავ.
2. ლეკებს ხჯოცს, ჯელებს არ აკრის, უწელოდ სახელ არ
არსავ.
3. მოვიდა შუალამის ხანწ, მაშალაქმ შეხკრა ფრთანია.
4. იმასაც არა დავუჯერდი, გამოუგდ ნიშაყ ჯარიავ.
5. ძაღლო, ჩახყფენე, ყურშაყო, შავისა პატრონისაო.
6. ცხენს გაღბანს გაფრინდაყული, გაზდილსა თივა-ქერზედა.
7. წინდაწინ უღვაშს გაზძოვდა მემრ ქოჩორს მიხყოფს
ჯელსაო.
8. . . . სისხლისა მიშჩქეფს ღვარია.
ქმლეგი ელავენ ჰაერზე, მტრებს მისთიბს ქართველთ
ჯარია.
9. მიზდევს, მიესვრის ბერიზეჲ, მჯარს შქერენ ფშავლის
ყმანია.

§ 24. ზმნის შეთანხმება პირდაპირ ობიექტთან რიცხვში. ცნობილია, რომ ძველს ქართულში ობიექტის სიმრავლე ზმნაში გამოხატული იყო სპეციალური ფორმანტით: **ენ, ნ(ენ←)**¹.

ნარიან მრავლობითში დასმული პირდაპირი დამატება ზმნაში ხშირად აჩენს სიმრავლის ნიშანს. თუშურშიც, როგორც ძველს ქართულში, ობიექტის სიმრავლე გამოხატულია **ენ, ნ(←ენ)** ფორმანტებით.

მაგალითები:

- „ზოგნი ამბობენ ჩავიდნეთ, ხისოს ჩავლექნეთ კარნივ“.
 „შიგითებ უნდა ვარჩიენე თუშებს ნარჩევენი ყმანივ“.
 „გადამავალო ყორანო, გადნეცლენ ჩემნი ბრალნივ“.
 „ღვთის შვილთ მოუკლათ კობალე, თავში დაუცნეთ
ქვანივ“.

¹ არნ. ჩიქობავა, რით არის წარმოდგენილი მრავლობითის სახელობითში დასმული მორფოლოგიური ობიექტი ძველს ქართულში? „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე“, IX, 1928.

ობიექტის სიმრავლე აღინიშნება II თურმეობითშიც, მსგავსად ძველი ქართულისა.

მაგალითები:

- „უდერაჯნ წყყვანნეს“.
- „მეციხოვნენ სუ გეყწყვიტნეს“.
- „დესჭირნეს ორნივ, წყყვანნეს“.
- „უწყლობასაც შეყწუხნეს“.
- „ენახვნეს ქალ-სიძენი“ და სხვა.

ამათ გვერდით იხმარება, არც თუ ისე იშვიათად, თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის მსგავსი ფორმებიც.

დწყლი (←დაელია 'დაეხოცა')
 ნყნახ ცრყსენწ, დწყგოც ცრყსენწ და სხვ.

სახელობითში დასმული ობიექტის სიმრავლე I თურმეობითში საერთოდ არაა გამოხატული თუშურში, მაგრამ იშვიათად შეიძლება მაინც შეგვხვდეს ავ თემის ნიშნიან ზმნასთან, მაგ.; მინახვან (მე ისინი), გინახვან (იგინი), უნახვან...

თუშურში, მსგავსად თანამედროვე სალიტერატურო ქართულისა, არის ტენდენცია, რომ მიცემითში დასმულ სახელსაც გაუჩნდეს სიმრავლის ნიშანი ზმნაში, მაგ.: გავიკეთებიათ, შევიწახავისთ, გენახნესთ, ენახნესთ და სხვ.

პარადიგმები

წყვეტილი

ნხ. რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
1. ვნახ-ენ-წ მე ცრყსენწ	ვნახ-ენ-თ ჩვენ ცრყსენწ
2. ღნახ-ენ-წ	ღნახ-ენ-თ
3. ნახ-ნ (←ნახნა)	ნახ-ნ-ეს

II კავშირებითი

მხ. რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
1. ვნახ-ნ-(ე)	ვნახ-ნ-ე-თ
2. ღნახ-ნ-(ე)	ღნახ-ნ-ე-თ
3. ნახნ-ე-ს	ნახ ნ-ე-ნ

I თურმეობითი

მხოლოდობითი რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
1. მინახე-ან მე ცრცსენწ	გვინახე-ან ჩვენ ცრცსენწ
2. გინახე-ან	გინახე-ან-თ
3. უნახე-ან	უნახე-ან

II თურმეობითი

მხოლოდობითი რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
1. მენახ-ნ-ეს მენახვნეს	გვენახ-ნ-ეს ჩვენ ცრცსენწ
2. გენახ-ნ-ეს გენახვნეს	გენახ-ნ-ეს-თ
3. ენახ-ნ-ეს ენახვნეს	ენახ-ნ-ეს-(თ)

ამათ გვერდით ყურადღებას იქცევს თუშურში ფართოდ გავრცელებული ფორმები პრეფიქსიანი ვნებათებისა მრავლობით რიცხვში, მაგ.: ცრცყარნეს, გრცკრიფნეს და სხვა. მსგავს ფორმებს ჩვენ მრავლად ვხვდებით ძვ. ქართულში.

ვენახოთ რამდენიმე მაგალითი ძველს ქართულშიც. „აბოს წამებაში“ ვკითხულობთ: „სანთელნი იგი დაიწუნეს კელთა შინა მისთა“. ან კიდევ: „სავესენი შურითა ქრისტიანეთაჲთა შეიზრახნეს შეთქუმით წმიდასა მას ზედა“.

საყურადღებოა, რომ თუშურში ნ ანალოგიურადაა გაჩენილი ღონიანი ვნებითისა და ვიდა ზმნის წყვეტილის III პირის მრავლობით რიცხვში: დაოვრდნეს, დაშავდნეს, წავიდნეს.

§ 25. თხოვნითი კილო. თუშურში ვხვდებით თხოვნითი კილოს ფორმებს, რომლის გამოხატვის უნარიც სალიტერატურო ქართულსა და მის სხვა კილოებს დაუკარგავთ, რის გამოც ბრძანება და თხოვნა ერთი ფორმითაა გადმოცემული¹.

თხოვნითი და ბრძანებითი (აუცილებლად შესასრულებელი) კილოები თუშურში ერთიმეორისაგან გარჩეულია—მათ თავ-თავიანთი ფორმები აქვთ; მაგ.: ცუცშენ(ე) ბრძანებითია, ასევე გუცქეთ(ე); ცუცშენელ და გუცქეთელ კი თხოვნითი კილოს ფორმებია. თხოვნას გამოხატავენ: თქვიელ, ნულ გუცქეთებ, არღმოხვიდ(ე), წედილ და სხვა მათი მსგავსი ფორმები.

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 250, 1953.

თხოვნას აწარმოებს **ღ** (←**ღა**) ნაწილაკი. **ღ** ნაწილაკიანი ფორმები კატეგორიული ბრძანების ინტონაციით თუშის ყურისათვის უჩვეულოა.

ღა ნაწილაკი სიტყვას ბოლოში დაერთვის, თუშური კი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სიტყვის ბოლოში ხმოვანს ან კარგავს ან ავიწროებს. ამ შემთხვევაში კარგავს და გვრჩება მხოლოდ **ღ**.

ღ (←**ღა**) ნაწილაკის ხმარება თხოვნითი კილოს გამოსახატავად არც ხევსურულისათვის უნდა იყოს უცხო. „წვესურულ მასალებში“ მას ხშირად ვხვდებით. იგი უთუოდ თხოვნას გამოხატავს შემდეგ მაგალითებში:

„ერთ წელ ას, არ განათლულხარ, საკლავიდ დავკლათ
რქიანი!“

„ჭკადერ-ქენ, ადევ, გულშია მადლილ მას თხოვე
ჯვარსაო!“

„მითხარილ, გამახელაო, აგრემც მიტირებ ძმასაო!“

„მითხარილ, მითხარ, რაი ას, რაად მიმაღავ ძმასაო?“

ასე ეხვეწება მამუკა დამწუხრებულ გამახელას¹.

„მზის გრილონ შამაიყარნეს, უყურედ საკვმის კარშია“².

თხოვნის საწარმოებელი **ღ** (←**ღა**) ნაწილაკი როგორც თუშურში, ისე ხევსურულში, გარდა ზნისა, შეიძლება მეტყველების სხვა ნაწილსაც დაერთოს, მაგრამ იგი, რა თქმა უნდა, ზანასთანაა დაკავშირებული.

§ 26. ვნებითი გვარის ზმნების წარმოება აწმყოში. აწმყოს მესამე პირში თუშურში გვაქვს ვნებითების ძველი ქართულისნაირი წარმოება, მაგ., შეთევ, ყავრ დამალულად რო კაცებ გვოცოთ, არ იქნების; დიდობ სუ იჯოცების; როცა დამიკილოვდების (როცა საჭიროდ ვცნობ, უურო ზუსტად: როცა საჭიროდ საცნობი გამიხდება)...

ღების, ჯღების, წავიწყების, გიცხონდების და სხვა მსგავსი ფორმები თუშურისათვის ჩვეულებრივია. ასეთივე მდგომარეობა ჩანს ფშაურშიც. ვაჟას „აღუდა ქეთელაურში“ ვკითხულობთ:

¹ წვესურული მასალები, ბეს. გაბუშურის მიერ შეკრებილი, ა. შანიძის რედაქციითა და მის მიერვე შედგენილი ლექსიკონითურთ: „წველიწდული“, I—II, გვ. 205.

² იქვე, გვ. 208.

„კარგს ნურას ჰნახავთ, ხევსურნო,
ერთი დიაცი სწყრებისა.“¹
ან კიდევ: „...გადავარდება ცხენზეით,
ყელ-თავექვე ეკიდებისა;
ნატყვიარი სჭირს ბეჭისთავს,
ზედ ცეცხლი ეკიდებისა;
ამხანაგ-მოკლულ დილღველი
ჩამახსა ეხიდებისა“.²

§ 27. უწყვეტელი: ეს მწკრივი თუშურში ძირითადად სალიტერატურო ქართულისნაირად იწარმოება; მაგრამ ზოგჯერ უწყვეტელში სავრცობს ი სუფიქსის ნაცვლად ე მოსდევს ხოლმე I და II პირში. მაგალითები ტექსტებიდან:

ცოცს ქისტ შემასხარაყვებიყრ: ეჰე, ჰე, რაყისად თვალში დამკრევედევ. ცოცმ ლამეს, ჩვენ რო ვაპირებდეთ დაცემას, ცოცმ ბებერ ქისტს ჯარები-ღ' ცხენ შინ გეყრეკ.

ქისტო, რად ხკლევდე მარხვაყსა³, რად არ გწყლვიდიდ
წამზეავ.

ჩანს, უწყვეტლის ასეთი ფორმები ადრე უფრო მეტ გამოყენებას პოულობდა თუშურში. როდესაც ამას ვამბობთ, მედველობაში გვაქვს უწყვეტლის ფორმები, რომლებიც მოჰყავს პროფ. ა. შანიძეს თუშურ ზმნათა პარადიგმებში⁴. ამ პარადიგმებში სულ ნოყვანილია უწყვეტლის თერთმეტი მაგალითი, ამათგან თერთმეტივე I და II პირში ე-თაა წარმოდგენილი. მართლაც, ვამბობდევწ, ვეჯობდევწ, შეჭედევდევწ (მოგვყავს ნაწილაკიანი ფორმები, რადგანაც ნაწილაკის წინ ხმოვანი კარგადაა ხოლმე დაცული თუშურში) და სხვა მათი მსგავსი ფორმების ხმარება თუშურისათვის ჩვეულებრივია დღესაც, მაგრამ მათ გვერდით იხმარება ინიანი ფორმებიც: ვამბობდიწ, ვეჯობდიწ...

ამჟამად ინიანი ფორმები სჭარბობენ ენიანებს, რაც სალიტერატურო ქართულის გავლენას უნდა მიეწეროს.

თუშურ კილოში, მსგავსად ძველი ქართულისა, უწყვეტლისა და წყვეტილის მესამე პირში სუბიექტის მრავლობითობა და პირი

¹ ვაჟა-ფშაველა, ალუდა ქეთელაური, ვაჟა-ფშაველა, ტ. II.

² იქვე.

³ „მარხვა“ კაცის სახელია.

⁴ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში (თბილუბანი, I. 1957).

გამოხატულია ეს სუფიქსით როგორც მოქმედებითი, ისე ვნებითი გვარის ზმნებში; მაგ., „ტყეჩი დაგოცილო ხეღავედეს გარევე ბევრს, ყველაქსავე შეიდოცამდ ამბობდეს“; „ხულანტელებ რო აღარ დგებოდეს, წყალს არ აწმინდებდეს“;

ჯვარბოსელ შემოდიოდეს ქაჯანთ ცხრანი ძმანი“.

„ორჯერ-სამჯერაც წაყსხეს თუშთ ცხვრები, დაჯავრდეს თუშნი-დ' შიყყარნეს ასამდინას კაცნი.“

„იმ ზღველთ ვირებით კალონ გაღეწნესა-დ' იმის მემრ აღარც დუყტაცებავე თუშთ საქონი“.

§ 28. უწყვეტლის ხოლმეობითი. თუშური ერთი მეორისაგან ასხევეებს უწყვეტლის ხოლმეობითსა და II ხოლმეობითს. უწყვეტლის ხოლმეობითის წარმოება თუშურში ისევე ხდება, როგორც ძველს ქართულში. იმისთვის ამოსავალია უწყვეტლის მწკრივი¹.

უწყვეტელსა და უწყვეტლის ხოლმეობითს I და II პირში ერთნაირი ფორმები აქვთ. მიზეზი ის არის, რომ თუშურში უწყვეტლის მწკრივში ოდ სავრცობიანებსაც ი ხმოვანი მოუღის.

რამდენიმე მაგალითი ტექსტებიდან:

„დაარიგებდის ნაიბი, როგორც მამაი შეილსაო“.

„ჯვარ-ღმერთთ ატეულიავ, იამბიანავ, — იცოდის ჭხარომ“.

„ორნი ამოვლენ მასრკვლავნი, ცას ლურბლებს არღვევდნიანო“...

„იმ თავის გულის დარღებსა ერთურთსა ეტყოდიანო“.
და სხვ.

პარადიგმები

უნიშნო ვნებითი

უწყვეტელი უწყვეტლის ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი მხ. რიცხვი მრ. რიცხვი

1. ვთბებოდრ	ვთბებოდით	1. ვთბებოდრ	ვთბებოდით
2. სთბებოდრ	სთბებოდით	2. სთბებოდრ	სთბებოდით
3. თბებოდ(ა)	თბებოდეს	3. თბებოდის	თბებოდიან

¹ ა. შანიძე, მწკრივთა მოძღვრებისათვის: „საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის მთაბე“, ტ. 6, № 10, 1945.

ღონიანი ვნებითი

უწყვეტელი		უწყვეტლის ხოლმეობითი	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. ვშავდებოდნ	ვშავდებოდით	1. ვშავდებოდნ	ვშავდებოდით
2. შავდებოდნ	შავდებოდით	2. შავდებოდნ	შავდებოდით
3. შავდებოდ(ა)	შავდებოდეს	3. შავდებოდის	შავდებოდიან

ინიანი ვნებითი

უწყვეტელი		უწყვეტლის ხოლმეობითი	
მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. ვილაწებოდნ	ვილაწებოდით	1. ვილაწებოდნ	ვილაწებოდით
2. ილაწებოდნ	ილაწებოდით	2. ილაწებოდნ	ილაწებოდით
3. ილაწებოდ(ა)	ილაწებოდეს	3. ილაწებოდის	ილაწებოდიან

ენიანი ვნებითი

უწყვეტლის ხოლმეობითი

მხოლოდითი რიცხვი	მრავლობითი რიცხვი
1. ვეწირებოდნ	ვეწირებოდით
2. ეწირებოდნ	ეწირებოდით
3. ეწირებოდის	ეწირებოდიან

ორბირიანი მოქმედებითი გვარის ზმნა

უწყვეტლის ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. ვატირებდნ	ვატირებდით
2. ატირებდნ	ატირებდით
3. ატირებდის	ატირებდიან

სამპირიანი მოქ. გვარის ზმნა

1. უჭირებდნ ¹	უჭირებდით
2. უჭირებდნ	უჭირებდით
3. უჭირებდის	უჭირებდიან

შენიშვნა: უწყვეტლისა და უწყვეტლის ხოლმეობითის მრ. რიცხვის III პირის ფორმებში ხშირად ნარი ჩნდება ხოლმე: „თბებოდეს, თბებოდიან, შავდებოდეს, შავდებოდიან“ ფორმების გვერდით ხშირად ვხვდებით ამათ: თბებოდნეს, თბებოდნიან, შავდებოდნიან, ატირებდნიან და სხვა (ნ. § 24).

ზოგჯერ უწყვეტლის ხოლმეობითს I და II პირში ე ხმოვანიც უჩნდება ხოლმე ეს მოვლენა მეორეული უნდა იყოს და, თიჲქოს, მიგვითითებს იმაზე, რომ უწყვეტელში **ოდ**-იან და **დ-ონ**იან ფორმებთან ძველს ქართულში მოქმედი ნორმა თუშურშიც დაცული იყო. დღეს კი ე სუფიქსი შეიძლება შეგვხვდეს **ოდ** სავრცობიან ზმნებშიც და დონიანებშიც. რამდენიმე მაგალითი ტექსტებიდან: სუ გჳო-ძროხათ მივზდევდე თ, სუ გვე-ტყეთ მივზდევდე თ; გუთანსაც მივზდევდე თ; ზამთრისეც სოფლის ბოლოს ჩავიდოდე თ, ყარტ-მოფარებულში ვაჩინიდი თ; თავადაც სუფთაობის-გნე ერთ კვირაყეს, გინდ თოვლიც ყოფილიყრ მუჯლზე, მაინც ტევეში ჩავიდოდე თ...

§ 29. ავ თემის-ნიშნიან ზმნათა უღლებსათვის. ძველ ქართულსა და დიალექტებში ავ და ამ თემის-ნიშნიანი ზმნების უღლებსას ყურადღებას იპყრობს თემის ნიშნის ხმოვნიანი ნაწილის ცვლილება: იგი ზოგჯერ წარმოდგენილია, ზოგჯერ კი სრულიადაც გამქრალია.

ძვ. ქართულში ამ მხრივ საყურადღებოა უწყვეტლისა და I სერიის სხვა სავრცობიან მწკრივთა ფორმები. უწყვეტლის I და II პირში ავ-ს სცვლის ევ-ი. უწყვეტლის III პირსა და მომდევნო მწკრივთა ყველა პირში (გარდა I ბრძანებითის II და III პირისა მხოლოდით რიცხვში) თემის ნიშანი მხოლოდ ვ-თია წარმოდგენილი.

¹ უ-ს წინ I პირის ნიშანი ვ დაკარგულია, რის გამოც I და II სუბ. პირს მსგავსი ფორმები აქვს.

ამასთან დაკავშირებით დგება ორი კითხვა:

1) რით უნდა იყოს გამოწვეული ავ-ის ნაცვლად ევ-სუფიქსის გაჩენა უწყვეტლის I და II პირში?

2) რა იწვევს თემის ნიშნის ხმოვნითი ნაწილის რედუქციას?

პირველ კითხვაზე ორნაირი ვარაუდია გამოთქმული:

ა) უწყვეტლის I და II პირში ნაუღლებია არა ავ სუფიქსიანი ფორმა, არამედ ევ სუფიქსიანი. ევ-იან ფორმებს ძველი ქართულის აწმყოში ვერ ვხვდავთ. მაგრამ დიალექტები საამისო მასალას გვაწვდიან, კერძოდ, ზემოიმერულში ვხვდებით ასეთ ფორმებს: კლევენ, ჰკითხევენ, დგევენ და სხვა... შესაბამისად უწყვეტელში გვაქვს ვკითხევდით, ჰკითხევდით ფორმები¹. ჩანს, საქმე გვაქვს სუფთა მორფოლოგიურ მოვლენასთან.

ბ) უწყვეტლის I და II პირის ფორმებს მოსდევდა უფუნქციო ი (ჯერ მრავლობითში გაჩნდა, შემდეგ მხოლობითშიც გადმოვიდა ანალოგიით) და მისი გავლენით, ასიმილაციის შედეგად, ავ სუფიქსის ა იქცა ე-დ. ავ თემის ნიშნის ა ვერ რედუცირდება ი-ს გავლენით. რადგანაც ეს უკანასკნელი მორფოლოგიურ უფუნქციას მოკლებულია².

მეორე ვარაუდი სწორი არ ჩანს, რადგანაც, ჯერ ერთი, ძველ ქართულშივე ვხვდებით უწყვეტლის I და II პირის მხოლობითი რიცხვის ისეთ ფორმებს, სადაც ეს უფუნქციო ი არ ჩანს, მაგრამ თემის ნიშანი ევ-ის სახითაა წარმოდგენილი. ამ წესით ასეთ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო ავ თემის ნიშანი.

„ვხედევდ მე ეშმაკსა ვითარცა ელვასა“ (ლუკ. 10, 18).

„ვხედევდ სულსა მას“ (იოვ. 1, 32 C).

შეიძლება კაცს ეფიქრა, რომ აქ უკვე ანალოგიასთან გვაქვს საქმე და ფორმები გვიანდელიაო (ამ შემთხვევაში უძველესად სავარაუდოდებელია „ვხედავდ“). ამასთან გასახსენებელია კიდევ ე. წ. უნიშნო წყვეტილის ფორმები, სადაც აგრეთვე ჩნდება ხოლმე ეს უფუნქციო ი. წყვეტილის ფორმებშიც მოსალოდნელი იყო, რომ უფუნქციო ი დაიმგავსებდა წინამდგომ ხმოვანს და მივიღებდით ასეთ ფორმებს: მოვკელი, მოჰკელი და სხვ. მაგრამ

¹ ქ. ძოწენიძე, ევ სუფიქსისათვის ზემოიმერულში: აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, X, 1950—1951.

² ლ. კიკნაძე, პირველი სერიის მწკრივთა წარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები, თსუ. XXX B, 1947.

ასეთ რამეს ადგილი არა აქვს. ჩანს, ეს ი, გარდა იმისა, რომ უფუნქციოა, სხვა ხმოვანზე გავლენის უნარსაც მოკლებულია.

წყვეტილში ეს ი გაცილებით გვიან გაჩნდა, ვიდრე უწყვეტილში, მაგრამ იგი მაინც გაჩნდა და ამავე დროს დიალექტებშიაც ვხვდებით მას; ფორმაში ცვლილება კი ვერსად ვერ შეაქვს.

ჩვენი აზრით, სამართლიანია პირველი ვარაუდი: უწყვეტილის I და II პირში უფუნქციო ი-ს გაჩენამდე გვქონდა ევ სუფიქსი, იგი (ევ) არ არის მიღებული ავ-ისაგან. ამ მხრივ საყურადღებო ჩვენებას იძლევიან მთის კილოები. ევ თემის ნიშანს ვხვდებით არა მარტო უწყვეტილის I და II პირში, არამედ III პირშიც და I სერისის მომდევნო მწკრივებშიც. მაგალითები თუშურიდან:

- „დღეს ხე დევდ სიკვდილისაო“.
- „ქისტო, რად ხკლევედ მარხვაცსა“...
- „ქავთარაყ ქერხოს ბრუნევედა“.
- „დასა გიკლევედეს დანითა“.
- „ირმულად ფრინევედიანო“...
- „...შუბის ტრით ზომევედიანო“.
- „ალვანში გოგევედიანო“.

მაგალითები ხევესურულიდან:

- „ის დრო გერჩიყო, ჯირჩლაო, ქმოსტის გორჯ ლურჯას
სთელევედი“;
- ძმა გოგოთური გვერდთ გედგა, მტერსა შორიელ
სთელევედი“¹.
- „დაო, ვერ შემინახევედი? ცხონებას შენი ძმისასა!“²
- „წელზე ჯმალს შემოგარტყემდი, ვერვინ შემოგჯსნის
ძალადა“³.
- „ღიაც-ყმაწვილის კალოსა ცხენებით ლეწევედიანო“⁴.

პარადიგმები

უწყვეტილი		უწყვეტილის ხოლმეობითი	
მხ. რ.	მრ. რ.	მხ. რ.	მრ. რ.
1. ვხკლევედნ	ვხკლევედით	1. ვხკლევედნ	ვხკლევედით
2. ხკლევედნ	ხკლევედით	2. ხკლევედნ	ხკლევედით
3. ხკლევედ	ხკლევედეს	3. ხკლევედის	ხკლევედიან

¹ ევეს. პოეზია, § 36.

² იქვე, § 42, 18.

³ იქვე, § 45, 3.

⁴ იქვე, § 24, 15.

I კავშირებითი

მხ. რ.	მრ. რ.
1. ვხკლევდე	ვხკლევდეთ
2. ხკლევდე	ხკლევდეთ
3. ხკლევდეს	ხკლევდენ

შენიშვნა: ზოგჯერ უწყვეტელში დ საერცობს ე მოსდევს (როგორც ოდ საერცობიანებს ძველ ქართულში), მაშინ კავშირებითისაგან განსხვავებული იქნება მხოლოდ მესამე პირის ფორმები.

რაც შეეხება ნარედუქციევ ფორმებს, სადაც თემის ნიშანი ვ-თია წარმოდგენილი, ამ ფორმათა წარმოების შესახებაც ორი ვარაუდია დღეს. ორივე მოსაზრებისათვის საერთოა ერთი რამ: ვ<ავ. მაშასადამე, ა რედუქციურებულია. საკითხავია, რამ გამოიწვია ა-ს რედუქცია? სწორედ აქ სცილდება ზემოთ ნახსენები „ორი ვარაუდი“ ერთმანეთს.

ერთი ვარაუდით, კლვიდა და მსგავს ფორმებში ა რედუქციურებულია ი-ს გავლენით, რომელიც ავ თემის ნიშნიან ზმნებს აწმყოშიც უნდა ჰქონოდა და იქაც იწვევდა ა-ს ჩავარდნას. ე. ი. აწმყოში გვექნებოდა ასეთი ფორმები: *კკლვი (←*ვკლავი), ჰკლვი (←*ჰკლავი) და სხვ. შესაბამისად უწყვეტელში უნდა გვექონოდა ვკლვიდი, ჰკლვიდი და კლვიდა ფორმები¹. I და II პირში ასეთ ფორმებს ძველ ქართულში ვერ ვხვდებით, არ ჩანან ისინი დიალექტებშიც. მაგრამ უფრო მეტად უხერხული ჩანს ის, თუ ერთი და იგივე ზმნა რატომ უნდა ყოფილიყო I და II პირში ევ თემის ნიშნით წარმოდგენილი და III პირში უცბად ევ-ს უნდა შენაცვლებოდა (ა)ვი დაბოლოება.

სხვა მოსაზრებით, კლავდა→კლვდა→კლვიდა, ე. ი. ა-ს რედუქციის შემდეგ ი ჩნდება თანზომონების გასაყარად. ა-ს რედუქცია კი გამოიწვია სუბიექტური პირის ნიშანმა (ლ. კოქნაძე). ამ დებულების ნაკლად იმას ასახელებენ, რომ „სუფიქსს სუფიქსზე გადახტომით არ შეუძლია რედუქცია მოახდინოს“².

ჩვენი აზრით, სავარაუდებელი ჩანს. რომ III პირშიც ევ თემის ნიშანი გვექნოდა ძველ ქართულში, როგორც დღესაა ზოგიერთ

¹ ქ. ძოწენიძე, ევ სუფიქსისათვის ზემოიმერულში: აღ. წულუკიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტ. შრომები, X, 1950—1951, გვ. 54.

² იქვე.

კილოში; მესამე პირში სწორედ ამ ევ-ის ე უნდა იყოს დაკარგული მომდევნო ხმოვნის გავლენით.

ამ თემის ნიშანი თუშურში ცვლილებას არ განიცდის, ოღონდ აწმყოს მესამე პირის მრავლობით რიცხვში ამ-ის ა ხშირად ჩავარდება ხოლმე (აბმენ, ადგმენ).

§ 30. II ხოლმეობითი. ამ მწკრივის არსებობა თუშურში საენათმეცნიერო ლიტერატურით ცნობილია.

პროფ. ა. შანიძე თავის მონოგრაფიაში „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“ აღნიშნავს, რომ თუშური ნამყო მრავალგზითში I და II პირის წარმოებისას ნამყო სრულის თემას ურთავს ნამყო უსრულის იდ სუფიქსს, მესამე პირში კი ძველი ქართულის ფორმააო დაცული¹.

ამ ფორმათა შესახებ პროფ. არნ. ჩიქობავას გამოთქმული აქვს შემდეგი მოსაზრება: ეს ხოლმეობითი „ნამყო უსრულისა და ხოლმეობითის შერწყმის შედეგია, სახელდობრ, არქაული ნამყო უსრულისა და ხოლმეობითის — არქაული ნამყო უსრულისაა პირველი და მეორე პირი, ხოლმეობითისაა — მესამე პირი“² (ხაზი ავტორისაა).

ავტორი ძირითადად ეხება ხევსურულსა და ფშაურს, მაგრამ მათ გვერდით გულისხმობს თუშურსაც.³

ორივე მკვლევარს ლაპარაკი აქვს წყვეტილის ხოლმეობითზე (II ხოლმეობითზე), რომელსაც I და II პირი უწყვეტლის იდ სუფიქსითა აქვს გაკეთებული. ჩვენ მეორე ხოლმეობითისთვის მხოლოდ მაგალითებს მოვიყვანთ თუშურიდან, რადგან ზემოთ დასახელებულ ნაშრომებში თუშურიდან სულ სამი მაგალითია მოყვანილი (პროფ. ა. შანიძის ნაშრომში).

მოგვყავს ვრცელი ამონაწერი, სადაც მრავლად გვხვდება II ხოლმეობითის ფორმები.

დავიზარდენტ მუშაგობით: სუ წმო-პროსათ ნივზდედეთ, სუ ჯევ-ტყეთ მივზდედეთ, გუთანსაც მივზდედეთ, შეშა-ჭრა გინდა, წისკიელ წასვლა გინდა — ყველაჟ ჩვენ ვაკეთოდიო. სმჟ იყრ ჩვენ ჯანვალაყობაჲ.

¹ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, § 70.

² არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, § 18.

³ იქვე; ნ. § 18, გვ. 80, 81.

გან ახლსავით გვეცვ, სუ ტოლ გვეცვა-დ' ტყავ-კაბებზ; ცნქხლ ტყავ-კაბას ვინალ ჩრცკვამს? პატარაობას თეთრ ტოლის კაბა მეცვის, ცნქხლამ იმას ვინ იკადრებს; სუ თავწაკრულებ ვიყვნიდით, სუ ჩითებზ, ქალბნები-დ' წინდაყებ გვეცვის.

შინ კიდევ რაცვერ ვიყვნიდით, დეწზ, კალტი-დ' ყვა გექონდის, საავრეტაწზ, ერბოჲ; საგებელ ჩალისა გექონდის, ტყავისაჲ.

წინ საბან არ იყზ, დეწზ, არ გექონდის საბანზ, სი იყზ იმაშ საბანზ, ჩალიან ლოგინი-დ' ტყავზ (იყზ). ახლამ ტყავს ვინალ იკადრებს? ბეწვიანიავ, მე კი გარევ ტყავ მაქვის.

ყაყიქ სოფლის ბოლოში ჩავიდით, ბაღლებში, ზაფხულის ხანას, როცა ორსულად ვიყვნიდითა-დ' ცრქქ ვაჩინით ბაღლებზ. ზამთრისეც სოფლის ბოლოს ჩავიდოდეთ, ყარტ-მოფარებულში ვაჩინით. ბაღლებიც ხანდახანყ ვაბანაყიდით.

კერაყზე ვინ გავვაჩენებდ, ახალნდელნ რო სუ ბუმბულებზე წვანან! თავადაც სუფთაობისგნივ ერთ კვირაცეს, გინდ თოვლიც ყოფილიყზ მუჯლზე, მაინც ჴევში ჩავიდოდეთ ახალგაჩენილებზ თავადაცა-დ' ტანისამოსიც ცრქქ დავრეცხიდით. ორ თვემდ კვირაცეში თითოჯერ ცნყვრ ვქნიდით. ცუტუნაყ ბაღლს წელ-გათავებამდი ფართალ აცვიანა-დ' მემრ ტოლიყაყ ჩავაცვიდით, საყმე ბედენა არ იყო-დ' საქალეჲ.

პარადიგმები

უნიშნო ვნებითი

წყვეტილი

II ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. გავთბზ	გავთბით ¹	1. გავთბიდზ	გავთბიდით
2. გასთბზ	გასთბით	2. გასთბიდზ	გასთბიდით
3. გათბ(ა)	გათბნეს	3. გათბის	გათბნიან.

¹ „გავთბი. გავთბით“ ფორმების ნაცვლად ძალიან ხშირად ხმარობენ: „გავთებ, გავთებთ“ ფორმებს (შდრ. ძვ. ქართ. „განვტეფ“.); იგივე შეიძლება ითქვას წყვეტილის II პირის ფორმაზეც: გასთებ. „გასთბი“ კი სალიტ. ქართულის გავლენის შედეგია.

დონიანი ვნებითი

წყვეტილი

II ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. გავშავდრ	გავშავდით	1. გავშავდიდრ	გავშავდინდით
2. გაშავდრ	გაშავდით	2. გაშავდიდრ	გაშავდინდით
3. გაშავდ(ა)	გაშავდნეს	3. გაშავდის	გაშავდნიან

ინიანი და ენიანი ვნებითი

II ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. ვილაკიდრ	ვილაკიდით	1. ვევირიდრ	ვევირიდით
2. ილაკიდრ	ილაკიდით	2. ევირიდრ	ევირიდით
3. ილაკის	ილაკნიან	3. ევირის	ევირნიან.

მოკმედებითი გვარის ზმნები

II ხოლმეობითი

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. ვატირიდრ	ვატირიდით	1. ვატირნიდრ	ვატირნიდით
2. ატირიდრ	ატირიდით	2. ატირნიდრ	ატირნიდით
3. ატირის	ატირნიან	3. ატირნის	ატირნიან

მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი	მხ. რიცხვი	მრ. რიცხვი
1. უვირიდრ	უვირიდით	1. უვირნიდრ	უვირნიდით
2. უვირიდრ	უვირიდით	2. უვირნიდრ	უვირნიდით
3. უვირის	უვირნიან	3. უვირნის	უვირნიან

შენიშვნა: აქაც, როგორც უწყვეტლის ხოლმეობით-ში, მრავლობითი რიცხვის ნესამე პირში უმეტესად ნა-რიანი ფორმები იხმარება ხოლმე (შდრ. გათბნიან, გაშავ-დნიან; ილაკნიან), I და II პირში კი ორივე ფორმა ჩვეუ-ლებრივია. მოკ. გვარის ზმნებთან ეს ნარი პირდ. ობიექტის სიმრავლის ნიშანია.

§ 31. II ბრძანებითი. თუშურში, ისევე როგორც სალიტერა-ტურო ქართულში, II ბრძანებითი იწარმოება წყვეტილისებრ; მაგ.: უთხარბ, ცნეს(ე), გაყვეთ(ე) და სხვა.

თუშურში II ბრძანებითი II პირში საერთოდ მეორე სუბიექტური პირის ნიშანი საკირო არ აჩის, როგორც ძველს ქართულში, ნაგრამ ეს სისტემა დღეს ძალიან მოშლილია კილოში; მაგალითად, „ჩემ შვილებივ, თუაგ გულში აქვავ დაკრულივ, მორეკეთავ, თუ შურგში აქვავ, ნუ მოღრეკთავ“. მაგრამ: „მნეტყევ ივანე-დ' განოღგზავნ საყურე გუგუშიანვ“.

თუშურში ბრძანება შეიძლება გადმოვცეთ II ხოლმეობითი მეშვეობითაც, რომლის შესაყებ პროფ. ა. შანიძე წერდა: „ამგვარად ნაწარმოების ნრავალგზითი ნამყოს მეორე სუბიექტური პირის ფორმები მას უსესაებია მეორე ბრძანებითი გამოსახატავად, რომელიც პირველი ბრძანებითისაგან იმით განსხვავდება, რომ პირველი ბრძანება ერთგზითი ბუნებისაა, მეორე კი მრავალგზითისა, როგორც ძველს ქართულში; ეს ერთი, და მეორეც ისაა, რომ პირველი ბრძანება კატეგორიული ხასიათისაა, მაშინ როდესაც მეორეს თხოვნისა და ხვეწნის ელფერი გადაჰკრავს ხოლმე“¹.

შენიშვნა: ავტორი პირველ ბრძანებითში გულისხმობს წყვეტილის ბრძანებითს, მეორეში კი ხოლმეობითის ფორმებს, რომლებიც ბრძანებას გადმოვცემენ. ამის შესახებ ნახეთ აღნიშნული ნაშრომის მე-4 და 27-ე გვ. (ახალი გამოცემის 119 და 137 გვ. შესაბამისად).

ამ აზრს იზიარებს პროფ. არნ. ჩიქობავა და წერს: „მეორე პირის ხოლმეობითი თხოვნა-წაქეზებას გადმოვცემს, თხოვნი-ბრძანებითი ფუნქციისაა; პირველსა და მესამე პირს „ხოლმეობითის“ შინაარსი აქვს, ჩვეულებრივ რაც ხდებოდა, იმას აღნიშნავს“².

უნდა აღინიშნოს, რომ თუშურს თხოვნის გამოსახატავად სპეციალური სუფიქსი გააჩნია ღ(←ლა). როდესაც II ხოლმეობითის ფორმით თხოვნაა გადმოცემული, მაშინვე ეს ღ(←ლა) სუფიქსი გაჩნდება ხოლმე; მაგ., მოხვიდიღ, უთხრიდიღ, ცნყლიდიღ (აიღე); ხვალელ მოხვიდი, შინალ წიყღ(ე) (ნ. § 25).

მოგვყავს მაგალითები, სადაც II ხოლმეობითის ფორმით ბრძანებაა გადმოცემული. რა თქმა უნდა, ლაპარაკია II პირზე.

¹ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ხმნებში, 1920, გვ. 154. (თხულებანი, I, 1957, გვ. 237).

² არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, გვ. 84.

მაგალითები:

„ცხენთ უკენ დამაყენიდი, ვითომც დაგივარდ გზაზეო;
ცხვარსაც ნუ გამაყოლიდი, ჯანგ არ მომკიდოს ნალზეო¹.
„მამას მითქვიდით უთურგას, ჩემიდ ნურა სწყინს ზიანი“².

„დაიჯსნიდ, დაიფარიდნ ლალი მტრით, მწარე სიკვდილით;
თავის კალთა დანჯფარიდნ: ჯმალ აილონ, სახელ მისციდნ,
უშველიდი ქუდოსანს, მანდილოსანს, ჯობ-ამდეს, ჯმალ-ამდეს“.

მსგავს ფორმებს მრავლად ვხვდებით თუშურში.

თუშურში, როგორც სალიტერატურო ქართულში, აკრძალვითი ბრძანების დროს ნუ ნაწილაკთან ზმნა აწმყოს მწკრივისაა (ნუ აკეთებ, ნუ შჭამ). მაგრამ ზოგჯერ ამ ნუ ნაწილაკთან მეორე ხოლმეობითის ფორმასაც ვხვდებით ხოლმე (ნუ განჯყეთიდნ, ნუ შჭამიდნ). ამ მხრივ ანალოგიური მდგომარეობაა სხვა მთის კილოებშიც (ხევსურულსა და ფშაურში)³.

თუშურში ღ სუფიქსი ამ ფორმებთანაც ჩნდება ხოლმე, როცა თხოვნის გამოხატვა საჭირო (ნუღ განჯყეთიდნ, ნუღ შჭამიდნ).

ჩვენი აზრით, ბრძანების განმობხატველ II ხოლმეობითის ფორმებთან მრავალგზისობის ნუნსი ყველაზე მეტად ნუ ნაწილაკთან შეიპჩნევა. ამისი თქმა შეიძლება იმიტომ, რომ ზოგ კონტექსტში ბრძანებითად გამოყენებული II ხოლმეობითი მრავალგზისობის გამოხატვის უნარს კარგავს, მაგ.: წახვიდი-დ' მოხკიდი პეტრედ (წადი და მოკალი პეტრე). აქ მრავალგზისობაზე ლაპარაკი ზედმეტია. თუ ამ წინადადებაში ნუ ნაწილაკს ვიხმართ, მაშინ წინადადება ასეთ სახეს მიიღებს: ნუ წახვა-დ' ნუ მოხკავ პეტრეს. მეორე ხოლმეობითის ფორმას უკვე ვეღარ გამოვიყენებთ, მაგ.,

„ცხვარსაც ნუ გამაყოლიდი,
ჯანგ არ მომკიდოს ნალზეო“⁴.

§ 32. I თურმეობითი. თუშურში ზმნას I თურმეობითის მწკრივში შეიძლება ჰქონდეს ორნაირი დაბოლოება: ი და ავ. მახვილის გავლენით სიტყვის ბოლოში დაკარგულია ა (ნ. § 7) და ია-ს

¹ ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები, 14: „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913.

² იქვე, 56.

³ არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლ. იბ.-კავკასიურ ენებში, I, გვ. 89.

⁴ ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები, 14, „ძველი საქ.“, II, 1913.

ნაცვლად ვლემულობთ ი დაბოლოებას; მაგ., უამბი (←უამბია), ჩუქყერი (←ჩაუჭერია), მუყვი (←მოუგია), წუყლი და სხვა.

ავ-ს I თურმეობითში ხმარების არე გაფართოებული აქვს: რიგ შემთხვევაში იგი ია (→ი) დაბოლოების ნაცვლად გვხვდება; მაგ., გუყყეთებავ, წუყყერავ, უცემავ (გაუყეთებია, წაუჭერია, უცემია) და სხვა; I თურმეობითის ავ მაწარმოებელი ამ თემის-ნიშნაინებსაც დაერთვის ხოლმე; მაგ., უთქვამავ, დუყსხამავ, მუყბამავ და სხვა.

გვაქვს ასეთი ფორმებიც: დამიხიავ, მისრიავ, ჩამიმწყვიდავ (დამიხეგია, მისროლია, დამიმწყვიდეგია). ამ ფორმებში იავ სუფიქსი ევ და ავ თემის ნიშნების ზერწყმითაა მიღებული. საანალიზოდ ავიღოთ ერთი მაგალითი: დამიხეგავ → დამიხეგ → დამიხიავ, ე. ი. ევ-ის ვ-ს ჩავარდნის შემდეგ ა-ს წინ ე დაეიწროვდა (ნ. § 7, ბ) და ევავ-ის ნაცვლად მივიღეთ იავ დაბოლოება.

ავ თემის-ნიშნაინებთან, რალა თქმა უნდა, ისევ ავ გვექნება I თურმეობითში; მაგ.: მუყვნავ, დუყრგავ, დუყწვავ, მუყკრავ და სხვა.

§ 33. სტატიკური ვნებითები. ფორმათა წარმოების მხრით ყუ-რადღებას იპყრობს სტატიკური ვნებითები: თუშურში ვხვდებით ფორმებს, რომლებიც ახასიათებს როგორც საკუთრივ თუშურს, ისე ძველსა და ახალ სალიტერატურო ქართულს.

სტატიკურ ვნებითებს უძეტეს შემთხვევაში ავ თემის ნიშანი უჩნდება თუშურში. ამას ადგილი აქვს მთის სხვა კილოებშიც¹. ავ-თან ერთად ხშირად ამ ზმნებს ის სუფიქსიც დაერთვის, მსგავსი იმისა, ძველად რომ ვნებითი გვარის ზმნებს ახასიათებდა. ს აქ სუბიექტური პირის ნიშანია. ასე რომ, გვაქვს სტატიკური ვნებითების როგორც ავ, ისე ავის დაბოლოებიანი ფორმები, მაგ., სტანავ || სტანავის, აკრავ || აკრავის, ღმარხავ || ღმარხავის. იშვიათად შეიძლება ავ, ავის დაბოლოება ზმნამ არც დაირთოს, მაგ., აგავ; აგავის ფორმას ვერ ვხვდებით, სამაგიეროდ იხმარება აგი (←ავია).

მაგალითები ტექსტებიდან:

- „წელჩი ატანავ მათრავი“.
- „აგ გინდ მანდა არც სტანი“.
- „გგერდს კი მტანავის ყმაწვილი...“
- „ცხენი რად გიბი კარზედა“.

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 39.

„ფეწს უკრავ ოქროს ნალია“.

„დახლაც დართლოს ციხეზედ აკრავის“.

„გაყოფა ღვულავ ცხვრისია“.

„ჩატანა ღვულავ ცხვარზედა“.

„ტარი გიშრისა ავია“.

„ომში ცრეკ რეულიყო“ — ურიავ.

„ველჩი უჭერავ“.

„პატრონი კლდესა გიკიდავ“.

„ფეწებისაკ უყუდავ“; (შდრ. „ხმალი ყველის სახელოდ გვიკიდავ“ ვაჟა, 321, ა—4).

„ცრემ კარებშიავ ორ ძაღლ ღბიავ“.

სუბიექტის რიცხვი შეიძლება ზმნაში გამოიხატოს. გამოხატვის საშუალება თითქმის ისეთივეა, როგორც ძველ ქართულში:

პარადიგმები

აწმყო

მხოლ. რიცხვი

(სუბ.)

(ობ.)

1. ვსტანივარწ	1. მტანი მტანავ მტანავის
2. სტანიხარწ	2. გტანი გტანავ გტანავის
3. სტანი სტანავ სტანავის	3. სტანი სტანავ სტანავის

(სტანი ← სტანია)

მრავლობითი რიცხვი

1. ვსტანივართ ჩვენ ცრემას,
ცრემათ	1. მტანვან მე ცრესენწ, გვტანა-
ვან ჩვენ ცრესენწ
2. სტანიხარათ	2. გტანვან (შენ), გტანვანთ
(თქვენ) ცრესენწ
3. სტანვან (←*სტანავან)	3. სტანვან მას, მათ ცრესენწ

წყვეტილი

მხოლობითი რიცხვი

1. ვეტან(ე) მე ცრემას, ცრემათ	1. მეტან(ა) ცრეს მე
2. ეტან(ე)	2. ვეტან(ა)
3. ეტან(ა)	3. ეტან(ა)

მრავლობითი რიცხვი

(სუბ.)	(ობ.)
1. ვეტანეთ ვეტან-ენ-თ ჩვენ
ცრცმას, ცრცმათ	1. მეტან-ნ-ეს მე ცრცსენწ
2. ეტანეთ ეტანენტ	2. გეტან-ნ-ეს
3. ეტან-ნ-ეს	3. ეტან-ნ-ეს

II კავშირებითი

მხოლოდითი რიცხვი

1. ვეტანწ მე ცრცმას, ცრცმათ	1. მეტანოს მე ცრცსწ
2. ეტანწ	2. გეტანოს
3. ეტანოს	3. ეტანოს

მრავლობითი რიცხვი

1. ვეტანოთ ვეტან-ნ-ე-თ ჩვენ
ცრცმას, ცრცმათ	1. მეტან-ნ-ე-ნ მე ცრცსენწ
2. ეტანოთ ეტან-ნ-ე-თ	2. გეტან-ნ-ე-ნ
3. ეტან-ნ-ე-ნ	3. ეტან-ნ-ე-ნ

II ხოლმეობითი

მხოლოდითი რიცხვი

1. ვეტანიღწ მე ცრცმას, ცრცმათ	1. მეტანის ცრცს მე
2. ეტანიღწ	2. გეტანის
3. ეტანის	3. ეტანის

მრავლობითი რიცხვი

1. ვეტანიღით ჩვენ ცრცმას,
ცრცმათ	1. მეტან-ნ-ი-ან მე ცრცსენწ
2. ეტანიღით	2. გეტან-ნ-ი-ან
3. ეტან-ნ-ი-ან	3. ეტან-ნ-ი-ან

ყოველგვარად იქცევა გიღგან ფორმა: „სულეთს კოდნ გიღ-
გან სამსვენი“. გიღგან მედიოპასივია სასხვისო ქცევით. აღსა-
ნიშნავია, რომ არ ჩანს ან თემის ნიშანი, შდრ. „კარზე გიღგა-
ნან სტუმრები“; თანაც II სერიაში ფორმებს სტატიკური ვნე-
ბითის მსგავსად იკეთებს: მეღგ, მეღგნეს; მეღგეს, მეღგ-
ნენ და სხვ. ეს, რა თქმა უნდა, იმიტომ გამოწვეული, რომ ში-

ნაარსით მედიოპასივი და სტატიკური ვნებითი ერთიმეორესთან ახლოს დგას და, როგორც პროფ. ა. შანიძე აღნიშნავს, „მედიოპასივი იცვლის თავის დაბოლოებას და სტატიკურისაზე გადადის“¹.

§ 34. თურმეობითი მეორე. ორპირიან ვნებითებს II თურმეობითის ფორმები თუშურში მეშველი ზმნით ეწარმოება, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში საერთოდ².

მაგალითები:

„გამოზდევენებიყვენეს ხულანტელნი“...
„ზოგ ქუმელაჭურთას დასცემიყვენეს“...
ჭქონიყრ, გაშჩენიყრ, მოშჩვენებიყრ...

ოდ სავრცობიან ფორმებს დღეს იშვიათად თუ შეხვდება კაცი ამ მწკრივში.

§ 35. კონტაქტი. შუალობითი კონტაქტის საწარმოებლად თუშური იყენებს ევ და ი სუფიქსებს.

ევ: აკვლევს, ათქმევს, აწნევს, აჯდევს და სხვა. **ევ** სუფიქსს ვხვდებით I სერიაში, ამავე ზმნებს ეს სუფიქსი ხშირად გადასდევს I თურმეობითშიც, მაგ., „ზოგ ამბობს: ცხენის ბრალია, თავ დაუშლევავ ქვაზედავ“.

მედიატის **ევ** სუფიქსს ვხვდებით ძვ. ქართულში³, იგი დღესაც გვაქვს ხევსურულში; მაგ., „დაგაკვლევთ კურატს“⁴.

„... სასამელ ჩადის ყველას უფერს: ქურდობას აქნევს...“⁵.

II სერიაში **ევ**-ს სცვლის ი, რომელიც ნაშთია ივ სუფიქსისა. ი←ევ←ევ:

„დავიწყე მარჯაკლობაი, ძალივით ენა ვათრიე;
სიღისაკეც კი გავედი, ყველგან სიპართლე ვათქმეიევი;
გადამერია ბებერი-დ' ჰობობა ველარ ვათქმეიევი;
წინ წაღებული საწესო გარევე უკვენავ ვათრიევი;
აღარ წოვავსენი ტიკჭორაყს, აღარც ვის არაყ ვასმეიევი.“

¹ ა. შანიძე. ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 392, 1953.
² ა. რ. ჩიქობავა, დიალექტიზმების საკითხისათვის „ვეფხისტყაოსანში“, ენიმკის მოამბე, III, 1948 წ.
³ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 423, 1953 წ.
⁴ ვევსურული მასალები, გვ. 123, 22.
⁵ ვევსურული მასალები, 124, 1.

ასევეა გურულში¹, იქაც ივ→ი: დააკვლია, დაასხმია, შიაწვია და სხვა. II სერიაში ხევსურული ივ სუფიქსს იყენებს, მაგ.: „ჩამაავლივა გუ დანი“². „წავაყვანივათ საკლავი“³ და სხვა.

თუშური ფართოდ იყენებს ინ სუფიქსსაც, ოღონდ აქაც ინ-ის ნაცვლად ი გვაქვს, ნარი ჩავარდნილია, ინ→ი: გწყკეთებიებს, წწყლებიებს; გწყკეთები (გააკეთებინა), წწყლები; წწყლებიებავ, გწყკეთებიებავ და სხვა.

მაგალითები:

- „გადმოღზავნიდი დიყცი, მოგიხვეციებ ჩალასავ“.
- „ბახტროინს გაგავლეიებს, ალონის პირ-პირ ჩახვიდივ“.
- „ერთხენ კი გარევ წამოალ, ფეჭეთორ მიბია ქერზედავ;
ლამაზად დავალაქვიებ მაგ თიანეთის მთებზეავ“.

ანალოგიური მდგომარეობა ჩანს გურულშიც⁴: დაწყებია, გადავადებია, გააკეთებია და სხვა.

ამჟამად აქა-იქ ინ სუფიქსსაც შევხვდებით თუშურში, მაგრამ ეს აშკარად სალიტ. ქართულის გავლენაა. ი(←ინ) შუალობითი კონტაქტის ნიშნად ძველმა ქართულმაც იცის.

§ 36. თანდებულები. შევეხებით მხოლოდ იმ თანდებულებს, რომლებსაც თუშურში თანამედროვე სალიტ. ქართულის თანდებულთაგან განსხვავებული სახე მიუღიათ ფონეტიკური ცვლილების შედეგად ანდა სალიტერატურო ქართულს დაუკარგავს და თუშურს შემოუნახავს. სულ განვიხილავთ ექვს თანდებულს: კენ, გნივ, გნით, თანითა, და (→დ) და ჩი-ს.

1. კენ თანდებული თუშურში კ-ს სახით გვხვდება. მის წინ მეტწილად გვაქვს ემფატიკური ა (კენ მაოლოდ ნათესაობით ბრუნვას დაერთვის).

უდავოა, რომ კ←კე←კენ. კ-ს (←კენ) ვხვდებით ქართულის სხვა კილოებშიც: ხევსურულში, ფშაურში, ინგილოურში⁵.

¹ გედ. კვერენჩხილაძე, კაუხატივის წარმოებისათვის გურულში: „სტუდენტთა სამეცნ. შრომების კრებული“, წიგნი I.

² ხევსურული მასალები, 207, 25.

³ იქვე, 208, 33.

⁴ გედ. კვერენჩხილაძე, კაუხატივის წარმოებისათვის გურულში: „სტუდენტთა სამეცნ. შრომების კრებული“, წიგნი I.

⁵ ა მარტიროსოვი, თანდებულები ქართულში: „იბ.-კავ. ენათმეცნიერება“, I, გვ. 225.

თუშურში კენ თანდებული ზოგჯერ სრულიად გამქრალია და მიმართულება სახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმანტითაა გამოხატული. მაგალითები: წამოსრულიყვნეს თუ შეთისაკ,

„სიისაკითა დავეცნეთავ ლეკებსავ“.

„ქუმელაყურთის წასრულიყრ“.

„ჩვენ ზეისაკ, ჭალაყის თავში, ვიყვნთ“.

„და“ კავშირის წინ კენ-ის ე აღდგება ხოლმე: მაგ.: „ჩავარდნილ-ყრ ჭავირისაკედ“ ჩასრულიყრ ალაზან“.

2. თუშურში შემონახულია გნით და გნივ თანდებულები. ესენი გან თანდებულისა და მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნების შეწყვეთ არიან მიღებული¹.

ამ თანდებულებს ვხვდებით ნათესაობით ბრუნვასთან; მაგ.: რაყისგნივ, შენისგნივ; ძმისგნით, მამისგნით და სხვა. გნივ თანდებული მნიშვნელობით უდრის გამო თანდებულს. „ძმისგნივ“ ნიშნავს ამას: ძმის გამო.

თუშურში გვაქვს სადაობით-გამოსვლითი ბრუნვაც (რომელიც მთის სხვა კილოებსაც ახასიათებს); იგი შემდეგი თანდებულებითაა წარმოებული: ზეით (სახლზეით) შიით (სახლშიით), თანიოთა (სახლთანით).

უკანასკნელ, აღვნიშნავთ თუშურში გავრცელებულ დ(ა) თანდებულს, რომელიც ქართული ენის სხვა კილოებსა და ქართულის მოძმე ენებშიც გვხვდება: მთის კილოებში, გურულში, ზანურსა და სვანურში². იგი მნიშვნელობით უდრის „თვის“ თანდებულს და ერთვის ნათესაობითის ფორმას. ვნახოთ რამდენიმე მაგალითი:

ღმწნებაც თავ ქისტებისად.

ახალსოფლის თავ გათენებისად იალალზე დასწევყვენეს.

„იტყოდა ხოშურაული: თუშთად რა გვიქნავ რიალი?“³ და თანდებულის ადაკარგულია (ნ. § 7).

და თანდებულს ვხვდებით ძველს ქართულშიც. გიორგი მთაწმიდლის ენის განხილვისას პროფ. ა. შანიძე აღნიშნავს, რომ „თანდებულთაგან ყურადღებას იქცევს და-ს ბატონობა უბრალო

¹ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 74.

² ვ. თოფურია, ზოგიერთი ბრუნვის გენეზისისათვის მეგრულ-ჭანურში; ს. ყდენტის, გურული კილო, გვ. 65.

³ ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, გვ. 324 (შენიშვნები და ვარიანტები, 24 დ).

ობიექტთან, რომელიც ირიბისაგან არის მიღებული გარდამავალ ზმნათა III სერიაში გადაყვანის დროს ან მათს უპირო ფორმებთან: მისდა მიენდო 88,6; კელართადა ებრძანა 95,5; მზარეული-სადა დაემცნა... ბოძებული იოვანესდა და მისთ¹.

ჩი თანდებული, რომელსაც ვხვდებით ქართული ენის რიგ კილოებში (მაგ. ფშაურში, ხევსურულში, მესხურ-ჯავახურში), თუ-შურში აქა-იქლა გვხვდება, აი რამდენიმე მაგალითი:

„წელჩი ატანავ მათრაჟი“.

„კელჩი უჭირავ ლურჯაჟი“.

„უბეჩი ჩეყწყრ...“.

§ 37. ზმნიზედები. ზოგიერთ ზმნიზედას რამდენიმე ბრუნვა აქვს თუშურში. სანიშნულად მოვიყვანთ ზ ე ზ ე რ ა ყ და ქ ო ქ ვ ე რ ა ყ ზმნიზედების ბრუნვებს.

მიც. ზეზერაყს (ზემოთ), ქოქვერაყს (ქვემოთ)

ნათ. ზეზერაყის (ზემოთკენ), ქოქვერაყის

მოქ. ზეზერაყით (ზემოდან), ქოქვერაყით (ქოქვერაყითაჲ)

ვით. ზეზერაყდ (ზემოთ), ქოქვერაყდ.

შედარებით ნაკლები ბრუნვები გააჩნია დანარჩენ ზმნიზედებს; მაგ., აქ, გუშ (აქ, აქის, აქითაჲ; გუშ, გუშის სწორზე, გუ-შითაჲ).

თავისებური წარმოება ახასიათებს ვითარების ზმნიზედებს თუ-შურში. ზოგჯერ ამ ზმნიზედებს ვით. ბრუნვის ნიშანი სრულიად დაკარგული აქვთ; მაგ., კარგ (კარგად). ეს მოვლენა ძალიან კავრ-ცვლებულია ხევსურულსა და ფშაურშიც.

რიგ ზედსართავ სახელებს, ბოლოში უჩნდება კნინობითობის სუფიქსი ა და მკვეთრი ე. ძირეულ ა-ს ე იშვიათად უჩნდება; მაგ.: მონაჲ (ცუდი), ტურჲაჲ, ქორჲაჲ და სხვა, შდრ. არსებითი სახელები: დაჲ, ძმაჲ, ხეჲ, ძიოჲ (ძია), კალოჲ (მაგრამ დრო-შაჲ).

თუ ვით. ზმნიზედა ნაწარმოებია აყ დაბოლოებიანი ზედსარ-თავისაგან და ვითარებითი ბრუნვის ნიშანიც ჩავარდნილია, მაშინ ზედსართავისა და ვითარებითი ზმნიზედის ფორმები ემსგავსებიან ერთმანეთს; მაგ., უდმალაც, ზებირაც და სხვა.

¹ ა. შანიძე, გიორგი მთაწმიდლის ენა იოვანეს და ეფთვიმეს ცხოვრების მიხედვით (ძველი ქართული ენის ძეგლები. 3), გვ. 79.

პირვანდელი სახე ვით. ზმნიზედისა დაცული აქვს ფერაყდ და უდერაყდ ფორმებს. თუ ჩამოვაცილებთ ვითარებითი ბრუნვის ნიშანს, მაშინ ზედსართავეებს მივიღებთ: ფერაყ-რ (მსგავსი), უდერაყ-რ (ბევრი).

უკანასკნელი სახე ვით. ზმნიზედისა დაცული აქვს პირველაყ და მეტაყ ფორმებს, ისინი ნიშნავენ ამას: პირველად, მეტად (ძალიან) და არა ამას: პირველი, მეტი.

პირველაყ ← პირველაყ-ად

მეტაყ ← მეტაყ-ად

გარდამავალ მდგომარეობას გადმოგვცემენ ზმნიზედები: უდმალაყ (ჩუმაღ) და ზეპირაყ (ზედაპირზე), რომლებსაც პარალელურად ასეთი ფორმაც გააჩნიათ: უდმალაყდ, ზეპირაყდ, ე. ი. ეს ზმნიზედები თავდაპირველი ფორმითაც იხმარებიან და მერმინდელითაც.

თუშურში ყურადღებას იპყრობს დროის ზმნიზედები ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, როგორცაა: ზაფხულის (ზაფხულში), ზამთრის (ზამთარში); წაის (წასვლისას), მოის (მოსვლისას), გაის (გასვლისას) და სხვ. ამ ფორმებს მთის სხვა კილოებშიც ვხვდებით და აგრეთვე ძველ ქართულში. ეს ზმნიზედები წარმოშობით საზღვრულდაკარგული მართული მსაზღვრელებია¹. ასეთივე წარმოებისა ჩანს გუშინას (გუშინ), წუხრინას (წუხელ) და სხვა მათი მსგავსი დროის ზმნიზედები².

§ 38. ნაწილაკები. განჯახილავთ რამდენიმე ნაწილაკს.

1. ღა: ღა ნაწილაკიანი ფორმები თუშურში თხოვნას გამოხატავენ (ნ. § 25). ღა ხშირად ღ-ს სახითაა წარმოდგენილი: ღ ← ღა.

ღ (← ღა) ნაწილაკი თუ თანხმოვნით დაბოლოებულ ფორმას დაერთო, მაშინ ღ-ს წინ ჩნდება მაერთებელი ა; მაგ., მოვიდესალ, გაყკეთოსალ, ყრცლონად და სხვა.

2. თუშურიდან აღსანიშნავია კიდევ ნაწილაკი წ (აკი, ხომ). რამდენიმე მაგალითი:

ღეკიწ მყავის მოკლული (ღეკი ხომ მყავს მოკლული)

ვარიწ (ხომ ვარ, აკი ვარ)

ცხენო, გატყობაწ, გეშინის, ბექებს ვერ ღფრინავ მაღალსავ.

¹ თ. უთურგაიძე, დროის ზმნიზედა ნათესაობით ბრუნვაში: „ნ. ბარათაშვილის სახელობის გორის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, III, 1956 წ.

² იქვე, გვ. 104.

წ ნაწილაკი თუშურში დაერთვის როგორც ზმნას, ისე სახელს. ფუნქციის მიხედვით მას შეიძლება ვუწოდოთ მ ტ კ ი ც ე ბ ი თ ი ნაწილაკი.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ წ ნაწილაკი ნაშთი უნდა იყოსო წ ა ვ ი დ ა ზ მ ნ ის ა ¹.

3. თუშურში ვხვდებით კიდევ ოდ ნაწილაკს. მას არსებით სახელებთან სხვა ფუნქცია აქვს და ზედსართავეებთან — სხვა.

ა) ოდ არსებით სახელებთან (-ც... კი).

კაციოდ ვერ გვგვითებდ — კაციც კი ვერ გააკეთებდა.

ბალოოდ გვგვითებდ — ბალოც კი გააკეთებდა.

გმასაოდ ვერ მიაწვდენდნ — ხმასაც კი ვერ მიაწვდენდი.

ჯარიოდ აღარ ჩინდ — ჯარიც კი აღარ ჩანდა.

თუშურ ოდ ნაწილაკთან დაკავშირებით ყურადღებას იქცევს ფშაური ოთ ნაწილაკი. ამ ნაწილაკის შესახებ ართ. ა. შანიძე წერდა: „**ოთ** ალბათ. ჯერ ვერ-**ოთ** გადაავლიეს 17,5 ალბათ ჯერ ვერ გადაავლიეს; არ-**ოთ** გასწირავს 91,32 ალბათ არ გასწირავს. პური ოთ გშიან 176,10 ალბათ პური გშიან“ ².

თუ თუშური ოდ და ფშაური ოთ ერთი წარმომავლობისანი არიან, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ოთ მიღებულია ოდ-ისაგან.

ბ) ოდ ნაწილაკი ზედსართავეებთან აწარმოებს აღმატებით ხარისხს; მაგ., კარგაციოდ წიგნ — ყველაზე კარგი წიგნი.

ცუტუნაყიოდ შვილი — ყველაზე პატარა შვილი.

შავიოდ — ყველაზე შავი.

ზოგჯერ ოდ-ის ნაცვლად გვაქვს ოდე; მაგ., კარგაციოდე (←კარგაციოდეა. მახვილის გავლენით დამხმარე ზმნის ა ჩავარდნილია) — ყველაზე კარგია, მონაიოდე — ყველაზე ცუდია. ოდ ← ოდე ← ოდენ (შდრ. კ ← კე ← კენ).

სავარაუდებელი ხდება, რომ ოდ ნაწილაკი ოდენ-ის ნაშთია: კარგაციოდ ← კარგაციის ოდენი. მაგრამ, თუ ოდ ოდენ-ის ნაშთია, ოდ-ს გათანაბრებითი ხარისხი უნდა ეწარმოებინა, აწარმოვა კი აღმატებითი.

4. აქ ნაწილაკი მნიშვნელობით უდრის და, მხოლოდ, მარტო ნაწილაკებს.

¹ პ. ხუბუტია, წ ნაწილაკისათვის მთათუშურში: ენიმკის მოამბე, X, 1941.

² ა. შანიძე, ვაქას ლექსიკონი: ვაქა-ფშაველა, ტ. II, 1930, გვ. 427.

ა -ს შემდეგ ძლიერი დამართვა ყოველთვის გვაქვს. მაგალითები ტექსტებიდან:

სამოციან წასრულ თავის ქვეყანაში დიდისაგან დიდ ჯარისაჲ — სამოცილა წასულა...

შეთევ, შენაჲ რამდენ გექნებოდ მოკლულნი ყნჳმ ომში?—

შეთევ, მხოლოდ შენ (ან მარტო შენ) რამდენი გეყოლებოდა მოკლული იმ ომში?

ცხვა სოფლებითიაჲ ჯარ მოშველებიყრ — სხვა სოფლებიდანლა ჯარი მოშველებოდა.

ჯაყომ ცაჳკრ იცოდის, რომეჲ რვა მეაჲ მოვკალიე—ჯაომ ასე იცოდა ხოლმე, რომეო რვა მარტო მე მოვკალიო.

სალიტერატურო და, მხოლოდ, მარტო ნაწილაკების ნაცვლად თუშური მხოლოდ და მხოლოდ აც-ს ხმარობს. თვით ღა-ს სხვა ფუნქცია აქვს დაკისრებული (ნ. § 26); მხოლოდ ნაწილაკი თუშურში არც იხმარება; რაც შეეხება მარტო-ს, იგი თუშურში იხმარება, მაგრამ მას აც ნაწილაკის შეცვლა ყველგან არ შეუძლია.

5. უარყოფითი ნაწილაკები. თუშურში ვერა ნაწილაკი „ვიცი“ ზმნასთან ცვლის არა-ს.

მაგალითები:

მე ჯერ თავადაც ვერ ვიცი... არ ვიცი.

დალონდა თუშთ მოურავი, გზაიწ ველარ ვიც ტიალი; ველარ ვიცრ—ალარ ვიცი.

ველარვინ ვერ იცოდ.

ვერც ჩვენა-დ' ვერც იმათ ვერ იცოდეს—არც ჩვენ და არც იმათ არ იცოდნენ.

ვერ და არა ნაწილაკების გვერდით გვაქვს ვერას, არას და ნურას ნაწილაკები.

მაგალითები:

ვერას გავაკეთებავ — ვერ გავაკეთებო ..ყნჳს ვერას დაგვაკლებსავ,

საქმარედ არას მინდოდა, ცოდვილ-საბრალო არივ.

„...ჭირიმებს არას გაკადრებს, მაჟრებით შეგიჯვრებსავ.

ნურას მოხვევხ, ნურას გჳყვებიეხ და სხვა.

ნურას, არას, ვერას ნაწილაკები ორი სიტყვის შერწყმის შედეგად მიღებული ფორმებია.

ვერას←ვერა-რას
არას←არა-რას
ნურას←ნუ-რას

არას ფორმას ვხვდებით ძველს ქართულშიც, მაგ.: „და უთხრეს მშობელთა მისთა, ვ¹დ: არას ზრუნავს დიდებისათვის ამის სოფლისა, ა²დ ჰნებავეს, რ³ა იყოს ვ⁴ა ერთი მდაბალთავანი“¹.

„აჰა ესერა მიბრძანებვის მონათა ჩემთა, რადთა არას გეტყვიან შენ“².

აქაც (ძვ. ქართულში), რა თქმა უნდა, არას←არა-რას.

§ 39. **პროსოდიული ა მთის კილოებში.** პროსოდიული ხმოვნების შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ისინი გრამატიკულ ფუნქციას მოკლებულნი არიან, რომ მათი „წარმოშობის მიზეზი უნდა ვეძიოთ სარწმუნოებრივსა და სხვა სახის გალობა-სიმღერათა სიტყვების გაგრძობილად წარმოთქმის ჩვეულებაში“³.

„ეს ხმოვნები გვხვდება მხოლოდ ლექსებში“⁴.

„ისინი განსაკუთრებით ხშირია ხალხური პოეზიის ზოგიერთი სახის ნიმუშებში“⁵.

აღსანიშნავია, რომ მთის კილოებში პროსოდიული ა ძალიან გავრცელებულია (გავრცელებულია ო-ც, მაგრამ მას ქართული ენის თითქმის ყველა კილოში ვხვდავთ).

ა გვხვდება როგორც სახელებთან, ისე ზმნებთან.

მაგალითები თუშურიდან:

„გზას გიგლაფი წევს მკვდარია“.
„ქალსა-დ' არ მინდა ქმარია“.
„სად წაგვივიდა ცხვარიავ“.
„...ვერც იმით გავიხარეა“.
„დიდოს საბოსლოს ვარია“.
„ქელახთ ფაჯუგოს ზძინავა“.
„... ბევრსა ხკლავსა“.
„ნაიბიც რო თან გავაყოლებთა!“

¹ H — № 2124, 9a (ფოტოპირი), ინახება ხელნ.წერთა ინსტიტუტში.

² რუთისი, 2,9.

³ ა. შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, § 653, 1953.

⁴ იქვე.

⁵ იქვე.

მაგალითები ხევისურულიდან:

„აცათ, თქვე ლევის შვილებო, რად შამავართვით თვალია?
იქავ მთელია ლევანი, იქავ ბევრი ხყავ ჯარია!
ხო ვაქსონს, მოსაქციელსა ავი დაგიდგა დარია?
გამაგერიათ ლევანი, გავინახვერა ჯარია!
ქალაქში ბზანებს მელიცი: სიზმარი ვნახე ძნელია,
ეგ თუ გაიგა ლევანმა, ეგ თუ გაიგა—ძნელია;
მოსთხარას ორივ თვალები, მოხერხას ენის წვეცრია“¹.
„აჩქარდეს ხევისურთ შვილები, ერთმანეთს არ უცდისაო“².
„...თავზე ნახურავს ჩაჩქანსა ჯამს ნატყვიარი სჭირსაო“³.

მაგალითები ფშაურიდან:

„არ შემოუშვა მტერია“⁴.
„გენაცვლე ენა-პირშია“⁵.

და სხვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ თუშურში პროსოდიულ ა-ს, გარდა ლექსისა, ვხვდებით ჩვეულებრივ მეტყველებაშიც (ამიტომ თითქოს უხერხული ჩანს ამ ა-სთვის პროსოდიულის წოდება თუშურში), თუმც პოეზიაში მას უფრო ხშირად ვხვდებით, ვიდრე პროზაში: ჩანს, ჩვეულებრივ მეტყველებაში მისი ხმარება გვიანდელია.

რას უნდა შეეწყოს ხელი ა-ს გავრცელებისათვის პროზაშიც?

უპირველეს ყოვლისა, ა უნდა გაჩენილიყო თანხმოვნით დაბოლოებულ ფორმასა და ერთ-თანხმოვნიან ან თანხმოვნით დაწყებულ ნაწილაკს შორის, მაგ.: გაცქეთებსაწ, გაცგებსაც და სხვ ა აქ ერთგვარად თანხმოვნების გამყოფის როლშიც გამოდის. ლექსში ხომ ისეც დასაშვებია იყო. ამის შემდეგ არაფერი აღარ უშლიდა ხელს ა-ს უნაწილაკოდ და ლექსის გარეშე ხმარებას, ე. ი. ჩვეულებრივ საუბარში ხმარებას (დაწყვისა, მოდისა, მიდისა...).

პროსოდიული ა მოუდის როგორც მხოლოებითის, ისე მრავლობითის ფორმებს.

¹ ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევისურული, 1931, 62, 21—27.

² იქვე, გვ. 59, 7.

³ იქვე, გვ. 59, 16.

⁴ ვაჟა-ფშაველა, რჩეული, 1953, გვ. 9.

⁵ იქვე, გვ. 11.

ს ი ნ ტ ა ქ ს ი

§ 40. ნარიანი და ებიანი მრავლობითის სინტაქსური ძალა თუშურში. როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში ნარიანი მრავლობითის სინტაქსური ძალა, მართვა-მეთანხმების თვალსაზრისით, გაცილებით მეტი იყო, ვიდრე ებიანი მრავლობითისა. ნარიან მრავლობითში დასმული სახელი—ქვემდებარე თუ პირდ. დამატება—შემასწავლებელს რიცხვში ითანხმებდა.

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში ებიან მრავლობითში დასმული სახელის სინტაქსური ძალა გაიზარდა, ნარიანმა კი ზოგ შემთხვევაში ძალა დაკარგა (პირდ. ობიექტი ველარ ითანხმებს შემასწავლებელს რიცხვში). მაგრამ ზოგჯერ ახლაც ნარიანი მრავლობითი მეტ ძალას იჩენს, ვიდრე ებიანი.

თუშურში კიდევ ძალაშია ძველი ნორმა ნარიან მრავლობითთან, მაგრამ ებიანი მრავლობითი, განსხვავებით ძველი და ახალი სალიტერატურო ქართულისაგან, ისეთსავე სინტაქსურ ძალას იჩენს, როგორსაც ნარიანი, თუმცა დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ეს ნორმები მტკიცე არ არის; დღევანდელი სალიტერატურო ქართულის გავლენა დიდია თუშურ კილოზე. კილოს თავისებურებანი ნელ-ნელა ქრება, ყველაფერი გადადის ლიტერატურული ენის წესებზე.

სუბიექტი მრავლობითში

„ლეკებ დოჰკარგნეს“.

„დაბრუნდნეს ცოცს ქაჯები-დ' წავიდნეს შინავ“.

„რად არ ამბობენ ფშავლები“.

იგივე მაგალითები ნარიან მრავლობითში ასე იქნება:

ლეკნ დოჰკარგნეს.

დაბრუნდნეს ცოცს ქაჯნი-დ' წავიდნეს შინავ და სხვ.

ობიექტი მრავლობითში

„გზის ძირ ჩავყარენ ზალტენი“.

„შიგ მიწაშია ჩავაწყენ შვიდით ნაწნავნი
თმანია“.

„კინის უღეწნე კარნივ“ და სხვ.

ასეთივე მდგომარეობაა ეზიან მრავლობითშიც:

ცხვრებ დავამწყყდიენ, ძროხებ შევრეკენი.

„ცრეს ტყვეები ჩერქებს დეცყიდნეს“.

ინტენსიობის „და“-თია გამომხატული ობიექტის სიმრავლე¹
შემდეგ მაგალითებში:

„კაცებ დაღზავნეს“.

„ჩეთმას დაღზავნეს ბიჭები“.

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, ზნაში ენ, ნ (<ენ) ეზიან მრავლობითში დასმული ობიექტის გამომხატველადაც გვევლინება. ეს, რა თქმა უნდა, გვიანდელია.

მაგრამ ამით გვერდით ვხვდებით ასეთ ფორმებსაც:

„ველნ დაშჭრეს“.

„ჩეთმას დახურეს ცანია“.

„ძირით დავიჭერ თმანია“.

„დიდობს სუ იჯოცების“.

ჩვეულებრივად იხმარებიან ესენიც: ველებ დაშჭრეს ან
დავიჭერ თმები და სხვ.

მსაზღვრელი ძირითადად მხოლოდობით დგას მრავლობით რიცხვში მდგომ საზღვრულთან; მაგ., ლამაზ დიაცენი და ლამაზ დიაცეებნი, მაგრამ შეიძლება ორსავე შემთხვევაში მსაზღვრელიც მრავლობითში იყოს: ლამაზნი დიაცენი (ასე იყო ძველ ქართულშიც),
„ნაწნავნი თმანია“.

„მითხუმი თეთრებ ციხეებს კინის უღეწნეთ კარნივ“.

„ფარსმაში თეთრებ ციხეებს ვერას გაუღებ კარებსავ“.

ეზიან მრავლობითში ასეთი შეთანხმება უფრო იშვიათია და,
რა თქმა უნდა, ნარიანი მრავლობითის ანალოგიითაა გაკეთებული.

§ 41. კრებით სიტყვებთან შემასმენელი მრავლობით რიცხვშია.

კრებით სიტყვებთან: (ხალხი, ჯარი, ლაშქარი) შემასმენელი ზოგჯერ მრავლობით რიცხვში დგას ხოლმე.

¹ ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა, I, 1955, § 261 (გვ. 152—153).

5 თ. უთურგაიძე

მაგალითები ტექსტებიდან:

„შემოხვევიყვენეს წითელ ხალხი“.

„ცნეს დანარჩენ ხალხ მოქუჩებულყვენეს ჯარაგას“.

„ლეკის ჯარმ ტანისამოს თურ გრეცადესა დ' თოფებიც
ქანჩახზე მიეყუდა-დ' ლოცაცობა დეწყურ“.

„ხალხ ბანებს ხვეტენ“.

„მემრ ცნემ დენგა-მუხამამ უთხრ, რო ჩაჩინდეს თუშთ
ლაშქარი, თუშებივ ნამუსიან ხალხიავ, იარალ დავყაროთაო-დ'
არ დავვოცენავ“.

§ 42. რიცხვითი სახელი მსაზღვრელად. რიცხვით მსა-
ზღვრელთან საზღვრული ზოგჯერ მრავლობით რიცხვშია; ბუნებრი-
ვია, რომ ასეთ შემთხვევაში შემასმენელიც მრავლობითში იყოს, მაგ.,

„წასრულიყვენეს სამ დიაცებზ“.

„ორ უშილო მეზობლებ ყოფილიყვენეს“.

ვხვდებით ისეთ შემთხვევასაც, როდესაც რიცხვით მსაზღ-
ვრელთან საზღვრული მხოლობითშია, მაგრამ შემასმენელი მრავ-
ლობით რიცხვში დგას, მაგ.,

„ოთხ კვამლ გარევ დამრჩალიყვენეს“.

მსგავს შემთხვევებს ქართული ენის სხვა კილოებშიც ვხვდებით.

რიცხვითი სახელით განსაზღვრული სხვა სახელი შეიძლება
დამატებადაც შეგვხვდეს. იგი ზოგჯერ ამ შემთხვევაშიც ითანხმებს
შემასმენელს რიცხვში. მაგ.,

„ჯარაგაში გაგვწირნეს ოზდაათ კაცზ“.

ანალოგიური მდგომარეობა ჩანს ზოგჯერ კომპოზიტთანაც,
მაგ.: „პაპას ცოლ-შივილზ ციხეში გეცსტუმრნეს“.

ამ მაგალითებში, რა თქმა უნდა, რიცხვში შეთანხმება შინაარ-
სის გამო ხდება. ასეთივე მდგომარეობა უნდა გვქონდეს ამ წინა-
დადებაშიც:

„და მოილო იესუ ხუთი იგი პური და ორი თევზი და აღი-
ხილნა და აკურთხნა და დამუსრა პური იგი“ მრ. 6,41.

აქ „აკურთხნა“-ს დამატება არის ხუთი იგი პური და ორი
თევზი.

უმეტეს შემთხვევაში ამ სიტყვებთან თუშურში სალიტერატურო
ქართულის ნორმაა დაცული.

§ 43. ა და მე ნაწილაკები. თუშურში გვაქვს ნაწილაკი ა, რომელიც საკითხავ სიტყვას დაერთვის ხოლმე და გამოხატავს კითხვას. თუ კითხვითი სიტყვა არის წინადადებაში, მაშინ ამ ნაწილაკის ხმარება საჭირო აღარაა.

ასეთივე მდგომარეობა გვქონდა ძველს ქართულში და ასეა ზოგიერთ მთის კილოში ამჟამადაც¹.

კითხვით ნაწილაკს, თუ ის საჭიროა, მუდამ ვხვდებით თანხმონით დაბოლოებულ ფორმებთან; მაგ., მონცლება? (მოიტან?) გაცკეთება? (გააკეთებ?), წახვა? (წახვალ?) და სხვა.

ხმოვნით გათავებულ ფორმებთან იგი შეიძლება გვქონდეს და შეიძლება არც გვქონდეს, მეტწილად არა გვაქვს; მაგ., დაგრეა? (აგრეა?), დასრეა? (ასრეა?), მაგრამ: წონლო? (წაილო?), იცი? (მდრ. ძვ. ქართ. უწყია?) და სხვა.

თუ კითხვით ფორმას თანხმონით დაწყებული ნაწილაკი დაერთო, მაშინ ა ნაწილაკი ხმოვანზე გათავებულ ფორმებთანაც გვექნება; მაგ.: წონლოვ? (წაილოვ?), თქვანვ? (თქვაო?) ჩნცდვანვ? და სხვა (ნ. § 4, ვ).

კითხვას გამოხატავს მე ნაწილაკიც, ამავე დროს ნატვრასაც გამოხატავს, მაგ.: მოვა-მე? (ნეტავ მოვა?), ცნლო-მე? (ნეტავ აილო?) და სხვა. თუ სიტყვა, რომელსაც მე დაერთვის, თანხმოვანზეა გათავებული, მაშინ ამ ნაწილაკის წინ ა ხმოვანი ჩნდება ხოლმე; მაგ.: გაცკეთებსა-მე? (ნეტავ გააკეთებს?), გრცგებსა-მე? და სხვა.

ნატვრითობა ყოველთვის ახლავს მე-ს. იგი ხშირად კითხვით ა ნაწილაკსაც დაირთავს ხოლმე; მაგ.: ცნლო-მეწვ? (ნეტავ აილო?), მოვიდა-მეწვ? (ნეტავ მოვიდაო?) და სხვა.

მე-ს რომ ნატვრის ნუანსი შეაქვს წინადადებაში, ამის დასამტკიცებლად კმარა ისეთი წინადადება, სადაც მე ან მ (←მე) გვხვდება, მაგრამ წინადადება კითხვითი არ არის, ნატვრითობა კი ნათლად ჩანს; მაგ.:

„გზის ძირ გვითხრიან საფლავსა, გზის თავ ა-მ დაგვემარხიანა!“
(გზის ძირს გვითხრიან საფლავს, ნეტავ გზის თავზე
დაგვემარხონ!).

„სახელოანი-მ ვიქნებით, გამარჯვებულნი მტერზედა!“

¹ ა. შანიძე, ძველი ქართული ენა (მოკლე მიმოხილვა): „ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა“, შედგენილი ა. შანიძის, ა. ლ. ბარამიძის და ი. აბულაძის მიერ, 1939.

ამ წინადადებებში მ-ს ნატვრის ნუანსი შეაქვს. იგი რომ კითხვას გამოხატავდეს, აღნიშნული წინადადებები კითხვითები იქნებოდა, ნამდვილად კი ორივე წარმოადგენს ნატვრის გამომხატველ ძახილს წინადადებას. კიდევ ერთი: ცნობილია, რომ, თუ წინადადებაში კითხვითი სიტყვა არის, მაშინ კითხვითი ნაწილაკი აღარ იხმარება, თუშურში კი მე, მ (<მე) ნაწილაკებს კითხვით სიტყვებთანაც ხშირად ვხვდებით, მაგ.:

„თავ უჩინს, ბოლომ სად არივ?“

„გადასახვდრელიმ სად არივ?“

„ეგემ რად უნთიავ?“

და სხვ.

ამ წინადადებებში კითხვა გამოხატულია სად და რად ნაცვალსახელებით, მ კი ნატვრითობის მაწარმოებელია.

ტ ე ქ ს ტ ე ბ ი

გამოქვეყნებული თუშური ტექსტები და მათი ენათმეცნიერული ღირებულება

თუშური ტექსტების ჩაწერას აწარმოებდნენ ჯერ კიდევ XIX საუკ. ბოლოდან. ეს ტექსტები ძირითადად შედგება ლექსებისაგან.

თუშური ლექსების შემკრებთ აინტერესებდა თუშური ხალხური ზეპირსიტყვიერება. ენათმეცნიერული თვალსაზრისით გამოქვეყნებული თუშური ტექსტები ცოტა გვაქვს.

თუშური ტექსტების შემკრებთაგან აღსანიშნავია:

- 1) ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები: „ძველი საქართველო“, II, 1913.
- 2) დ. ალბანელი, თუშური სიმღერები: „კვალი“ №№ 13, 14, 17, 20, 37, 1897.
- 3) დ. როსტომაშვილი, თუშური ლექსები: „მოამბე“, III, 1895; XII, 1896; I, II, III, 1897.
- 4) ი. გომელაური, ხალხური ლექსები, ჩაწერილი თუშეთში: „კვალი“, 29, 1897.
- 5) ს. მაკალათია, თუშური ლექსები, 1937.

თუშური ლექსები ხშირადაა მოყვანილი ს. მაკალათიას მონოგრაფიაშიც¹ თუშეთის შესახებ.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხუთმეტიოდე გვერდი პროზაული ტექსტი დართული აქვს ს. მაკალათიას „თუშურ ლექსებს“.

- 6) ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I. ხევსურული. 1931. აქ თუშური ლექსები მოყვანილია როგორც

¹ ს. მაკალათია, თუშეთი, 1933.

ხევსურულის ვარიანტები. ამ ვარიანტებში შედის ივ. ბუ-
ქურაულის, დ. როსტომაშვილის, ი. გომე-
ლაურის, დ. ალბანელისა და გ. ბოჭორიშვი-
ლის მიერ ჩაწერილი ზოგიერთი თუშური ლექსიც.

თვით ა. შანიძის მიერ ჩაწერილ თუშურ ლექსთაგან აქ
დაბეჭდილია მხოლოდ 8 ლექსი (ნე, 24 დ, 25 ც, 28 გ, 99 გ, 419 დ,
715 ბ, გ)¹.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ ამ ტექსტების დიდი რაოდენობა
ნაკლები ღირებულებისაა ენათმეცნიერული თვალსაზრისით, ახლა
კი შევეხებით იმ ნაკლს, რაც მათ ახასიათებს.

გარდა იმისა, რომ ზოგიერთი ჩამწერი იოტს (ა) და ვარს (ვ)
არ ხმარობს (მკვეთრ ც-ზე ხომ ლაპარაკი ზედმეტია!), ხშირად და-
მახინჯებულია თუშურისათვის დამახასიათებელი ფორმებიც; მაგ.,
დ. როსტომაშვილის ჩანაწერებში ვხვდებით ასეთ ფორმებს:
ჰლესავდა, გამამიყენეს, ჩუჩილაობდნენ, ნაცვლად ამისა: ღლესავ-
და (ან ღლესევდ), გამომიყენეს, ქუჩილაობდნენ (უფრო ზუსტად:
ქუჩილაყობდეს).

მსგავსი შეცდომები მრავლად აქვს ი. გომელაურსაც და
დ. ალბანელსაც. ზოგი მათგანი უთუოდ ბეჭდვის შეცდო-
მებია, მაგ., დ. ალბანელის ჩანაწერებში ასეთ რამეს ვხვდებით:

ქალმა კახოს ათენამ

ვაჭურათ ცადა თავია².

უნდა იყოს: ქალმა კახოსა თინამა

ვაჭურად სცადა თავია.

კახოს თინა ცნობილი გმირი ქალია სოფ. ფარსმიდან.

დ. ალბანელის ჩაწერილ ლექსებში ვხვდებით, მაგ., ასეთ
ფორმებს: სატირლათ, შაიტყო, მუხლათ, ნისლათა,
შაღების, ნაბიჭრათ, დაგვიფთხინოთ, შაკმაზა
და სხვა. დ. ალბანელს ამის მიზეზი აქვს კიდევ. აი რას
წერს ის შესავალში, რომელიც წამძღვარებული აქვს მის მიერ
გამოქვეყნებულ „თუშურ სიმღერებს“: „ამ სათაურით ჩვენ გვსურს
დავბეჭდოთ რამდენიმე სიმღერა, რომლებიც შევკრიბეთ წოვა-
თუშებს შორის“³.

¹ ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული (შენიშვნები და
ვარიანტები), 1931.

² დ. ალბანელი, თუშური სიმღერები: „კვალი“, № 13, 1897.

³ იქვე.

ცოტა ქვემოთ კვლავ იმეორებს: „ჩვენ შევკრიბეთ სიმღერები, როგორც ზემოთაც ითქვა, წოვა-თუშებს შორის“.

ზოგი შეცდომა გასაგებია, რადგანაც წოვები, ქართულად თუ ლაპარაკობენ, კახურად უქცევენ.

უნდა აღინიშნოს, რომ პროფ. ს. მაკალათიას მიერ ჩაწერილ და გამოქვეყნებულ თუშურ ლექსებში იმდენად არის შეცვლილი თუშური კილოს ფორმები, რომ ზოგჯერ ლექსის შინაარსი ბუნდოვანი ხდება და ძნელი გასაგებია; ზოგჯერ კი არასწორი ჩაწერის გამო წინადადებას შინაარსი სრულიად შეცვლილი აქვს. მოვიყვან რამდენიმე მაგალითს:

ტყვია-წამალ გასთავებიათ,

გულგალაღებულ მტრისაო.

უნდა იყოს ასე: ტყვია-წამალ გასთავებიათ,

გულგალაღებულ მტრისაო (= გული გალღებულა მტრისაო). წინადადებამ სულ სხვა შინაარსი მიიღო.

...ალმ შეაბრუნენ წყალსაო¹.

შეაბრუნენ ფორმა თუშურში საერთოდ არ გვხვდება.

ან კიდევ: თავით დაჰყუდენ მკვდარსაო².

„შემოტრიალდნენ ვაცები, სულ შეაგუბენ მცხვარია“³.

„ცხენ ეუბნება პატრონსა: ნუ ვამაქცუნებ წინაო,

ცხენთ უკან დამაყენებდი, ვითომც დაგიკარდ

ცხვარს ნურავ მიმადენიდი, ჟანგს ნუ მომკიდი

გზაზედა,

ნალზედა⁴.

აქ არც ლექსიკა, არც მორფოლოგია და არც სინტაქსი თუშურისა არ არის.

ჩვენი აზრით, ცუდადაა ჩაწერილი ესეც:

„წამოდგებოდა გიორგი, წამოიყოლა ხმალია,

თითო შეწირა მეცხვარეს იმის მსახურ მხარია“⁵.

ასე ვერაფერს გავიგებთ; სულ სხვაა, თუ ასე დაწვერთ:

წამოდგებოდა გიორგი, წამოიყოლა ხმალია,

თითო შესწირა მეცხვარეს: იმის მსახურ იმ ხარია!

¹ ს. მაკალათია, თუშური ლექსები, გვ. 11.

² იქვე, გვ. 12.

³ იქვე, გვ. 26.

⁴ იქვე, გვ. 28.

⁵ იქვე, გვ. 22.

ჩვენ აქ მხოლოდ აუცილებელი შევასწორეთ. მსგავს მაგალითებს მრავლად ვხვდებით პროფ. ს. მაკალათიას მიერ ჩაწერილ თუშურ ლექსებში და პროზაულ ტექსტებში.*

კარგად და დიდი რაოდენობითაც თუშური ლექსები გამოაქვეყნა ივ. ბუქურაულმა, მაგრამ შეცდომებს მასთანაც საკნაოდ ვხვდებით; მაგ., პირის ნიშანი სრულიად გაუგებარს ხდის „ზოზინობასა“¹ ფორმას. ჯერ ერთი, საწყისთან პირის ნიშანი არ არის საჭირო; მეორეც, ჯ-სთან ს (S_2 ან O_3) გვაძლევს უ-ს (როგორც ხევსურულში) და არა ზ-ს. ასევე გაუმართლებელია ს „სშენდობა“ ფორმაში.

ყველაზე უფრო სამწუხარო ისაა, რომ ჯარს არ ხმარობს იქ, სადაც საჭიროა, თუმცა ამისი შესაძლებლობა მას ჰქონდა, რადგანაც მის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტებში აქა-იქ ჯარიც ვხვდებთ, მაგ., აშჯანაიძე, ჯირიმი (60), ჯაროვანი (53), ჯორჯი (89) და სხვ. მაგრამ მათ გვერდით ვხვდებთ ასეთი ფორმებიც: ხმალი, ხმა, ხევსურნი გიხოცაკ, ხელი, სახსარი და სხვა. ნაცვლად ამისა: გმალი, გმა, გიგოცავ და სხვა.

ხალხური სიტყვიერების შეგროვების თვალსაზრისით ივ. ბუქურაულის მიერ ჩაწერილი თუშური ლექსები ძვირფასი განძია ჩვენი ფოლკლორისათვის. ეს ლექსები ადგილზეა ჩაწერილი და თუშების ცხოვრების მრავალ საინტერესო მომენტს გადმოგვცემს.

კიდევ რიგი შენიშვნების გაკეთება შეიძლებოდა. მაგრამ თავს ვიკავებთ, რადგანაც ეს ტექსტები, როგორც აღვნიშნეთ, ენათმეცნიერული თვალსაზრისით არ ყოფილა ჩაწერილი და გამოცემული.

ცალკე უნდა აღინიშნოს პროფ. ა. შანიძის მიერ ჩაწერილი და გამოქვეყნებული თუშური ლექსები. აქ, რა თქმა უნდა, ყველა ნიშანი თავის ადგილზეა, მაგრამ 99 ბ-ში ვხვდებით ასეთ ფორმას: მაიყვანაო, მაიტანაო; თუშურში ეს ფორმები ასეთი სახით ვხვდებთ: მოიყვანაო, მოიტანაო, ან ასე: მოყყვან, მოყტან. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ეს ლექსი ხევსურულია, ნათქვამია ხევსურ ნასკვაურიძეზე, მაშინ თუში მთქმელის მიერ ამ ფორმების ხმარება გასაგებია.

* ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები: „ქვ. საქართველო“, 11, 9.

პ რ ო ზ ა

1. შეთესი-დ' თორღვაჲ ბასხაჯაყურის ამბავნ

შეთესთან ერთ კაც მოსულა-დ' ეთქვ: — შეთევ, მე შენთან მო-
ვედნ, მეკობარს გონივ აპირობ, მევც წამიყვანე.

— მე შენისთანა კაცებს არ წავიყვან.

— რად, შეთევ, რაყისგნივ მწუნობ?

— სანამდინას შენ ჯუნჩაყებს ჩრცვამ, ჩვენ ლაყას ავალთ.

— შეთევ, მაშ, თუ მონა კაც ვარნ, ლეკიწ მყავის მოკლულნ!

— აბა როდის მოხკალ ლეკნ?

— ცნეს ბახალაჲ ცრემისეულ მაქვ.

— აბა ვინ გყავის მოწმედ, რო შენ ლეკ მოხკალი-დ' ცნესგ

თოფ ცრემისეულაჲ ვაქვ?

— ფხიკლე მყავის მოწმე, კვესიაცხიძე.

— აბა თუ ცრეს გყავის მოწმედ, მე ცრემას ენახავ. ჯელ მოშჭერი
ცრემ ლეკს, თუ ვერ?

— ჯელიც მოვშჭერი-დ' დახლაც დართლოს ციხეზედ აკრავის.

— იცი, რო დახლაც ვარევ არის ცრეს ჯელნ? რაჲ გვარისა
ხარნ?

— თორღვაჲ ვარ მე, ბასხაჯაყურნ.

— აუ, თორღვაჲო, გამარჯობაჲ, მეაწ ველარ გიცანნ. როცა
მეკობარს ვაპირებდ, შეგატყობიება-დ' წავიყვან. კაცო, შენ ჩემთან
მეკობრად ნამყოფ ხარი, თუ არ?

— შეთევ, ვარიწ, რად აღარ გავსონს. ასაჯოს რომ დავეცენთ,
სამიწ კაც მოვკალთ, შვიდიწ ძროხაიც გამოვრეკეთ?

— ბიჭო, ბიჭო, როდის იყრ ცნესგ?

— როდის იყო-დ' შარშასწინაწ იყრ, შეთევ.

— ვინაყებ ვიყვენთ?

— შეთევ, შენ ხო ბელად იყავნ, ბერიკანტ ჯაყო, მე, დავი-
თიანთ გიყოჲ და შამშალანტ ლეთისავარნ—ცნესენიწ ვიყვენთ.

- ჰო, ცნესლ კი ყველაყ მიამაგონდ, მართლ, მართლ...
- ძალიან კა იქნებოდ, შეთევ, რო ცნესლაყ ვიცოდ, მეკობრად
- 30 როდისემ წავალთ.
- შენ მაგაზე ნუ, შემიწუხდებზ, მე თავად მოამბეს გამოგიგ-
 ზავნი-დ' შეგატყობიებ; მე ჯერ თავადაც ვერ ვიცზ; როცა დამი-
 კილოვდების, ცნცმაშიც შეეხყრ მეკობარს.

2. შეთესი-დ' რუსის ნაჩალიკის ამბავზ

- გამარჯობა, შეთევ!
- გაგიმარჯოს, გაგიმარჯოს, ნაჩალიკო!
- შეთევ, მე შენთან ერთ-ორ სიტყვა მაქვ სათქმელაყზ.
- მითხარზ, რაყ გაქვის?
- 5 — ცნეს სამ დღეი, ლეკებ დრესყარგნეს, შვიდ კაცზ, ცნცმ თქვენ
 გროვას აბრალეებენ, ცნცქითა ერთ სამ კაც უნდა დავიჭიოთთ დახლ
 ჩვენ.
- რაყისგნივ დრესყერთ ცნცქითა სამ კაცს?
- ამბობენ, რომეყ მაგათ დავოცესაყ ცრესინირ-დ' წყალში გა-
- 10 დაყარესაყ.
- შენ მშვიდობიანად გაბრუნდ ცნცქითა, თვარამ მე ვიცზ,
 ვისაც დრესყერ, შენ თავისთავს დრესყერა-დ' ცრცმას გამომრჩებზ.
- შეთევ, ჟაგრ დანალულად რო კაცებ ვოცოთ, არ იქნების!
- დიდოებ სუ ივოცების, გან დიდოეთ დიდო აღარ დარჩებ
- 15 მაგათ დავოცით?!
- შეთევ, მაგაზე ერთ-ერთ ამბავ უნდ წყუცტანზ თავის უფ-
 როსს, ღურბელნატარს.
- მე არც ღურბელნატარ ვიცი-დ' არც ნაჩალიკი-დ' არც დი-
- 20 დოებზ. დრესშინ ნაჩალიკსა-დ' წავიდ თავის ჩაფრებით; შეთესა-დ'
 ცრცმის ამხანაგებს ლეკებ კი მართლ ხყვანდ დავოცილზ.

3. შეთესი-დ' თორღვაყის ამბავზ

ოჰ, კიდევ განხე თვალით, შეთევ, გამარჯობა! რაყვეერ ხარზ, შეთევ? რამდენ ხანაი, შეთევ, რო ერთმანეთ არ გვინახავ? — ეთქვ თორღვაყს.

- სამ წელრ, თორღვაყო, სამზ.
- 5 — მართლ, ბიჰო, სამ წელრ. ჰარის თავ რომ ვიყვენთ სამე-
 კობროდ, ცრცმის უკვენ ერთმანეთ აღარ გვინახავ. აი გიდი დროო!

ცნესივ დრო ჯობდ, რო სამას ცხვარ გამოვრეკეთ ცნესქითაჲ, რვა
კაციც ხო მოვკალთ, ნაიბიც რო თან გავაყოლებთ! ცნეს ცნესმათ
მეპურწყლედ დასჭირდებოდ; ნაიბის თურაჯ რო დარჩ ფევმოწყვე- 10
ტილწ, ცნესიც ცნესმათავ გახყოლიყრ. მემრ ცნესქითა რო წამოვლით,
გემეშოვლებს რო დავეცენთ, მამასახლისის შინ რო შევიყარენტ,
ცნესმ ოკერ ცხენმაწ ბაშტეს ჯევილ დრესწწრ; თავად გაგვაგები ცნეს-
მამ, რო ცნესქ ვარივ.

— ძროხებილ რამდენ ყოფილიყრ?

— უღელიწ ჯარ იყრ, სამ ფური, ერთ ჯმოჲ; ცნესგენიცაწ ცნეს-
მაგ სამას ცხვარს გამოვაყოლებთ. ახ, ცნეს მამაძალლებრ, ცნესსენი! 15
ყვავილიანებიწ ყოფილიყენეს ცნეს დიდონწ, ველარ გამოვრეკენტ
ტყვედ. ტყვეობაზეაც კი მეტ იყრ — თავებ ხლ დავაყრევიეთ! რამ-
ტენნილ იყენეს, შეთევ?

— ცოლ-ქმარს იყენესა-დ' სამ შეილ ხყვანდ.

— ცნეს მამაძალლის დიდოჲ გამოქცევის აპირობდ.

— ჩემ ჯმალს ვერ განწესცეოდ ცნესწ! მალ წამოვხზარს თავრე-
ლაწრ!...

— დანარჩენებიც ხო თან მივაყოლებთ!

— ავარ უნდ მაგათ, თორღვაყო, დიდო სიდაც შეგეყრების,
მოკალი-დ' ვადსგდედ, ავარ უნდ მაგათ. 25

— შეთევ, შეილებ რო დავიჯოცეს ლეკთ, ცნესმის უკენ რამდენ
ლეკ გყავის მოკლულწ?

— ოცდაშვიდ მყავის, თორღვაყო; ჯანმატის ჯვარში ფიც მაქვ
ნათქვამწ, სამოცად უნდ შევისრულწ.

4. შეთესი-დ' დავით კვესიაქიძის საუბარწ

— შეთევ, ლაყას რომ ჯარ ჩამოიდ, ცნეს ჯარ ვის გამოგზავ-
ნილ იყრ?

— შამილის გამოგზავნილ იყრ.

— რაყისგენივ მწყლალ შანილს ცნეს ჯარწ?

— შარბათ არ მივეციითა-დ' მით.

— ჯარ რამდენ იქნებოდ, შეთევ?

— ცნესქ ამბავ მოიდ ლეკეთისკითა, რომევ რვასიავ.

— ბევრ დრესწწრ, შეთევ?

— მკვდრებრ, რაყიც დავჯელეთ, ოთხმოზდარვა იყრ, ტყეჩი
დაჯოცილთ ხველევდეს გარევ ბევრს — ყველაყსავ შვიდოცამდ ამ- 10
ბობდეს.

— შეთევ, შენაყ რამდენ გექნებოდ მოკლულწ ცნესმ ომში?

- თერთმეტ კი მაქსონსა-დ' დაჭრილებიც იქნებოდ.
- ჯელნ არ დაშჭერი, შეთევ?
- 15 — ჯელებ რად მინდოდ დაჭრილნ, გან ცოლ-შვილს უღუ-
ლებლნ.

5. ადო მამისაყიძისი-დ' შირაქში ყაჩაღების
დაჯოცის ამბავნ

მამისაყთ ადო შირაქში ცხვარში ყოფილიყრ. ცნქქ ერთ განთქ-
მულ ყაჩაღ ყოფილიყრ, დალი ალიაყნ, ორ ამხანაგიც ხყვანიყრ.
შირაქში დადენილიყენეს ის ყაჩაღები-დ' ძალიან ეცვარც ხალხნ.
ერთ ლამეს მამისაყთ ადოსად მენქტან ცხვრის ბინაში, ადოს კი წინავ
5 გენქგრ, ამ ლამევ ყაჩაღებ ნოვლენავ ჩენთანაო-დ' ძან გაეშმაკებულ
ყოფილიყრ.

•ფარეხის კარებთან ერთ ერლო ამენქქრ ადოსად-დ' შიგ ჩამძვრალ-
იყრ მზირად.

მისრულიყენეს ყაჩაღებნ, ფარეხის კარის ლება დენქწყრ. იმათ,
10 თავის ფიქრიოთ, უნდ გამენქრეყ ერთ სამოც-ოთხმოცამდ ნოტოი-დ'
გენქრეყ.

ადოს ტალიან თოფ ხქონიყრ, ესრია-დ' დალი ალიაყის ამხა-
ნავისად შიგ გულში დენქქრ. ცხვა ამხანაგებ დახვეწილიყენეს. მი-
ღვარდნიყრ ადოი-დ' მკვდარ ყაჩაღისად იარად ცენქყარ. ბერდენკაყ
15 ხქონიყო-დ' ოთხმოც პატრონაყიც. ის იარად თუქურმიშაში პრის-
ტავთან წენქლრ.

6. ლაყას დიდოს მოკვლის ამბავნ

ლაყას თუშების მილიცია ყოფილიყრ. თორმეტ კაც ყარაულად
ყოფილიყენეს მთელ სადიდოო გზებისნ. მეკოპრად წამოსრულ
დიდო შემობხყუდებიყრ. თორმეტ კაც ნირგვლიაყ შემობხვევიყრ დი-
დოსად-დ' ეთქვ: — თოფ გადაყგდეფ, თვარამ მოგკლავთავ!

5 დიდოს თოფ არ გადენქვდრ. ფეჯზე ცენქყენა-დ' ისთაყ შჭერიყრ
ჯელში.

მიქელაყ გულუხიხენეს ჯმალ წამენქწვადა-დ' ჯელში დენქქრ. დიდოს
თოფ დენქვდრ, მგორე ჯელით ხანჯარ ამენქწვადა-დ' ისთაყ დამდგა-
რიყრ შუა ხალხში. გზა მიეცათ დიდოსად-დ' ისიც გახვეწილიყრ.
10 გაქეულისად თოფის შილინგ მიეცა-დ' იქავ ტყვიით დენქცხავ.

7. კეხელოს ციხის ამბავი

ომალოს ჯარ მოსრულიყო დიდობისაჲ. მთელ სოფელ კეხე-
ლოს ციხეში დამაგრებულიყო. შვიდს დღესა-ღ' ღამეს ეონ; კე-
ხელოს ციხე ვერა გეჭტებ დიდობეს. ციხეშიგითა თუშის ჯარს
სამოცდაათ კაც მესკლ. გაბრუნებულიყო დიდობის ჯარბ, უკვენ
გამოზდგომიყენეს თუშებბ. დიკლო-შენაქოს მღვეარ წინ ჩასაფრე- 5
ბულიყო. თხილოან შუაში მესკმწყვიდენეს, იქ ეომბ-ღ' ოცღაშვიდ დი-
ღო იქ მესკლ. დახვეწილიყენეს დიდობებბ, ზოგ კდეთ გადაყრილიყო,
ზოგ წყალში ჩაყრილიყო. სამას კაცისა ორას ათ კაც კიდევ წასრული-
ყო. შამილს ეთქე: — ახიავ თქვენდავ, ერთნიც აღარ უნდ მოსრული-
ყენთავ ცოცხალნივ, ვინ გითხრათავ თუშთ ეომეთაო-ღ' იქ წეითავ! 10

8. ასაჯოს წავდენის ამბავი

ასაჯოს თუშთ ცხერებ ყოფილიყო საბალახოდ. დიდობე მო-
სრულიყენეს ცხერის ბინაში, ნაიბის გამოგზავნილ კაცებ ვართავ
ჩვენავ, თოფებ უნდ მოგვეცეთავ. თოფებს არ მოგვემთავ—მეცხვა-
რეებს ეთქე. ჩხუბ მოსვლიყო, ერთ დიდო მესკლა-ღ' ერთ თუშბ.
ოცდახუთნ ყოფილიყენეს დიდობე-ღ' მეცხვარეებისად თოფებ 5
წესტორ. მეორე დღეს ჯარ დასცემიყო-ღ' ოთხიათს ცხვარიც
წესტორ. შილდას კაც გამესგზავნ მეცხვარეებს: ჯარ დაგვეცავ, ცხვარ
წავვართვესავ. იქითა ქალაქს გეჭვებე ველის კნიაზისად, იქითა
ჯარებ გამესგზავნ. დესკენეს ასაჯოს, თუშების ცხვარიც წესტორ,
შვიდიათს ასაჯოსი-ღ' ცხვა სოფლების ცხვარიც გამესტრეკა-ღ' თუ- 10
შებისად მიეცა-ღ' იმათ გესტორ.

9. დიკლო-შენაქოს მოთხრაჲ

ახალწელ ყოფილიყო, ზამთარბ. მოსრულიყენეს სამ დიდობე
დიკლოს. დიკლოს რო მოვიდნეს, იქ ერთ ნაცნობ კაც ხყვანიყო-ღ'
იმას პურ ექმი. გამოსრულიყენეს იქითა დიდობებბ. ორნ შენაქო-
საკ წასრულიყენესა-ღ' ერთ უკვენ გაპარულიყო. ცრეს უკვენ გაპა-
რულბ ჯარსთან წასრულიყო ბიჭებ უკვენით. ორნ შენაქოს მო- 5
სრულიყენეს საქვაბეს. ქვაბებ ეკიდ შენაქოელთ. იმ დღეს ის დი-
დობე იქ დამრჩალიყენეს საქვაბეს, ცრესკავ ექმი ქამაჲ. რო დაღა-
მებულიყო, სასოფლო ციხე იყო შენაქოში ერთი-დაც ცრესკ ერთ
ხიზან ქისტ ხყვანიყო შენაქოელებს, იმ დიდობებს ქისტისად მიე-
ტან. ჩვენავ დავზრებითავ, კარებ გავვიღევ. ქისტს გესტორ კარებბ, 10

შესრულიყვნეს დიდობებ. სამ შვილისად, ცოლისადა-დ' კაცისად თავებ დეცქრ. მეექვსე სართულში ასრულიყვნეს, ცნქქ მამხალაყ ხენწთრ: ჯარისად ეცნობ, რონეე მოდითაე ახლავ.

15 სამთარ იყრ, დაწ-მოწოლიდ ხალხი-დ' ვინ გრყგებდ. ხელაყთ ბეროს ცოლს არაყ ეწურ. იმ ხელაყთ ბეროს ცოლს არაყ-წურვას ფევის ჳმა მიზდენიყრ, ჳყრიალრ.

— არიქათ, შენაქოელნო, ჯარ დაგეცათ, ციხეებში შექუხდით!

20 ზოგს მენყწორ ციხეებში შესვლა. ექვს ციხეში შესრულიყვნეს, იმ ერთ, სასოფლო ციხეში კი იმ დიდობეს არ შეწყმრ. ბევრ გზა-ზევ დენქვოც. ოცდაშვიდ დღეს მდგარიყრ შენაქოს ლევის ჯარრ. ერთ ხელაყთ ციხე გადამრჩალიყრ, დანარჩენ სუ წენქვდინ. შენაქოს ერთ ციხე მაინც დამრჩალიყრ, დიკლოს კატიაც აღარ გენყწირ. ქალ-რძალ სუ გენყრენეს დიდოეთ.

10. საგირთის ციხეების აგება

5 ორას წლის წინ იყო ასთაყ ამბავრ: საგირთაში ციხეებ ხენყგები დიდობისად წოაყებს. ორი ხუშეთელ ყოფილიყო-დაყ ხუთნიც კი-დეე მეთურატლებე ყოფილიყვნეს (დიდობები, თ. უ.). ერთ წელს ეგრ ცნეს სამ ციხეე. სამ ციხის აგებაშიე ხუთმეტ სულ ძროხა მიეც. ეს სამ ციხე გორზე ხენყგებია-დ' წყალ არ ხქონიყო-დ' ტუ-ნელ გენყვანი ჳევაამდინას, აქითა რაყგვერც ჳაყის ჳეკრ (დაახლოე-ბით 0,5 კმ., თ. უ.).

10 წენსბ ის ხუთმეტ ძროხა იმ დიდობეს. დაზდენენბიყვნეს უკვენ ის წოაყებრ, ლელეზე მოსწევიყვნეს დაყ იქ დენქვოცნეს შვიდნიე; ძროხა უკვენ აღარ გამენყრეკ, იმ ძროხისადაც ცნქქავ თავ დენყნებ. იმათ ეფიქრ რო ეს დიდობებ წავლენა-დ' ეს ციხეებ რო ავაგე-ბიეთ ჩვენ ამათ, ხენყსენ დიდობეს ეტყვიან, ასთაყ ციხეებ ავაგეთაე, ჩვენ საიდუნლოს გენყგებიებენავ. ამ მიზეზით დენქვოც ის დიდობებ.

15 მოსრულიყვნეს დიდობების მეპატრონეები-დ' ის ძროხა წენსბ. წამოსრულიყრ დიდობების მეკობარრ, მოსრულიყვნეს წონყთას, ხუთ კაცი-დ' სამ დიაყც მენყვლ. ხუთისადაე მარჯვენებ დენქვრა-დ' უკვენავ წასრულიყვნეს. ცნქმ კაცი-დიაყცთად ყანაში მენყტანა-დ' იქ დენქვოც-ნეს, ცხვათ ვერც გენყვრ. ის ალაგ ერთ ჳეობაში მოფარებულ ალაგს ყოფილიყრ. დაზდენენბიყვნეს წონყებრ, მაგრამ ჩალმებ შერიგე-20 ბულეებ ყოფილიყვნეს დიდობეთანა-დ' იმ ჳელად თურ აღარ ერჩო-დეს ერთმანეთს. იმ წონყებისად კი ეთქვე: — აქის გამნყარესავ. მარჯვენებიც წაბქონდაე, ყიმათ დაჯოცესავ თქვენ ხალხიე. რაყსად იზამდეს წონყებრ? დაბრუნებულიყვნეს უკვენ.

11. კუსურელის ამბავი

დიკლოს ერთ კაც ყოფილიყო კუსურელ მქვიანი. წასრული-
ყო-დ' დაღისტანს შეერთებოდა, ცნებოდა მოდიოდ, თავის რჯულის
ხალხს ეცემოდა-დ' ავდენდ, წუჟდიოდ ტყვეებ, ცხვარ-ძროხან, 5
საქონ. ერთ დროს ათნიგენებში შინ მოსრულ, დიკლოს. ხალხმ
მწყწი დღეობაში, ის კიდე სირცხვილისგნივ არ გამოდენილიყო. 5
სამ-ოთხ კაც წუჟლაღესა-დ' მემრე მოსრულიყო დღეობას.

— კუსურელო, კაცო, რად გვერიდებ, ჩვენაწ შენ ძმებ ვართ,
რად არ გამოხდინარ ხალხში?

ხალხს კი უდმაღაც საუბარ ხქონიყო, კუსურელ მოვკლათავ. 10
კუსურელ დასვეს ხალხში, უფროსებსთან, მემრ ხალხმ შაბაშ ცნულ. 10
კუსურელ მწყევანესა-დ' საწდის კარზე დახუდეს, შაბაშ უნდ დწყ-
ლევიონ. თასებ ჯელში მიაწვადეს კუსურელს, უკვენითა კიდევ ორ
კაცმ უდმაღაც მოპარვით ჯელებ დუჟქირა-დ' საბლით შუჟკვ. დამ
ჯარშითივ გაყვანილნ თოფის სალიშნაჯდ ჩუჟდგ. ბევრთ ესრია-დ'
ვერ დუჟკვ, მემრ კუსურელს ეძახ: 15

— ჩემ თოფ გამწყლეთა-დ' ცნეს მასრიეთავ! იმის თოფით ეს-
რია-დ' მუჟკვ. ყველაჟს თითო ესრი, ვისაც კი თოფის აღების წნო
ხქონიყო.

კუსურელ მოკლესა-დ' იმის წამლებ არავინ არ იყო, არავის
არ ეგდრ ყურნ; ცოლმა-დ' დედამ ამწყლეს საფლავი-დ' თავად 20
იმათ დამარხეს. დას ეტირ, თამარს: — კუსურელო, მზეს დავითი-
ცვედ ხადილმუხამასას, თუ დამატანდ დიკლოელთ დაღევას!

თუშებთ ქავრ უქნეს თავის მოლაღატეს.

12. სამ ძმისი-დ' ერთ დის ზღაპარი

სამ ძმან ყოფილან, ღარიბ დედ-მამა ხყვანი, მემრეჟ ყნყმ
ძმებს უთქვათავ:—დედ-მამათ დაგვზარდნეს, ყნყხლ წავიდნეთ, რამე
მოვიქონიოთ, დავმწყემსდნეთ.

გნყარ რამდენიღაც წელმ, ცნყსენ მწყემსად არიან. სამთავ ძმათ
ცხვრებ მორეკეს, ოთხას-ხუთასამდე შეხყარეს, მწყლაპარაკეს: 5

— კაცო, ჩვენ სამ ძმან ვართავ, ნეტა ერთ და გყვანდესავ!
მართლეც, დედას და გწყენავ.

თურმე ღამ-ღამ იმებნ ჯერ-ჯერით ხყარაულობენ ცხვარს, ჯერ
უფროსი, მემრ საშუალოი-დ' მემრ ცუტუნაყნ.

ერთ ღამეს ჯერ უფროსმ იყარაულ, მემრ საშუალომ, ბოლოს 10
ცუტუნაყ ძმის ჯერ დადგ. როცა ცნყს გავიდ საყარაულოდ, ადგ
აკავანშიგითა ყნყს დაი-დ' ერთ ბატკნიან ცხვარ შუჟყამ. ადგა-დ'

იმებს უანბრ:— ჩვენ ეს და ფარსაკ არ გვყავავ, ჩემ ყარაულობასავ
ბატკნიან ცხვარ შეჭამავ.

15 რალა შენ ყარაულობას შეჭამა-დ' ჩვენობას — არავ, დუხტიეს
ძმებო.

მეორე ლამეს, გარეე ცუტუნაყის ყარაულობას, ამდგარ დაი-დ'
ორ ბატკნიან ცხვარ შუხჭამავ.

20 დილაყობას გარეე უთხრ ცუტუნაყმ: — ძმებო, ჩვენ ყეყს ჯელს
არ მოგვეყმს, თუ მაგამ ყნყგრო ჭამ ყეყს ცხვრებრ, მალ აღარ გვექ-
ნებაე.

უფროსებო დუხტიეს: — რაყს ტყუიხაროე, შენ ყეყგ და გძულ-
საო-დ' მით იგონებაე, რადარ ჩვენ ყარაულობას შჭამსაე.

25 მესამე ლამესაც ყნყგროეე გარეე შუხჭამ სამ ბატკნიან ცხვარბ.
დილაყობას ძმებს გარეე უთხრ: ასრ-ასრეე.

ძმებო გარეე დუხტიეს. მემრ ცუტუნაყ ძმამ უთხრ, ჩემ ყილი-
ცავ თქვენდ გამიყირავავ, მე უნდ ყავიდეე, აღგა-დ' გადრყკარგ.

30 ყასრულ ყეყს ბატარა ძმაი-დ' ერთ ოროე თვალით ბრუციან
დევთან ძოჯამაგირედ დამდგარ. დევს ეთქე: — მავან მთას იქით
ყითელ ხალხი-დ' ყითელ ცხვრებრ, ყნყქას არ გადუყშე, თორემ
შენაც დრყლუხები-დ' ცხვრებიცავ. ყნყმამ მაგრამ ცხვარ გადწყო-
ლა-დ' გადუყშე მთის იქის.

35 შემყხვიენეს ყითელ ხალხბ; გრყმართ ბრძოლაე; ბიჭმ დავოცნ
ყრყსენი-დ' ცხვარ ცხვარს შეყრილბ, თავის ძალლებიანად, დევს
მუყოეე.

დეემ უთხრ თურ: — ყნყმას გადამრჩალხარი-დ' ყნყხლ მავან აღა-
გას აღარ გადარეეოე ცხვარიე, თვარამეე ყნყქავ შავ ხალხიავ, შავ
ცხვარ ხყავავ, შავ ძალლებიო-დ' ველარ გადარჩებოე.

40 გარეე ბიჭმ ცხვრებრ, გადავიდ შავ ხალხის აღაგებში, დყყრი-დ'
სუ დავოცნ, შელრი ცხვრებ ცხვრებშია-დ' ძალლებ ჯაჭეებოთ გა-
დწყბა დ' მუყრეე დევს.

45 გახარებული დევი-დ' ლოცულობს, რა კაი მყყემს შემხვადე,
რამდენ ცხვარ მომირეეკავ, თან უთხრ: — აი მავან-მავან აღაგას არ
გადახვიდ, თვარამ ყნყქ დეეებ არიან; ერთ ცხრათავიანი, თვალე-
ბიც ყნყმამ გამომთხარავ.

ბიჭმ არ დრყჯერ, გარეე ცხვარი-დ' გადუყშე, თავად დყყრი დე-
ვებსა-დ' სუ დავოც, ბოლოს ცხრათავიანსაც შეყყარ, რვა თავ
გწყდებო; ნეცხრე თავ შეყხვიეყ: — მე ნუ მომკლავა-დ' შენ ხახეინ
დევის თვალებს მოგეემაე!

ბიჭმ თვალეზ გამწკროვ, ასწავლები რაყვეერ უნდ ეწამლა-დ' 50
წრქსიცი მოკლა-დ' თან წამრქლორ თვალეზბ, უწამლ დეესა-დ' წრქს
თვალეზ თვალეზად ექნ. გახარებულრ დევირ.

ერთხენ წყმ ბიჭმ დეეს უთხრ: — მოდივ, ნეავ წავალივ შინავ, 55
დედ-მამა მყვანდავ, ძმებო-დ' დავი, წრქმათ ვნახავო-დ' გარეე უკვენ
მოალივ.

დალონდ დევი, იქნებ აღარ მოხვიდევ, მაგრამ ბიჭმ შეხფიცი, 55
რომეე გინდაარ მოალივ, თან უთხოავ: — წყმ ჯამში რომ ზეი, წყქ
ჩახედიდივ ხანდხანავ, თუ გაწითლდავ, წყქს ძალღებ წყქწვიდი-დ'
წყქვენ მომეშველებიანავ; თავად კიდენ გადამჯღარ რაშხეა-დ' წას-
რულ. მისრულ შინა-დ' რაყს ხედავს! წრქმ დას სუ დუქამავ 60
ცხვარნ, ცხენნ, დედ-მამანნ, ძმან — სუყეფლაყნ; ერთ თავად
ყოფილ წრქს და შინა-დ' ერთ ღორ ხყვანი.

გახარები, ვითომდ, ძმის მოსვლა; რაშ გარეთ დუქამავისა-დ' 60
თავად შინ შესრულან.

დაშინები წყმ ძმას, მაგრამ თურ ველარას შჩადის. 65
გამოვარდნილ და გარეთა-დ' ცხენისად ერთ ბარკალ მუქამ,
შესრულა-დ' ძმას თურ ეკითხებ, ცხენივ სამფეჯავ გყვანდვ?

ჰოთურეე, ძმას ეთქვ დაშინებულს.
მემრ მეორედ გამოვარდნილიყრ, მეორე ბარკალ მუქამ რაშისად; 70
გარეე წრქგრეე ეკითხ: — რაშივ სანფეჯავ გყვანდვ, თუ ორფეჯავ?

ჰოთურ, დაო, წრქმას ეთქვ. წყგრ წრქს ცხენ სვიოდ გუქთავა-დ'
ბოლოს ეკითხ: — ძმაო, ფეჯით მოხვედიაო, თუ რაშითავ?
ჰოთურეე, გარეე ძმას ეთქვ.

და გარეთის გასულა-დ' წრქმ დროს ყორეშითა ერთ თავე 75
გამომძვრალა-დ' წყმ ძმისად ეთქვ: — ჩქარად წყგ წყალ დაღვა-
რეე, თუნგურაყში რონეავ. მემრეე დას უთხარივ: — წედილაე, დაო,
წყალ მომიტანეე. წყალ მეტავ შორს აქვისა-დ' სანამ წყგ მოვ,
შენ წრქლ წყქს სალესი-დ' სავარცხელი-დ' წედნ, ჩქარა იარ. შენ
და როცა მოვ შინ, წყმ ღორზე შეჯღება-დ' გამოგიდგებ, თან

დავიწყებს ყვირილს: — ძმაოვ, დაიცალავ! შენ არამცი-დ' არამცი 80
უკენ არ მიხედნ; როცა მოგეჩვენოს ახლოსაავ, გადწყდიდ სა-
ვარცხელი-დ' ტყე გაჩინდებ შენ უკვენ; მემრ, თუ გარეე დაგწი,
სალეს გადწყდიდნ; ბოლოს დროს ერთ ხეს მიატანა-დ' წრქმ ხეზე
აზვიდნ, თუ გადარშებნ, წრქქ გადარშებვი.

წყმ ბიჭმავ აგრ ქნა: და წყალზე წაღლა-დ' თავად წრქლორ 85
სალესი-დ' სავარცხელი-დ' გუქვარ დევისაკ აჩქარებულნ.

პატა ხანა გავიდა-დ' მწყდინ დის ძახილნ:—ძმაო, დაიცალავ? ბიჭმ მრცხედ უკენა-დ', როცა იფიქრ ახლოსაავ, გადწყვდო სალესი-დ' დაძრავ:—ცნყსთაყიმ ქარაპი-დ' ლიპაყ კდე გაჩინდესავ, რო-
90 მევ ჩიტნიო-დ' ფრინველნივ ზედ ვერ სხდებოდესავ! მართლეც, გაჩინდ, რაცვევრც ცნყმამ თქვა.

მიდის ცნყს ბიჭნ: ცნყს და კიდევ თავის ღორს დაშუყვის:
— აბა, ჩემო ღოჭიკაყო, კაჭეო და კაჭევ!

მიდის ბიჭი-დ' გარევ მწყდინ ძახილნ:—დაიცალ, ძმაო!
95 ბიჭმ მემრ სავარცხელნ გადწყვდო-დ' დაძრავ:—ცნყსთაყიმ ტყე-
ივ, ცნყსთაყიმ ღიჭიანიო-დ' გუყვალაყ ბარდებ გაჩინდესავ, რო-
მევ შიტყორმავ კუდიც ვერ მრცქნიოსავ! მართლეც, გაჩენი-
ლიყრ.

მიდის, მიდის თურ ცნყს ბიჭნ; გარევ გეყვონ დაულაყის ძახილნ.
100 ცრყქ ერთ ხე მდგარიყრ, ასულ ზედ ცნყს ბიჭი-დ' თურ ხედავს,
ცრყმის და ბუხსავით ჩინდ; ღორზე გადამჯდარნ უკვენ მოხდევდ.
ამრყლრ ცნყმ ბიჭმ სალამური-დ' ღუყკრ.

სალანურის ვმაზე დევის კარ დამბულ ძალლებ სუ აჩონჩქოლდეს;
დევისაც მწყკონდ ბიჭის ნათქვამნ, გაქენდ, ჩახედ ჯამშია-დ', რაყრ,
105 გაწითლებულიყრ; ცრყმაშინასევ ცუყშვ ძალლები-დ' აბაჰა, დრყძი-
ნესაც.

— ბიჭმ კიდევ უკრის სალამური-დ' ძალლებთ ცრყმ ვმაზე მოყვლეს
თავის პატრონნ. მოვიდნეს ძალლები-დ' მოვიდაც დაჲ თავის ღორზე
გადამჯდარნ.

110 ღუყსისიაყ ცნყმ ბიჭმა-დ' ძალლებთ ცნყს ქალ თავის ღორიანად
შეჭამეს.

ჩამოყდ ცნყს ბიჭ ხეზეითი-დ' ხედავს, რომ ერთ სისხლის წვეთ
ფრინავს მალლა-მალლა-დ' იძახის:—ძმაო, შემინახეო-დ' ბედს გწე-
ვაე! ცნყმ ბიჭმ ცნყს წვეთ ქალბანში ჩრყდრ. გავიდ ცოტა ხანი-დ'
115 ცნყმ წვეთს ქალბან გეყკვრიტა-დ' გარევ ფარტკალაყობა დეყწყრ,
თან თუ ეუბნებ: — ძმაო, ჯიბეში ჩამიდევივ. ცრყმას კიდევ ძალლე-
ბისად ჩეყყლაპვია-დ' ძლივაყ დეყშორ თავითაჲ; ამდგარიყო-დ' წა-
სულიყრ თავის ხაზეინთან.

13. გულუხაყის ამბავნ

გულუხაყს შვიდ კაც შეყკრიფა-დ' დაღისტან სამეკოპროდ გა-
ღასრულიყვნეს.

ერთ სოფლის მარჯვიანად ტყეში დამალულიყვნეს, ცრუქითა ეხედ, სისისაკითა დავეცნეთავ ლეკებსავ. ენახვ, რო ოთხ კაც მოდენილიყრ ტყისავ.

5

გულუხაყს თავის ხალხ ცრუქავ დეყმალა-დ' თავად კიდევ გაქცეულენ ერთ ცერში დამალულ.

როცა დაცემისად კარგ მოვიდნეს ლეკენ, გულუხაყს დეყდახ: — თუშნო, ღმერთმ ჯვარ დავწეროსთავ! გადმოშლილიყვნეს თუშენ, ოთხთადავ თავებ დეყტრ. მეძროხებებს უნახვ, რო ცრუქ ომ იყო-დ' ჯმა გეყტებ, თუშნ დავვეცნესავ.

10

სოფელში ჯარის ნაწილ ყოფილა-დ' მთელ ერთბაშად წამოსრულ. გულუხაყს თავის ბიჭებენ ერთ ტყიან, დეკიან ალაგას შეყრეკა-დ' ორად გეყყარა-დ' აქა-იქ ჩეყსაფრ. მთელ ჯარის ნაწილენ მირგვლიყ შემორტყმიყრ, ტყვიას თურ ასრევენა-დ' ვერ კი ხედვენ, სილ არიან თუშნ ჩასაფრებულებენ.

15

გულუხაყს ეთქვ:— ბიჭებო, თქვენ ნუ ასრევთ, ჯერ ახლოს მოიდენავ.

ერთ ლეკ თურ ყვირის ქართულად, მეკობარ ვისიავ. გულუხაყს ედახ:— გულუხაყისიავ.

20

ცრუმ ლეკს გულუხაყისად ცოლებ შეყგინა-დ' თან თურ უდახის: — შენ თავს მოგტრიო-დ' შენ დიაცებ მე დამრჩებავ!

გულუხაყს ედახ:— მოდივ, მოდივ, ნუ გეშინისიავ!

გულუხაყისად ერთ ბიჭ დეყტრ. რო დაღამებულ, გულუხაყს დეყდახ ცრუმ ბიჭისად: — მოდივ, ჩემამდ მოდივ!

25

ყრეს ბიჭი ახში მოსრულიყო-დ' გულუხაყს ფეჯ შეყხვი, თან ეთქვ: — აბა, ბიჭებო, არ დრეყდინოთ, შუალამისად მე თავად გაგიდღეებითავ წინავ; ლეკებს ცრუმ დროისადავ მარტო ყარაულ ექნებაო-დ' ცრუს ვერას დავგვაკლებსავ.

ერთ მჯარეს ჯევიან ნაფხვერ ყოფილ უკდოაყრ. გულუხაყ წინ გახძოლოლა-დ' ნაბირში რო მისრულან, უნახავ, რო ერთ ყარაულს ზდინავა-დ' მეორე ფეჯზეავ ხყულავ.

30

გულუხაყ თურ ათ ნაბიჯით წინ იარებ თავის ბიჭებზე.

გულუხაყ სტაკები ყამ მყულარ ლეკსა-დ' თან დეყყახებავ:

— აბა, თუშნო, დახკართავ!

35

ლეკებ დახვეწილიყვნესა-დ' თუშებ კიდევ თავის გზას გახდგომიყვნეს.

ჯევი რო ჩასრულან, გულუხაყს ბიჭებ მეყკითხა-დ' ყველაყნ ცრუქ ყოფილიყვნეს. წამოსრულიყვნესა-დ' ოთხ კაცის მარჯვენაიცი მეყლენ შინ.

40

14. თორღვაყის ამბავი

ხახაბოს ყოფილ თორღვაყ ფრანგიშვილი, ძალიან შეძლებულ-ლი-დ' გულად ყოფილ, ვერც შტროლთითა ჯაგოდანს უძალავა-დ' ვერც ჟველურთითა ლაბაბიანს. ცნესენ კელიჯელ მიცემულნ ყოფილანა-დ' ცნეს თორღვაყ განმარტოებულ ხყვანიყრ; ცნესმათ მუყ-
5 ლაპარაკებაჲ, რომ თორღვაყისად ხახაბუ უნდ ჩაიყრთვ, მაგრამ ვერ გეყბედ.

ბოჰორმას ყოფილ ერთ მძღავრ კაც კიდენ. ჯაგოდანს ლაბა-ბიან გეყგზავნ ბოჰორმას კეტაყისად, რომეჲ მაგასაჲ ცნესგ ხახაბუ ჩამოვართვათაჲ.

10 ცნემ დროს ერთ ლეკ ყოფილ თუშეთში გადმოსულნ. თავის ბი-ძაშვილ მესკლა-დ' ცნესკითა გადმესახლ თუშეთ.

თორღვაყს რო გეყგზრ ცნეს ამბავი, ცნეს ლეკ ძმად მესყვან. ცნეს ლეკიც ძალიან მძღავრ კაც ყოფილიყრ. ეს ამბავ რო გეყგზრ ჯა-გოდანსა-დ' ლაბაბიანს, ველარ გეყბედ ხახაბუ შესვლაი-დ' თორღ-
15 ვაყსთან ბრძოლაჲ.

ჯაგოდანს ბოლოს ხან დეყბატიჲ შინ თორღვაყი-დ' დიაყცისად გორდილაყ მესყხარში. დიაყცს სუფრა მესკლა-დ' გეყშალა-დ' თან ლალატ ზდობნიყრ. ერთად დანსიდარიყენეს მეყზედა-დ' ჯაგოდანს ამესკლო ხანჯარი-დ' თორღვაყის მოკვლა ზდობნიყრ; თორღვაყს
20 კიდენ ჭამიან დმოშტისად ჯელ მესკლო-დ' შინ ცნესფარ. ჯაგო-დანს გაქანებულ ხანჯარი დმოშტისად წესკრა-დ' წვერ მეორე მჰარეს გეყჩინ, დიაყცს კიდენ მესკჲად მანდილი-დ' კუჭურაყი-დ' გადესკვდო შუაზედ.

თორღვაყს ეთქჲ, რომეჲ ხათრიჲ შენ დიაყცისიო-დ' მანდილი-
25 სიჲ, თვრამეჲ ცნესჲჲ აგკუწავდიჲ.

15. ხახაბოელთ ამბავი

თურმე შექუჩედეს ოთხ-ხუთ ჯელილები, მონადირეები. შემოდგომა ყოფილიყრ, ესე რო გიორგობის თვეჲ; წამოსრულიყენესა-დ' ხი-სოითებ გესრეყენს ორ კაცი. ერთ ფსიტიანთა ყოფილიყრ, ფსიტი
ხქვიენებიყრ, კაი მონადირე ყოფილიყრ ცნეს ძან, ცნეს გესყლო.
5 იმას ეთქჲ, რო ცნესხლავ ჩვენავ ფიცრიჲალაყ უნდ წავინეთავ, შუა-ლამეს ცნესჲ უნდ მივინეთავ, ყველამავ თითო ბუკენის ქოჯო უნდ დავიჭიროთათა-დ' იმით უნდ წავიდეთავ, რო ლამ უჩინაყში ვერ ვივლითავ, ბუკენის სინათეზე უნდ წავინეთავ. ლამეჲ სათავეებ შუყ-კრათავ. დაჭეყს ოჭიან ბუკენები. ყველასმ თითო ქოჯო ცნესკიდ,
10 თან კიდენა-დ' ანთებულებ უჭერავ ჯელში. ცნესკიდეს ზურგზეა-დ'

წაის-წაის სწვენ ცრემ ბუკუნებს. ფეცრიჭალაყ რომ ავიდნეს, ზოგ
გალგზან, რომ თქვენავ ცრემქ დუხსაფრდითავ, აქითა რომ დილა
სიმაგრეებისაკ წამოავ ნადირივ, თქვენავ კიდენაო-დ' დასთოფავ-
თავ. დანარჩენებ კიდენ უკვენ გახყენეს. ერთ ორ კაც კიდენ უკვენ
გაწირ, თქვენავ შემოხყვებითაო-დ' ნადირს შემწრეკავთავ, დუხ- 15
მთხვენთავ ნადირსაო-დ' დამთხოლილებივ კიდენ მოგკადგებია-
ნაო-დ' დავსთოფავთავ. ხუხუხ კელ მოგიმართოსთავ! — უთხრა-დ'
წავიდნეს თავისთვის. თავად კიდენ გვერდზე წავიდ ცრემქ დროს
ამოთენდაც დაყ ჩახედა-დ' წითლად ჯიკვებ ამოდიან. თავად ასრი
იმამ, ფსიტიმ, დაყ ჯიკვ დაგორდ. დანარჩენებს კიდენ ამხანაგებ 20
ასრევენ, ერთ-ორ ცრემმათ მოკლეს. ხუხუხლა, კარგადაყ რომ გათენდ,
გადაზ-გადმოზძახეს ერთკვადს, 'შენავ რამთენ მოხკალივ, 'შენავ —
რამთენივ. ფსიტიმ უთხრ, რომ მეავ ორ ჯიკვ დავაგორეფ დაყ-
ერთივ კდეებზე დუხკიდავ რქითაო-დ' ერთივ დაბალ ჯეგში ჩაგორ-
დავ. ორივ ჩვენ მოვკალთავ — კიდენ ცრემმათ ჩანოზძახეს, ამხანა- 25
გებთ, ხუხუხლავ დავატყავებთაო-დ' ჩამოალთავ მაშივ მეავ ხუხუქ ჩა-
ვალვი, ცრემმას დავაგორებაო-დ' თქვენაც ჩამოხვთავ. იმ ლააარაკში
არიანად' ერთიანად ამხანაგმ ამხანაგს უთხრ, რომეფ: — კაცოვ,
მეავ რალაცა ფშვინდის ყეფა გამეგონავ, ჰაბა, ყურილ დუხგდო-
თავ! დუხგდეს ყური-დაყ ამ სოფლებითა ფშვინდის ყეფა მოდის 30
მართლ დაყ თანაც კიდენ ბოლ შქომოდგარ ჭალაყზე: ფშვინდ-
ისრითა-დ' ტალიან თოფებით ეომ.

— ამაცების დატყავეისანივ, ცრემმათ დარდ ვისალ აქკავ? კაცო,
თავ დავანებოთავ!

ფსიტმაც უთხრ: — აბა, თავ დუხნებეთაო-დ' წავინეთავ, ერთ- 35
ორილ გავიყოლოთავ!

დუხნებეს თავ ცრემ ნადირებს, ცრემქ გაწირესა-დ' წამოიდნეს
შინისაკ მოშველებად. ფსიტ კიდენ ჩასრულიყო-დ' თურმე კდეზე
დაკიდებულ ნადირს უშვებს, კდეზე ფეკ დასხტომიყო დ' მონადირ-
რეიცა-დ' ჯიკვიც წავინეს ფახფიით ჭალაყშივ. ცრემმის ამხანა- 40
გებთ კიდენ თქვეს: — ხუხუხლავ შავისალ ვისალ სცალსავ, სოფლებს
მიეშველენეთავ, ეგ მაინც მოკვდაო-დ' მაინცივ. მემრ მოსრული-
ყენეს სოფელ. მტერ გაბრუნებულყრ დაყ ნაპირისცერ ერთ ველში
დამსხდარიყვენეს ათ-ხუთმეტამდინას დიდოებზ, ფიკვის იირში. ცრემ
ერთს ეთქვ: — აბა, ერთსალ ვასრეფავ! ზოგს კიდენ ეთქვ: — ნულარ 45
ასრეფავ, ტყვია-წამალიწ აღარ გვაქკავ. მართლევ, აღარ ხკონიყრ.
იმას მაინც თავისა არ დუხშალა-დ' ესრი.

ცნესხლად თვალ დრეჭირეთავ, —ეთქვ, —აი ყალიონს რო სწევსავ!
 ერთის მეტ პატრონაყ არც ხქონიყრ. შიგ ყალიონში დრეჭკრ, მწყლ.
 50 დაქცეულიყვნეს ზოგნრ. დაქცეულებისად ესრია-დ' რქის ღილ ყო-
 ფილიყრ ჩადებულრ, მირგველაყ რქის ღილრ ტყვიის მაგივრად დაყ
 ჯუნჩაყში დრეჭკრ, ფეჭში, ცოტაყად გწყკროიტ ჯუნჩაყრ, ცოტაყად კი
 სტკიენებიყრ. მემრ ენახვ: მოძხედაწაო-დ' ოადამ ცოტაყდაყ მე-
 55 ტკაენავ. დამჯდარიყო-დ' ჯუნჩაყ გწყკრად. ენაბვა-დ' მირგველაყ
 პებელ ყოფილიყრ. დრეჭძახ ამხანაგებისად: —ბიჭებო, დაბრუნდითავ!
 მაგათავ ტყვია-წამალიც გწყთაკდავ, ტყვიის მაგივრადავ პებელ
 ხქონიავ. დაბრუნდნეს ცნყძის ახანაგები-დ', მართლ, ნახესა-დ'
 პებელრ. ცნყმათ კიდენ უდერაყ წამალ ხქონიყრ, ტყვიაიცა-დაყ და-
 60 შვებულეყვნესა-დ' ჩამოყრილიყვნეს ხახაბოს ძირ, ხახაბოს ციხისაკ
 გაქცეულიყვნესა-დ' ნაფხვრებში გასრულიყვნეს ციხის იქისაკ დაყ
 ცნყქითა საგორავ ცნყტეაა-დ' იმითაც ველარ დრეჭბრუნნეს; ამო-
 მძვრალიყვნეს, ამოპარულიყვნეს დიდოებრ. ამოსრულიყვნეს სო-
 ფელშია-დ' სუ გწყნადგურ დიაც-ყმაწვალნრ, კაცებიც ევოც. უბან
 გამწყლრ ერბოან დურკები-დ' თურმე ტმოშტებში ეობოანყვაცს
 65 ზელენ. დამძლარიყვნესა-დ' ტყვეებიც გწყრეყ. ერთხენ მეტ არც
 წწყცდენავ ხახაბოჲ. ხახაბო მაგარ ადგილ ყოფილიყრ.

16. ლუჯოჲ

ერთ ხახაბულ ყოფილიყრ, ძან მეჩაუბარაყ კაცრ, სახელ ანაყმ
 ლუჯო ხქვიენებიყრ. კახეთისაკ მიდენილიყრ ლუჯოჲ. ღალალაყის გორ
 რო გადმოჩენილიყრ, შტროლოთითა მგელოს დრეჭნახვ, რო ბარშიავ
 ერთ კაც წავალისავ, დრეჭძახ:

5 — ბიჭოო, რომელ ხარიყ, მელოდელავ! იმას კიდენ დრეჭძახ:
 — წადი, შენი დელაიცავ! შენდ არ მცალსავ.
 — არ გცალსაო-დ' ჯახნამისაკ იარევი!..
 ცნყმას კიდენ გულ მუჭიდა-დ' დრეჭძახ: — თუ კაც ხარიყ, გამო-
 დიო-დ' ვიპუშტაყოთავ! გუდანაბად მწყკადა-დ' ცნყქ დაყარა-დ'
 10 უძაის: — ჩქარა მოდივ! მგელოს კიდენ ერთ ღიდ ტყავ-კაბა ეცვ,
 გრყკადა-დ' გადწყდო დაყ გაჭენდა-დ' გავიდ იმასთან დაყ დრეჭწყეს
 ჩხუბრ. ერთკვადს მუშტებს სცემენ თავ-ყურში. უდერაყ ხან იჩხუ-
 ბეს, ერთ საათამდინას, სოფლებითა ხედვენა-დ' არავინ არ მიდის
 მიშველებად. მემრ ხან ერთ იყრ ქვეშა-დ' ხან —მეორეჲ, ხან ერ-
 15 თი-დ' ხან მეორეჲ. მემრ თქვეს: — ძოდივ, ცნყხლავ ნულარ ვიჩაუ-
 ბებთავ, დავსხდნეთაო-დ' ვერცხლ ვკამოთავ, რო ერთმანეთ ვერ
 დავაშინეთავ.

ფიც-ვერცხლ ჭამესა დ' დაბრუნდნესა-დ' უნდ იქეიფონ. დამსხ-
დარიყვნესა-დ' სამ დღე შტროლთას ექეიფ, მემრ ხახაბოს წას-
რულიყვნესა-დ' ერთ ოთხ დღეს ცრქქ ექეიფ.

20

ჭირ წავიდა-დ' ლხინ მოიდ.

17. წულაქაციძე იჩოს ამბავნ

წულაქაციძე ყოფილიყრ იჩოჲ, ილიყურთითაჲ, თორმეტის წლის
ბალღნ. ცრქმ ჳელად ლეკის ჯარს ილიყურთაზე დაცემა ეპირ.
მთელ ვომეწარნ მოკრეფით მოსრულიყვნესა-დ' უნდ შეომგბიყვნეს
ლეკებსა-დ' ცრქს ბალღიც ალელებულიყრ, რომეგ მეაც უნდ წავი-
დევ საომრადავ, მაგრამ დედას არ გნქშე, შენავ პატარა ხარიო-დ' 5
მოგკლავენავ, თან ფეწსამოს წწყყარ, რომეგ ველარ წავიდესავ;
ბალღს კიდენ თავის დედისად სადიაცო ფეწებ დნქპარა-დ' ცრქქავ
თავის მამის შუბ ყუდებულიყრ შინ, სახლის კუნჭულში, ცრქსიც
მნქპარა-დ' წასრულიყრ, ბუხურთის წინათ ტყეზე ასრულიყრ,
ჯარს დასცილებიყო-დ' პირდაპირ ლეკებსთან შეჩენილიყრ. გაჳე- 10
ნებულიყრ ცნქს ბალღი-დ' მებარიახისად შუბ დნქც გულში, გამმწწ-
ვად შუბი-დ' უჳევენავ გამოქცეულიყრ თავის ჯარში.

5

10

რო გაზრდილიყრ, დადენილიყრ თავადაც იჩოი-დ' სრულ ლე-
კებ ეწოც.

ერთ დროს ორწყალ ლეკის ჯარ ჩამოსრულიყრ სოფლების და- 15
სარბევად. ცრქმ ჳელად იჩოჲ თავადაც ცრქქ ჩაჩენილიყრ; ლეკის
ჯარმ ტანისამოს თურ გრქვადესა-დ' თოფებიც ქანჩახზე მიეყუდა-დ'
ლოცაყობა დნქწყრ. ჯერ თოფ მიეწალ, მემრ დამბაჩი-დ' თან
დნქძახ:— ჰარიქათ, თუშნო, ჳმლითავ!

15

ლეკის მეკობარ სუ გახვეწილიყრ, თოფებიც, ცრქმათ ტყვიებიც 20
იჩოს დარშომიყრ. მნქარ უჳევენ ამ ლეკებისადა-დ' სუყველაწნ
ილიყურთას მნქრეკა-დ' ერთ კაც ჯორით გნქგზავნ თოფების მო-
სალებად.

20

ერთხენაც გარეგ შეყრილიყვნეს დიდონი-დ' იჩოჲ ლაცას დაც
იჩო ტყედ წწყყვან. დაღამებიყრ მშრალ გორშია-დ' ცნქს იჩო 25
გამოხვეწილიყრ, თავის თოფიც განნქტაც, ლეკის ბელადის თო-
ფიც განმწყოლ; ორ თუშის მარჯვენა ცრქმ ლეკის ბელადს ყა-
ბალახში ხქონიყრ დაც ცრქსიც განნქტაც. გამოზდგომიყვნეს ლეკებ
უჳევენ, მაგრამ იჩოს რაცს დნქწწოდეს! ერთ ლეკ ძალიან ახლოს
მოხყოლიყრ, მაგრამ ვერც ცრქს დასწევიყრ, ძან დამშვრალიყო-დ' 30
დამჯდარიყრ.

25

30

იჩოიცი ასულა-დ' ზეზერაქს წყაროზე დამჯდარიყურ, თან დაღვეა-
ზღობნიყურ, ცრემ ლექს ეძახ ზეზერაქსი იჩოსად: — შე მამაძაღლო
იჩოვ, მიწა ჩაყარევ წყალშიაო-დ' მემრ დალიევ!

35 გასრულ გარევ ხანი-დ' თუშის მეკობარი-დ' დიდოს მეკობარ
გარევ შეყრილან საომრად ქვამოვლებულში.

იჩოი-დ' ერთ ლექ ცემულან ერთმანეთისად, ქვეშ ჩეყდვ იჩოს
ლექი. ლექს ეთქვ: იჩო, ნუ მომკლავევ, რაყვევრც მე დაგიჭირე-დ'
ტყვედ წაგიყვანევ, შენაც ცრეგრ წამიყვანევ ტყვედავ!

40 შენ ხარიანვ, შე რჯულძაღლოვ, ტყვედ რო წამიყვანევ? — ეთქვ
იჩოს.

— მე ვარივ, — ლექს ეთქვ.

იჩოს ჯერ თვალეზ გამეყთხარ ცრემ ლექისადა-დ' მემრ ყელ გა-
მეყტრ ცხვარსავით.

18. ლექის გაცივნების ამბავი

ლექნ მეკობარს თურ აპირებენ თუშეთს დასაცემად.

ერთ დედისერთაყ ბიჭ ატეხილიყურ, მიაც უნდ წავიდევ. მამას
ეთქვ: — ნუ წახვალ, თვარამ შენავ ჯერავ გულბეწვიან თუშებ არ
გინაივანავ.

5 ცრემას მაინც არ დეყშალა დ' წამოსრულიყურ.

ოში ერთ თუში-დ' ცრემ ლექ სვედრილიყვენეს ერთმანეთისად.
თუშს ქვეშ ჩეყდვ ცრემ ლექი-დ' მოკვლას თურ უპირებსა-დ' ცრემ
დროს ცრემ ლექს თურ გეყცინ. ცრემ თუშს ეთქვ: — რაყ გაცივნებსავ,
გკლავაწავ? დიდოს ეამბო, აგრე-დ' აგრევ მამამ მითხრაო-დ' დახლ

10 გულზე რო ბალან გინახევ, მით გამეყცინავ.

ცრემ თუშს ყურ მეყტრა-დ' ცრემისადავ მიეც, ყესევ მამაშენს
წუყტანევ.

19. ჯარეგას თუშების ჯოცვის ამბავი

შეგყარენს თუშნი ოთხმოზდარვა კაცრ, გაგვრეყეს ჯარაგას ქის-
ტებისად თუშეთით გარეკილ ცხვარ-ძროხის წასართმევად. ცრემათ
ქურდობის ჯავრზედ. ოთხმოც კაც მთავრობის ხალხ გვეტან.

5 გადავეით ჯარაგას, დავატუსალეთ ხალხიც, საქონელიც: ცხვა-
რწ, ცხენი-დ' ძროხანი დავ სოფელში დავაგროვეთ.

ჯარაგაში ყარაულად გაგეწირენს ოზდაათ კაცრ, დანარჩენებ
თერეთეგოს ავიდენს. ერთ ბიჭ გამეყგზენ ჩვენთან რაზმის
უფროსს. ჩვენ ზეისაკ, ჭალაყსი თავში, ვიყვენთ ერთ ათ კაც

ჩასაფრებულნი, ცრუს კიდევ ჩვენ დაბლ, ქოქვეს, ჭალაყზე, მო-
ლიოდ.

10

გალმ სოფლით სამ ქისტ წამოიღ, ერთ დაშლილ ციხეში შვი-
დესა-დ' ცრუქითა ასრიეს ცრუმ მომავალაჲ ბიჭსა-დ' მოგვიკლეს.
ყელის ჯვადში მორტყმულნი უკენ საქამრესთან გასრულიყო ტყვიად.

ცრუს მკვდარი ჯარაგას ამოვიტანეთ.

ცრუმ ლამეს ცრუს ზეის წასრულ რაზმნი უფროსმ ლალატით უკენ,
ბარისაკ, გამწყპარა-დ' ჩვენ, ოზდაათ თუში, თავადაჲ დაგრჩინთ
ჯარაგას.

15

მეორე დღეს ჯეგსურეთისაკ ჩვენაც, სამ კაცნი, მკვდარ კაცი
ვიარინთ. მკვდარ ალონში უნდ ჩამოგვეყვან.

ცრუს დანარჩენ ხალხ მოქუჩებულოყვენეს ჯარაგას.

20

რაზმის გაპარვად ვერც ჩვენა-დ' ვერც ცრუმათ ვერ იცოდეს.

ცრუმ ლამეს მირგველაჲ ექნ ქისტებსა-დ' ცრუმ ლამეს თორმეტ
კაც მწყლ; დანარჩენ ხალხ კიდევ დახვეწილიყვენეს.

**20. ხულანტოთა ცხვრის გამორეკისი-დ'
ქისტების დაწიოკების ამბავი**

ნაცვალაყიძე იროდისა-დ' ხიფონთ კობეს ცხვარ დასტაცეს
ქისტებთ მოლიანად ერთ ბინისაჲ, გარდა იმისა, ჯაროვანიცა-დ'
ცხვა ჯარებიც ბევრ გარეკეს.

ერთ ბებერ ქისტს ეთქვ, რომევ თავ დანებებთავ, თორემავ მძიმე
გულდა თუ მიწყადესავ თუშებთავ, მემრევ სუ დაგვლუბენავ; ერთ-
ხენავ, ჩემ ჯეილობასავ, ჩვენაც ცწყვრ ჩავეიღინეთაო-დ' წამოგვი-
არესაო-დ' ცწყვრ გავვიჯადესავ საქმეივ, რომევ სუ ჯოხებით გვა-
ეკვივისავ ძნაივ. ბელადს ეთქვ:— „გან წინანდულაჲ თუშებნი, ცწყვენ
ქალებნი“.

5

ცრუმ ლამეს, ჩვენ რო ვაპირებდეთ დაცემას, ცრუმ ბებრ ქისტს
ქარები-დ' ცხენ შინ გეყრეკ; ჩვენ კიდევ ცხვრის პატრონთ შეხვეწნით
შევიყარნთა-დ' გათენებისად დავეცნთ, სუ მთელ ცხვარ-ცხენი-დ'
ძროხა-ჯაროვანი სუ ერთიანად ჯელმოსმით გამოვრეკენთ. ზოგთ
საქონ მწყდიოდა-დ' ზოგთ ცერებ შუყკართ ქისტებსა-დ' ცხვაკის
გასაფალაჲ გზა აღარ ვაძლიიდით.

10

15

დიდძალ მდევარ დავვედვენ უკვენ, ყველაყზე ძან ბელადმ გვთო-
ფის, მაგრამ ბოლოს ცრუსიც დავსცით.

ცერში რო ამოვედით, ცრუქითა კიდევ დავსცხეთა-დ' მემრ კი
დაბრუნდნეს უკვენ. თოთხმეტ მწყკალთა-დ' თოთხმეტამდ დწყ-
ჭერთაც; ერთ კაც ჩვენაც მოგვიკვდ.

20

ჩამოვრევით ჩილოს წაყას ცხვარ-ძროხაი-დ' გავყავთ, ერთ ნა-
ყოჩარ სავაჟაკოციც მომცეს ზედმეტრ, რაყვევრც წაროვანთან წინ-
წინაც მე მივიარდრ.

25 გავიდ ხანი-დ' ჩილოს გადმოსულიყრ ცრეს ქისტების ბელადრ,
დაკოჭლებულიყრ ცრცმამ, ვერ მოგვეკლ. ცრეს რო ჩილოს მოიდ,
ცრცმჭელად მევაც ცრცქ მოვეტან.

ცრცმ ქისტმ თქვა:— ერთ კაც მასრევდავ ძალიან სწორაყვე, დევ
ვერ ვიცავ, ვინ იყოვ. ერთ მასრიო-დ' თმა გადამპარსავ ტყვიამავ,
მეორე მასრიო-დ' ფეჯში დამკრავ, ცრცქავ გადავარდიცავ.

30 ჯოჯოზე ვანოს ეთქვ:— „მე ვიყავ, ქისტო, მე“.
ცრეს ქისტ შემასხარაყებიყრ:— ეჰე, ჰე, რაყისად თვალში დამკ-
რავდექ!

ჩვენაც ბევრ ვინანეთავ, მემრიაყ მოგვაგონდავ ჩვენ ბებერ კა-
ციის სიტყვიავ, — ეთქვ ქისტების ნაბელადარს,— ჩვენ წინანდულაც
35 თუშებ აღარ გვეგონეთავ; დასლ უფრ მეტებ ყოფილხართავ.

21. ჯოტრავოს წაჯდენის ამბავი

ჯოტრავოელებს საქონ ვრეკ თუშებისაჲ, ცრცმ ერთ სოფელ-
საიაყრ. შეყრილიყვენეს თუშნი ცრცმათ წასაჯდენად, გადასრულიყვენეს
ჯოტრავოს ტბაზედა-დ' დავით კვესიაყიძეს ეთხოვ თავის ბელა-
დისად გამიშვიო-დ' ქოქვერავ რო ცხენებიავ, ცრცმათ ამოვდრეკა-
5 ვავ. ბელადს არ გმცშვ. დავით გაახარვიყრ, ჩასრულიყრ ცხე-
ნებსთან; ერთ ლეკ ყოფილიყრ მეჯოგედ. მეჯოგეს თოფიც კელში
შჭერიყრ, მაგრამ დავით ვერ ენახვ, მანამდ ახლოს არ წასვლიყრ.
დავითო ახლოს რო მისრულიყრ, გაქცეულიყო-დ' ჯმლით თავრელა
გმცრეკები, მწყარ ჯოვ წინა-დ' თავის ხალხში მწყრეკ.

10 ცრცქითა წასრულიყვენეს, დასცემიყვენეს ჯოტრავოს. ლეკებ ცი-
ხეში ყოფილიყვენეს შესრულებრ და ცრცქითა ეთოფ თუშებრ.

კვესიაყიძე პირდაპირ შესრულიყრ ციხის ბაშტიკართან; მთელ
ტანისამოსრ ტყვიებისგნივ სუ დაცხავებულ ხქონიყრ, ტანზე კი
ვერ ეწი. მწყტან დავითოს ციხის ძირზედ ჩალა, ფიჩხი-დ' შეშაჲ,
15 მიეკიდ ცეცხლი-დ' ხალხ სუ ციხეში ჩწყწვ. ველარავინ ველარ გა-
მოსრულიყრ გარეთ შვიდ სართულიან ციხეშიგითაჲ — სუყველაცნ
შიგ ჩამწყვარიყვენეს.

ციხე რო გაჯურებულიყრ. ერთ ქალს განწყხედ სარკმელშიგი-
თაჲ; კვესიაყიძეს ენახა-დ' ეთქვ:— გადმოდივ, სარკმელშიგითა გად-
20 მოარდივ, მე დავიქვრავ, თუნდ ცოლად წავგიყვანაო დ' თუნდ
დადავ.

ცნემ ქალს ეთქვ: — სამ ძმა მყავავ, სამნივ ციხეში იწვებიანავ, მევ ცნქ უნდ დავიწვიო-დ' შიგავ შესრულიყრ.

22. მურთაზის ჯარის გაწყვეტის ამბავი

მურთაზ-ქისტს ჯარ შეწყყარ თუშებსთან საომრად. თავის ჯარისად ეთქვ: — გადასავალაყ დელეხედ ყველაყმ თითო კნქ დავ-დვათავ, ვადმოისევ ყველაყმ გარევ თითო ავილოთაო-დ' გავიგებ-თავ რამდენ კაც დავივოცებითაო-დ' რამდენ ვადავრჩებითავ; ცნგ-რეც ექნ.

5

თუშებს რო გეყგრ, მურთაზ თავის ჯარით მოდისავ, ყველაყნ ფარსმის თავ შეყრილიყვნესა-დ' ცნქჟავ გეყმართ ომრ. დარევი-ყვნეს თუშები-დ' ეჟუჟ ქისტებრ; ცნყმთენ ეჯოც, რომ თავმოჯრილ ქისტრ მკვდრებში ყირამალა დავუდებულიყრ. მემრ ერთ უფროს თუშს ეთქვ, ნულარ დავხჯოცავთავ, ცოდვა ვქენთავ ოდაყ დენენბაც თავ ქისტებისად.

10

ქისტებისა ოც კიდენ წასრულიყრ შინა-დ' ცნყმათ კენქებს აღარა დახკლებიყრ, მთელ ცნყსთაყვი თეფა დამრჩალიყრ ცნყმ კენ-ქებისად. მიაც მინახავ თავის თვალით ცნყს თეფაჟ ფარსმის თავ.

23. თუშ დიაცვი

დავიზარდენტ მუშაყობით: სუ კმო-ძროხათ მივზდევედეთ, სუ კვე-ტყეთ მივზდევედეთ; გუთანსაც მივზდევედეთ, შეშაჭრა გინდა, წისქ-ვილ წასვლა გინდა—ყველაყ ჩვენ ვაკეთილთ. ცნყგ იყრ ჩვენ ჯან-ჯალაყობად.

გან ახალსავით გვეცვ, სუ ტოლ გვეცვა-დ' ტყავ-კაბებრ; ცნყხლ ტყავ-კაბას ვინლ ჩნყცვამს? პატარაობას თეთრ ტოლის კაბა მეცვის, ცნყხლამ ცნყმას ვინ იკადრებს; სუ თავწყარულებ ვიყენილთ, სუ ჩითებრ, ქალბნები-დ' წინდაყებ გვეცვის.

5

შინ კიდევ რაყგვერ ვიცხოვრილთ, დეყრ, კალტი დ' ყვავ გვექონდის, სახვერეტაყრ, ერბოჟ; საგებელ ჩალისა გვექონდის, ტყავი-სად. წინ საბან არ იყრ, დეყრ, არ გვექონდის საბანრ, სი იყრ ცნყმაშ საბანრ, ჩალიან ლოგინი-დ' ტყავრ; ცნყხლამ ტყავს ვინალ იკადრებს? ბეწვიანიავ, მე კი გარევ ტყავ მაქვის.

10

ყაყიქ სოფლის ბოლოში ჩავიდლოდით ბაღლებში, ზაფხულის ხა-ნას, როცა ორსულად ვიყენილთა-დ' ცნყქ ვაჩინდით ბაღლებრ, ზამთრისეც სოფლის ბოლოს ჩავიდლოდეთ, ყარტ-მოფარებულში ვაჩინდით. ბაღლებიც ხანდხანაყ ვაბანაყილთ. კერაყზე ვინ გავვა-ჩენიებდ, ახლანდელნ რო სუ ბუმბულებზე წვანან! თავადაც სუფ-

15

20 თაობისგნეც ერთ კვირაყეს, გინდ თოვლიც ყოფილიყრ მუტლზე, მაინც ჯევეში ჩავიდოდეთ ახალ-გაჩენილებრ თავდაცა-დ' ტანისა-მოსიცი ცრქქ დავერეცხიდეთ. ორ თვემდ კვირაყეში თითოჯერ ცნყგრ ვქნიდეთ.

ესუტანაც ბაღლს წელ-გათავებამდ ფართალ აციიანა-დ' მეგრ ტოლიყაც ჩავაცვიდეთ. საყმე ბედენა არ იყო-დ' საქალეა.

25 პალტოს მაგივრად ზედსაცმელაც ჩოჯა გვქონდის, ჩოჯის ქვეშ არაიცი არა გვეცვის, ცრქს თითო ქერქ ჩოჯა იყრ ჩვენ სუმიელ ჩახსაცმელაყრ; ზოგთ, ვისაც ხქონდის, ფართლის უსაჯელოყც პერანგ ეცვის ჩოჯის ქვეშ.

30 თავეზე კიდეც მანდილ ვიცოდიდეთ, დიაცსაც წყს გვეხურა-დ' ქალსაც.

მანდილს სამრ, ოთხნ ან ხუთ მეტრა ფართალ უნდოდ.

სუყველაცს შავ მანდილებ გვეხურის. ცრქმაშ ჭრელ არცა იყვის, ჩვენამ ვინ მოგვეცემდ იმაყებს.

35 მანდილის ქვეშ კუჭურაც გვქონდის, დაგრეხილ ბაწრისა ვაკე-თიდეთ. დაგრეხილ ბაწრისა ვაკეთიდეთ წინ, ცნყხლ ფართლისა იციან. მანდილ კუჭურაყზედ თავსაკრავაყით ვიმაგრიდეთ.

წინ კიკინო-კოწოლ სუ წინ გვქონდის გადმოყრილრ, ვან ახალ-სავით უყვენ წავიხულაყიდეთ.

საქმის კეთებას ყურ მოვიხვიდეთ მანდილზე ზედისკითაა.

24. ჩემ მამის ძმის ამბავრ

უფროს მამის ძმა დალიშნულიყრ. აქ დედაკაც მწყყვან ცრქმი-სად, თავად კიდე ბარში ყოფილიყრ; როცა ამოალის, ზალ ცრქმა-შიაც უნდ მრწყყვანოს.

5 წინაც ააგრ სცოდნი, აავთაც წეს ხქონი. წელწდობას ზალ მწყ-ყვან, ბიჭ კი შირაქში ყოფილიყრ ცხვარში, ვერ სცოდნიყრ.

მემრინას ეთქვ, ქმარ მოგივავე, ცრქს (ცოლი, თ. უ.) ამდგარი-ყო დ' ჩიგლაყურთას წასრულყრ. ორნ ცხვან სტანვან ამხანაგებად შინ მომავალაც ცრქმ ბიჭს. ახლ ეუბნებიან, ხვალეც მეკობრად წა-ვიდნეთავე, ქორწილიწ უნდავე არ უფიქრი, მეაც მოალივე, იმასაც

10 ეთქვ. ემანდ ლალაყის გორ ვაყრილან. პირობა მიუცი, ხვალ დილა მეკობრად წავიდნეთავე. მოსრულ.

— თუმცაც მოგვიხვედივ!—მეორე დღეს ზალ უნდ მწყყვანონ, ბიჭს ეთქვ, ხვალ მეკობრად უნდ წავიდევე. დედას ჯავრ დწწყყი:

სიდ წახვავ; შენავ თავად უთხარივ მამასავ ანავ ცრესენ რაცისგნივ 15
ვეუზნებოდესავ.

— არავ, დედო, მწადისავ, მეავ პირობას არ გადავალვი, იმათ 20
კი არ მითხრესაო-დ' რაც ვიცოდვი. დაქ სოფელ ჯაოში ყოფილ
მამაჲ. ბიჭს უთქვამავ, ომაყ დილა მალ ამწვლისავ, საგზალ მო-
მიმზადევი.

დედას ეჯავრ: — ცრექ ზალივ მომზადებულვი, ცრექ ჩვენავ ან რა- 20
ყისად შეხპირდივ ომაყსაო-დ' უთურსავ.

მემრევი, გარევი ის მამა ცრექ გუწყწირავისა-დ' გარევი ჩასრულ დე-
დასთან, შემამზადევი.

— სანამ მამა არ ჩამოალისავ, ვერ გავამზადებავ. 25

— დედო, ნუ დამიშლრ, დაშლაიცაწ მონაივი, გათამზადევი!

ჩამოსრულ გორგზ დაყ ცოლს უთქვამავის, ამანაგებს უთქვა-
მავისავ, ხვალ მეკობრად წამოდივი, თავად ვერ გიბედავსაო-დ'
მე მითხრავ, უთხარივი.

გაჯავრებულ გორგავწ: — ან ერთმა-დ' ან მეორემ რაცვეერ არ 30
იფიქრეს, ამას ნუ გავიყოლებთ, ახალ დალიზნულიავ.

მანამ მამა ჩამოვიდოდ, ბიჭ დაწოლილა-დ' დედისად ეთქვი:

— შენ გამაგებდი, რაცს გეტყვის გორგზ. ასრულა-დ' უთქვამავის, 35
ძალიან გაჯავრდავი, რაცვეერ თუ ავიყოლიესავ, თან დაშლაიც მო-
ნაივი, რად არ იფიქრესავ.

ვინც ვალბედავსავ, დაშლა არ იქნებისავ. იმათაც წასვლა 35
ურჩიეს.

გახარებიყრ, თუმცავ არ დამიშლავ გორგიმავ. გარეთ დაწო-
ლილიყვნეს, ომაყვი ცრექის ამომივლისავ. ხალხის უჩუმრად მიდე-
ნილან წინავ, დედაიც გარეთ ყოფილიყრ. 40

შულამეს ომაყს აწეყარა-დ' წასრულან. წასრულან ხუშეთის
დეღეს, ერთ ადგილას ტყე-ველიანში დამავრებულან, ცეცხლ
ცუწნთი. თურმე ერთ დედაკაცს უნახვან დღისრ; წასრულ სოფელ-
შია-დ' უთქვამავის:—ერთ ადგილას სამ კაცია-დ' დამავრებას აპი-
რებენ. 45

მანამდინაც ვერ გუწვი, სანამ გარს ხალხ არ შემწევი. ორნრ
ცეცხლს პირს დეწკოცნესა-დ' ცუწს ერთ წავიდეღესავ, გაბწეწვი. მეავ
ამხანაგების პირს არ გადავალვი, გარევი დაბრუნებულვიყრ უკვე-
ნა-დ' ორ მწეკლა-დ' მემრ ცრესიცი ცრექავ მწეკლ. ოო კვირავის მემ-
რიაყ გწეკვრ დაწოცვაი-დ' თავრელავებიაყ ბწეკლრ დიდოეთითაჲ. 50
გამოსავსნელ მარილ ეძლი.

თავრელავებისად ტანისამოს ცწესხა-დ' ცრეს ჩწეკდვ სამარეში.

25. ხისოელებ მგკობრად

მგკობრად წასრულიყვნეს ოთხნი აქითაჲ ხისოელები: ერთ ბი-
 ძაჩემი, ერთ ხუტურთ გაბოჲ, ერთ ფსიტიანთ გუგოჲ ჰადაჲ თა-
 ვადაჲ საღლაჲ ბოსელ ყოფილა-დ' ცნქქ 'შესყრიან. ერთ ძროხა
 ხყვანი, ცხვა არა ხქონი; ცოლ-ქმარ ყოფილანა-დ' ბალღებ ყვავი-
 5 ლიანებ ხყვანი. ჯერ ცნქს კაც მუჟგლავისა-დაჲ ცნქს დედაკაც გალო-
 რებულ. მემრ ცნქს დედაკაციც ნუჟკლ, მემრ ბალღებიც ანუჟწყვიტ.
 წამუჟყვან ცნქს ძროხაი-დ' ერთ ბაზუნაჲ დაც ცხვა რალაცებიც.

26. ასაჯოს წაჯღენაჲ

აქითა თუშთ ჯარ გადასრულ, იქითა რუსის ჯარ მოსრულ,
 აუტხავის ზარბაზანი სოფლისად; სუ სახლებ ეგლიჯა-დ' ენგრი ზარ-
 ბაზნით.

მემრ ერთ ადვილას დამაგრებულ ხალხნი დიდ ციხეში, მემრ
 5 ცეცხლ წუჟკიდეზავ ციხისად.

ზარბაზანს ცალ კუთხე მუჟგლიჯ.

ერთ დიდ ბანედაჲ ყოფილ, სუ ცნქმ ბანედაჲზე გადმოსულ ქალ-
 ზალნი, ბალღობაჲ— მთელ გამოქუჩებულ.

მემრ მუჟტეხეს თურმე ზარბაზანი დაც თოფნი, წინაბირ თუ
 10 ჩრქოცება-დ' ვინც ცოცხლებ დარჩებიან, ბელვაჲში ეთრი მკვდრებნი,
 სუ გამუჟყვსო.

მემრ გარეჲ ჯელ-ჯელჩაკიდეზულნი გამოვიდნიანავ, გარეჲ ვკო-
 ციდითავ; ბოლოს დროს სამნი გარეჲ დარჩენსავ, სამთავ ერთ-
 მანეთს ჯელებ გადახვიესაო-დ' სანნიე დუჟგოცენეს, ცნქქავ დამრჩა-
 15 ლიყვენეს. ცნქმათ ვინალ შესთრიდ?

ერთ გომეწრელ კაც კი მუჟკლ იმათაც.

27. გოგნელი-დ' მაისაჲნი

ერთხენაც ძალიან დიდი ჯარ მოსრულ, მთელ ტყე-ველი-დ'
 მთაი-დ' ბარი ჯელთ დუჟქირ.

გომეწრითა მოდენილ მდევარი. თოფით თურ ანიშნებენ, მავან
 ალაგასავ მტერიც.

5 მეორე დღეს მოსრულ მდევარი, მემრეჲ, ასტეხესავ თოფის ში-
 ლინგიც, რო სუ ჯანლ დაღვავ. ჩიგლაჲურთით გამოხედულნი სუ
 წითელ-ყვითელ ბარიახებ იყვენესავ, ასტეხესავ ომიც, თოფის სრო-
 ლაიც, რომეც სუ ჯუ, ჯუ გახქონდისავ.

მემრ თქვესავ ვაბრუნდავ. სუ ჯანლ იღვავ ბოლისივ. ცხენოსა-
 10 ნივ სუ წინ წავიდავ, ფეჯოსანივ სუ უკვენ დაღვავ. თქვესავ, რო

ცხენოსან სუ წინ წავიდავ, ფეკოსანივ უკვენაავ, აქვისავ შექც გა-
ქცევით ომივ თორღკაც-წყაროსთანავ.

იქითა ერთ თავმოწონებულრ ციხეთავ გადმოსრულ წითელ ბა-
რიახითა-დ' შავ ცხენით; ენანდ თურ მიდგ-მოდგების, სოფელ ორ
ბერ კაც ყოფილ. ამ ბერ კაცებს უსრიავ თოფი-დ' რად არ გად- 15
მორეულ ცხენითაჲ. ცხენ კი ვერ დნესჭირ, გარევე ჯარშიავ შე-
სრულიყრ. მომკლავაცებს ერთს გოგნელ ხქვიგნებიყრ, ერთს —
მაისაყრ.

28. თლუმაცი-დ' გულუხნ

ერთხენ ქუმელაყურთის თავ ნეკობარ ჩამოჩენილიყრ ჰედ წინ
თლუმაცნ დაყ გულუხნ დახვედრიყვნეს. გულუხნ ნეყკლ ომში,
თლუმაც კიდე გაქცეულიყო-დ' მაღალაც კდეზე გადაფრენილიყრ,
ყრყმის უკვენ ყრყმ. ალაგას ხქვიან თლუმას გადანაფრენნ.

29. ჯაცოჲ

ერთხენ ქუმელაყურთის თავ, ლაცას, დიდოების ჯარ ჩამოსრუ-
ლიყრ. ორ პარტიად გაყოფილიყვნეს.

ერთ პარტია წასრულიყრ ხისოსაც, ნეორე პარტია — ქუმელა-
ყურთისაც.

ხისო ჩქარა წასრულიყვნეს (დიდოები. თ. უ.); ქუმელაყურთის 5
ხალხიც ხისოს მიშველებიყრ, ქუმელაყურთა კიდე უკაცო დამრ-
ჩალიყრ.

მემრინას ჯაცო შინ მოსრულიყრ ხოშანითაჲ, ცოლს ეთქვ,
რომეო-დაყ ხისოავ ჯარ მოიდავ დიდოებისიო-დაყ რად არ შენაც
წახვალავ. 10

ჯაცო შემჯდარიყრ თავის ცხენზეა-დ' რომილიყრ ხისოს. დე-
ლეს რო ასრულიყრ, პირველ მოსახვევშიითას ქუმელაყურთის თავ
ენახავ, დიდოების ჯარნ რო ქუმელაყურთას მოდიოდ; ნიბრუნე-
ბულიყრ ყრყქითაჲ დაყ მოსრულიყრ ქუმელაყურთის ძირ. კალოების
ბადლებსთან რო შემოსრულიყრ, დიდოებს თოფებ დნესყარ. 15

გადმონტარიყრ ცხენზეითაჲ, აღვირებ წამეყყარა-დ' ჭალაცისაც
ჩნესქცი, თავად კიდევ გამოქენებულიყრ ციხისაც. დიაცყ-ყმაწვილნ
სუ ციხეში შესრულიყვნეს. გნესლრ კარებ ციხისი-დაყ შესრულიყრ
ჯაცო შიგ, ყრყქ ციხეშიითას დნესწყრ თოფის სრევა დიდოებისად-
დიდოებ სოფელში წასრულიყვნეს სახლების დამტყრევად. 20

დიდოებს ეთქვ, რომევე, რომელ სახლის კარებზედაც წავეითავ,
გინდსიავ ჯაჭვით დამბულ დათვ იყოვ.

უდავლოვად დაბრუნებულიყვნეს; უკვე კიდინა-დ' ჯაყო დაზღვე-
ნებიც თავადაც.

- 25 ლაყამდ რო ყნეცილ, ხისოელებსაც ცნეჭე ამეყრეკ დიდოების
ჯარნ. შეთე ხისოელებს სტანიყო-დ' ჯაყოსად ეძახ, რამდენ მოხ-
კალიე.

— ოზდაცამეტიე,—ჯაყოს ეთქე.

— სამით გიჯობებავე, ბარაქა შენ მარჯვენასავ!

- 30 ლაყას ევოც ერთკვადრ დიდოებსად' თუშებს. აალაც იციან შე-
სანდობარნ—ლაყას ნაეოცებს შეუნდოსავ.

ელომ თქეა, რომეე ლაყას რო ყანებს ვაწევედეთავ, წნეეას თა-
ვის ძვლებ ამოდოდაე.

30. ცხენების დაპარვა

ერთბენ ქვეთ ლაყას მგზავრ დამდგარიეზ; დამდგარიყო-დ' ქის-
ტებს ცხენებ მეკბარ; ცნეჭითებრ ცოკალთის გზაზე ჩამეყრეკ უდე-
რაც ცხენებრ.

- 5 ცოკალთ გეკვრ, რო ცნემათ უკვენ, გასავალ, ცხენებ მუყდიოდ
ქისტებს. ცოკალთ ვმა გეკტებ ქუქელაყურთას, ქისტებსავ ცხენებ
წუყდისავ. ქუქელაყურთითებრ დაქენებულიყვნეს სოქვიტაყი-დ' ბა-
ბოე, წყალს გაყრილიყვნესად' კოზმანიანთ ბოსლის ბადლებში
ჩასაფრებულიყვნეს; პატა ხან კი გასრულიყო-დ' ამოჩენილიყვნეს
ქისტებრ. ამოჩენაზეავ დეყყარ თოფებრ, ერთ ქისტ მეყკალ, ცხვან
10 დახეეწილიყვნეს.

ცნეჭითა ცნეს მკვდარ ქისტი დეკორია-დ' წყალში ჩეყგდოდ' წეყლები წყლისად.

31. შეთე

ერთბენ თუშებსად დიდოებსთან ომში გეკმარჯვ, გახარებულებრ
რო დაქუჩებულიყვნეს, ხალს შეკითხებულიეზ ყველაცთად, ვინ რამ-
დენ მოხკალთავ.

- 5 ზოგ თურ ეუბნებ, ორასიე, სანასიე და კიდევაც მეტიე. მემრი-
ნას შეთესად ეკითხად' ეთქე, რომეე თორმეტ მოეკალიე. გახკვი-
რებიეზ ხალხს. ცნესთა ყოჩალ კაცმავ რად თორმეტიაც მოხკალიე.
შეთეს ეთქე, რომეე აბა ერთნილაე წაყიმ კარების პირში დეყყუ-
დენთაოდ' ვეტგერნეთავ — თორმეტიე ყნემაგთავ მოეკალიე, ცნეგ-
რიყვდ ნაეოციე მე სი უნდ დამეთვალავ.

32. ბესიკოს ცოლწ

მომკვდარიყრ ვინაცმ პირიქით, ეთქვ ტირილად წავიდნეთაო-დ' წასრულიყვნეს სამ დიაცებწ: ერთ ჩემ ბერდედაჲ, ზოცრ, ერთ ოჯინის დედაჲ. მემრ ასრულიყვნეს ყაყქი, დიკლოს გადასახედაყში; ნივრეს წინ ჯარი შემოღგებებიყრ. მემრინას ეთქვ, რო ტყვედ უნდ გაგრეთათჲ. ჩემ ბერდედა არ გახყოლიყრ, ობოლ 5 შეილებ ხყვანიყვნეს. ორნ გწყრენეს, ცრყს კიდე ძალს დაზდგომიყრ; ნაცნობ ლეკ შემოზდგომიყრ, ეთქვ: — ჰურ-მარილიმ გაგიწყრესავ, რად არ მშველავ?

რა უყოთავ, დაო მარიამოვ, მტრის ძალიავ, გამოხყევივ, „წოესი ბევრი ფულიავ“¹, გან ცრყქ გავწირავსავ. 10

მაინც არ გახყოლიყრ. მემრევე ერთმავ ხანჯალ ამწყლოვ, ჯუბა ჩწყკრა-დ' ცრყმას კიდე საჯლებ წწყყარა-დ' გადწყგდრ, პერანგიც გადწყგდრ, დამრჩალიყრ დედიშობილაყრ. ცრყმის შალ ბარიახად გწყყეთ ცრყმ ლეკებს. მემრ ერთკვადს რაყიმ უთხრესავ ლეკებთავ; ერთმავ ჯმალ ანწყლოვ, გადწყკრ მჯრითა მჯრამდრ თავდახრილისად, 15 პირქვ დაცემულიყრ ქვიშიანშია-დ' ცრყმის ძარღვებს ეფსნ სისხლი-დ' შრიალ ვაღგონებიყო-დ' ცრყმას ფეჯის ჯმად ლგულეებიყრ; თანავ კიდე შენაქოს ძროხა მიზდენიყრ; მექროხეს ენახ ცრყს ჯარი-დ' ჯმა გწყტებ—ჯარივ.

ცრყქითა ომაყანთ ბაყურწ, სახელოან კაც ყოფილიყრ, ჯელათ 20 ავარდნილიყრ ნივრეს. მემრ ზედ მიზდგომიყრ მარიამს, ცრყსთა წაქეულსა-დ' სისხლ-ტიგრიანს. რომელ ხარივ?—ეთქვ.

— შე ვარივ, ბესიკოს ცოლივ.

— დედა ვაცხონე შენივ, თუ მტრის ჯელად არ ჩაღვარდივ, აქ მოკვდივ ნამუსიანივ, ეთქვ. 25

ნემრ წამწყყენა-დ' გულისპირებზე სისხლებ დწყყრევი; შემომაფურთხავ, ეთქვ, ცრყგრ მომწმიდავ სისხლებივ. ცხენისად ფოთოლქაშებ შეწყკრ, ზოგ ქვედ დწყგრ, ზოგ ზედ დწყხურა-დ' თავად კიდე ნივრესავ ამოვარდნილიყო-დ' ექახ: — მიეშველენთავ, ბესიკოს ცოლიავ დაჭრილივ! თავად კიდე გახყოლიყრ ჯარს. მემრინას 30 შენაქოელებს. ვარებითა-დ' მარჯილით წწყყვან. მემრ პირიქით ექიმ ყოფილიყო-დ' ცრყქ წწყყენა-დ' ორ თვეს დამრჩალიყრ.

ცრყმაშინას კიდე შენაქოს ვარევ დასცემიყრ ჯარი-დ' წწყკდინ. ციხეში შესრულიყვნეს მიწის-მიწ ჰად შიგ ციხეში რო შესრულიყვნეს, ხწყფეთქა-დ' დწყკოც ხალხწ. 35

¹ „წოესი ბევრი ფულია“—წოეს ბევრი ფული აქვს.

პირიქითით მომავალაჲ მარიაშის დედამთილს, სონეხ რო გადმო-
სულიყრ, ეთქვ ზღისად:—თავის სახლს ველარ აზრობნე?

— ვერავ, — ეთქვ ზალს.

— ჰაგეავ, უდერავ ბოლ რო ამოდისავ, ყნყვავ ჩვენ სახლივ.

40 უდერავ სულად ხქონიყო-დ' ველარაროდის დამწვარიყრ ცრესრ.

ტყეზე ჩამოის დედამთილს ეთქვ, გზის ძირალ ნუ ჩახედავავ,
ზალს კიდე ჩყეხედვა-დ' ენახ ყელგამოჭრილ დიაცრ.

33. ხახაბოელნ

ხახაბოელებს გუყვი, ჯარ მოდისავ დიდოებისივ, მეკობარივ,
გახიზნულან კალოთანის დაბლ ციხე-გალაენებში. უკვენ ერთ ბე-
ბერ დიაცვ დამრჩალიყრ, ცრემას დასწევიყვენს დიდოებრ. მემრ ცრეს
დწყქირ დიდოებსა-დ' ეთქვ, რომევე შენავ უძახევე შენ ხალსსავ,
5 რომევე მეკობარ გაბრუნდავ, თვარამ მოგკლავთავ, მემრ დწყწყრ
ძახილ ცრემ დიაცვსაც:—გაბრუნდავ ჯარივ, გაბრუნდავ, მოდითავ,
ჯარ წავიდავ!

ცრეს დიდოებ კიდე კდეებში, ტყეებში, ცრქაყებს დამალ-მომა-
ლულიყვენს, ჩასაფრებულიყვენს.

10 გამოსრულიყვენს ხახაბოელნ, მართლ თუ წავიდავ ჯარივ; შე-
მომხვევიყვენს დიდოებრ გარშემოა-დ' ევოცენს. ზოგნ გახქცივიყვენს.
გადამრჩალიყვენს ცოტმატყენ კიდენ. მემრ, ცრეს ჯარ რო წას-
რულიყრ, ხახაბოელებრ შინ მოსრულიყვენსა-დ' ცრეს ბერდიაცრ
ჩყქალლ—შენ დავვიჯოცევე ხალხივ.

34. გოთაცის საქონ

ჟველურთას ყოფილიყრ გოთაცრ, ითაბანიისი-დ' კახოსი-დ' მაგათ
მამად. მემრ ცრემას აგოხ ხქონიყრ ნანენავრ ჰად ზამთრის ძროხებრ
ცრქავე ენახ ცრემას, გოთაცს.

წელწლობა ყოფილიყრ, შინ მოსვლა ზღობნიყრ; ძროხებისად
5 უდერავ დწყდრ, მთელ ბაგები ამეყვსრ, იქნებავე ხვალევე მალ ვერ
მოიდევ, დავითერო-დ' ჰაბა არ გუყვთავდესავ. მემრინას მოსრუ-
ლიყრ შინ ჟველურთას. ცრემ ღამეს მთელ ღანეს ეთოვ, მეორე
დღესაც; წელეზამდ თოლ მოსრულიყრ ჰად ძაან ღონდებ გოთაცრ,
რომევე დახლამ რაყ ვქნეავ, მეავ თავადაყ ვერ წავალივ დაყ ძრო-
10 ხავ მშიერავ დამეჯოცებავე.

დახლ ცრემას ფიქრობს (მესამე დღერ), სოფლებში მაინც გავა-
გებიოვ, არამ მომეშველებიანნე?

ხალხი ბანებს ხვეტენ დაყ... „ეჰე, ჰეავ, ცაყიმაღ საფურისწვერ-
საღ გახედეთავ, ცაყიმაღ ჯიჯროანსავ!“

მემრინას ხედვენა-ღ' მოღის ცერ-ცერ. ცნეხლ შუამთის ჯვარში 15
რო გამოიდეს, შანტყვეს რო ცნეხვევ ძროხაიავ. ცნეს ერთ ჯარბ
ყურ-ახელ ხყვანდ, გუბი ექვივნ ცნემ ჯარს. ცნეს წინ-წინ მოღე-
ნილიყო-ღ' ცნექ შუამთის ჯვარში რო გამოიდ, ერთთალია ყვირი-
ლით დნეღალ, მემრ ცნექითა გორ-გორ წამოიდნეს. სიფლის ზეით
რო ჩამოიდნეს, ცნემ გუბის წინ სუ თოღ იშლებოღ, თან კივილით 20
მოღენილიყრ. წინ ჯარ იყო-ღ' მემრ ძროხებ მოღიოღეს, სუ ბო-
ლოს ცუტუნავ ჯმობ მოზღეღეს.

შეხედესა-ღ' ხალხს სუ გუხეკვირღ, რო გირკლებიც ყელზე ხქონდ
ყველაყთ, სამბელაყებიც ყელზე ხქონდ დახვეულრ.

მემრინას თქვეს, რო ცნესეღ ჯვართ საქმეიავ, თვარამ არ იქნე- 25
ბოღავ — ბაშტესავ საკარჩხიღე გამოღებულ ხქონდავ. მემრ გამნცღრ
გოთაყმ სანთელ-ზეღამეღ, სოფელს მუხყახა-ღ' ჯვარში დაღოც,
შენეხვეწ ღმერთს, საქონელ რო გონთ მუხრეკ. ცნემის უკვენ სუ
ქეღ ხქონღის გოთაყსაღ-ღ' მოზნენთავ.

35. ფშაურაცნ

ფშაურაცს წიღის გარეთ მენენ ნიწებრ ჰად კარგავ მოსავალ მო-
ღენილიყრ. ჰოდ მემრ თოღ მოსრულიყრ ზაფხუღის, მოსამეკელ
მენეტან ცნეს ყანებრ; გასრულიყრ ყანებსთანა-ღ' თოღ თურ აძს
ზეღა-ღ' ცნემამ ეთქვ:— „ჩემო ყანავ, მალეუღოვ,

თოღდაღებულ-დაღეუღოვ...

აღენკავ რად შემაწერეთ,

თქვე ჟვეღურნო, დაღეუღნო!“

5

36. ზღის წუხიღრ

ხისო ჯარ ჩამოსრულიყრ. ზალი-ღ' ქმარის დაი-ღ' ქმარ ყოფი-
ლიყვენს. ქმარ თურ ასრეღს, ცნეს ქმარის და კიღე ტყვია-წამალს
უმზადებს, ცნეს ღიაყც კიღე ჩითებს ხკერავს, ჯარ რო გაბრუნ-
ღესავ, უკვენ გახყვებისავ.

ჩითებს მომრჩალიყო-ღ' ფაფა მენეხარშ, მშიერავ არ გახყვესავ, 5
ჯარ რო გაბრუნღებავ. ჩუმ დნეღლიაო-ღ' რაცს შჩადიანავ, ეთქვ
ზალს ქმარის დისაღ.

ჯარ გაბრუნღავ, — ეთქვ ცნემას კიღე.

მეჯავრავ, მეჯავრავ, რომ მშიერაციო-ღ' ჩითებჩუყცმელავ გახ-
ყვავ ჯარსავ, — ეთქვ გვიანავ ცნემ ზალს.

10

37. კუდიანნი

ორ ბერ ცოლ-ქმარნი ყოფილიყვნეს. მემრ ქმარ სტუმრად ხყვანიერ ომალოს. შეთვალისკიდების დროს ცოლნი ცერზე ასრულყო-დ' გეყხედე, არამ მოალისავე ჰადაც ენახე, რო მოდიოდავ ჩვართშუ; რალაცას ბინძილაყობდესავ, ითვრალნიავე ღვონებიერ, ჩამოსრულიერ შინ.

შეგვიანდა ცრეს ქმარივ, მეპრევე შინ შემოჩინდავ, ჯელივ ჯელში ეჭირავ, ერთ ჯელივ მეორე ჯელში ეჭირავ, შემეწვრიალაყავ რა-ციმევე.

— რაყს შჩაზდივ, რაყს შჩაზდივ, დასწყეველოს კარატიელმავე!—

10 ეთქვე დიაყცს.

„დასწყეველოს, დასწყეველოს, დასწყეველოს!“ მეტ ველარ თქვავე. შევხვიევე ჯელიო-დ' რაყ ხქენივ, რაყგვარ მოგიჯდავე?

— რაყგვერც ვაყეს გამოვსცდივე ერთ დიაყც დამეწიავე გზაშიავე, ვიშორეო-დ' ვერ მოიშორევე—ხან კალთაყს დამეზიდავე, ხანავ მჯარ-
15 ზე ჯელ ჩამავლოვ; ხანჯარ ამოიწვადეო-დ' წამუყქნიევე.

— დამეკრავაო-დ' თავს დახკრავავე, მითხრავ. იართლეცავე, მჯარში ვიდევივ.

მემრინას მითხრავ, რომევე ლოგინიდავე მალღ გამიშალევე. მართ-
ლეც, გეწშალავ ცრემ დიაყცს მალღაო-დ' ეთქვე ცრემ კაცს, მეავე
20 საღამოდ დამაშინებენაო-დ' შენ თუ გრეგოვ, არ დავეშინოსავე.

მართლეცავე, შუალამის დროსავე ერთ რაყმავე ფევის ჯმა შე-
მწლოვ, ცრემ კაცის ტახტსთან წავიდავე; მეწვლინავ ძიძგილაყობაივე,
ხვდნესავე ერთკვადსავე; მევე ბუკუნის ქოჯო დავიჭირეო-დ' ავიჩინდივე
ერთღოშიავე; შემომიბერესაო-დ' ჩამიქერესავე ბუკუნის ქოჯოივე. მემრ
25 გარევე მუყდევიო-დ' გარევე ავედივე, გარევე გამიქერესავე. მემრ მე-
სამედავე ნიგზურაყ დავატანევე ბუკუნის ქოჯოშიავე, ველარ გამიქ-
ერესავე.

ერთ რაყიმ ყრიაღ დადგავე, რო ავედივე; აგრ ვიყავივე, რომევე
ჩემ ქმარ თუ დეკრჩევესავე; მივედივე ტახტსთანაო-დ' დავასრულივე,—
30 ქმარმ მითხრავ.

მემრინასევე შევხვდეთავე. ვშინჯეთავე, ცალ მჯარესავე მგლის ბეწვე
ესხაო-დ' ცალ მჯარეს ადამიანის ტან იქონდავე. მემრ დავლონ-
დითავე, რაყიმ უზათავე. არც მეზობელ გეყანდავე. გამოათრიეთაო-
დაყ მალღ ციხეზეითა დაბღ გადმოავდეთავე; ჩვენ შევევითაო-დ'
35 დავწვეენთავე.

მეორე დიღაივე აღრ ვნახეთაო-დ' აღარ იერ ცრეყავე—გადაკარგუ-
ლიყოვე.

ხახაბუთ ამბავი მოიდავ, რომევ წუხრივ ერთი დიაცვი ნებიერავ დაწოლილივ დილაივ მკვდარ მოკვლესავ.

38. ცოგი სისვაყურნი

იყენეს ცოგი სისვაყური-დ' ცხვანი, ყნყმათ გვითხრიან:—სიითა მოხვალ, შვილოვ?

— ცხვარშიგითა მოალი.

— ჰო, გაიზარდ, შვილო, გრეზარდ!

ცოგის გვიანავ მოესწარნი, ჩემსავით დაბრმაულ იყრ. აგრ უთხ- 5 რილნი:—ბაბო, ჩვენ, გონივ, ნათესავებ ვართავ?

— ჰოავ, შვილო, ჰოავ; ვისა ხარივ?

— სისვაყურთ ბაბოს ბიჭ ვარივ.

— შენ პაპის შვილებივ ხუთნივ მე მოვნათლევ, შვილო, მეავ: ალუდაყივ, ბაბოივ, ივანეივ, ღირღივ და... (მოხუცს თავისი ერთი 10 ბიძის სახელი დაავიწყდა. თ. უ.).

ყრეც იამბიან, რომევ თმ რო იყოვ, წინდაწინავ დევ (ცოგი სისვაყურნი. თ. უ.) შესრულიყოვ დიდობის წენწიფის გამოსაყვანადავ. ცხვა ველარა ვიცნი; ერთხენ რვა წლისა შევიქენ, წამიყვანეს ცხვარშია-დ' ველარათერ ვავივ ხალხისა. ცუტუნავ 15 რო ვიყავ, შვიდის წლისა, ცოგის უთხარი:—ბაბოვ, ერთილ მეავ მასრევიევ წებულაყივ.

— არავ, შვილო, არავ, ვერ მოსწეევ, ჯერავ პატა გარევ მწყყარევ.

დავრიაყ რო ისხდიანა-დ' არა საქმე ხქონდის, ჯაჩოს უძახიან: 20 — ჯაჩოვ, ჩამოდილავ წებულაყებიცალ ჩამწყლევ, ჯობინაყობა-ზეალ ვასროთავ; ვინც უკვენ დარჩესავ, დრეპატიყოსავ.

— არაყ რამდენილ ვადვწყვიტოთავ?

— სამ-სამივ, ოთხ-ოთხივ.

მე ერთხენ დავეტანი, რო ყრეცმ ბებრებთ ოთხ-ოთხ ვადასწყვიტეს. 25

39. ბერთ ნამბობნი

მავ ერთ ამბავს გიანბობ, რაყივ ჩემდ ბერთ უამბი. როცა დიდობეს ჩვენ ხალხ უწუხებავ. რაკი ბევრნ ყოფილან დიდობენ, წშირად ყრესენნი უფრ დასცემიან ჩვენ ხალხს, უომია-დაყ ტყვეებიც მიზდენი დალისტანში და ერთ დროს ყნეყ ჩვენ ინაურინებების ქალ ყოფილ ანა, ძაან ლამაზნი დაყ კაი ტანიადნი. სწორავ ყრეცნამ წელ- 5 წლობა ყოფილიყო, როცა დიდობენ დასცემიყვენეს ჩვენ სოფელს,

ომალოს. მაგრ თუ იფიქრეს, მთვრალ ხალხ იქნებაო-დ' დავამარცხებთავ. ვერ კი ვიც, რაყვეერ იცოდეს, თუ ანაჲ ცნყმ სახლში რაყვეერ იქნებოდ.

- 10 ანა სიაც ცხოვრობდ, ცრყმ სახლს დასცემიან; ანა სიაც ცხოვრობდ; ცრყს სახლიც სცოდნრ; ცრყმ სახლისად მალლით სიჲ ცრყწადა-დ' ერდოთებ ჩასრულიყვნეს.

- 15 ცრყმ დროს ცრყ ანას მამას გრყგზ, წამომდგარიყო-დ' თავის ჯმლისად წანყველზ ჯელწ დაყ ერთ დიდო დრყჭზ. მალევ დიდოებს ჯელებ გრყჭზ მამისად, პირზე ცრყხვი დაყ ჯელფეჲმეკრულწ დრყდვ დაყ საბლებით ბოჲზე მიეკრ; რაკი ძაან ბებერ ყოფილიყზ, ცრყს ტყვედ არ წრყყვან; თანაც დრყჭზ, ცრყქავ გრყწორ დაყ ანა კი პირზე მაგრ მანდილმოხვეულწ სარკმლისაკ გადმრყწდინა-დ' ტყვედ წრყყვან. გამოსასველედაყ ხქონიყზ თავბერიზე მიქაყის კარ. რაყვეერც იქ-
- 20 ნებოდ ანას ჯელ წრყწლზ პირთანა-დ' დრყძახ: — მიშველე, მიქაყო, დიდოებს წავყვევარიყ ტყვედავ!

მიქაყ ცრყმ დროს ძაან მთვრალ ყოფილიყზ, რაკი წელწდობის ღარე იყზ. ცრყწინის დიაცცს ვალგონიყზ ანას ძახილი დაყ ცრყმას თავის ქმარ გრყვლიძ, უშველევე, თქვენ ქალიყ. ანაიყ, დიდოებს წახყავავ.

- 25 ჯელითაიყ ძლიყავ გონად მრყყვან მიქაყწ, რო ჩამჯდარიყზ ცოლის ნათქვამს, რაყსაც ეუბნებოდ, თავის იარაღისად მიტანებულიყზ; მძინარ-მღვიძარაყ ბოძს მოხვედრილიყზ დაყ გაგორებულიყზ; მემრინას აჩქარებულს ხანჯარ შენყწრტყა-დ' თოფ ცრყწლზ; ყათარი-დ' ჯმალწ ვერ გრყყოლ. ხანჯრითა-დაყ თოფითაყრ გამოზდგომ-
- 30 იყზ და ომალოს სოფლის იქისაკ დასწვიყზ. ერთისად თოფ დრყჭკრ, მეორე ხანჯრით მრყკლ; რაკი ყათარ დარშჩომიყო-დ' ტყვია-წამალ აღარ გახყოლიყზ, ხანჯრითაიყ შედმბიყზ ცნყმ დიდოებს. მიქაყიც კი დრყჭკრ თოფით დაყ გარევ შინისაკ გახოქენებულიყზ. მემრიაყ მთელ ხალხისად შრყტყობი. როცაიყ გონად
- 35 მოიდოდეს ცრყს მთვრალ ხალხწ, გამოზდგომიყვნეს, მაგრამ შენაქოს ხიდისად გრყცილ დიდოეთის მჯარეზედ. ცნყმ გზა-გზა ომში დიდოებიც დაჯოცილიყვნესა-დ' თუშებიც ცხრა-ათ კაცამდწ, ანა კი მაინც ვერ დრყჭბრუნ; ტყვედ წრყყვან დიდოეთ. მემრინას ამბავ ველარ ვიცწ ცხვაჲ, აგრ კი ვიც, რო შვიდ წლის მემრიაყ დაბ-
- 40 რუნდავ თუშეთავ.

40. ბეროს დიაცწ

დაქ, შენაქოს, ჯარ მოსრულიყზ წელწდობას. რო შელამებულიყზ, ძალღ ამტყდარიყზ ყეფად.

ცნესიმ ძალღ რაცს ხყეფასვ, დიაცცებს ეთქვ, შიშ კი ხქონიყრ
მაინც ად ჭყრიალ მოდიოდისავ, რაციმ ჭყრიალ მოდისავ, თურ
ამბობენ დიაცცებნ. მემრ გეყხედ კილდეთან, სტუმრულადვ ხალხ 5
მოდიოდისავ, ერთი-ერთმანეთს ვმას არ სცემდავ. მემრ უთქვამავ,
რო აეს ჯარ მოდისავ.

ერთ დიაცცნ ჭერხოს ასრულყრ, ქმარ ცნყქ ხყოლიყრ:—ბეროვ,
ბეროვ, ადექილავ, ჯარიწ მოდისავ! ამდგარ აეს ბეროი-დ' ჩუყცვამავ,
მემრ ცნყმ ცოლისად უთქვამავის, რომევე კოწოლ ცნყშალევე. ჯუბის 10
ბოლო გრყბერტყეო-დ' დნყდახვე: „—ჯარივ, შენაქოელნოვ, შნყკრავ
ბუსურბნის ველიო-დ' ვმალივ, გრყვნავ ქრისტიანის ველიო-დ'
ვმალივ!“ ად ცნყმ დროს სოფლის ბოლოს ამოსრულიყრ ჯარნ,
წინ თურ ბელად ხყუდავ ბარიახით.

ცნყმ ბეროს თოფ ესრია-დ' ბელად გეყგორა-დ' ბელადის მეო- 15
რეს ბარიახ ცნყლო-დ' დეყჭირ. მემრინას ცნყმ ლეკებს ეთქვ:—ალა-
ჰავ, ეშმაკ აჭყეავდავ, ახლ ჩვენ ველს ველარ გამოიღებთავ. ცნყსნ
ცნყმ დილოებს ცნყმ დიაცცის დამახებახე ეთქვ. ვერ გამეყლო ველნ
ბუსურბანს. ასრ, გორის გადაბრუნებით, ხუთ კვამლ დეყლო-დ' 20
გაბრუნებულიყოვ, იცოდინ.

41. ლეკების დაცემა ოშალოზე

ომალოს რო ჯარ მოსრულიყრ, სოფელ მთხილად ყოფილიყრ,
კარებ სადღვეციოთ ეკეტ.

ჩემ ბეოდედის ძმის ცოლის დედამთილს ზლებნ ხყვანიყრ ორნ.
ასრ თაროზე მიყუდებულ ლანგარ თურ ზოილებს. ამდგარიყრ აეს
დედამთილნ, ცნყლო ლანგარნ. ცხვაკ დეყყუდ, ცნყქა-ც ვერიალ, 5
ცხვაკ დეყყუდ. იქა-ც ვერიალ. მემრ ცნყმ ზლების დედათილს
სარკმელ გამეყლო, რო გამეყხედვ, მემრ ზლები გეყღვიძენს. სოფელ
ჯარით ამსვილავ ზლებო-დ' ყე ბაღლებნ არ ცნყტიროთავ.

მემრ ერთ ლეკნ ცნყმათ სიბზე ამვდარ; სიბს ხვიდსა-დ' შიგ
უნდ ჩავიდეს. ცნყმ ზლების დედამთილნ, ლეკ რო აქნამდ ჩამოს- 10
რულ, ჭერხოს ასრულ. ლეკს წელთავი სიბის ზეის აქვა-დ' წელს
ქვედაობაჲ ჭერხოს; ცნყმ დედამთილს შუბის წვერნ ცუყცია-დ'
ცუყცი, უკრავა-დ' უკრავ, მემრ ცნყსთაც დაბლ გადმეყლო. ბაშტი-
კარ გდებულიყრ. ცნყს დღე დაღამებულ აედ სტუმარ ყოფილ
ერთ ლეკნ, გამოდითავ, კარებ გამიღეთაო-დ' ბოკორნის გაგაცილ- 15
ებთავ. ცნყმათ რო უცნი, კარებ გუყლო.

მემრ გამეყრევენ ცნყსენი-დ' მიუდის თურ. სოფლის თავ გადუყ-
ტარებავ; მთვარიან ღამე ყოფილ; ცნყქ ორ შეშის აყარ ყოფილ.
ლეკებს ვის კარებიც გეყლო, ამეყწყვიტ. მემრინას ცნყმ აყრებსთან

- 20 თურმე ლეკთ საუბარ მოზდის; დუყვადი ყური-დ' ლეკს უთქვამავ, ახლ რაცვერ ვქენეთავ. ცნეს ერთ ზალნ ერთ აყარსთან დამჯდარ ბალღებით, ცხვან კიდევ მეორე აყარსთან დამჯდარან. მთვარიან ღამე ყოფილ, ეს წელწლობაჲ, ცნეს ყინვაჲ, აეს თოვლნ. გადმოჩენილ ორ ლეკნ ოროლ ქვაბ შქერიან-დ' ცნემ ერთ ლეკს ერთ აყრის
- 25 ძირში დიაცვის ჭოჭყში ქვაბნ ჩუყდგამავა-დ' ვირა უნახვან; მეორე ლიკს მეორე აყრის ძირში ნეორე ზლის ჭოჭყში ჩუყდგამავ ქვაბნ, მაგრ ღკონები დავღმალავავ. მემრ ცნესენნ ომალოს წასრულან, თუშები-დ' ცნეს ერთ ლეკ კიდენ ბოჭორნის რომილან. ლეკს ეთქვ: —გზაზე-ე ყარაულღებ იქნებიანავ, დუყვახიდითავ ად არ დავგოცვენ-
- 30 თავ, თუშების ყარაულღებავ, ცნეს ლეკნ დაბრუნებულყრ, ომალ-სავ მოსრულიყო-დ' ცნესენნ მაგრეზედ გადწერჩინნეს.

42. ქედაციზეჲ

დედის მამის ნასაუბრალ მავსონს, შენაქოს ჯარ რო მოსრულ-იყო, ცნემ პაპას ცოლ-შვილნ ციხეში გეყსტუმრნეს, თავად კიდენ თავის სახლში დამდგარიყო, მანამ ტყვია-წამალ მაქვაჲ, თავის სახლს გავიმავრებავ.

- 5 მემრ, ტყვია-წამალ რო შემოხკლებიყო, ცოლისად ეძახ ციხეში, რომეჲ არაყ აღარ გიდგასავ, წინა არაყი.
- მემრ ცოლს ეძახ: —ჭერბოსაჲ, პურიან გოდორში დგასავ წინან ჯილადავი. ცნემასაც თურ ლეკ სტუმრად ევალების: ქედა-ციზეო, გამოდი თავის სახლითიჲ, ციხეს გედიჲ, თვარ დაწვას გი-პირობენავ. ცნეს ქედაციზე ბოსელ რო გახედავს, ენახავ: რომ ამ ნაცნობ ლეკს ცხვა ლეკებ სცემენ, შენავ ქედაციზის პურიანიო-დ' ქე-რიან ორმოებ გვასწავლევ. ვერ ვიციჲ, თურ ცნეს ეუბნების. ღამ თურ ქედაციზესთან იპარების ად მემრ არაყ რო გეყვრ სიაც იდგ, ცნეს ჩამეყლნ, გარეთითა ერთ ბუკუნის ბენჩი შეყლნ, შინ რაყიჲ ხქო-
- 15 ნიჲ, ყველათერნ ცნემ ბენჩის ჰირგვლიაჲ დეყყარ, ცნემ ბუკუნისად ცეცალ ძეყდვა-დ' ყანწ დეყყვს არყით, სამ დეყლი. მამა-პაპათ შესანდობაო დეყლი, სულ ევსენ. მემრ გამოქცეულ შინითაჲ ად ციხეს გაქცეულ, სიდაც ცოლ-მვილ ხყვანან.
- გამოქცევის წინ ორ ლეკი შესრულ დაბლით შინ. შესრულანა-დ
- 20 კოკოშაჲ მუყეღავ. ჩხუბ მოსელი, მეჲ, არაჲ, მეჲ. სახლს საომრებ ხქონდის, ცნემ ჩუყხედაჲ ქედაციზეს. გამოსრულან ცნეს ლეკებნ. ქედაციზეს ორ თოფ ხქონი, ორიჲ ვატენილნ, ერთ ერთისად უს-რიჲ, მეორე—მეორისად; ერთ იქის გადავარდნილ, მეორე — აქის.

მემრ ქედაციზეს ეძახ:—ჰვალა? ლეკებს ეძახ:—ჰვალა, კი ჰვალა, ქედაციზეო („ჰვალა“ ლეკურად მოგხვდაავ თქმარ). ცრეჰავ დაჯოცი- 25
ლიყვენს.

ქედაციზე გამოქცეულიყო-დ' ციხის კარებში ზეის ესრი ლეკებ-
სა-დ' კალთაჰში მენეხვედრ, ტანისად კი ვერ ეწი. მემრ თავის სახ-
ლისად რო გამენეხვედვ, სიპთ ენა ამოზდიოდავ.

ლეკებს რო ეხედავ, ეთქვ: „—ალა, მამაძალღი ქედაციზემ¹ სახ- 30
ლის დაწვა დაგვასწროვ“.

სამოც სულ ცხვარ ხეყვანიყრ ბოსელ. ლეკების უდმალაც სტუმარ
ლეკს ექმი უდმალაც. მემრ მენეჰვლა-დ' სუ სამოც სულისადავ ყელებ
დენეჰქრ. ახლა ომალოს უნდ გავიდეს ჯარნ. მემრ უამბი ციხეში:

კაცო, რაცგვერ გავაგებოთავ ომალოშიავ? მემრ ქედაციზეს უთქ- 35
ვაძავ:—მეავ თეთრ ტყავ-კაბას ჩავიცმევეავ (დიდ თოლ ყოფილ, წელზე
უნდ გენერლიოს) ად თეთრ ქუდსაც დავიხურავავ, თეთრ ყაბალახსაც
დავიხურავავ, ღამ ვილის ჩავალივ, წასნის ავალივ. ცრეჰ კიდე ომა-
ლოელთ ყარაულიავ. თუ ცოცხალ გადავედ, წასნეს თოფს დავსც-
ლივ; თუ შემხვედ რა ვინ გზაშიავ, თოფს არ დავსცლივ. 40

ახში გასრულ. ქვეთ ვილეს რო გასრულ, მოზდის, თურმე, ლე-
კების საუბარნ. ველარა მუჰფიქრი, გზის თავ თოლ გამუჰტხბრი,
შიგ შემძვრალ. გამუჰფიქრი ლეკებს ლულლულით, ვერ ენახავ.

წასნეს რო გადასრულ, თოფ გენეცალ; ციხეშიგით ხალხს ეთქვ:
—ღმერთო, მადლობაივ! ომლოელთად გუჰგებიებავ. ჯარ დავვე- 45
ცაო-დ' მოგვეშველენითაო-დ' გამთხილდითავ, რო მოსრულ ციხეში,
უამბი, რაცგვერთივ მკზავრობა ხქონდ — დასრ, დასრ გადავრშივ.

ყველაც რო გენეცავ, ლეკის ჯარს ეთქვ: —მხეველ მოგვეცითავ,
ომლოთიცავ ტყვე მოგვეცითავ. მემრ თუშებს თავებერ მიეც. ეს
ლეკებნ ჩირთის კარ დაქუჰებულან, გუჰმართებავ დაფა-ზურნა, 50
ლხინნ, თამაშობა. ომლოთ წასრულ კაცებს რო ენახვ, ეთქვ:
—დახლ ხო მაინც დავგვოცენავ, ჰელუქეველად ნუ დავიგოცებითავ.
თოფებ დუჰმართებავ, მემრ მოდიან თურმე ცრეჰ ლხინში. მოსრუ-
ლან, გამარჯობათავ უთქვენავ. ზოგს პასუხ დენებრუნ, ზოგს ვმა
არ გენეც, ზოგს კიდე თით კმილით ეღერდ. ცრეჰ ლეკებს ეთქვ: 55
—მოითავ, დახლ თქვენაც ითამაშეთავ. არავ, ეთქვ, ჩვენ არ ვითამა-
შებთავ, ჩვენ ხალხივ ბევრიავ დაჯოცილივ. მემრ ცრეჰ ლეკებს
ეთქვ: —ყამიც არავ, თქვენიც ბევრი მოკვდ, ჩვენიც ბევრი მოკვდ,
ითამაშეთავ“.

¹ „მამაძალღი ქედაციზემ“—მამაძალღმა ქედაციზემ. ლეკების მიერაა „თუშუ-
რად“ ნათქვამი.

60 მემრევ, რაც ჩარა გექონდავ, ერთ თამაშობდავ, მეორე მზაც
 იყოვ, თუ მოთამაშესავ თოფ დახკრანავ, მეორემ ლეკებს დნცკა-
 ლოსავ. ვითამაშეთავ, რაც დრო გექონდავ. არა დაგვეოცესავ.

მემრ დაბრუნებულიყვენსა-დ' წასრულიყვენს; დიკლოსაკ რო
 გნყარ, დიკლოთა კიდენ სამნ წწყვან—დედაი-დ' ორ შვილნ. ჯამ-
 65 რულის დედაიცი გნყოლ ჯამრულისად ორსულნ. ცრქქ ბაგაში გნყინ.

წყრს ტყვეებნ ცრქმ გამრეკავას ბაგავითათა ჩერქებს დნწყიდნეს
 სამოც თუმნად, ცრქქ დაზარდილიყვენს, ცრქქ დათხოილიყვენს.
 ერთ დასა ორ ბიჭ გამჩენიყრ, მეორე დას ერთ შვილ გამჩენიყრ.
 სამნივ ცრქქ დათხოილან. ცრქმ დედას პატიკოს დედავ ცრქქ გაშ-

70 ჩენიყრ.

მემრ ჯემწითის პრიკაზ მოსრულ: დახლავ ვისაც უნდავ თავის
 ჯვეყნებში წასვლაივ, ყველაყივ თავ თავის ალაგში წავიდესავ, ბევრ
 დამრჩალა-დ' ბევრ მოსრულ. ბელადიცი ცრქმამშ მოსრულიყრ. გონთ
 ქართულ ვერ აჯერჯის, დიდურად უქციის.

43. ოთხწვერაყ ბაკურნ

ქარისთავ მიდენილან თავის მეკობრითა-დ' ცრქქ უტოცავ ლეკე-
 ბი-დ' მოდენილან. თურმე შაბალაყიდე ბაკურნ თავის მეკობრით
 წასრულ, აქითად ოთხწვერაყ ბაკურ წასრულ, ქარის თავ შეყრილან
 ერთად.

5 მემრეყ, ორ გზა ყოფილ ლეკებისაი-დ' იმაზე წილებ დწყყრი
 ინათ, რომელს რომელ გზა შეხვდებავ. შეხვდ თითო გზაჲ დაყ წა-
 ვიდ-წამოიდნეს. მემრ შაბალწყთ ბაკურმ უთხრ:—კაცო, მაგას ძალიან
 ლეკების სამზირ ერგო-დ' მოდი, ჩვენ დწყსწროთავ.

წავიდნესა-დ' ცრქმ ოთხწვერაყ ბაკურმ მანიც დწყსწრო. მემრეყ,
 10 მიდიან შაბალწყთ ბაკურისებნ, ოთხწვერაყ ბაკურისებნ კიდე და-
 სანგლებულები.

ჩამოჩინდ შაბალწყთ ბაკურის მეკობარნ. ოთხწვერაყ ბაკურმ
 უთხრ თავისებს:—აბა, ბიჭებო, ცწყხლ იყოჩაღეთ! როცა დაახლოვ-
 დეს. მემრ დწყყარეს თოფებნ. ლამე ყოფილიყრ. მემრ შაბალწყთ
 15 ბაკურმ გამწყყშე თარეშნ.

ორთავ ერთმანეთნ ლეკებნ ღგონავ. შაბალაყის ბაკურნ ჯმალ-
 ამოლებულ მოდის წინ. ოთხწვერაყ ბაკურს ნაბად ხქონიყრ წამო-
 სხმულნ. წამწყწია-დ' დაბლ დაციმულ.

ნაბადის საკინდე გნყგლიჯა-დ' გადწყგდო ნაბადი-დ' აღგა დაყ
 20 მოღგლიჯა ჯმალი-დ' დედას ვიტირებავ, უთხრ, მეავ ოთხწვერაყ
 ბაკურს მეძახიანავ, ცწყხლ მოდივ!

შაბალაყიძე ბაკურმ დრეცხა:—თუშებრ, თუშებრ, უკვენ დადექი-
თავ! თავადაც უკვენ დრეცხი. დათვალა შაბალაყიძე ბაკურმა-დ' ორ
კაც დრეცხალდ. ავიდნესა-დ' სიდაც ოთხწვევრაყ ბაკურის მეკობარმ
თოფებ დრეცხარ. ცრექ დაწელეს ორნ დაჯოცილებრ.

25

ამრეღრ ოთხწვევრაყ ბაკურმ ჳმალი-დ' უთხრ შაბალაყიძეს:—ჩემ
სამხირში რად მოზდიოდეგ, რად დამაჯოციეგ ყე კაცებზეგ! დაჯო-
ცილებ დართლოელებ ყოფილან, დრეცხრა-დ' ალონში მრეღრ ცრეს
ორ კაცრ ჳურგით.

44. შეთე დიდოეთს

შეთე გადასრულ დიდოეთს თავადაყრ, ცრექითა ჳაროან გამრეყ-
რეყავ დიდოებისაჲ. ჳარაყის წყაროსთან ჳეავ დგებ, ცრექ თურმე
დაჯდ შეთეჲ, ამრეღრ პური-დ' შჳამს. ჳარებრ გაშლილ ბალახხედ.

ჩამოჩინდ დიდოს მეკობარრ, ჳარებს უკვენ გამომდგარრ. შეთემ
ცრეღრ ცრეს ჳამიან გულაი-დ' შეძვრ ნაპრალშია-დ' გარეგ პურს
შჳამს. მიატანეს, „გამოდი, შეთეო!“ — დრეცხახეს.

5

—არავ, ცრექ შემოდითავ, პურის ჳამაზე ვზივარეგ, პურს გაჳმეგ-
თავ, ცრექ შემოითავ. აბა იქ დიდოს რაყ შრეყვანდ. შეთე ცრექ გრეყ-
წირ ცოცხალი-დ' ჳარებ გრეყრეყ.

45. შეთეს შვილების დაჯოცვაჲ

ჯარად ყოფილან შეთეი-დ' ცრეყმის შვილებრ, ორიგ ცრექ დრეყჯო-
ცავ ცრეყმისებრ.

უთქვამავ შეთეს ხალხისად, რო ჩემ შვილებიგ, თუავ გულში
აქვავ დაკრულეგ, მორეკეთავ, თუ ჳურგში აქვავ—ნუ მოღრეკთავ.
ორსავ გულში ხქონი დაკრულრ.

5

—პირდაპირ მიდენილანავ, გაქცეულებ არ ყოფილანავ, მორეკ-
ენთავ. მრეყრეკავა-დ' თურმე დედა ტირის, შეთესად ამბობს:
—ამოგწყვიტათაწავ, თქვენ დრეყჯოცენთა-დ' ესეწავ ცოცხალიგ მო-
იდაგ!

—ცრეყგრეავ, მე ეტყვ შენავ, მეავ ცხვათ დედას ვატირებავ, 10
იმათავ კიდენავ მაგათ დედა ატირესავ.

46. ჳემწიფის ბიჳის ჳლაპარჩ

ერთ ჳემწიფე ყოფილიყრ თურ, სამ ბიჳ ხყვანიყრ. ჳემწიფე რო
დაბერდ, აღარ მრეყდლრ მეფობაჲ, სიბრმავე მრეყგონ ტყუილადაყ,
უთხრ შვილებს:—აბა, შვილებოგ, მომიარეთავ, მომარჩინეთავ.

5 ცნებმ შვილებთ წილებ ყარეს, რომელს ერგებოდ წასვლაჲ წამლის მოსატანად.

პირველაც უფროს ბიჭს ერგო, მეორედ საშუალოს, მესამედ ცუტუნას.

10 შეჯდ ცხენზედ ცნეს უუროს ბიჭ, წავიდ, სამ დღე-ღამეს იარ. მესამე დღეს ერთ წყაროზე დუხლამდ, მემრ თქვა ცნემ ბიჭმ, რაციდ ცნემ წყაროზე დამიღამდავ, იქნებ წამალ აყოსავ, ყნესელ წყალ წავიღოვ.

მეორე დილა ადგ ცნეს ბიჭი-დ' ცნეკითა ცნეს წყალ მნცლრ. მამამ უთხრ: — შვილო, მოხვედიწვ, წამალ მნცლენვ ან ვერავ?

15 — მავან ალაგას რო წყაროიავ, ცნეკით წყალ მოიღეო-დ' ყნემბა-გითაღვ თვალეზ გამჩეზბანეო-დ' იქნებ წამალ იყოსავ.

— ეჭ, შვილოვ, უთხრ ცნემ ჯელმწიფემ, მეავ დილა ავდგებოდეო, პირს დავიბანდევ, ჩაის დავლევედევ, საღამოსადავ შინავ მოვიდოდევ, შენავ სამ დღე-ღამე მუყნდივ, მე რაცვეერ მომარჩენავ.

20 მემრ ბეორე ბიჭ შეჯდავ ცხენზეაო-დ' წავიდავ, ცნემამაც სამ დღე-ღამე იარ, ცნემ წყაროს გასცილდ, ბეორე წყაროზე დუხლამდ, მეორე წყარო ყოფილ, ცნემამაც ცნეკით წყალ ამნცლრ, ცნემამაც ცნეგრევ ბამას მუყტან, ცნემასაც შეყკითხ მამაჲ: — შვილო, მოხვედიწვ, წამალ მომიტანენვ?

— მოვედივ, მავან ალაგას რო წყაროიავ, ცნეკით წყალ მოიღევ.

25 ყნემბავითაღვ პირ დნეზბანევ, იქნებ ევ კარგავ იყოსავ.

— ეჭ, შვილო, მეავ დილა ავდგებოდევ, პირს დავიბანდევ, ჩაის დავლევედევ, ვშეზამდევ, მემრ წავიდოდევ ფეკითავ, საღამოსადავ შინავ მოიდოდევ, შენ მე რაცვეერ მომარჩენავ.

30 მემრ ცნემ ცუტუნას უთხრესავ, ახლ შენ ჯერიავ, შენ უნდ წახვიდევ. ცნეს მეტაც ცუტუნაც ყოფილიყოვ, დნეყყოვ ღრიალივ, გამოარდნილიყოვ გზაშიავ. ერთ ქვრივ დიაცც გამოჩენილიყოვ, ეთქვაჲ: — შვალოვ, რად სტირივ?

— მეავ აგრ მეოზნებთანავ, მამის წამალ უნდ მნცლოვ. თავად ვერ მნკლესაო-დ' მე სი უნდ წავიდევ, სიითა უნდ მოილოვ? მემრ ცნემ

35 დიაცემ უთხრაჲ: — თქვენ ჯოგშიავ რომ ერთ დასთავ-დასთავ რაშიავ, ცნემ რაჲს იცნობნვ? ვიცნობავ, ცნემ ბალღმ უთხოავ. მავან მავან-მავან ოთანშიავ რომევ დასთავ-დასთავ საკნაზიავ, ცნეს საკმაზ იციანვ? ვიცოვ. ცნემ ბალღმ უთხრაჲ, ცნეკ მავან კედელზეავ რომ ერთ მათრავ ხვიდავავ, ცნეს მათრავ იციანვ? ვიცოვ, ცნემ ბალღმ უთხრაჲ.

40 — მამავ წედივ, ცნეს რაშ დნეკტირიდივ, ცნემ საკმაზით შეხეკმაზი-დივ, ცნეს მათრავ დნეკტირიდივ, მემრევ თავად წავიყვანსავ ცნეს რაშივ.

წასრულიყოფ ცნეს ბაღლივ, დეჟჭირავ ცნეს რაშივ, ცნემ საკმა-
შით შეჟქმაზავ, ცნეს მათრაჟ დეჟჭირავ.

მემრ მამას ეთქვაჲ, შვილოვ, რომელ რა ცხენ წავყავისავ ან რომელ
რა საკმაზივ ან რომელ რა მათრაჯივ.

45

-- მავან რაშ მყავისავ, მავან საკმაზ მაქეისაო-დ' მავან მათრაჯივ.

მემრ მამამ უთხრაჲ: -- შვილოვ, მიდიხარიაო-დ' ლმერთმა ნუ მო-
ვიყვანოსავ!

შეჯდ ცნეს ბაღლივ ცხენზევ, წავიდავ გაჯავრებულივ.

ცხრა დღე-ღამეს იარავ ცნემ ბაღლმავ, მეცხრე ღამეს რო მი-
დიოდავ, შორსავევ მინდორშიავ სინათლე ნახავ, თქვაავ, რომევ
ცნეჟამევ ხალხ თურ ცხოვრობსავ, ცნეჟალ წავიდევ. წასრულიყოფ-
დ' ერთ ბუმბულ გდებულყოფ-დ' ცნემას ენათავ. ჩამომგდარიყოფ-
დ' ცნეჟლოვ ცნეს ბუმბულივ მემრ ეფიქრავ, იქნებ არ ჯამდესავ ცნემის
წაღებაივ, ცნეჟავ დეჟჯღრ.

50

55

მემრევ ცნემ ბუმბულს ეთქვაჲ, წამიღებაჲ, მაინც ინანებავ, არ
წამიღებაო-დ' მაინც ინანებავ.

მემრ ცნემ ბაღლმ თქვაჲ: -- ეს ხო ორჯელავ ვინანებაო-დ' წა-
ვილო მაინცივ, რაჟიც მომივა, მომივაჲ.

ჩიუღდავ ჯიბეშიავ, შეჯდავ რაშხეაო-დ' წავიდავ.

60

ცხრა დღე-ღამეს გარევ იარაო-დ' მემრ ერთ საჯენწიფოში გას-
რულიყოფ ნაპირზეაოდევ ერთ სახლ მდგარიყოფ-დ' ცნეჟ ეძახავ.
ცნეს სახლივ ჯემწიფისა ყოფილიყოფ, ვეზირებს გაწეჟხეღდავ.

-- ვინ ხარივ, ეთქჲ, სითა ხარივ?

-- მეავ მავან ჯემწიფის შვილ ვარივ, ამდენ დღის მგზავრ ვა-
რიო-დ' შემინახეთალავ საღამოდავ.

65

შესრულიყენესავ, ჯემწიფისად ეთქვაჲ, მავან ჯემწიფის შვილ
ვარივ, შემინახეთალავ საღამოდავ ამბობსავ.

ჯემწიფეს ეთქვაჲ: -- წედიტაო-დ' მავან ბაშტესავ ცნემის ცხენ
შრეჟყვანეთავ, მავან ოთახშიავ ცნეს ბიჟრ მრეჟყვანეთავ, რაჟსაც მე
მავმევეთავ, ცნემ ბიჟს აჟმეიეთავ; რაჟსაც ჩემ ცხენებს აჟმევეთავ,
ცნემის ცხენს აჟმეიეთავ.

70

წავიღნესავ, ცნემ ცხენს მოხჯადესავ, შრეჟყვანესავ ცნემ ბაშტე-
შიავ, დეჟჯბესავ; ცნეს ბიჟიც ცნემ ოთახში მრეჟყვანესავ, რომელშიაც
ჯემწიფემ უთხრაჲ. მემრ წავიღნესავ ცნეს ვეზირებივ, გავმხადესავ
ვაჟშამივ, ჯერევ ცნემ ჯემწიფეს წუჟტანესავ, მემრევ ცნემ ბიჟთან
წრეღესავ ჯამაიციო-დ' ლამფაიციავ. ცნეს ლამფა გახჟრობიყრ წაი-
სევ, უჩინავთ შეჟლოვ ცნეს ჯამებიო-დ' შტოლზე დეჟჯდავ. მემრ
ცნემ ბაღლს ეთქვაჲ, რაჟისადამ მოიღნესავ ან რაჟისადამ წავიღ-

75

- 80 ნესავ; ერთილავ ცნეს ბუმბულ ამოვთაროვ, იქნებ აქაც გუნჯათო-
სავ. მენჯადავ ქუდივ, დენჯდავ შტოლზევ, ანენჯთარავ ცნეს ბუმბულივ
ად ზედ ქუდზე დენჯდავ. ცნცგრ გენჯნათავ, რო ელექტრონზე მეტადაც.
ცნცმ ვეზირებსავ ლამფისად მენჯლო-დ' წადენილიყვნესავ იქი-
საკეე, სარკმელშიავ შუქ ენახვავ, ლამფა ჩენჯროვ, ვგემ რაც უნ-
85 თიავ. მენჯიდვავ სარკმელშიავ, ენახვავ, რო ბუმბულ იყოვ.
წასრულიყვნესავ ჯემწიფესთანავ, ეთქვავ:—ჩვენ სტუმარსავ ერთ
ბუმბულ აქვავ. შენ ლამფაზე მეტად ანათებსავ.
— წედითავ, ეთქვავ ჯემწიფესავ, ცნცს ბაღლ აქ ანენჯყვანეთავ. წა-
სრულიყვნესავ, ეთქვავ ცნცმ ბაღლისადვ, ჯემწიფე გიბარებსავ.
90 ასრულიყოვ ცნცს ბაღლიცავ.
ცნცმ ჯემწიფესავ ლამფა ჩენჯროვ, ეთქვავ: — ჰაბაღვ, ცნცს რაც-
გვერო ბუმბულ გაქვავ, რაცგვეროემ ანათებსავ? ანენჯლოვ ჯიბეშიითივ
ცნცს ბუმბულივ, შტოლზე დენჯდავ, მართლეცავ, ცნცგრ გენჯნათავ,
რო ცნცმის ლამფაზე მეტადავ. მეწრ ეთქვავ ჯემწიფესავ:—ანად მა-
95 ჩუქეე, ანად მომიადეე!
ქონდესავ, ეთქვავ ცნცმ ბაღლსავ, გაჩუქებავ. მეორე დღეს გენჯ-
გოვ ცნცმ საჯეწიფოსავ, რომეე ჩვენ ჯემწიფესავ დასთავ-დასთავ
ბუმბულ აქვავ. თურმე მოდიანავ მთელ საჯემწიფოივ სანახავადვ
ცნცმ ბუმბულისივ.
100 მემრეე ცნცმ ბუმბულს ეთქვავ: — მე რაც გაგიკვირდითავ, მე
რაც სანახავ ვარივ, სანახავიო-დ' საკვირველივ ცნცს ფრინველიავ,
რომელსაცვ მეავ მჯარზე ვაჯედივ.
მემრ ცნცმ ჯემწიფეს ეთქვავ ცნცმ ბუმბულისადვ:—ვინ მომგვრი-
სავ ცნცმ ფრინველსავ. ცნცმ ბუმბულს ეთქვავ:—ვინც მომიყვანავ.
105 მემრ ცნცმ ჯემწიფეს ეთქვავ ცნცმ ბიჭისადვ:—აბა, ბაღლო, თუ
მომგვრივ ცნცმ ფრინველსავ, მომგვარეო-დ' თუ არა-დ' მოგკლავავ.
ცნცმ ბაღლსავ ტირილ დენჯწყო-დ' წასრულიყოვ თავის რაშსთა-
ნავ. რაშს ეთქვავ ცნცმ ბაღლისადვ, რად სტირივ. იმ ბაღლს ეთქ-
ვავ, მეავ ჯემწიფემაე დასრ-დასრ მიტხრაო-დ' მეავ ცნცს ჩიტრ სიითა
110 უნდ მოვიყვანოვ. ცნცმ რაშს ეთქვავ: — წედიე ჯემწიფესთანავ, ერთ
ფაშატ ცხენ გაანჯრთეივ, ერთ თოჯივ, ერთ ლაფატკაცივ. წასრუ-
ლიყოვ ჯემწიფესთანავ, ეთხოვ ჯემწიფისადვ ცხენიცავ, თოჯიცავ,
ლაფატკაციცავ. წასრულიყოვ, მენჯკმაზავ თავის რაშიე, ცნცს თოჯ-
ლაფატკაციც ზედ ცნცკიდავ, თავადაც მემჯღარიყოვ, ცნცს ფაშა-
115 ტიც ველში დენჯჭირავ.
წასრულიყოვ, სამ დღე-ღამეს ეარავ, ერთ დიდ მინდორში გას-
რულიყოვ. მემრ ეთქვავ ცნცმ რაშსავ: — ცნცგ ცხენ დაკალივ, ვანჯ-

ტყავევ, წმყმაგ ცხენის გვერდზეავ ორმო ამომჭერივ, შიგ ჩაჯედივ, წმყვ ტყავივ ზედ გადწაურევ. წმყმ მინდორს ხო ხედავავ, მთელ ფრინველით წრწყსვებავ. რაყიც ქვეყანაზე ფრინველიავ, სუ აქ მოა- 120
 ლისავ. მემრ წრყს ფრინველ რო წაავავ, ეოთ ფრინველ გამოჩინ-
 დებავ თაკადაყივ, ჭყვრიალაყივ, მოვავ, წმყმაგ ჯორცზე დაჯდებავ,
 ჯერ ერთხენ დახკრავსავ ნისკარტსავ, დრყხ მრყხედებავ, მემრ მეო-
 რედ დახკრავსავ ნისკარტსავ, დრყხ-მრყხედებავ, მემრ მესამედ
 დააკრავს ნისკარტსაო-დ' გაფრინდებავ; შენ ვცადიდივ, რო 125
 სანამ სამჯერ დახკრავსავ ნისკარტსავ, მანამ დრყჭიროვ. ადგავ
 წრყს ბალღივ, დაკლავ წრყს ცხენივ, გწყტყავავ, წრყმ ჯორცის გვერდ-
 ზეავევ ორმო ამომჭრავ, ჩაჯდავ შიგაო-დ' გადრყხურავ ტყავივ.

ნემრევ მოიდავ ფრინველივ, ნოიდავ, მოიდავ, გრყმსვავ მთელ
 მინდორივ. მემრევ წრყს ფრინველ რო წავიდავ, გამოჩინდავ ერთ 130
 ფრინველივ თავადაყევ, ჭყვრიალაყივ, რომევ თვალმზ ვერ უსწო-
 რებდავ; მოიდავ, დაჯდავ წრყმ ჯორცზეავ, დახკრავ ერთ ნისკარ-
 ტიო-დ' დრყხ-მრყხედავ, დახკრავ ნეორედ ნისკარტივ, დასცავ
 ველივ წრყმ ბალღმავ; მივარდავ წრყს რაშივ წრყმ ბალღთანავ.
 შემჯდარიყოვ წრყმ რაშზეაო-დ' წასრულიყოვ, მისრულიყოვ ჯემწი- 135
 ფესთანავ. გმყგოვ წრყმ საჯემწიფოსავ, მთელ ხალხივ სანახავად
 მოდენილიყოვ, მემრევ წრყმ ფრინველს ეთქვა:—მე რაყ სანახავი-დ'
 საკვირველ ვარივ, საკვირველწ ყრყს ქალიავ, რომელსაცავ მეავ
 ქათმად ვხყვანდივ. მემრ წრყმ ჯემწიფემ უთხრავ წრყმ ფრინველსავ,
 ვინ მომგვრისავ წრყმ ქალსავ. მემრევ წრყმ ფრინველმ თქვა: 140
 —ვინც მე მომიყვანავ, მემრ წრყმ ჯემწიფეს ეთქვავ წრყმ ზიჭისადავ:
 —ბალო, თუ მომგვრივ, მომგვრივ წრყმ ქალსავ, თუ არა-დ' მოგ-
 კლავავ!

დალონებულიყოვ წრყს ბიჭივ, ჩასრულიყოვ თავის რაშსთანავ,
 რაშს ეთქვა, რად დალონებულ ხარივ, მემრევ წრყმ ბიჭს ეთქვა, 145
 მეავ ჯემწიფემავ დასრ-დასრ დამავალო-დ' მეავ წრყს ქალ სოითა
 უნდ მოვლვგაროვ. მემრევ წრყმ რაშს ეთქვა:—წყედივ ჯემწიფესთან-
 ნავ, ერთ დიდ ქვაბ გამწყრთივი, ერთ ნაყოჩარივი, ხუთ მოვლილივი,
 ერთ ყველ გამწყრთივი, ერთ ზედგანივი, ერთ ჯორ ზეშიავ. წას-
 რულიყოვ წრყს ბალღივ ჯემწიფესთანავ, გამწყრთივავ ყველ-ყველაყივ, 150
 წმყკიდავ წრყმ თავის რაშისადავ, თავადაც ზედ შეჯდავ; წასრუ-
 ლიყოვ, ცხრა დღე-ღამეს ეარავ.

ერთ ალაგასავ, ერთ დიდ მინდორშიავ, თავადაც ერთ სახლ
 მდგარიყოვ, წრყმ სახლისად მიეტანავ. წრყმ სახლსავ მაღლავ ერთ
 ოთახსავ კინის კარებ ხქონიყოვ; წრყს კარებზე სუ ერთკვადს სცემ- 155

საო-დ' ცეცხლ გაზღისავ (ეჰ, კაცო, დამვიწყებიაწ, ერთ ფუთ საპონიც გამწვროვ ცრემ კემწიფისად).

მემრ ეთქვავ ცრემ რაშსავ: — ცრემავ კარებს ხო ხედავავ, ცრემავ-
 160 გის შიშითავ ცრემანდ ვერავინ ვერ შედისავ, ცრემავ კარების შიგი-
 საკევ ერთ ცხვა კარებიავ, ცრემ კარებშიავ ორ ძაღლ ღბიავ, თუ
 ცრემავ კარებს გაღწვრჩავ, ცრემ ძაღლებს ველარ გაღწვრჩებავ, თუ
 ცრემ ძაღლებსაც გაღწვრჩავ, შიგისაკევ მესამე კარებიავ, ცრემქავ ჯიან-
 165 ჭველასებ არიანაო-დ' ცრემით ველარ გაღწვრჩებავ, თუ ცრემ ჯიან-
 ჭველასებსაც გაღწვრჩავ, ერთ შტოლ დგასავ შუუბანავ; შტოლ-
 ზეავ ჯამ-ჭურჭელ აწყვიავ, ცრემ ჯამ-ჭურჭელს ველარ გაღწვრჩებავ
 კაცივ, ჰოად ცრემ ოთანში წვესავ ცრემს ქალივ, ცხრა დღე-ღამის
 ძილ შვირსავ; ხვალ აქვავ გამოღვიძების ვადავ, ცრემხლავ ცრემ
 საპონ გამწვდნევ, ცრემ ნაყოჩარიც დაკალივ, შუაზე გაშქერივ,
 ცრემ ყველიცავ შუაზე გაშქერივ, ცრემქანევ ბალკუმშიავ კარებსთან;
 170 ეგ საპონივ შორითაივევ ნახევარ ერთ კარებს ნიასხივ, ნახევარ
 — მეორე კარებსავ, კარებ დაღებაო-დ' შენ თავისუფალ დარშჩებივ;
 შეხვავ მეორე კარებშიაო-დ' ცრემვ ჯორცივ ნახევარ ერთ ძაღლს
 გაღწვრდეო-დ' ნახევარ—მეორე ძაღლსავ; ცრემ ძაღლებივ ცრემავ
 ჯორცის ჰამას დრწყვებენაო-დ' შენ თავისუფალ დარშჩებივ. 'შიგი-
 175 საკევ მესამე კარებში რო შეხვალვი, ცრემ ყველივ ნახევარ ერთ
 მჯარეს გაღწვრდევ ჯიანჭველასებსავ, ნახევარ—მეორე მჯარესავ,
 ცრემ შტოლზე რო ჯამ-ჭურჭელ აწყვიავ, რაყიც გულალმ დგასავ,
 პირქვე დადგიო-დ' რაყიც პირქვე დგასავ—გულალმევ.

რომელ ტახტშიაც ცრემს ქალ წვესავ, ცრემ თავთან დრწყვიდიო-დ'
 180 დრწხვივევ ცრემს თმებივ მაგრ მკლავებზედავ. ხვალ დილა რო გრყ-
 ლვიძებსავ, ბევრ ფიცს მოგცემსავ, მაგრამევ სანამდ თავის ქათამს
 არ დრწფიკავს, არ გრწყვავ. ცრემ ბიჭშიცავ ცრემს ნაყოჩარიც
 დაკლავ, ცრემს საპონიც გამწვდნევ, ცრემს ყველიც შუაზე გაშქრავ;
 ცრემლოვ სუ ყველასეივ ცრემ ბალკუმზეავ, ცრემს საპონ ნიასხავ ცრემ
 185 კარებსავ, კარებ დაღვავ დაყ ბიჭ შევიდავ შიგავ; ცრემს ჯორცივ
 ძაღლებს გაღწვრყარავ, ნახევარივ ერთსავ, ნახევარ— მეორესავ;
 ძაღლებთ ჯორცის ჰამა დრწყვესაო-დ' ბიჭ შიგ შევიდავ; მემრ
 მესამე კარებში შევიდავ, ცრემს ყველ ნახევარ ერთ მჯარეს გაღწვ-
 გლო-დ' ნახევარ — მეორე მჯარეს; ჰიანჭველასებივ ყველს დრწხვივ-
 190 ნესაო-დ' ბიჭ შიგ შევიდავ; შტოლზე რო ჯამ-ჭურჭელივ იყოვ, რა-
 ყიც გულალმ იყოვ, პირქვე დაღვაო-დ' რაყიც პირქვე იყოვ—გულალმევ.

დრწყვდავ თავით ცრემ ქალსავ, დრწხვიავ ცრემს თმებივ მკლავ-
 ზეავ, იჯდავ გათენებამდივ ცრემქავ.

რო გათენდავ, გმცლვიძავ ცრცმ ქალსავ, წამცწიოა-ღ' არ ცწყ-
შვავ ცრცმ ბიჭმავე.

195

ცრცმ ქალმ ღრცძახავ:—მიშველეთ, ჩემო ჯამ-ჭურჭელოვ! ცრცმ ჯამ-
ჭურჭელმ უძახავ:—რაყილ შენ ჯამ-ჭურჭელივ, ერთ გვერღზე წყობის-
გნივევ სუ გვერღებ გექონდავ დამჯმარიო-ღ' ძლივავ დავისვენეთავ.

მემრ უძახავ ცრცმ ქალმავე ძალღებსავ: — მიშველეთ, ჩემო ძალ-
ღებოვ! ძალღებთ უძახესავ: — რაყილ შენ ძალღებოვ, შიმშილის-
გნივევ ვიგოცებოდეთავ, ძლივავ მუცღებ გავიძღეთავ; მემრ უძახავ
ცრცმ ქალრავ კარებსავ:—მიშველეთ, ჩემო კარებოვ! მემრ ცრცმ კარებთ
უძახესავ:—რაყილ შენ კარებოვ, ჟაყყაყისგნივევდამტვრეთღებ ვიყვე-
ნთაო-ღ' ძლივავ დავისვენეთავ.

200

ცხვა საშველ რო აღარ სიითა ხქონღ, ფიცს აძღვეღ ცრცმ ბიჭს:
გამიშვივ, თუ ცოლად გინდივარივ, ცოლად გამოგყვებვივ, თუ დაღ
გინდივარივ, და ვიქნებვივ, თუ ღედაღ გინდივარივ — ღედაივ,
უღონდაც გამიშვივ. მემრ ცრცმ ბიჭმ უთხრავ, სანამღ თავის ქათამს
არ ღრცფიცავავ, არ გაგიშვებავ; ჩემრ, ღრო რო აღარ ღმცღდავ
ცრცმ ქალსავ, ღრცფიცავ თავის ქათამივ; მემრ გწყშვავ ცრცმ ბიჭმავე
ცრცს ქალივ და უთხრავ: — ცხვა არაფერ არ მინდავ, მავან ჯემწი-
ფესთან გამომყევივ. აღგაო-ღ' გახყავ ცრცს ქალიცავ. შესხღნესავ
ორნივევ ცრცმ რამხეაო-ღ' წავიღნესავ; ჯემწიფესთან რო მივიღნე-
სავ, ძალიან მწყწონავ ჯემწიფესავ ცრცს ქალივ, უთხრავ ცრცმ ქალ-
სავ, რომევე შემირთევე.

205

210

215

მემრ ცრცმ ქალმ უთხრავ: — მავან შავ ზღვაშიავ სამოც საწვე-
ღავ რამ მყავავ, ცრცს რაშებ მომირეკევე, ცრცმათ მოგსწვეღავავ,
ვინც ცრცმათ ზეში იბანაყებსავ, ცრცმას შევირთავავ.

მემრ ცრცმ ჯემწიფემ უთხრავ, ვინ მომირეკავსავ ცრცმ რაშებსავ.

მემრ ცრცმ ქალმ უთხრავ:—ვინაც მე მომიყვანავ, ცრცს მოღრეკავსავ.

220

ცრცმ ჯემწიფემ უთხრა ცრცმ ბიჭსავ:—იმ რაშებს თუ მომირეკავ,
მომირეკავ, თუ არა ღ' საკირეში ჩავწვავ!

დაღონდავ ცრცს ბიჭივ, ჩავიღავ თავის რაშსთანავ; რაშმ უთხ-
რავ, რაყილ დავავალავ, რად ხარივ დაღონებუღივ.

მემრ ცრცმ ბიჭმ უთხრავ, რომევე სამოც საწვეღავ რაშებ მომი-
რეკენივ ზღვაშიგითებვივ, მეავ ცრცსენ რაყვეერ უნღ მოვასხნივე.

225

მემრ ცრცმ რაშმ უთხრავ:—წეღივ ჯემწიფესთანავ, ცხრაივ ჯარ-
კამეჩის ტყავ გამაწრთივი ჯემწიფესავ, ცხრაივ მოსართავივ ერთ-
მანეთზე გრძელ-მუქლიაყივ.

წავიღავ ცრცს ბიჭივ ჯემწიფესთანავ, გამაწრთივ ცრცსინივ, ახ-
კიღავ ცრცსინიც თავის ცხენსავ, თავაღაც ზეღ შეჯღაო-ღ' წავიღავ.

230

ბევრ იარა თუ ცოტაცო, მიატანავ ცრემ ზღვასავ. მემრ უთხრავ
ცრემ რაშმაკ, ჩამოწედივ წყეზლავ, წყეზ ტყავებოვ იითო დამაკე-
ცო-დ' თითო მოსართავ მომიჭირეფ. ამ ზღვაში არიანავ ცრეს
235 რაშებოვ: წყემაგ სამოც საწველავ რაშსავ ერთ ულავ რაშ სტანავავ,
ცრემის წიშითავ ზღვაზეავ ბუზიც ვერ ჯდევაკ: მეავ ჩავტდებოვ
ზღვაშიავ, გავცურდებოვ, ცრეს რაშივ, თუგინდ სუ ცრეჭისაკ ნა-
პირში იყოსავ, მე რო მნახავსავ, მაინც ჩემკის მოალისავ; რო მო-
მიახლოვდევაკ, მეავ გვერდს მუჭებრუნებავ, ცხრაჯერ კმილს შე-
240 მომკრავსავ, მეცხრედ რო შემომკრავსავ, თუ ჯორცში ჩამა-
ტანავ, ველარ განოლივ, თუ არაო-დ' გამოალაო-დ' მთელ რაშე-
ბოვ მე გამომყეფებინავ.

მემრ დწყეცავ ცრეს ტყავებოვ რაშსავ. ცხრაივ ტყავ დწყე-
ცო-დ' ცხრა მოსართავ მუჭეჭირავ; გადაფრინდავ ცრეს რაშივ
245 ზღვაშიავ, შუა ადგილამდ კი შევიდავ ზღვაშიავ, მემრიაკ ენახავ
ცრემ ზღვის რაშსაო-დ' გამოცურებულიყოვ ცრემ რაშისაკეფ. ცრემ
რაშსავ ზურგ მიებრუნავ ცრემ ზღვის რაშისადავ. თითოჯერ შემო-
კვრასავ თითო კამბეჩის ტყავ მეტ ვერ ამეყხიავ ცრემ რაშსავ, მეცხ-
რედ რო შემეყქნიავ, მეცხრე ტყავ ამეყხიავ კამბეჩისიო-დ' ჯორცზე
250 ვერ ეწიავ.

გამობრუნებულიყოვ ცრეს რაშივ, მთელ ცრეს სამოც საწველავ
რაში-დ' ცრეს ულავივ—სუყველაცრ ცრემას გამოხყოლიყოვ; შემჯდა-
რიყოვ ცრეს ბიჭოვ თავის რაშზეავ, განეყყარავ წინავ ცრეს რაშებოვ,
გეწრეკავ ცრემ ჯემწიფესთანავ. ცრემ ჯემწიფესავ ერთ დიდ ნავ
255 ხქონიყოვ, ცრემ მემწეწველავ ცრემ ქალსავ ცრეს რაშებოვ. თურმე დულ-
სავ ცრეს ზეივ უცეცხლოდაყეფ ნავშიავ.

მემრ ეთქეავ ცრემ ქალსავ, ვინცავ წყემაგ ზეში იბანაცებსავ,
ცრემას შევირთავავ; მემრ ეთქეკავ ცრემ ჯემწიფესავ, ჯერეფ წყემაგ
ბიჭს ვაბანაცებავ. თუ წყეზ ბიჭ მოკედესავ, მე აღარ ვიბანაცე-
260 ბაო-დ' თუ წყეზ ბიჭ არ მოკედესავ, მემრ მე ვიბანაცებავ, მემრ
ეთქეავ ცრემ ბალისადავ, წყემაგ ზეში იბანაცეფ. თვარ სახრჩობე-
ლაცზე ჩამოგკიდებავ.

ცრეს ბაღლ წასრულიყოვ თავის რაშსთანავ, ეთქეავ, ჯემწიფე
მეობნებავ: — წყემაგ ზეში იბანაცეფ, თვარამეფ სახრჩობელაცზე ჩა-
265 მოგკიდებავ; მე ცრემ ზეში რაცვერ ვიბანაცოვ, ცრეს ზე დულსავ,
კოწოლს ღრეკებსავ. მემრ ცრემ რაშს ეთქე: — ნუ გეწინისავ, სიაც
ამოტოლა დავიდარაბა გამოვიარეთავ, მაგასაც ავიტანთავ. გრე-
ჯადეფ ტანისამოსივ, გატიტვლიდივ, შემაჯედივ ზედავ; გავირბ-
გამოვირბენავ ცრემ ნავსთანავ, მივალეფ ნავზეავ, მუჭებრავავ ერთ-

ხენავ, ჩახვდიდივ ზეშიავ. მეორედ შუცხერავავ, არაფერივ, მესამედ 270
რო შუცხერავავ, ამოხვდიდივ.

მართლევ, გეცჳადავ ცრეს სამოსებივ ცრემ ბიჳსავ, შემჯღარი-
ყოვ ცრემ რაშხევ, გეცჳენ-გამეცჳენავ, მემრ მისრულიყოვ ცრემ ნავს-
თანავ, შეცხერავ ერთხენაო-ღ' ჩამეღარიყოვ, მეორედ შეცხერავ,
ამომეღარიყოვ. 275

მემრ ცრემ გემწიფეს ეფიჳრავ. თუ მაგის ცხენმ შუცხერავ, გან
ჩემ ცხენ ვერ შუცხერავსავ; გეცჳადავ ტანისამოსივ, გატიტველაყე-
ბულიყოვ, შემეღარიყოვ თავის ცხენხედავ, ცრემთენ ეჳენავ, რო
კინალამ არ მომეღარიყოვ ცრეს ცხენივ; მიეყვანავ მემრ ცრემ ნავს-
თანავ, ჩამეღარიყოვ ცრეს გემწიფე-ვ ზეშიავ, ცრეს გემწიფე მოთუთ- 280
ჳულიყოვ, შიგ მომეღარიყოვ ცრემ ზეშიავ.

ცრეს ქალიც ცრემ ბიჳს ღარშჩენიყო-ღ' ცრემ გემწიფის საგე-
წიფიფოიც. 285

ცრემ ქალის ქორწილში ნიაც ცრეჳქ ვიყავ, კაი ქორწილ ვადრე-
ჳადეს ძან. 285

ჳირ იჳა-ღ' ლხინ აჳ; ქატო იჳაო-ღ' ფჳვილ აჳ.

47. ბეროს ზღაპარწ

იჳწ ერთ მონადირე ბეროჲ, თუ ნადირობდის.

ერთხენ წავიდ სანადიროდა-დაც ერთ ჯიგე მოკლ, ცრემ ჯიგეს
ფაშ ფუშ ვადმეცჳერია-ღ' ესში წავიდ. თან კიდევ შებინდღ. ცეცხლ
ღმეხთოწ, ახლ ფიჳრობს მწვაღებ. ვჳამოვ, რალაცა კივილ მეცღინ
იმ ღროს, კვდე მეორედ მეცღინ: ჳარიჳა, ბეროვ, მიშველეი! გა- 5
ხედ, წინ ფერდა ხჳონდ, ცრემ ფერდაშია-დაც ერთ ქალ გამორბი-
სა-ღ' უჳვენ კიდე მგელ მოხდევის: გაჳენდ ცრეს ბეროჲ, რო ღშეც-
ახლოვდ, თოფ ასრია-ღ' მოკლ მგელწ.

ცრეს ქალ წრეცჳან ქოხში; ცრემ ქალმ უთხრ, ახლ მეშინისავ,
ვეღარ წავალივ. წავიდნეს ქოხში, ცრეს მწვაღებ შეწვეს. ჳამესა-ღ' 10
ჳამაზე რო არიან, შეხედ ცრემ ბერომა-ღ' ფეგებ უჳულმ ებ.

რად მხედავავ, ბეროვ, რაც გაშინებსავ, მადლობელ ვარივ შე-
ნივ, რო ვადამარჩინევ, მეავ რაც უნდ გიჳავ.

ღაწოლას აპირებენა-ღ', ცრემ ქალმ უთხრ:—ბეროვ, მეა-ღ' შე-
ნავ ერთად დავწენეთავ; რო წვებოდეს, ქალმ უთხრ:—ბეროვ, ხან- 15
ჯარ შემეცჳსენივ, მეავ დანა-ხანჯარ მეტაც მაშინებსავ.

ბერომ შემეცჳსნ ცრეს ჳამარ-ხანჯარი-ღ' თავსთან ღრეცწყწ.

რო გათენდ, ქალმ უთხრ:—ბეროვ, ახლავ ჩვენ შინ წავიდნე-
თავ. არავ, უთხრ ბერომ, მეავ თჳვენ შინ არ მოალივ. არავ,

20 მოდივ, ჩემ დედ-მამათავ ჩემს მეტ ქალ არავინ ხყვანდავ, ახლავ მე რო ცოცხალ წუჭიდევ, ცრუმათავ მეტაყ გუყხარდებავ.

ბერო დათანხმდ, წავიდეთავ; წავიდეს.

უთხრ ცრუმ ქალმ, რომევ ახლავ ცრუქ რო წავალთავ, ჩემ დედ-მამანი ბევრ რაყსამ დაგპირდებიანავ, ოქრო-ვერცხლს შემოგამ-

25 ლევენავ; შენავ ყველაყზე უარ უთხრიდივ, მემრ გეტყვიანავ, მაშ რაყ გირჩიავავ, მაშ რაყ მოგცეთავ. შენ უთხრიდივ, რომევ ერთ

ჩაჩ მომეციითაო-დ' ერთ კვერ პურივ. ძალიან გუყძნელდებავ, მაგ-

30 რამ მაინც კი მოგცემენავ. სოფელში რო შევალთავ, ცრუქავ ხალხ მოგეხვევა: გამარჯობა, ბეროვ, გამარჯობა, ბეროვ, შენავ არავის

გმა არ გასცევ სუაცავ, მარტო ჩემ დედ-მამათ მეტოვ, მე ვასწავ-

ლებავ იმათაცავ. მართლევ, წავიდნესა-დაყ ერთ დიდ კდეს მია-

35 ხარივ, სითთა მოხვავ? ბერო არავის არ შუკვაობდ სუც. მივიდნეს ცრუმ ქალის შინა-დაყ ცრუმ დედ-მამას ძაან გუყხარდ, ცრუმათ ცრუს ქალჩ მკვდარ ეგონ.

ქალმ უთხრ: — მეავ დამ ბერომ გადამარჩინავ, თორე მეგლჩ შემ-ქამდავ.

40 — აახლავ რაყ მოგცეთავ, ბეროვ, რა გირჩიავავ, ეს ქალ რო გადავგირჩინევ? ბერომ უთხრ: — ერთ კვერ პურ მომეციითაო-დ' ერთ ჩაჩივ. ძაან გუყძნელდ, მაგრამ, მეტ რაყ გზა ხქონდ, მისცეს,

უთხრეს: — ბეროვ, ცრუვ ჩაჩივ, რო საჭირო აღარ იყოსავ, რო მრყ-

45 რო შუამოვ, გუდაშიავ ჩაზღვიდივ, მემრ მეორედ ცრუსთაყვ მთე-

ლაყ პურ დაგხვდებავ. ჰავრევ, უთხრ ბერომა-დ' წაჰოიდ. წამოიდ ისევ თავის სანადიროებშია-დ' წინავ რო თოფითაც ძლივავ ხტოდ:

50 ერთ დროი, ცრუმ ბერომ ინადირ, რო მოკლ, გატყავება უნდოდ, გონად ვერ მოიდა-დ' ჩაჩ მ. წაზე დეყდებიაყ. ნახა-დ' ცრუს ჩაჩ აღარაჟ, რაყსალ იქმოდ, დარჩ უჩაჩოაყ.

ერთ დროს. დაღლილ წავიდ ერთ წყაროსთან, დაჯდ, პურ ამწყლჩ გუდაშიითი-დ' უნდ ჰამოს, დამშვრალ ბერო გონად ვერ

55 პურიც აღარ ხქონდ. დარჩ დასთაყ უჩაჩოაყ, უბუროაყჩ, ველარც ნადირობს, ველარც პურს შოულობს, დადის დაგთა მშიერაყჩ.

წელანის ემა ცისკარაყ-ბექსთან მიაც შემყარა-დაყ ერთ გუნდა-ყვაყ მივეცჩ.

48. უშვილო მეზობლები

ორ უშვილო მეზობლები იყვნენ, ერთსაც შვილ არ უჩინდებოდ. დიდ ბაჭჩა აქვის. დრეხინეს, ერთ მეზობლის დიაცც სიზნარში ნახ რომეო-დაც ბაჭჩაში გედო-დ' ცრემ ერთ ხეზეც კენწეროშიაც ერთ დიდ ვაშლიაც, ცრეს მოსწყვიტეო-დ' გაშკერივ შუაზეაც, არც მეტ იყოსაო-დ' არც ნაკლებიც, ნახევარ თავად შეჭამეო-დ' ნახევარ მეზობელს შაყვმიევ. 5

მემრინას დაორსულდნეს და დწყინეს შვილები. ცხვან რო წლით იზარდებიან, ცრესენ დლით იზარდებიან. ოც-ოც დლისა რო შესრულდნეს დრეწყეს სანადიროდ სიარული დაც შეწყვიტნეს ერთკვადს ნადირობას:—ჩვენამეც ერთკვადისა რაყებ ვართაც? 10

შინ რო მოიდნეს, დედიანთ ხკითხეს, ჩვენაც ერთკვადისებ რაყებ ვართაც.

დედებთ უთხრეს, რომეც, შვილოც, თქვენაც ვაშლით ძმებ ხართაც დაც გწყხარდ ერთკვადის ძმობაჲ.

დრეწყეს გარეც სანადიროდ სიარულნი. მემრინას მრგლაპარაკეს ნადირობ, რომეც წავინეთაც, ვიშრომოთაო-დ' სახლებ გავიკეთოთაც დაც დედიანიც ცრეკ ვავრეკნეთაც. 15

წავიდეს. იარეს ცრემ ორიც ძმებთ დაც ერთ ზღვას მიატანეს დაც ცრემ ზღვას ვერასიის ვერ გადიან დაც წმლებით ფიცრებ გათალესა-დ' წნელით გადწყებს დაც ჩახხდნეს შიგა-დაც წავიდნეს ზღვაში ჰადაც შუა ზღვაში რო შეეინეს, ცრეს წნელებ დწყწყდ. 20

ცრემ ბიჭებს ერთს გურამ ექვიენა-დ' ერთს გუზეიმნი. გურამ აღმოსავლეთის გადწყდო-დ' გუზეიმ დასავლეთის. ცრეს გურამნი კაი ალაგს გადწყდნი, გუზეიმ კიდე ერთ ქანჩახის ძირში მიავდნი, რო ძლივაც ავიდ. ცრესთა უბედურ ჭალაცს გწყკიდ, რო ძლივაც გავიდ. რო ნაპირში გავიდ, ერთ ხეზე აჯდ, გახედულ თეთრად სახლები ნახ ჰადაც წავიდ ცრემ სოფელში. ერთგან მეტ ზოლ არ ამოდის. შევიდ, ცრემ სახლებს ივლისა-დაც სასმელ-საჭმელ ბევრია დ' ხალხ არაჲ, მემრინას, სიაც ზოლ ამოდის, ცრემ წავიდ დადაც ერთ ქალ გადმოჩინდ ცრემ სახლის ბალკონზე. პირდაპირ მხეს ეობნებოდ, შენ ჩედო-დ' მე ამოალივ. 25

— ცწყქავ რად მოხვედივ ცწყვთა კაი ბიჭივ, ცწყქავ ერთ გველვეშაპ არისაც, ცწყეს სოფელივ მთელ ცრემამ შეჭამავ, ძეგვ საცოლედ გამწირავ და თუ სალამოდ არ დავიწვინევ, მიაც შემეკამსავ. 30

— ეგეც არაფერივ, ცრემ ბიჭნი უთხრ, ერთ გელადაც დამალევინევ, პურ მაჭმიეო-დ' შენ მუჯღზე დავიძინებავ, გველვაშრამ რო მო- 35

დიოდესავ, ერთ სილა გამაწნიდივ, რო ტყავ ამძვრესავ. გველვაშ-
რამ მოდიოდ, სილის შემოტყლემად ვერ გრცმეტ ქალმ და გველ-
40 ვაშრამ რო მოდიოდ, ცრემ ქალმ ტირილ დრცწყურ დაყ ცრცს გველ-
ვაშრამ რო მოახლოვდ, ცრემლ ჩწყუარდ ცრცმ ბიქს თვალში დაყ
გამწყლვიდ დაყ ცრცმ გველვაშრამ უთხრ:—ჩემ შიშითავ ნალლ ჩიტს
ვერ გწყვლიაო-დ' დაბლ ჭიანჭველასსავ და... შორს ხარევ, ვმას არ
გაგცემავ—უთხრ ცრცმ ბიქმ—დაყ ახლოს მოხვალიო-დ' პასუხს მოგ-
45 ცემავ.

დაჩაუბდნეს გველვაშრაპი-დ' ცრცს ბიქრ. ცრცმ ბიქმ მოკლ, გრც-
მარჯვ, ცოლად შწყრთრ ცრცს ქალრ.

ცრცქ სანადიროდ რომა დრცწყურ ცრცმ ბიქმ. ერთ ცხვირსაჯოც
მისც ცრცმ ქალმ, ცრცმ ქალის საევ ზედაჲ გამოხატულრ, დაყ უთხრ,
50 რომევ არ დახკარგოვ ცრცს ჭელსაჯოცივ, თორემ ინანებავ. სანა-
დიროდ წავიდ, ვერაფერ მოკლ ცრცმ ბიქმ, მოიდა-დ' ერთ ხის
ქევშ წყალ გამოდის დაყ ჰურ ჭამ ცრცმ წყაროსთანა-დ' ცრცმ ცხვირ-
საჯოციტ პირ გრცწყმიდ ჰადაყ ცრცმ ხის გრილოში წამოწვა დ' გა-
დრცჟარ ცრცს ცხვირსაჯოც გასაშრობად.

55 ერთ მტრედ გამოფრინდა-დ' დწყვლრ ცრცმ ცხვირსაჯოცს ბწყა-
ლი-დ' ცხვა საჯემწიფოში წრცლრ დაყ ერთ ბებერ დიაცცის ეხოში
დწყვდრ.

ცრცს ცხვირსაჯოცრ სუ ანათებდ, ცრცსთა იყრ, დაყ ჭემწიფეს
წყუტან, რომევ ცრცს ქალ რო ცოლად გყვანდეს, იცი რა იქნე-
60 ბოდავ?

მწყქრ მთელ ხალხ ცრცმ ჭემწიფემ, რომევ ვინ მომგვრისავ ცრცმ
ქალსავ.

რო შწყწუხ ხალხი-დაყ ერთ კაცმ უთხრ, ვინც ევ ცხვირსაჯოც
მოგიტანავ, ცრცსივ მოგიყვანასავ.

65 დრცბარ ცრცს ბებერრ დაყ უთხრ, შეგიძლიავ მეს ქალ მომგვაროვ.
შემიძლიავ უთხრ, ერთ ბოთლ ღვინო მომეცივ უთხრ დაყ ერთ
ბოთლ ბანკივ.

მისც ცრცმ ჭემწიფემაც. ცრცს დიაცც კულიანრ. შეჯდ აკაზმა-
ხეა-დ' წაკიდ დაყ სალაძოსად სიაც ცრცს ბიქ ნადირობს, ცრცმ ტყე-
70 ში მივიდ.

მეპრინას გამოჩინდ ცრცს ბიქრ. ნადირ მწყკლავ, შინისაკ მიდის
დაყ ცრცმ ბებრმ დწყდა: —შვილოვ, დედაშვილობასავ, ერთ ღამესალ
შემინახევ.

მოდევ, ამაღამ კი არა, თუ გინდ, ერთ კვირაცეს შეგინახავ,
75 სტუმარივ ღვთისიავ!

ცნცმ ბიჭის ცოლნ გულთმისანნ იყრ დაყ ეზოში რო მოვიდეს, ცნცქ ნუ მოგყავავ, თვარ ინანებავ, ქმარს უთხრ. და, ეჰ, დიაცცოვ, უთხრ, ცნცს ბებერ რაცს მიზამსავ; წინ კაც ავიდ ბალკუმზეა-დ' უკვენ ცნცს დიაცც ავიდ. ბალკუმზე რო ავიდა. ცნცმ ბიჭის ცოლმ წიხლ დახკრ, ცნცს დიაცც დაბლ ჩწყგდოვ: ცნცქ სი მოხვავ, შე სულ- 30
დალოვ!

ცნცმ ბიჭს ეწყინ, დიაცცს გუჟჯავრდ, რად წიხლ დახკარივ. ცნცს ბებერ დიაცც რაცს მიზამსავ დაყ წრწყვან შინ ცნცმ ბიჭმ ცნცს დიაცცნ დაყ არის; ერთ კვირაციეც გავიდ, ცნცქაჲ ცნცს დიაცცნ.

ცნცს ბიჭნ სანადიროდ წავიდა-დაყ ცნცს ბებერნ ცნცქ ქალს 85
შენკკითხ, რომევე შენ ქმარსამევე შეძლება რაცგვერ აქვავ, რომ ერთ ნადირს მოხკლავსაო-დ' ერთ წიფელს გრცდებსაო დ' შინ მწყქვავ.

— რაცგვერც ჩვენ გვაქვავ შეძლებაივ, ცნცმ ქალმ უთხრ, ცნცსრევე მაგას აქვავ, რაც ბედენაიავ. მოიდ ცნცს ბიჭნ. ერთ ნადირ მრცღრ, აღულეს ჯორცი-დაყ ჭამეს. ჭამესა-დ' ცნცმ ბებერ დიაცცმ თავ მრც- 90
მძინარ დაყ ცნცმ დიაცცმ უთხრ ცნცმ ბიჭს, რომევე მაგ დიაცცმ მითხრავ. შენ ქმარსავ შეძლება რაცგვერ აქვავ ამდენივ ჰადაყ მემრ კიდენ დწყწყედ ქმარს:— არ სთქვა, არ სთქვაავ!

ცნცმ ბიჭმ მაინც თქვა:— რაცგვერცევე ცხვათ აქვავ შეძლებაჲ, მეაც ცნცვრ ნაქვავ, მაგრამევე, აიავ, კედელზეავ რომევე ჩემ ჯმალ 95
ხკიდავავ სამ თიანზე ამოშქმულივ. ევ რო ჩრწყეტოსავ, ერთ თვეს დამეძინებავ.

ცნცმ ბებერმ გრცვრ, დახკრ ცნცმ ჯმალს ჯელი-დ' ბიჭს ერთ თვეს დწყძინ დაყ წრწყვლრ ცნცმ ბებერ დიაცცმ ცნცმ ქალს თმებში კელი-დ' 100
გარეთის მწყტრევეს:— მოხვ, მოხვ, თუ არა-დ' მოგკლავ!

დაიცავ, უთხრ ქალმ, ტანსამოსს გამოხვხვევაო-დ' მოალივ.

შევიდ ცნცს ქალ ოთახში, ჯელზეით კალიცო გამრწყთარა-დ' წე-რილ დასწერა-დ' ცნცმ ბიჭის ბალიშის ქვემ შედრ დაყ წრწყვან ცნცმ ბებერმ ცნცს ქალნ.

რო მრწყვან ცნცმ ჯემწიფესთან, ჯემწიფე გამოჰენდა-დ' უნდ 105
აკოცოს, ცნცმ ქალმ ერთ სილა შემოხკრა-დ' ტ...ით დწყც ცნცს ჯემწიფეჲ. მემრ ცნცმ ჯემწიფეს ეწყინ, შენავ რად სილა შემოხკარივ დაყ ცნცმ ქალმ უთხრ, რომევე მევე ქმარივ სამ თვესა-დ' სამ დღეს უნდ ვიგლოო-დ' მემრიაყ შეგიერთავავ დაყ ცალკიაყ ოთახში ვიქნებო-დ' ჩემთან არავინ შემოიდესავ. 110

არის ცალკიაყ ცნცს ქალნ; ცნცმ ქალმ კიდენ ცნცმ ბიჭს რო წერილ დწყწერ, შივ დწყწერ წერილში, რო მიავე მავან საჯემწი-ჟოში წავხყევარივ, თუ მოხვედივ სამ თვესაო-დ' სამ დღესავ, შენ

115 ვიქნებო-დ' თუ არაო-დ'—დავნებდებოვ. ცნემ ბიჭს გამწყვდიდ, ჯელ მუყცაცუნა-დ' დიაყც ველარ მოჯელ, ადგ გაჯავრებული-დ' აქა-იქ ოთახში იკვლევს ჰად ვერ ხელებს, ლოგინებს ალაგებსა-დ' ცნემ წერილ მოჯელ.

წიყკითხა-დ' მიავ მავან საჯემწიფოში ვარიო-დ' სანამ შენ არ მოხვავ, არ დავნებდებოვ.

120 შევიდ, ბიჭმ პურ ჭამ, ცნესხ იარალი-დ' სალამოსად ცნემ ბებ-რის ეზოში შევიდ.

ველარც ცნემ ბებერმ იცნო-დ' ველარც ცნემ ბიჭმ.

— დედივ, უთხრ, სალამოდ ვერ შემინახავან?

— მოდივ, შვილო, სალამოდ კი არა, თუ გინდ ხვალ სალამო-

125 მდეც შეგინახავ.

არის ცნემ ლამეს ცნემ დიაყცსთან, უთხრ ცნემ ბიჭმ, რომევ, დედივ, ცნემ საჯელწიფოშიავ ქალ ხო არავინ გადმწყყანავ. ჰოავ, შვილოვ, უთხრ, ერთ ბებერ დიაყცმ გადმწყყანავ.

— დედივ, წერილ რო გაგატანოვ, არ შეგიძლიავ, რო წუყ-

130 ტანოვ?

— წუყტანავ, ცნემამ უთხრ, რაყიავ შენივ?

— ნაცნობიავ. ცნემამ უთხრ, ნათესავიავ. წუყტან ცნემ დიაყცმ ცნეს წერილ. რო შევიდ ცნემ ქალსთან, გუყხარდ ცნემ ქალს, გრცინ. უთხრ:—შვილოვ, ცნეს ქალივ არ იცინოდისაო-დ' ცნეს წეოილ

135 რო წიყკითხავ, მერიაყ გრცინავ.

მემრ ცნემ ბიჭმ უთხრ, რომევ; დედივ, თქვენ ჯემწიფესთან რო ომნ უნდოდესავ, რაყვეერ უნდ იომოსავ კაცმა?

— ეავ, შვილო, უთხრ ცნემ დიაყცმ, მაგას რაყ საჯემწიფო გუყცდ-ლებსავ.

140 — არავ, მაინცევ, ცნემ ბიჭმ უთხრ, რაყვეერ უნდ იომოსავ?

— გარეთავ ერთ დიდ კინის სტოლბა დვასავ, ზედავ ორ გროლ აქვავ, ერთ დიდიო-დ' ერთ პატარაივ. დიდ გროლს გამოხკრაიავ ჯელსავ, იტყვისავ, დიდ ჯარებ მოსრულავ საომრადავ, პატარას გამოხკრაიავ, იტყვისავ — პატარაივ.

145 წავიდ, ცნემ ბიჭმ ერთ წახლ დწყზილა-დ' მთელ დწყმტერი ცნეს სტოლბაჲ.

შიგითა ჯემწიფე გამოიდა-დ' უთხრ: — ჩემ შიშითავ მალლ ფრინველს ვერ გუყვლიო-დ' დაბლ — ჯიანქველასავ, რაყ ხარივ, რო ცნემ მოსვლა გაღბედე?

150 — შორს ხარივ, ჭმას არ გაგცემა, უთხრ, ახლოს მოხვო-დ' პა-სუხს მოკცემა.

დახვი ჯარებ ცნემ ჯემწიფემა-დ' სუ ღუქკოც ცნემ ბიჭმ დაც მეორე დღეს ჯემწიფე უნდ მოკლას დაც მწყემს მუჭიდ ჯემწიფეს ჯირა მარილისად. ძალღებიც ჴენ იყოსაო-დ' ცხვარიცავ, უთხრ ჯემწიფემ, მომშორდივ დაქითივ.

155

— რადავ, რაცშინვ საქმეივ?—მწყემს შუქკითხ.

— ცუქკავ ერთ ვილადა მოიდავ, მთელ ჯარებ დამიგოცაო-დ' ახლ მე უნდ მომკლასავ.

— ჴენავ ერთ მწყემს გყავისავ, უთხრ ცრემ მწყემსმ, ჯერზეავ სამ ცხვარ არ ხკმარავ. ერთ დიდ წიფელს მოღვლეჯსავ, დრცდებსაო-დ' მრცლებსავ.

160

— მეავ ცრცსთა მწყემსის ღირსს ვინ გავნდისავ.

გყავისავ ცრცმამ უთხრა:დ' მეფემ მწყემსს გაღგზანა-დ' გურამ მწყყვანი საომრად და აბანოში გწყქანეს იმაშივ.

აბანოთ ნომდინარაცმ ბალკუნითამ გადახედა-დ' თავის ძმა ნახ, მაგრამ ერთკვადრ ვერ იცნეს დაც ცრცმ გურამმ უთხრ: — ბიჭო, ჴენ ხარინვ საომრად მოსრულივ?

165

ხვალ დილამდ არაფერ იქნებავ, უთხრ გურამმ თავის ძმას ჰადაც ცრცმ ღამესაც ერთად არიან პურის ჴამახე. ცრცმ ჯემწიფემ უდმაღდაც ვეზირებს უთხრ, წამალ ცუქსრიეთავ დადად ცრცმ ჯემწიფის მწყემსმ გრცგრ, ცუქგრ უთხრ:—აბა, აბა, ღალატით კაც არ მოკვდესავ! მეზრინას თავის კერძ ცრცღრ, გუზეინს დუქდგ, ცრცმისა კიდე თავად დრცდგ. ღალატით ეგ კი ნუ მოკვდებო-დ' ცრცგრეც მე ჰოვკვდევ.

170

მეორე დღეს სამ ფუთიან გირით სამ კილომეტრზე უნდ იომონ—მოხვდება, მოკვდებ, ჴელში დრცქერსა-დ' გაღარშეებ.

175

იომესა-დ' ვერც ერთმ მოკლ-სუ ჴელში დრცქირეს დაც ცუქხლ მეორე დღეს ჯერ დადგ ჯანზე. გურამმ მრცქნია-დ' წელებამდ მიწაში ჩასვ; გუთეიმმ მრცქნია-დ' მუჯლებამდ მეტ ვერ ჩასვ; მრცქნი გურამმა-დ' მჯრებამდ ჩასვ დაც ცუქხლ გურამმ უთხრ, ცუქხლ მოგკლნე?

180

მომკალივ უთხრ, ხოლოთ ერთიმეც ჩემ იმა გურამ მანახვიავ. ჯემწიფე მოიდა-დ' შუბლზე ჴელ წრცსვ, აი ცუქგრ გადაშქერივ. ბიჭო, გუზეიმ ხარინვ, უთხრ გურამმ.

გუზეიმ ვარივ, — გუზეიმმ უთხრ. გამოჩინდეს ძმებრ.

185

სიაც ჴელ წრცსვ ცრცმ ჯემწიფემ, ცრცქ ჴემმოხკრ გურამმ ჴმალი-დ' წრცგლები ჯემწიფეს თავრ.

ჯემწიფედაც თავად არიანა-დ' ყველაფრად.

49. საწყალ კაცბ

თურმე ერთ საწყალ კაც ყოფილიყრ. ცოლ ხყვანიყო-დ' ერთ ბაღლ გაშჩენიყრ. თურმე არავინ არ უნათლავს, რაკი ძან ღარიბ იყრ. მემრ უთხრ ცრყმ დააცყმ: — კაცო, წეღივ, იქნებ შენ ფერაც ვინ მოხჯელოვ, ცრყს ბაღლ ცოღვიაივ.

5 წასრულიყრ ცრყს კაციც, თურმე მიღის გზახეა-დაც წინ ერთ კაც ნეყყარ, უთხრ გამარჯობაივ.

— გავინარჯოსავ, სი წახვავ, ვინ ხარივ, ხკითხ მგზავრმ. მემრ ცრყმამ უთხრ, ძან საწყალ კაც ვარივ. შკილ ვერ მომინათლავისავ, ჩემფერაც საწყალ კაცს ვეკვლევა. რო შვილ მოანათელიოვ. შე მო-
10 გინათლავავ, უთარ ცრყმ კაცჲ. ვინ ხარივ შენავ? — შეყკითხ.

— მეავ ღმერთ ვარივ.

მემრ ცრყმ კაცმ გაღანძღ: წადი შენი ღმერთობაიც... ზოგს იმღენ მიიცივ, რო ღულსა-დ' გაძძოღისავ, ვეღარც კი უვლისავ, მეავ იმღენიც არ მომეცივ, რო ცრყვ ერთ ბაღლ მომენათლავ,
15 შინ ჭამაიცი კი არ მაქვავ; გაბრუნდა-დ' წავიდ. ბევრი იარა თუ ცოტაც იარ, ერთ კაც შეყყარ გზახე, გამარჯობაივ, უთხრ ცრყ-მასაც.

გავიმარჯოსავ, ცრყმამ უთარ; ვინ ხარივ, სი წახვავ, — ხკითხ ცრყმ მგზავრმაც.

20 უთარ, შკილ მეყოლაო-დ' ერთ საწყალ კაც ვარივ, ნინდავ რო მოანათელიოო-დ' სისაწყლითავ არავინ მინათლავსავ.

— მე მოკინათლავავ, უთხრ ცრყმამაც.

— ვინ ხარივ შენავ, შეყკითხ ცრყმასაც.

— მეავ სიკვდილ ვარივ, უთხრ. მიქელ გაბრიელივ.

25 ჰო, შენ გენაცვალე! უთარ, სწოოაც შენ მოგანათელიებავ, შენავ არც მღიღარ იციო-დ' არც საწყალივ, ვისაც მიაღვებივ, მოხკლავებ.

ღაბრუნდესა-დ' წავიდნეს შინ; რო შვეიდ ცრყს მიქელ-გაბრი-ელრ, დახედ-ძოხედ. მართლაც ძან საწყლებ ყოფილიყვნეს. მემრ
30 ეთქვ, ნათლიმამავ, ძან საწყალ ყოფილხარივ, ერთ სიტყვას გე-ტყვივ, თუ გამიგონებავ.

— მითარვი, ეთქვ ცრყმ კაცს, როგორ არ გავიგონებავ.

მემრ ეთქვ, შენავ ექიმობა ღრწყყევ, ავად რო ვინ გავღებავ, წახვიდივ ცრყმ ავადმყოფთანავ, რო მოავალივ, შენს მეტ ვერავინ
35 მნახავსავ; მეავ ცრყქ ვექნებივ, თუ თავსთან ვხყუდივარივ, ჯელ ნუ მოხკიდიდივ, თუ ფეჯებსთან ვხყუდივარივ ცრყმ ავადმყოფისივ, მემრ უთხრიდივ: — რაცს მომცემთავ, მეავ რო ცრყს მოარჩინოვ?

ცნცმ ავადმყოფის პატრონებივ ფულს არ დაზოგვენავ, ბევრ ფულს მოგცემენავ, მემრ უთხრიდივ, მე-ვ წავალივ შინავ, წამლებს გავაკეთებავ; წახვიდიო-დ', თუ გინდ, აგრიაყ წყალ გწყმირღვიდივ, მემ- 40 რევ, რა 'შწყსმევევ, ცნცს კაცივ მორჩებავ, თუ გინდ სვიოდ საკვდავაც იყოსავ, ჰაგოვე, ცნცმ კაცს ეთქვ.

მემრ ნწყნათლ ცნცს ბალი-დ' წასრულიყრ მიქელ-გაბრიელწ თავის გზახე, მემრ, მარილევ, ერთ მდიდარ კაცის შვილწ განვ- 45 დარიყრ ავად, წასულიყრ ცნცს კაციწ ცნცმ ავადმყოფსთან, თურმე 'შეხელა-დ' ცნცს მიქელ გაბრიელწ ფევებისაკ უყუღავ ცნცმ ავად-მყოფს.

მემრ უთხრ ცნცმ კაცმ, რომევ რაცს ნომცემთავ, რომევ მე მო- 50 არჩინოვ ცნცს ავადმყოფივ. ცნცმ სოვდაგარმ უთხრ, იმოტელა დიდ ექიმებწ მყვანდნესავ აქავ, ცნცმათ ვერ მწყრჩინესაო-დ' შენ მწყ-რჩენავ?

— შენ რაც გინდავ, უთხრ ცნცმ კაცმ, თუ ვერ მოარჩინოვ, არა- 55 ფერიც არ მინდავ, თუ მოარჩინოო-დ' მომციდივ. კარგევ მაშივ, შეხპირდ უდერაც ფულს. მამ წავალივ შინაო-დ' წამლებს მოიღე-ბავ. წავიდ ცნცს კაცი-დ' პატა რაცმ წყალ ცწყმირღვა-დ' მწყლრ, დწყლევი ცნცმ ავადმყოფს; მიქელ-გაბრიელმ დალრიდ ფევეთანი-თაი-დ' ცნცმაშივ ფევე შენოდგ ავადმყოფწ. ერთ კარგაც აქეიფე-სა-დ' უდერაც ფულიც მისცეს. წავიდ შინ. გრყავეს სუყველავთ, რომევ, ლმერთმანივ, მავან სოვდაგარის შვილივ მავან კაცმ მწყ- 60 რჩინავ. მემრ ვინაც ავად ჳდებოდ, სუყველავწ ცნცმას ატანდ.

რა წავიდის ავადმყოფთანა-დ' ნახის, რა მიქელ-გაბრიელწ 65 ფევეთან ეყუღის, მემრ უთხრის, თუ ცწყმდენ ფულს მომცემთ, მოვარჩენაო-დ' თუ არად — არავ.

იყრ ცნცგრეხე, იექიმად დ' გამდიდრდ, მეტაც კაი სახლებ გრყ- 65 კეთ.

მემრ, ერთ რამდენიმე წლის მემრწ, ცნცმ ნათლიმამასთან წა- 70 ვიდ ცნცს მიქელ-გაბრიელწ, მემრ უთხრ ცნცმ მიქელ-გაბრიელმ, ცწყხლავ შენ ჯერიავ, შენ უნდ წავიყვანოვ.

დიდ მადლობელ ვარივ უთხრ, რა ცწყსთა სიკეთე მიქენივ, 75 ერთ სიკეთილ გარევ მიქენივ, ერთ სამ წელს გარევ მადროევ, რომ ამ სახლ-კარს უყუროვ, მუშაყობა აღარ მომინდესაო-დ' სუ ვიქეიფოვ. ჰავრევ უთხრ, მოგცემავ სამ წელიწადსაცავ, ერთ კარვ აქეიფ მიქელ გაბრიელი-დ' ცწყსიცი წავიდ მემრ თავის გზახე.

გავიდ ცნცს სამ წელიც, მემრ წავიდ გარევ, მემრ უთხრ: — აბა, 75 ცწყხლ სამ წელ ხო შესრულდაო-დ' ცწყხლ უნდ წავიყვანოვ.

ძან დიდ მადლობელ ვარც, რო ცნაქამდინასეც მადროევ, ერთ „მამაო ჩვენოცალ“ მათქმეიევ, მემრ წამიყვანიდი.

ჰაგრეე უთხრ, თქვიევ.

„მამაო“, თქვა ცნცმ კაცმა-დ' მემრ ჳმას აღარ იღებსა, გაგუვდ.

80 შეხედავს მიქელ-გაბრიელი-დ' აღარ ამბობს ცნცს კიდევ. შესწყინდ შეხედვაჲ. გაცნებ თავი-დ' წავიდ მიქელ-გაბრიელწ; დაიცავ, იფიქრ მიქელ-გაბრიელმ, შენავ აგრ არ გინდავ.

მემრ, როდისღაც, ერთ ცხვა სოფელში წასვლა მუცვდ ცნცმ კაცს. მიქელ-გაბრიელწ წავიდა-დ' სისეც ცნცმ კაცმ უნდა გრჳაროს, სა-
85 საფლაო ამოთხარ, თავად კიდეწ საფლავის გვერდზე დაწვ, მითამეც მკვდარ ვარც.

რო გრჳარ ცნცმ კაცმ, ნახ ცნცს კაცწ მომკვდარწ საფლავის გვერდზე, მემრ იფიქრ: ე, საწყალივ, ვინ იცის, საწყალ რაჳგვერ მოკვდავ, ერთ „მამაო ჩვენო“ მაინც წუწყითხოვ, მემრ უთხრ ცნცს
90 „მამაო ჩვენოჲ“. წამოფრინდ მიქელ-გაბრიელი-დ' მოკლ ცნცს ნათლი-მამაჲ, ჩადვ საფლავშია-დ' რიყარ მიწაჲ.

წავიდ მიქელ-გაბრიელწ თავის გზაზე.

50. მონადირეი-დ' არწივწ

თურმე ორ ჳელმწიფე ყოფილ, ერთ ამოსავლეითისი-დ' ერთ დასავლეითსწ. ცნცმ ჳელმწიფეებს თითო არწივ ხყვანი ორთავ. ცნცმ ჳელმწიფეებთ მრჳამბეს, ცნცს არწივებ ვახუბოთათ-დ' რომლის არწივიც დამარცხდებავ, ცნცს ვიყოთავ დამარცხებულივ.

5 აქიმეს ერთკვადის ჳიბრზე ცნცმ არწივებს, მემრ, როცა იდროეს, წმსტყობიეს ერთკვადს, ცნცხლ ვიომოთავ.

მემრ გამორეკეს ცნცს არწივებ მიჯნაზე, აჩხუბეს ცნცს არწივებწ. ამოსავლეითის საცემწიფოს არწივმ აჯობ დასავლეითის საცემწიფოს არწივს, დაჳრ, დაკუწა-დ' ცოცხალ-მკვდარაჳ გაწირ.

10 მემრ ცნცმ ჳემწიფემაც თავ გაცნებ ცნცქავ ცნცმ არწივს.

რამდენიმ ხნის მემრ ერთ მონადირე შუყყარ ცნცმ არწივს, ცნცმ არწივმ უთხრ ცნცმ მონადირეს, წამიყვანეო-დ' ბედს გწევაჲ. წრჳყვან ცნცმ მონადირემაც შინ, მუყარ, ცნცს წყარულებიც მუყრჩინ — უწამლ.

15 მემრ უთხრ ცნცმ მონადირემ, ცნცხლ ხო მოგარჩინეო-დ' აბა რაჳ ბედს უნდ მწიოვ.

ცნცმ არწივმ უთხრ:—აბა ერთ ათ ფუთ ჳვა დამაწყევივ ჳედავ, ავფრინდებვი, თუ ჩემებურად ვიფრინევი, მომრჩალ ვიქნებო-დ' თუ არა-დ' ვერავ. დწყწყრ ცნცმ ბიჳმაც ათ ფუთ ჳვა ჳურგზე,

გაფრინდ ცნეს არწივი-დ' იტრიალ მაღლ ცაში, მემრ ჩამოჯდ 20
დაბლავ.

მემრ უთხრ ცნემ არწივმ:—მეავ სამ და მყავისავ, უფროს დაივ
თუჯის ვემწიფეს ხყავავ, საშუალოივ ვერცხლის სავემწიფოს ხყა-
ვავ, ცუტუნაქიოდევ ოქროს სავემწიფოს ხყავავ. დამაჯედივ ზურგ-
ზეავ, წაენინთავ, ცნეს ჩემ დებ ვნახოთავ, დნსჯდ ცნეს ბიჭივ ზურგზე 25
ცნემ არწივს.

მემრ გაფრენილიყრ ცნეს არწივი-დ' წმწყვან ცნეს ბიჭივ. წას-
რულიყვნეს ცნემ თუჯის სავემწიფოში, სოფლის მოშორედაცივ
ტაფუნაქში ჩამომჯდარიყრ.

მემრ ეთქვ ცნემ არწივს: — გახედელავ ყაციმ მაღალაყ შინასავ. 30
ცნემ ჩემ დისაიავ. ცნექ წედივ, მე აქავ ვიქნებივ, უძახიდიო-დ'
გამოალისავ ცნეს ჩემ დაივ, გეტყვისავ, რაყ გინდავ, შენ უთხ-
რიდივ: — ათ წლის დაკარგულ და რო გაჩვენოვ, რაყს მომცემავე?

მემრ ცნეს ჩემ და გეტყვისავ, ჩემ ნასამალ სავემწიფოს შენ მოგ-
ცემავე. არავ, მეავ შენ სავემწიფო არ მინდავ, უთხრიდივ. 35

მაშ რაყ გინდავ, თუ გითხრასავ, ცნეს ცუტუნაყ თუჯის ყუთ რო
ვაქვისავ, ცნეს ყუთ მომეცივ, უთხრიდივ.

მემრ წასრულიყრ ცნეს ბიჭრ, ეძახ ოჯახის შეილებოვ. განწყხედვ
ცნემ ქალს, რაყ გინდავ, რაყს იძახივ.

მემრ ცნემ ბიჭს ეძახ:—ათ წლის დაკარგულ და რო განახვიოვ, 40
რაყს მომცემავე?

— ჩემ ნასამალ სავემწიფოს მოგცემავე, ეძახ ცნემ ქალს. არავ, ცნემ
ბიჭს ეთქვ, მეავ შენ სავემწიფო არ მინდავ.

— მაშ რაყ გინდავ, რაყ მოგცევე?—ცნემ ქალს ეთქვ. ცნეს ცუტუნაყ
თუჯის ყუთ რო ვაქვისავ, ცნეს მომეცივ, ცნემ ბიჭს ეთქვ. 45

— არავ, ცნემ ყუთს ვერას მოგცემავე, ეთქვ ცნემ ქალს. არა-დ'
აღარც რაივ. მე წაველივ, ცნემ ბიჭს ეთქვ.

წასრულიყრ ცნემ არწივისთან ცნეს ბიჭრ. რაყივ გითხრავ, ეკითხ
მემრ ცნემ არწივს.

— არ მოგცემავე ცნემ ყუთსავ,—მითხრავ. 50

— მაშ მაგას არ ვზღობნივარივ, ცნემ არწივის ეთქვ, შეწყვ მკრებზე
გარევე-დ' გაფრენილიყრ. ცნემ ვერცხლის სამეფოში გაფრენი-
ლიყვნეს.

ეთქვ ცნემ არწივს: — ყაციმ მაღალ შინას ხედავავ?—ყმყვავ ცნემ
ჩემ დის შინაივ, წედივ, ცნემ შინაში უძახიდივ, ცნეს ჩემ და გა- 55
მოხედავისავ, გეტყვისავ, რაყს იძახივ, რაყ გინდავ, შენ უთხრიდივ,
ათ წლის დაკარგულ და რო განახვიოვ, რაყს მომცემავე.

ცნეს გეტყვისავე, ნახევარ ჩემ სავემწიფოს მოგცემავე. არავე, მე
 სავემწიფო არას მინდავე უთხრიდივე. მაშ რავე გინდავე გეტყვისავე,
 60 ცნეს ცუტუნავე ვერცხლის ყუთ რო გაქვავე, ცნესილ მომეცივე, უთხ-
 რიდივე.

მართლევ, წასრულიყო-ღ' ცნესრეზედ ეთქვე, არც ცნემას მიევ
 ცნეს ვერცხლის ყუთი. არაო-ღ' მაშ მე წავალივე. მოსრულიყო ცნემ
 არწივსთან. მემრ ცნემ არწივმ უთხრ, რავე გითხრავე. არავე, ცნემ
 65 ცუტუნავე ყუთს ვერას მოგცემავე.

— მაზავე არც მაგას ვზღობნივაროვე.

გარევე შენვეს ზურგზე ცნეს ბიჭი-ღ' გაფრენილიყო. წასრულიყო-
 ნეს ცნემ ოქროს სავემწიფოში. ცნექავე ცნეგარევე მოშორედავე ჩამო-
 სრულიყვნეს მიოდანავეში, ცნექავე ეთქვე ცნემ არწივს, ვახედელავე
 70 ყაყმი ნალალავე შინასავე, ცნეგეავე ცნემ ჩემ დის შინაივე, ცნექ წახვი-
 დივე, უძაიდივე, მემრ ცნეს ჩემ და გამოჩინდებავე, რავე გინდავე გე-
 ტყვისავე, რავეს მიძახივე.

— ათ წლის დაკარგულღ და რო ვანახვიოვე, რავეს მომეცივე, უთხ-
 რიდივე. მთელ ჩემ სავემწიფო შენ იყოსავე, გეტყვისავე.

75 არავე, მე შენ სავემწიფო არ მინდავე უთხრიდივე. მაშ რავე გინ-
 დავე, რავე მოგცევე, გეტყვისავე. ცნეს ცუტუნავე ოქროს ყუთ რო გაქ-
 ვავე, ცნეს მომეცივე, უთხრიდივე.

მართლევ, წასრულიყო ცნეს ბიჭი, ეძახ ოჯახის შეიღებოო-ღ'
 გამეჩხედ ცნემ ქალს, ეთქვე, რავე გინდავე, რავეს მიძახივე.

80 მემრ ცნემ ბიჭს ეთქვე:—ათ წლის დაკარგულ და რო ვანახვიოვე,
 რავეს მომეცივე? მთელ ჩემ სავემწიფოს შენ მოგცემავე, ეთქვე ცნემ
 ქალს.

— არავე. მე შენ სავემწიფო არას მინდავე, ცნემ ბიჭს ეთქვე. მაშ რავე
 გინდავე. რავე მოგცევე. ცნემ ქალს ეთქვე.

85 — ცნეს ცუტუნავე ოქროს ყუთი რო გაქვავე, ცნეს მომეცივე, ეთქვე
 ცნემ ბიჭს.

ჯერ კი დაღონებულიყო-ღ' მემრ ეთქვე, მოგცემ მაინცევე, უღუნ-
 დაც მომეგარევე. მემრ წასრულიყო ცნეს ბიჭი ცნემ არწივსთან,
 ეთქვე: — მოგცემავე მითარავე. მემრ წასრულიყვნეს ფევით, ორნივე
 90 შესრულიყვნეს ცნემ ქალსთან, ცნეს არწივ ვამ-ვამობღერტილიყო,
 ცნეს ბუმბულ გეყყო, ცნესთავე ქალ გამოჩენილიყო, რავეგვერც
 მზეა.

თურმე ვადეჩხვივნეს ერთკვადს ცნეს ღები-ღ' ხეღვენენ ერთ-
 კვადს, მემრ ცნემ ბიჭს ეფიქრ, ცნემაზე კარგავე ზედღ რაღალ მინ-
 95 ღოღავე, რაღარემ შინავე ვიღოღიდივე.

მემრ ეთქვ, მეავ მიგვიანდებისავ, ჩქარა უნდ წავიდევ, ცრეს ყუთ მომეცითავ. მიეც ცრეს ყუთიცი, ექშიაცი, განწესტუმრ მემრ.

თურმე ჩრცლევ ცრეს ყუთ ჯიბეშია-დ' მოდის ერთ რიყის პირ-პირ. ერთ ალაგას დრწლალა-დ' დაჯდ. დრესვენ, ამრცთარ ცრეს ყუთი-დაყ ჩახედავს, ხან გადწებრუნებს, ხან გადმწებრუნებს, სულ უწუხს, რაყიმიეავ ანამ ასანდელაყ სარქველ სიის აქეავ. ვერაფერ ვერა შწყყო-დ' ჩრცლევ ჯიბეში გარეე, ადგა-დ' წავიდ. მიდის ცრემ რიყის პირ-პირ, მემრ რო დრწლალ, გარეე დრესვენ, ამოთარ ცრეს ყუთრ, ერთ ქვაზე დადვა-დაყ მეორე ქვა ცრწლო-დ' უნდ დახკრას, უნდ გატეხოს. უკვენისკითა ერთ კაცმ უძახ: — დაიცალავ, ბიჭო, დაიცალავ, ნუ გასტეხავ, მე გასწავლეზავ.

მემრ წავიდ ცრეს კაცრ, ცწვრ ეთქვ, რომეე რაყს მომცემაე, ცწემაე ყუთის გაღება რო გასწავლოე. რაყ მოგცეე, ეთქე ცრემ ბიჭს. რაყიცი შენ ვერ იციე, ცრეს მომეციე, ეთქე ცრემ კაცს. ცრემ ბიჭს ეთქე: — ცწემ ყუთში რაყიციეე ცრეს ვერ ვიცო-დ' ცრეს რო შენ მოგცეე, მეავ რაყიდ ვქნეავ.

არავ, ეთქე ცრემ კაცს, ცწემაე ყუთის გარდაიე ცხვა რაყიცი ვერ იციე, ცრეს მომეციე.

მემრ ცრემ ბიჭს ეფიქრ, შინ რაყიცი მაქეავ, ცრეს ხო ვიციე, ცხვა რაყიცი ვერ ვიციე, მივსცემაე.

პოოზა ეთქე: მოგცემაე, ჰავრეე. თურმე ცრეს ბიჭრ რო წამოს-რულ, ცოლ ორსულად ხყენია-დ' ბიჭ გწყჩინ. ცრეს კაცრ ქაჯე ყოფილ, ცრემ კაცს კიდე ვერ სცოდნი შვილის გაჩენაე.

მემრ ცრემ ბიჭს ეთქე: — მოგცემაე. ცრემ კაცს ესწავლ ცრემ ყუ-თის გაღებაე. გეწლრ ცრეს ყუთი-დ' მთელ ოქროს საწემწიფო გა-შენებულიყრ ცრექ, მემრ დრესჯულ ცრეს ყუთ გარცე-დ' მთელ სა-წემწიფო შიგავ ჩალაგეტულიყრ, ჩაწყობილიყრ.

მემრ ეთქე: — ცრეს ყუთიე წრწლეეე შინაო-დ' ცრექ გახვნინდიე, ცრექ გაშენდებავ ცწეგ ოქროს საწემწიფოიე. მეავ, ერთ წელ რო გატდებავ, მემრ მოალიე.

წასრულიყრ, ცრეს ბიჭ შინისაკე-დ' ცრეს ქაჯე კიდე თავის გზაზე.

მისრულიყრ ცრეს ბიჭი-დ' დახვედრიყრ შინ ბიჭრ.

მემრ ეფიქრ ცრემ კაცს: კაცო, მე ხო ცწეს ვერ ვიცოდე-დ' ცრემას ხო ცწეს შვილ უთხოვაე. ძან შესწუხდ ცრეს კაცრ, ცრემას ცრეს ყუთიცი დწევიწყდა-დ' სუყველაყრ.

ცრეს ბალღრ ისეთი, რო რაყიცი ცხვა წლით იზარდებ, ცრეს ერთ დღეს იზარდებ ცრემტოლაე.

ერთი წელ რო შესრულდ, მემრ წავიდ ცრეს ქაჯრ, მემრ უთხრ,
135 შენ ხო ვერ იცოდევ, რო ცნეგ ბიჭ გეყოლო-დ' ცნეგ უნდ წავიყვანოვ
ახლავ. ცრემ კაცმ კიდე ტირილ დრეწყურ, შვილს ნუ წამართვამე.

არაუშავავ, თავის შვილმ უთხრ, წავალივ. წავიდნეს ცრეს
ქაჯი-დ' ცრეს ბიჭრ, იარეს, იარეს, იარეს, რაც ვიცრ, ბევრიმ ია-
რესა ან ცოტაეზ, მიატანეს ერთ დიდ ორმოს, ჩავიდნეს, მემრ
140 ცრემ ორმოში წავიდნეს დაბლ, ჩავიდნეს ცრემ ქაჯის საეემწიფოში.
ცრემ ქაჯთ ეემწიფე ყოფილიყრ ცრესრ.

ერთ ოთახში შეეგდრ, თურმე რვანი ცხეებ არიან ქრისტიანებრ,
ავრეზე წავყვანილები ცრესინიც.

თურმე ჰუდამ დილაყობას წავალის ცრეს ქაჯი-დ' უძახებს: —
145 რამდენ ხართავ?

წინავ ცრეს რვანრ ემას არ სცემდნიან სუც, მემრ, ცრეს რო
შეეგდრ, ცრემამ უძახ:—რვან არიანაო-დ' მეცხრე მე ვარივ. ცრემათ
კიდენ გეეჯავრ, ჩვენავ ემას არ ვსცემდეთაო-დ' ენემამავ რად
უძახავ.

150 მემრ მეორე დილაყობასაც გარეე უძახ, რამდენ ხართავ, ცრემ
ქაჯმ. გარეე უძახ ცრემ ბიჭმ:—რვან არიანაო-დ' მეცხრე მე ვარივ.

ემო მრეაბებს ცრემ რვათ, ცრეს ბიჭი მოვაკვლეოთავ. რაცვეერ
უნდ მოვაკვლეოთავ, თქვეს მემრ. ცრემ რვაში ერთ ბიჭრ პატა
ნასწავლ ეტან, მემრ ცრემამ უთხრ:—მე უძახებავ, ცრეს ბიჭივ ენეგრ
155 ამბობსავ: ნეტავი ენემაგ ქაჯმ გამიშვასაო-დ' ენემაგის ეზოში
ცრესთავ ბალს გავაშენებავ. რო ზოგ ყვაოდესავ, ზოგ მწიფდებო-
დესავ, ზოგ ჩამოდოდესავ.

მემრ მესამე დილაყობასაც გარეე უძახ ცრემ ქაჯმ, რამდენ
ხართავ. გარეე ცრემ ბიჭმ უძახ. რვაში რომელიც პატა ნასწავლ
160 იყო, ცრემამ უძახ:—ხაზეინო, ცრეს ბიჭრ იციან რაცს ამბობსავ?
რაცს ამბობსავ, ცრემ ქაჯმ უძახ. ნეტავი პატა ხან გამიშვასავ,
ავრ ამბობსავ, დაც ენემაგ ეემწიფის ეზოშიავ ცრესთავ ბალს გა-
ვაშენებავ, რო ზოგ ყვაოდესავ, ზოგ მწიფდებოდესავ, ზოგ კიდე
ჩამოდოდესავ.

165 მემრ ცრემ ეემწიფემ უძახ, მართლ გნეშენებავ ცრემ ბალსავ?

— არავ, მე მაგთავ ბალის გავენება სიდ შემიძლიავ, ენესენ გა-
ტყუებენავ. ცრემ ქაჯმ მინც არ დეეეგრა-დ' გუელო კარები-დ'
უთხრ: — გამოდიე! გამოიდ ცრეს ბიჭიც გარეთ, ცრემ ქაჯმ უთხრ:
— თუ ენეშენებავ ცრემ ბალსავ, ენეშენებავ, თვარ მოკვლავ!

170 დალონდ ცრეს ბიჭრ, რაც უნდ ექენეავ, ახლ რაც გავაკეთოვ.
ერთ ღრატე მიდიოდ თაექვ, ცრემ ღრატის პირ-პირ წავიდ ცრეს

ბიჭიც თავქე. თურმე ცრემ ქაჯს სამ ქალ ხყვანი, სამივ ცალ-ცალკ ხყვანიან. ცრეს ცუტუნაყოდ ქალ რომელიც იყრ, ცრემ ქალს ცრემ ღრატის პირზე ხქონიყრ შინაჲ. თურმე გახედულ არც კი ჩინს ცრეს სახლებრ, სუ მიწურაყ შინებრ ხქონიყრ. ცრემ ბიჭს ცრემ ქალის სახლზე ზედ გაღმეცვლრ, ვერ ენახვ სახლრ. რო ჩასცილებიყრ ცრემ სახლს, ცრემ ქალს გამეცხედვ, აქამ რაყმ გაღმეყარავ. ენახავ ცრეს ბიჭრ, ეთქვ: ჲეგემ ვინავ, ცწყქამ რაყს დავალისავ?

175

ცრეს ბიჭრ 'შემობრუნებულიყრ აღმეზე გარეგ; ცრემ ქალს ძან მოსწონებიყრ, ძან ლამავ ბიჭრ ყოფილიყრ. მემრ ეძახ:—ჰაბა აქალ მოდიგ! წასრულიყრ ცრეს ბიჭიც, ეთქვ:—სი წახვალიგ, ცწყქაყებს რაყს აკეთებავ?

180

მეავ ქაჯმავ ასრ, ასრ დამავალაო-ღ' მეავ რაცგვერ გავაკეთოგ, მეავ ვერ ვიცოგ.

მემრ ცრემ ქალმ უთხრ:—ცწყგვეგ ჩემ მამაიაგ; წედიო-ღ' სამ დღე-ღამის ვადა სთხოდიგ, თუ გითხრასავ, აო ლოგცემავ, მან 'შენ გწყკეთეგ უთხრიდიგ, 'შენ ხო ქაჯ ხარიგ, თუ ჲაგთაყ მარჯვიაყიაგ.

185

მემრ ლოგცემსავ სამ დღე-ღამის ვადასავ ჰად ჩემთანავ მოხვიდიგ. წავიდ ცწყს ბიჭიც. სთხოგ სამ დღე-ღამის ვადაჲ. ცრეს ქაჯ კიდეგ გწყჯავრღ, ჲერ პატა ხანავ გამეგება გინდოღაო-ღ' დახლ სამ დღე-ღამეს ითხოვგ? დღესავ გწყკეთეგ ჩქარადაგ!

190

— დღეს ჰაბა 'შენ გწყკეთეგ, 'შენ ხო ქაჯ ხარიგ.

მემრ უთხრ:— წედიგ, გწყკეთეო ღ' ლოგცემავ სამ დღე-ღამის ვადასავ. წავიდ ცრემ ქალსთან გარეგ ცრეს ბიჭრ.

ცრემ სამ დღესა-ღ' ღანეს ერთად იყვნეს, იქეიფეს, მემრ მესამე ღანე რო თენდებოდ, გამოიდ ცრეს ქალი-დაყ ეოთ მათრავ ხქონდ, ცრეს გადახკრ ცრემ ეზოსა-დაყ ისეთ ბად აშენდ, რო, რაცგვერთიც ცრემ ეემწიფენ დწყვალ, ცრემაზე კარგაყრ.

195

მემრ ერთ ბარჩ მისც ცრემ ბიჭს, უთხრ:—წედიო-ღ' აქა-იქ ბარვა ღუყწყიდიგ, მითომ დახლავ აკეთებავ. წავიდ ცრეს ბიჭიც, დწყწყრ ბარვაჲ აქა-იქ. მემრ გამრხედ ცრემ ქაჯმ, ჩამოიდ ცრემ ბალში, ნახ, ძან ბწყწონ. წრწყვანა-ღ' გარეგ ცრემქ ჩწყგღო ცრეს ბიჭრ.

200

მემრ მეორე დილა უძახ, რამდენ ხართავ, გარეგ ცრემ ქაჯმ, გარეგ ცრემ ბიჭ უძახ:—რვან არიანო-ღ' მეცხრე მე ვარიგ.

მემრ, ცრემ რვაში რომელიც პატა ნასწავლ იყრ (ჰო, კაცო, მართლ, დამავიწყდაწ—ერთ ზღვა ყოფილიყრ, ცრემ ზღვის გაღმაც ქაჯების საწყეწითო ყოფილიყრ, ცრემქ ერთგვადში ვერ გად-გამოდენილიყვნეს ცრეს ქაჯებრ), ცრემსა ეძახ, რომეგ ცწყს ბიჭრ ამბობსავ:— ნეტა პატა ხან კიდე გამიშვასავ, ცწყმავ ზღვაზეავ ცრესთაყ

205

210 ხიდს გავაკეთებავ, სუ ოქრო-ვერცხლისასავ, რომევ ზედავ სუ ხა-
ლიჩაყ-ფარდავ იყოსავ გაფენილივ. თავბოლოშიავ ბუღბუღებ ისხ-
დენაო-დ' გალობდენავ, ზედავ კიდე ხალხ გად-გაძოდიოდესავ.

მემო გწყლო კარები-დ' გამშუყშე ცრეს ბიჭი, უთხრ:--ჩქარა გწყ-
კეთებ შავ ჯიდს, გწყკეთებ, თუ არა-დ' მოგკლავავ.

215 მემო ცრემ ბიჭი უთხრ:--მეავ შავ ჯიდს ვერას გავაკეთებავ, მაგ-
ტოლა ოქრო-ვერცხლ სითა უნდ მოილოვ. ძანაც კარგ გწყკეთებავ,
შენავ ძოღანისევე ბაღზეავ დაგრ მეუბნებოდიო-დ' მემო მაინც გწყ-
კეთებ.

220 დაღონდ ცრეს ბიჭი-დ' წავიდ გარევე ცრემ ქალსთან. ცრემ ქალმ
უთხრ:--წედივ ცხრა დღე-ღამის ვადა სთხოვო-დ' მემო მოხვი-
დივ. წავიდ ცრეს ბიჭი, სთხოვ ცხრა დღე ღამის ვადა. არავ,
ცრემ ქაჯმ უთხრ, სამ დღე გეყოჟავ, ცხრა ბევრიავ. არაო-დ' მამ
ვერ გავაკეთებავ, აბა შენ გწყკეთევე სამ დღესავ. მემო უთხრ ცრემ
ქაჯმ:--წედიო-დ' მოგცემევე ცხრა დღესავ, ოღონდაც გწყკეთევე.

225 მემო წავიდ გარევე ცრემ ქალსთან ცრეს ბიჭი. ცხრა დღე-ღამეს
იყვნეს ცრემ, ერთად იქეიფეს ცრემათ; მემო, მეცხრე ღამე რო, თენ-
დებოლ, გამოიდ ცრეს ქალი-დ' ცრესთა კაი ჯიდ გაკეთლ, რო ცრემ
ქემწიფემ რო დწყვალ, ცრემბაზე კარგაყნ. მემო ეთქვ ცრემ ბიჭისად,
ერთ ჩაქუჩს მოგცემევე, წახვიდიო-დ' დუწყყიდივ კაკუნივ, ვითო-
230 ბეო-დ' დააღაყ ვაქეთებავ.

ჩემ მამა რო ნააყსავ, ძან მწყწონებავ, წავიყვანს თავის კარ-
თანავ, მემო დაგიტევესავ, უნდავ რო დავამინოსავ, გათქმეიოსავ,
ვინ გასწავლავ. ცრემამ რო დაგიტოვესავ, შენაც დუწყტიდივ; გაგ-
ლანძღავსავ, ვაღღანძღიდივ; შემოგტყლემსავ, შემოსტყლიშიდივ.

235 მემო გეტყვისავ, მეავ სამ ქალ მყავაო-დ' უნდ დავისიძეოვ,
რომელიც გინდ ქალ შიწყრთევე.

მემო გამოგვრეკავსავ სამთავევ, დავეყუღებსავ წკრეზედავ. გე-
ტყვისავ:--ცრემლ რომელ გირჩიავავ? მე ვერ მიცნობავ შენავ, სუ
ერთფერაყებ ვართავ. ფეგებში შემოგეხედიდიო-დ' მარჯვენა ფეგ-
240 სავ წინ წამოვზღდასივ.

მემო, მართლევ, განწყადევე ცრემ ქაჯს, ენახვ ცრეს ჯიდნ, ძან
მოსწონებეყო, წწყყვან ცრეს ბიჭი თავის კართან, ეთქვ, შენავ ვინ
გასწავლავ ცრემავ ჯიდის გაკეთებავ.

რაც შენ საქმეიავ,--ცრემ ბიჭს ეთქვ.

245 მემო დწყტი კიღენ ცრემ ქაჯს ცრემ ბიჭისად:--რაცვერ თუ რაც
ჩემ საქმეი, რატო არ მეობნებევი? ცრემ ბიჭს უარესად დწყტი:--შენ
რაც გინდავ, მე სითაიცი გავაკეთევე; თუ გინდავ წედიო-დ' ზედ
გრყარევე, აუ ათაო-დ' თავ დაიანებევი!

მემრ ეთქვ ცრემ ჯემწიფეს, მეავ უნდ დაგისიძეოვ; სამ ქალ
მყავაო-დ' რომელიც გინდ დნჯრჩიიდივ. ჰაგრევე, ცრემ ბიჰს ეთქვ, 250
მორეკენივ ცრეს ქალეზივ, სიდ გყვანანავ.

დუჰცახ მემრ თავის ქალეზს ცრემ ქაჯმ, დახუდ წკრეზე. გუჰყარ-
გამუჰყარ ცრემ ბიჰმა-დ' ხედავს ფეწებში, ფეწ არ აქვ წინ წამო-
დგმული-დ' ველარც კილენ იცნობს. მემრ უთხრ ცრემ ბიჰმ ცრემ
ქაჯს: — დაიცალავ, ცაყქიავ ერთ ლუსმარ გარევე დამრჩავ დასაკვერე- 255
ბელაყივ, ცრემასალ დავაკვერებავ, ცრემისგნივ ჯიდ უნდ გაფუტდე-
სავ, მემრ მოალივ. წედივ, უთხრ ცრემ ქაჯმაც. წავიდ ცრეს ბიჰმ,
ერთ-ორ კვერ ზდეა ცრემ ჯიდსა-დ' რაცს გავკეთებდ, უფრ გავფუტმ,
მემრ მოიდ ცრემ ქალეზსთან, შეხედ ფეწებშია-დ' ნახ, ფეწ წამო-
დგმულ ხქონდ წინ. მემრ უთხრ:—აი წესს ქალ მირჩიავ. 260

არავ, ცრემ ქაჯმ უთხრ, წმყვევ ყველაყზე ცუტუნაყიავ, მაგას
ვერ მოგცემავ.

არაო-დ' მე ცხვა ქალ არას მინდავ.

რაცსალ იჰმოლ, მემრ მისც ცრეს ქალმ. მემრ ქორწილმ ხქონდ.
წავიდნეს მემრე-დ' ცრემ ქალის სახლში ცხოვრობდეს ცოლ ქიარნმ; 265
იცხოვრეს ცრემქ რამტენიმ ხანმ, მემრ უთხრ ცრემ ცოლმ, ერთიღავ
შენ სამშობლოში წავიდნეთავ. რაცვერ უნდ წავიდნეთავ, ქიარმ
უთხრ.

— მეავ მამასავ ცხენს მოვხზარავაო-დ' ცრემ ცხენით წავი-
ნეთავ. ჰაგრევე, მამ მოხზარევე,—ცრემ ბიჰმ უთხრ. 270

წავიდ ცრეს ქალი-დ' მოხზარ ცხენმ, საკმაზმ, მოსადევარი-დ'
შეხკმაზესა-დ' იარნეს, ორნივ წამოიდნეს. ამოიდნეს მალლ ჯეღლე-
თზეა-დ' მოდიან.

რო გათენდ, ცრეს ქაჯ წავიდ თავის ცხენსთანა-დ' ველარ მო-
ჯელ; მემრ საკმაზ ნახა-დ' აღარც საკმაზ იყრ ცრემქ; მემრ თქვა 275
ცრემ ქაჯმ: — წესს ნამდვილად ჩემ ქალ-სიძეთ მამაძაღლოზა იქ-
ნებავ!

მემრ ჩასრულიყრ, ენახენეს ქალ-სიძენი-დ' აღარ სიდ.

მემრ გამწყცხად: ქალ-სიძენმ დამზარვიანაო-დ' ცხენიც მუჰყა-
რავავ, ჰარიქათავ, გამუჰყდექეთავ, დნჯბრუნეთავ ისენივ, მომგვა- 280
რეთავ აქავ.

ერთ რამდენიმე კაც შეჯდ ცხენზეა-დ' დნჯდევენეს, იარეს, ია-
რეს, იარესა-დ' დუჰყახლოდნეს.

მემრ უთხრ ცრემ ქალმ:—ჰაზა გახედელავ, ხო არ მოდიანავ, ხო
არ გვეწვიანავ. 285

გააედ ცრემ ბიჰმა-დაყ: ბუზსავით ცოტმყდ ჩინანავ.

გადმოვდნეს მემრ ცრემ ცხენზეითა, ცრეს ცხენწ წისკვილად
აქციეს; ცრემ ქალმ ის ბიჭწ სარეკელად აქცი, თავად კიდენა-დ'
ერთ ბუნგლიან მეწისქვილედ იქც, შოზილ ერთ მქადის კმიადი-დ'
290 ჩასვ ცეცხლში. აცხოვს ცრემ კმიადსა-დ' მოიდნეს ცრეს ქაჯებიც,
უთხრეს ცრემ მეწისქვილეს, დაქავ დასთაყ-დასთაყ ხალხს ხუ არ გა-
მუყვლიავ.

არავ, — ცრემ მეწისქვილემ უთხრ — ეგთაყ ხალხ არ მინახავა,
მესაფქავეებწ კი მოდიანავ; ცხვა არავინ მინახავა.

295 დაბრუნდნესა-დ' წავიდნეს თავისთვის ცრეს ქაჯებწ. მივინეს
კემწითესთანა-დ' უთხრეს, ცრესქავ მეწისქვილე იყოვ, ცრესმას ვკითხ-
ეთავ, ხო არავინ გინახავაო-დ' „არავ“ თქვაავ მემრ ცრემ ქაჯმ
უთხრ: — თქვე მ . . . დ . . . ო, ის წისკვილწ ჩეკ ცხენ იყოვ, ცრეს
სარეკელივ ჩემ სიძე იყოვ, ცრეს მეწისქვილივივ ჩემ ქალ იყოვ.

300 წედითავ ჩქარადაო-დ' წაყქ მომგვარეთავ ცრესენივ. წასრუ-
ლიყვნეს გარევ.

მანამდ მეწისქვილე ქალდავ ქცეულიყწ, ცრეს სარეკელ — ბიჭად,
წისკვილ კიდე — ცხენადა-დ' წასრულიყვნეს.

305 თურმე მიდიან, მიდიანა-დაყ დაახლოვდეს ცრეს ქაჯებწ. მემრ
უთხრ ცრემ ქალმ: — ჰაბა გახედელავ, ხო არ მოდიანავ? გეყხედღვ
ცრემ ბიჭსა-დ' მოდენილიყვნეს; გვეწევაანავ, უთხრ. ჩამოვდნეს ცხენ-
ზეითაჲ, ცრეს ცხენ საყდრად აქცი, ცრეს ბიჭწ დიაკვანად აქცია-დ'
ცრეს ქალ კიდე ბებერ ღვღლად იქც.

310 მოვინეს ცრეს ქაჯებწ, ხვითავს: — ღვღელოვ, დაქისაკეე დასთაყ-
დასთაყ ხალხს ხო არ გეყვლიავ, ხო არ მოსრულანავ? — არავ,
შვილო, რამდენიმე წე: ლიწადიავ დაქ ვარივ, დაქთაყ ხალხ არ მინა-
ხავა, მლოცავ კი მოდისავ, — მღვდელმ უთხრ.

დაბრუნდნეს ცრეს ქაჯები-დ' წავიდნეს შინავ.

315 ცრეს ღვღელ გარევ ქალად იქც, დიაკვან ბიჭად, საყდარ ცხე-
ნადა-დ' შესხდნესა-დ' წავიდნეს.

მემრ ცრეს ქაჯებ რო წავიდნეს შინ, ცრეს თავის კემწითეე გეყ-
ჯავრდ, ცრეს საყდარივ ჩემ ცხენ იყოვ, დიაკვანივ — ჩემ სიძევი,
ცრეს ღვღელივ — ჩემ ქალივ.

320 მემრ ადვ ცრეს კემწითეე, თავად ღეყდენ — კამბეჩზე შეჯდა-დ'
გამეყვღვ.

მემრ უთხრ ცრემ ქალმ: — ყეყბალ კიავ მამაჩემ წამოიდავ თავა-
დავ. იარეს, იარესა-დ' კემწითეე რო წამეყწი ქალ-სიძეთ, გადმო-
ხტნეს ცხენზეითაჲ, ის ცხენ ზღვად აქცი ცრემ ქალმ, ცრეს ბიჭწ
თეყზად აქცი, თავად კიდეე-დაყ ბატად იქც.

ცნეს ვემწიფე წავიდა-დ' პირდაპირ კამბეჩით შევარდ შიგ 325
 ზღვაში; ცნეს კამბეჩი დნესხრჩო, თავად კიდენ იხვად იქც, განუსდგ
 ცნემ ბატს, მემრ ცნეს ბატ ნემსად იქც, ცნეს თევზ კიდენ (ცნეს
 ბიჭი) ცეცხლად აქცი, ცნეს იხვი კიდენა-დაც ყაჭად იქც, გნესტარ
 ყუნწში ნემსს; ცნეს ნემს ცეცხლში გაძვრა-დ' ცნეს კულ კიდენ
 ცეცხლში დნესწვ. დაწვ თავის მამაჲ.

მემრ ცნეს ნემს გარევ ქალად იქც, ცნეს ცეცხლიც ბიჭად იქც,
 ის ზღვაიც ცხენადავ აქცი; შესხდნეს ცნემ ცხენზე-დ' წავიდნეს;
 მივიდნეს ბიჭის მამასთან, ძან გუყხარდ ცნემ კაცს. ქორწილ გა-
 დნესკადეს; ცნეს ოქროს ყუთიც იმაშიაყ მანგონდ ცნემ კაცს; ქალაქ
 განყმენეს, ცხოვრობენ ლამაზად.

330

335

3 0 0 8 0 1 2

51. თუშთ მოურავი

- თუშეთში თუშთ მოურავი — ღვთისაგან დავლათიანი.
შეხყარა თუშის ჯარები, გვესურ ჩწყთვალა გმლიანი,
ჩამოდგებ ხისოს ლაცაში, დილა არს თვირთვილიანი.
დაღონდა თუშთ მოურავი:— გზაიწ ველარ ვიც ტიალი!
- 5 თილიძე გორგი ცხენზედ შეჯდ, შავრაცს გწყდები გრიალი;
თან გახყვებ ბილოიზეი, აბჯარმ გაიღო ჟრიალიც;
გოთაყის ჩალისტერაცმან ბაკზე დაიწყო ფხვრიალი...
ჯარჯიაც ჭრელაციზეი დაბრუნდა მკლავ-სისხლიანი.
რად არამ გამობრუნდება იღუაყ ჭრელაციზეი,
- 10 ანამ მუტლ არ დეყლალა ან მკლავ არ დაშვრა გმლიანი?
იღუაყ გამობრუნდება, იღუაყ სახელიანი...

52. ალუჩინაცხ

- ოთხშაბათ დილა შიწყარავ ალუჩინაცის ჯარიც,
ჩამოდგებ ხისოს ლაცაში, როგორც ნაგუბარ წყალიც.
ზოგნი ამბობენ:— მთაზე გავიდნეთ, შემოვირეკოთ ცხვარიც,
ზოგნი ამბობენ:— ბარად ჩავიდნეთ, ხისო ჩავლენწნეთ კარნიც.
- 5 'მიგითებ გამოვრეკოთავ ლამაზებ ხისოს ქალნიც!
ნურას ხევეხოდით, ლეკებო...
ბაკურ მანდ არს ომაციზეივ— ვეფხვი სუროში ზისავ.
გადმოდის მარლის ქეები, კარზე უწყვიტა მკვდარიც.
ბაკურმან თოფი ესროლა, ოროლ ჩამწყწყოვ მკვდარიც.
- 10 (ნახევარ აქ ჩამოსრულ, ნახევარ მთებზე გასულ, ორად გაყრილ
ჯარბ)
- ადვილას ბინას მიადგენს, მუსა ხყვანია ანჩხლიც;
მუსას უყარეს ყველი-დ' პურბ, მუსა არ დაზავდება.

გალმა გახედეს ბულანჩოს, ცეცხლი ვის გინთი ცხვარზედავ.
იქნებ მგელაყის ჯარჯოი, მწყემსებს დაღბოლთავს თავზედავ; 15
არა ქნილ შუალამეი, ძაღლებ დასწუხდეს ძაღზედავ.
— თეოს გაუარ, ჯატარიზეო, მტერმ არ დაგვატანოს ძალივ!
— თეოზეითა დაიძახ:— მომეშველენით ხანზედავ!
ჯარჯოი თოფსა ჩამოუჯდ, არ გაუვარდებ ტიალივ.
— თოფო, რად მინდოდ, ჯირიმო, რად მომეწონე ჯვაზედავ; 20
ჯმალო, რად მინდოდ, ფრანგულო, რად მომეწონე ფხაზედავ;
ცხვარო, რად მინდოდ, შიშავო, არ იხარჯები თავზედავ;
მე ჩემ ცხვარზედ მოგვკვდები, ვაი, მწყემსებრ. თქვენი ბრალივ!

53. თარქიონი

ომალოს ვაკეს შემოდგებ, როგორც ნაგუბარ წყალივ,
დაიძრა გომეწურისაკე არ გადასწვდება თვალივ;
დოჭუს ზურაყეთ ციხეო, შიშით გაქანებს ქარივ.
მოგვიკლეს ჩვენი თარქიონ, ლიბო გვერდევვა ძირსაო.
გულმჭურვლად ტირის ქალ-ზალი ტკილისა-დ' მწარესა 5
ცრემლსაო.
წონჯთას ხუცის ციხეო, შვიდგან აუშვეს ალიავ;
შეგ დაუტანავ ხიზახი, თავს სისხლი გადაზდენიავ.

54. გულჯადარი

ვინამ თქვა, ენამც გახვემბა, თუშებზე დიდი ცხვარია!
გულჯადარი ხყვანდ ბელადი, ალაზანს ჩამომდგარიავ.
დაგზავნა ყარაულები, შირაქს დავვიკარ თვალიავ,
მხარობელო, მალ მოდი, თუ არი საშოარიავ!
ჩეთმამი ჩამომდგარიყო თორმეტი ფარა ცხვარიავ. 5
არა ქნილ შუალამეი, ძაღლებ დასწუხდეს ძაღზედავ.
გოგიაყმ გიგოლაყს უძახა:— ძმაო, გარეკეს ცხვარიავ!
ვაცებს დაღლიჯეს ზარები, დალიეს ეყენის ჩქამიავ...
შირაქის ველზე იპოვნეს თავის ვაციისა რქანიავ.
სად მიზდიოდე, ტიალო, სად მიგიდიოდ ცხვარიავ! 10
ჩავიდნეს მულალის ჯიდზე, იქ დაუხვედება ცხვარიავ.
ეგ ერთი კოჭლი თათარი, ვაი, რა მამაძალიავ!
იგრე დაიკუწ ვიგაყი, როგორც ნიორი, მხალიავ.
გიგოლა გამობრუნდება:— ძმაო, რად მომტებ მწარიავ!
ცხვარიცაწ მტერმა ვაგირეკ, შენც აქ დაგავდეს მკვლარიავ... 15

55. ივანე

- იყრება ბურშალოშია თათრისა დიდი ჯარიავ...
 ტარიჰანისკე წავიდნეს ათი-თორმეტი თათარივ,
 გარდითა კითხულობენავ, ივანეს ბინა სად არივ,
 ანამ არ იქნებ ბინაზე, არ იქნებ ღვინით მთვრალიავ?
 5 ის არ იციან რჯულძაღლებო, ივანე უფრე მზაყს არი.
 ივანემ ცხენებს მოუარ, ბინაზედ მოხვი ყათარი.
 კარებზედ დადგებ ივანე—ქვა-რკინა ყოფილ მაგარივ.
 ერთი ესროლა ივანემ, დაღვლიჯა უბის მასრანი,
 მეორეც რო მიაყოლ, პირთავექვე დეყცა თათარივ.
 10 არ დაიშაღეთ, რჯულძაღლნო, ყეყხლ მიწა ჭამეთ ჰყარივ.
 რად არ ამბობენ ფშავლები, ამდენ თოფის გმა სად არივ;
 ვერცხლიან ხანჯალ რად უნდა, ცოლებს ჩახპარსონ ფ...ივ.

56. ყვავილი

- ყეყხლ მოიდ შემოდგომაი, წეროს გადაღის ჯარივ,
 ყველაცმ კუთხემა გაიგო შიიდ შემოდგომაივ...
 ციდან წამოა კმეღეთზე, ხთის იასაულ ვარივ,
 შიგიტებ უნდა ვარჩიენე თუშებს ნარჩევი ყმანივ.
 5 აღარც გაუშვა კახეთში, აღარც უყენა ბარივ.
 პირველად გოგრულთას ჩავიდა, ძავად ჩაბურა ცანივ:
 სვიმანის ღერენაყიზეს ღერწმად დაუძრა ტანივ,
 ვაჟი დაწვინ ლოგინზე, დაადებინა თავივ.
 ემანდით წავა ყვავილი, გადაიარა მთანივ,
 10 ჭიხოლეს ცოცაყანთასა დაშავებია ტანივ;
 მთაზედაც აღარ იმღება ოჯერ ცოცაყანთ ცხვარივ:
 ან წინ ვინალ გაგვიძღვებ ან ვინ გაგვართვას გზანი...
 სვიმანის დაუბარებდა:—სამოთხის გაგვეღრ კარივ,
 ჩივილად ერთად წევიდნეთ, სულეთს რა სამართალიავ?
 15 ყნყს უკვენ გამოვბრუნდეთა, რომელნიც ვიყენეთ ცოღვის
 მქნელივ.
 ემაგის მომღექსობელი ცოცაყანთ დავით ვარივ,
 მომაგონდება ჭიხოლი, ტირილის მაგიერივ.

57. ღუმსოს ნავოცნ

ქისტეთში სადამ დავარდავ, ცის ნაპირ ჩამოვარდავ,
 თუშთ ახალ მეომარზე ზღვა ჩქეფით გადმოვარდავ.
 ხოსიკის ხუტიმ რაყმ მოკლავ, ცით მეხიმ ჩამოვარდავ?

დაბრუნდა იუკიშვილი, გულს ვეღარ მოერიავ.
 თათიკმ, მაიდის გაზდილმა, გიჩაღეც მოიყვანავ. 5
 ბორწი, ნანელის გაზდილი, დაბრუნდა, რაყგვერც ტარია.
 ბრალი ხარ, ქაქოს კურდღელავ, ფარსმის ძირ იღვა მკედარიავ.
 ცხენსა-დ' არ იჯდე თავ-ლალსავ, ორად არ ხყარო ჯარიავ.
 იღუაყვ ჭრელაყიზეო, დაღბრუნდებ. რაყგვერც ტარია.
 ნაკულა გამაროზეო, ომსაწ ხარ შეჩვეულიავ; 10
 სულეთში შემოგყვებოდა ბერთი დედ-მამათ ბრალიავ.
 მიფრაღაყმა თორჩივლიზემა ალვისა დაღვა ტანია.
 ღთისია, ფხიკლეს გაზდილი, დაბრუნდებ, რაყგვერც ტარია.
 შენდობა ღუმსოს ნაცოცთი, საც ვარიგდება ჯარია!
 სახელს კი ვერას დავიდებ, მზის კაცნი დამიგომობენავ. 15

58. მაკრატონთ ქალბ

იმერეთის თავ გადმოდის აქლიმის ნატოტარივ,
 წვიმა უწვიმავ ღურბელთა, დამღგარა ნაგუბარივ.
 მანდ ამოსულა ფურცელივ, თავამდი დაბურულავ;
 მანდ თათარ შემოჩვეულა, გულჭადარაყი ჯღალივ;
 სათათროდ გასულ ვინ არი მაკრატონთი ქალივ? 5
 ან მიყსენ, მამის მამულო, ან ქალს შემარტყით ჯგალივ.
 დღისით მიყრიან ბორკილებს, ღამით თათარსა ვხყევარო;
 გვერდს მიღვა ვერცხლის ღამბაქი, ზედ კვიცის ჯორცი მიწყვიავ,
 მშინ და ვერ მიჭამია, ვერ გამიტეხავ რჯულიავ;
 ზედ დანა ძესა ჯავარი, ტარი გიშრისა ავიავ. 10

59. დარეჯო

პოშოლაცს გაუთხოვებავ დარეჯო, პეტრეს ქალივ.
 შიუცი ქაყანთადა, ყოფილან ცხრანი ძმანივ.
 ჯვარბოსელ შემოდოდეს ქაყანთ ცხრანი ძმანივ.
 ვერც განწყვანეს დარეჯო, ვერც შეუშალეს ფერივ.
 საქმარედ არას მინდოდა, ცოდვილ-საბრალო არივ. 5

60. ივანე ხოსიკურიძე

ცას მოსწყდა წითელ მარსკვლავი, გირვეს წავიდა წყალზედავ;
 ივანე ხოსიკურიზე ცოლსა იტაცებს ძალზედავ.
 აისხმოდ წვრილსა იარაღს, დადგება შუბის ტარზედავ.
 — გვალ, ქალო, ქეშოს წავიდნეთ, ჩამოგსვამ აღიმეხედავ,
 შენ ქალა-ჭალაყ წამოდი, მე წამოვალ მთა-ჩრდილზედავ, 5
 ჯიგვსა მოგიკლავ სულდიდა, მოგიტან სადილზედავ.

61. კიკის ჟოგლაურბ

- ქალ, კიკის ჟოგლაურო, თმა-გრუზო, კოწოლ-წითელო,
 ფარსმას მიგციან ჯარჯიზეს, ქალს ქმარად არა ვაგჩინდავ.
 ცირბევ ვინ ხმკიან ყანასავ, ძნას რო აწყობდეს ჯარადავ.
 ცირბევის ვაკეს გამოსი ბუმბული ასტყდა ქარადავ,
 5 ცირბევის წყალსა მოადექ ადიდებულსა ღვარადავ,
 დავჯედი-დ' ტირილ დავიწყე, ცრემლ ჩამოვყარე ჯარადავ.
 ლაგაზო ჩერქეზაულო, შენამ შეერგებ დედასავ!
 წყალსაც შენ გამომიყვანე, შემისვი ლურჯის გავაცსავ.
 ქალ დავგენდ. არ მილალატევ, ქალმ თავი მოგეც ნებასავ.
 10 დართლოს ვაკესა გამოსი მუკლთ მოვიდგამა ჯარადავ;
 ლელისა ტყესა ამოსი ლურჯას მოვზდიევ ნალთი ელვასავ.
 ლაგაზო ჩერქეზაულო, შენამ შეერგებ დედასავ!
 წყალსაც შენ გამომიყვანე, შემისვი ლურჯის გავაცსავ.
 ცაყიქიმც გავმარჯვებია, საცა ჯნალნ იღვგენ ელვასავ,
 15 თოფები მოციქულობდნენ, ზუბებ სწლაბევდნენ ენასავ!
 ბიჭო, შენსა თავსა მბრალობენ ვფიცავა-დ' არა ჟჯერანა.
 ერთხენ შენც დაიფიცევ, ეგემც უფრ დაიჯგრონავ.
 თავის მამულთას მოედი შენი პატივისცემიდა.

62. კოჭაყურთ შველაყი

- ჯანლი დგას სანადიროში. მზევ, რად არ ჩამომუქდებივ...
 იქნებოდ კოჭაყურთ შველაყი, ზდველთა გაზდილი ნადირივ.
 მთათა დახედა თუშურთა:—მთანო, დაგლაქავთ ველარა;
 დედის ჩაყრილო საგზალო, ველად გაგიღებ ველარა;
 5 შილდის თავ გრილო წყაროო, თავთან დაგიჯდებ ველარა;
 მითქვიდით მამის ძმის ცოლსა, თუშეთ მოგვივალ ველარა;
 ცოლის დაქსოილ ჩითაყო, ფეჭხე ჩაგიცვამ ველარა!

63. ძმობილი

- ვათენდი!... ნურას ვასთენდები, დიდო ღამეო ზდვლისაო!
 ძაღლო, ჩახყეფნე, ყურშაყო, შავისა პატრონისაო!
 პატრონი კლდესა ვიკიდავ ფურ-ბერწის საბანდიითაო,
 ღამეს ათენებს გმინვითა ცალქერქაყ პერანგითაო...
 5 ძმობილო, ძმობილობასა, ერთილ მაღალი ასრიევ!
 ასრევენ, ჩამოაგდებენ ძაობილის მოძალითაო.

64. კოპალე

დეგებს ხქონია ყრილობა, საც რო დიდ მოედანიავ,
შეხპირებიან ერთმანეთს, ერთურთს უჭიროთ მგარიავ:
ღვთის შვილთ მოუკლათ კოპალე, თავში დაუცნეთ ქვანიავ.
შეიტყო დამბადებელმა, ჩაღვზავნა იაქსარიავ.

65. ფშავლები

ქალი მოიდა ცხრის წლისა—ეგ თამარ დედუფალიავ,
წელში უჭირავს ლურჯაყი, ფეწს უკრავ ოქროს ნალიავ;
წელში ატანავ მათრავი, გაშალა, შვიდი მგარიავ,
შემოუარა საყმესა:—ყველამ ვალესეთ ვშალიავ!
ვინც არ ვალესა, ვადახკრა, იმის ნაცემი მწარეა. 5
ორშაბათ დილა ჩამოდგა, როგორც ნაგუბარ წყალია.
მეორე დილა გაიძრა. ღმერთო, დასწერე ჯვარია!
ჩავიდნეს ტერელოშია, ციხეს აუღეს კარია.
შიგითა გამორეკესა ბევრი ცხვარი და გარია.
შემოდგებ წვერის ძირშია, როგორც ნაგუბარ წყალია. 10
უკვენ გამოხყვა. მღვეარი, ნარჩევი ქისტის ყმანია.
იგრე აყრიან ტყვიასა, როგორც რო ქარიშხალია.
ყველაყცი იმას ხკვირობდა, ტყვიას ვერ მოხქონდ ძალია.
—არ დაიკვებოთ. ფშავლებო, ჩვენიც არ იყო ბრალიავ,
თან გტანავთ ლაშარელაყი, ბედის გიქროლავთ ქაოიავ. 15
—წვერის ძირ შემიკიდონა ჩემი პატარა ზარიავ.
წელი ხკრან, წმაილ გაიღოს, ავადს ვავიდეს ვშაიავ!
ემაგის მომღექსებელი აღვანს თუშის ქალ ვარიავ,
სალექსოდ გამოიხგზავნეთ ქისტური თეთრი ცხვარიავ.
ძმანო, ვაგაქეთ, ვანიქეთ, არ დამეჯოცნენ ძმანიავ! 20

66. შავრაჯი

შე ოკერ, ჩემო შავრაყო, არც შენ შვერჩ ერთი დროება:
მალე მოგიკვდა პატრონი, შავი დაგხურეს ტანხედავ.
ძმა ლეო მავათ ნომიკლეს, მე თოფი დამკრეს გულშია.
ძმა ლეო რითალ ვაჭსენო, მტერ ვაალალე ჩემხედავ.
დახყვებოდ საბუსურბნოხედ, როგორც რო ნიაგ-ქარიავ.
კაი ყმის წელში ნაჭერო... 5
ვინ შვეგიყვანს თავლაში, ვინ დაგიყრის თივა-ქერსავ,

- ვინ წაგიყვანს წყალზედავ, გაეაცს ვინ დაგისვამს გელსავ!
 მოგაგონდება თუშურ მთებზე, ალი დაგეხვევ თვალზედავ;
 10 მოგაგონდება თუშურ მთებზე, დაგოვევები ნალზედავ.

67. ავაიმე, მჯარი ამტკივდა...

- ავაიმე, მჯარი ამტკივდა შუა მარხვისა დღესავ;
 თავსთან ბებერი დედაი ცრემლს ჩამოხყრისა ცხარსავ,
 სოფლის-სოფლ კაცებ დაღზავნა, წამლებს ეძებენ ბევრსავ.
 წამლები რალას უშველდა საბრალო მიწის ტყვესავ.
 5 წინდაწინ გაჟმძღვარებენ მღვდელსა და დიაკვანსაო,
 დასვენებენ საყდრის კარ, ქალაღს გაშლიან ჭრელსაო,
 ჩაზღებენ სამარეშია, მიწას აყრიან ბევრსაო.
 მოდოდისა ჭრელზე გველ, მოაღერებდა ყელსაო,
 წინდაწინ უღვაშს გაზძოვდა, მემრ ქოჩორს მიხყოფს გელსაო.

68. შეცხვარე

ცით მარის მარსკვლავმ იძახა:—მოყმევ, დაყარე ცხვარიავ!
 არ მოგწყინდ ნეცხვარეობა, არ მოგაგონდა ბარიავ,
 ქალსთან ლამაზთან წოლაი, ცრემლსთან საუბარიავ?

69. მოყმეო!

მოყმეო, დედისერთაყო, ველთა გაზღილო, მინდორთა,
 ვაშლო თეთრო და წითელო, მალლა ნაბამო ხეზედა,
 იავუნდისა ბეჭედო, ჩასაღებელო ყელზედა!

70. შანშალაყიზე მაკრატო

- ნეტავ რაც ამბავ იქნება, წვიმა რო წვიმდეს დარზეა;
 მთიდან წაშოა ჯანლები, დაბლა დაწვება ბანზეა.
 მაკრატო შანშალაყიზეს წერა დაუვლის თავზეა.
 კაც გაუგზავნა ბიძისა:—ცხვარს მეეშველე ხანზეა,
 5 მიბარებს. ქედის კომისარ, ნეტარ რა ამბავ იქნება?
 წავიდა დაღონებული მაგ ოკერ ქედის გზაზეა.
 გზის თავით გაღმოდახეს:—ბიჭო, გაჩერდი წამზეა!
 გაღმოდუცვივდეს ძალლები, აგებენ ხანჯრის ფხაზეა.
 —ახ თქვენი ყისმით, ძალლებო, იარალ არ შემრჩე ტანზეა!
 10 თან დაინატრიდ ბიჭებსა, რომელიც მოსწონდ მკლავზეა:
 —აქამც ვინ შემომიჩინა იარალ ასხმულ ტანზეა!

ვერასამ მიშველიდესა ამ ჩემ სიკვდილის ხანზეა?
 რაყსამ დამბუი, ყორანო, რაყს მეთელები თავზეა.
 გადადი თუშურ მთებზეა...

გადახვალ ნაციხრის თავში, სამჯერ დახყეფენ თავზეა.
 მამას მითქვიდი გიყოსა:—აბჯარ აისხენ ტანზედა!
 ადგეს და გამოსწიოსა მაგ შირაქისა გზაზედა.
 რომ ჩამოგ ძირობაზედა, მეძებოს ალაზანზედა.
 არც არას მინდა ბევრ ძებნა, მალ მივეგებებ გზაზედა.

მ თ ქ მ ე ლ ი ს შ ე ნ ი შ ე ნ ა : შამშალწყთ ალექსის გამოთქმულრ.

71. ზეზვაყ გაფრინდაულრ

ცხენს გაღბანს გაფრინდაული, გაზდილსა თივა-ქერზედა,
 ძუა-ფაფაროს დაღვარცხნის, ნალებს დააკრავს ფეწვედა.
 საღარს შეხემაზებს ზეზვაყი, იარალს ისხამს ტანზედა.

—სიის მიდხარ, ზეზვაყო, ცხენი რად გიბი კარზედა?
 —ფშავ-წვესურეთში საქმე მაქვ, ჯავრ რადამ მომდის მტერზედა, 5
 უნდა შევხყარო ჯარები თათრების მუქარაზედა.

ცხენზედ შეჯდების ზეზვაყი, ჩაჩქანი ხურავ თავზედა.
 —აბა, ვიაროთ, საღარო, ფშავ-წვესურეთის გზაზედა!
 გულუხიზენი გამოხყენეს, ნატარნი ფშავის თემზედა;
 გადაივლიან ვაშკაცნი ბორბალოს მაღალ მთაზედა. 10

ლაშარს მოვიდეს თუშები, ხალხი დგას ხატის კარზედა;
 შემოეხვიენეს ფშავლები, თუშებს დახკოცნეს პირზედა,
 სუფრაზედ მიიპატივეს შავი ალუდის სმაზედა.
 გურგენმა ჭინჭარაულმა ზეზვაყს ჯელი დახკრ მკარზედა:
 —დაბერებულხარ ცოტაყად, თეთრ გამოგრევი თმაზედა. 15

გემრივლად პური შეჭანეს ლაშარ გიორგის კარზედა.
 გურგენი ჭინჭარაული ზეზვამ ვაიკითხ განზედა:
 —ძმანი ხართ, უნდა მოგემწერნეთ თათრებსთან ომობაზედა.

მლოცავსაც გაავებინეს მდგომსა საჯარის კარზედა,
 გაუხარდ ფშავლის შვილებსა, ყველაქმ ჯელ დაიკრ ჯმალზედა: 20
 —ჩვენაც კაცნი ვართ, ზეზვაყო, ქედებ გვხურავის თავზედა,
 თათრებს ჩვენც სისხლი გვიმართებს, ჯმლენი ვალეწოთ თავზედა!
 კვირიაყ გამოგვიგზავნენ, თუშნ რო დაზდგებით გზაზედა.

წვესურნიც შეიყრებიან არდოტისთავა მთაზედა.
 —სიის მოვიდეთ, ზეზვაყო, რაყს იტყვი, რომელ გზაზედა? 25
 —ფშავ-წვესურნ ერთად წამოით პანკისის ჯეობაზედა;
 თუშნ ნაქერალზე წამოალთ, თქვენ გამოგყვებით კვალზედა;

ჩვენ შევიყარნეთ ჯადორშიგ, ყარაულ გვექნებ განზედა,
იქ დიდ ლაპარაკ გვექნების თათრებსთან ომობაზედა.

- 30 ფიც დადვეს თუშ-ფმაგ-გვესურთა, ზეზვაყც შეჯდა ცხენზედა:
ლუხუმმა დროშაქს შემოაკრა, მდგომმა დარბაზის კარზედა:
—სახელთანიმ ვიქნებით, გამარჯვებულნი ნტერზედა!
ჯელ მოგემართოთ, ზეზვაყო, მშვიდად იარეთ გზაზედა!

მთქმელის შენიშვნა: ართანას შემხვდ ერთ ჯე-
სურნ, ცნჟქ ჩამოარდ საუბარ ზეზვაყის ცხოვრებაზედა-
მეძრ ცნჟმ გვესურმ თქვა, ნეავ იმის ლექს ვიცოვ.

ჩვენ უთხართ:—შენ როგორ იცივ ზეზვაყის ლექსივ?

—მეავ ის ლექსივ თუშმ მასწავლავ.

—ვინ თუშ იყოვ, რაყ თუშ იყოვ?—ჩვენ უთხართ.

—დავითაყ იყოვ კვესიაყიზეივ

—რამდენ წელიავ, რაყიც გასწავლავ?

—დიდ ხანიავ, იქნებავ სამოც წელივ.

ის გვესურ იყო ძაან დაბერებულნ, ოთხმოც წელზე ნაკ-
ლებ არ იქნებოდ. იმ გვესურითა კიდენ ჩვენ ვისწავლეთ.
ჩვენ ცნჟმამ გვესურულად გვასწავლ, ჩვენ კი თუშურად
გამოვიყვანეთ.

72. ომნ უჯარმის ბოლოს

თბილისში მაცნე მოიდა, სულთანმ შესყარა ჯარია;
შემოდგებ ყარაიაზე, როგორც მღელღარე ზღვანია,
საშემლად პური არ ეყოფ თბილისში გამომცხვარია,
საძოვნელადაც არ ეყოფ თრიალეთისა მთანია,

- 5 სასმელად წყალი არ ეყოფ—მტკვარი და ალაზანია,
საბინაოდა არ ეყოფ შირაქის მოედანია.

✓ ნეფე ერეკლემ გაიგო, ამოამღერა ჯმალია,
ულვაშზე ჯელი წაივლო, წამოიხიდა თმანია:

—მოიდეს, მეც აქ დაგხედები, ქედზე კაც მყავის ჯარია:

- 10 ქართველნი, თუშ-ფმაგ-გვესურნი—ყველაყს წელთ არტყავ ჯმალია.
უჯარმის ბოლოს შეიბნეს, შეინძრა მთა და ბარია.
თოფი შჟეხს, ზარბაზანი სქუას. სისხლის მოშჩქეფავს ღვარია,
წმლები ელავენ ჰაერზე, მტრებს მისთიბს ქართველთ ჯარია.
სულთანს მოუკლეს მსახური. განთქმული ბეომარია.

- 15 ყარაიაზე გაშალეს ღოჯა თათრების ძვალა.

—ეხლა ხომ ნახე, სულთანო, ქართველთა მწვავე ჯმალია!

ერეკლე ბაგრატიონმა გატირა როგორც ქალია;

როცა ჩახვალი ხორასანს, კარგა დათვალე ჯარია,
 არ დაგავიწყდეს, სულთანო, გარევე ბევრ გმართებს ვალია!
 არ შეგრჩებ ქართველთ სიმდიდრე—ძროხა,* ცხენი და ცხვარია, 20
 ანგარიშ მოგეთხოება, არ გავა დიდი ხანია!
 თინათინი ვარ მოლექსე, დევდრის ანთაყის ქალია,
 წოვათუში ვარ ძირადა, აფშინანთა გვარია;
 ძმაი მომიკლეს თათრებმა, თვალთა მდის ცრემლის ღვარია,
 თალხი ჩავიცვი ტანზედა, შემოვიკვეცე თმანია, 25
 დედ-მამა დამრჩა მოხუცი, აღარ შევირთე ქმარია.

73. ბერიზე

გაიგეს დალისტნელებმა, ჩეთმაში ბევრი ცხვარია,
 ვაჭრულად კაცი გაგზავნეს, ხუნდაველ უმარხანია.
 ჩეთმა სუ მთლად მოიარა, სადაც ბინადრობს ცხვარია;
 მალე დაბრუნდა მზვერაფი, კარგად ისწავლა გზანია,
 ეუბნებ დალისტნელებსა: — დიდალი საშოარია — 5
 აღარ ეტევა ჩეთმაში ცხვარი, ძროხა და ცხენია.
 ეუნდავში ჯარი შეიყარ ასამდე მეომარია,
 გამოუძღვების უმარხან, კარგათ იცოდა გზანია.
 სიზმარ ნახ პაპათ ბერიზემ: წყალმა წაართვა ცხვარია.
 მწყემსებს ამთხილებს ბერიზე, თავს არ დაგვეცეს მტერია; 10
 წამლით დაავსო მასრანი, თოფს დაუპირა ტალია.
 ორშაბათს დალაკებაზედ ჩეთმაში თოფის ეჭანია.
 მათურეთ ბინებს დაეცნეს, ბაკებს აუღეს კარია,
 სუ ერთმანეთში დაუცავ ექვსი ათასი ცხვარია,
 გამოუქეჩეს ვაცები, ევგნების მოდის ჩქამია. 15
 მწყემსებსა ტირის ბერიზე, აღარ აგონდებ ცხვარია.
 სამ მწყემსი ქოხში მოუკლეს — სისხლის უბრუნავს ტბანია.
 აბჯარ აისხა ბერიზემ, მრავლად გამოხყვნეს ცხვანია.
 — თოფო დედისძმისეულო, იმედი მაქვს შენია,
 ჯორცი ჭამე, ძვალი კვნიტე, მტრის ამომყარე ჯავრია! 20
 მიზღვეს, მიესვრის ბერიზე, მწარს შებრენ ფშავლის ყმანია.
 თორმეტი მოკლა ბერიზემ — სისხლით შეღება გზანია.
 გაუთავდ ტყვია-წამალი, ახლა დამჭირდა ეჭალია.
 თავი მოსთიბა დალისტნელს, თან გააყოლა მწარია.
 ომმა დალალა ბერიზე, მუკლებს აღარ აქვს ძალია. 25
 თოფი დაგვიკრეს ბერიზეს, სისხლის გადმოშჩქეფს ღვარია.
 სახელოანო ფშაველო, ირემო, დასხენ რქანია.

- ექვსი შესწირა მწყემსებსა:—სულეთს უზიდეთ წყალია!
 ოთხი შესწირა თავის თავს:—იყავით ჩემი ყმანია!
- 30 ორი შესწირა ძაღლებსა: —უკეთეთ სალაფავია!
 მტერმა გაგირეკ, ბერიზევ, სამი ათასი ცხვარია.
 ნუ შესწუხდები, ბერიზევ, ბევრ ცხვამ იყარა ჯავრია —
 სამოც დაღისტნელმ დაყარა ჩემნის მინდორში ძვალია.
 ცხვარი ხომ ველარ დაბრუნდა, მტერს მოემატა ჯარია,
- 35 ოლქელებ დაექომავნეს, ახ, თათრებო, თქვენი ჯავრია!
 შირაქის ქედში გადაჩნდა შავი ვაცების რქანია,
 ჩარეკეს ალაზანზედა:—ცხვარო, დალიე წყალია!
 ალაზნის ტაღლებს აგუბებს მათურელების ცხვარია,
 გაღმა გარეკეს ოლქაში, თან მიაქვს მთა და ბარია,
- 40 არეკეს ჭარის თავშია, მოღელავს როგორც ზღვანია.
 თეთრად დაფარა ტიაღმა ხუნძაჯის დიდი მთანია.
 მამუკაყი ვარ მოღექსე, ნაცვალაყურ მაქვ გვარია.
 რაყიმ ნაღექსებს ნეტარა, ჟამი მაქვს სატირალია:
 ოთხასი ცხვარი გამიყვა, ბინა დამრჩ ცარცილია.

მთქმელის შენიშვნა: ლექს თუშმ გამოთქვ; მაგ
 ოთხას ცხვრის პატრონმ უამბო. მაგ ოთხას ცხვრის პატრონ
 ფშაველ იყო დაყ ეს ლექსი კი თუშის გამოთქმულ. ცნობ
 თუშმ ლექსის გამომთქმელად ფშაველიწ გამწყყან ლექსში,
 თავისთავ კი დამალ. ის თუშ დართლოელ ყოფილ.

74. ალოს ალუდაჯი

- ქვე იჯედ, ჰაშაკოს აქო, ცხენს ნუ აკვერებ ნაღებსავ,
 შენ ფარსმას ვერას გადახვალ, ფარსმას ვერ ნახავ ქალებსავ,
 ფარსმაში თეთრებ ციხეებს ვერას გაუღებ კარებსავ,
 შიგა ზის ალოს ალუდაჯი, ქორი აფეთებს თვალებსავ,
- 5 ჯირიმებს არას გაკადრებს, მაჭრებით შეგიჯერებსავ,
 ტყვია-წამალი ბევრ აქვის —ასი ოსმალოს ტალიე,
 ბევრს ვაშაკაცს შენისთანასავ ორივ დუყყენა თვალეი.

75. თუშები სალაშქროდ

ამბობენ ჩაღმათ ბიჭები, საველოდ დავშქრეთ მთანიაგ.
 შეიტყო უჯმაჯაზემავ, ქორ შეჯდა ქანდარაზედა:
 —უბო, ტარს მოგილამაზებ, ფრანგულო, გაგლესავ ფხაზედავ!
 ლუხუმი გავა შენაქოს, ლუხუმიყს მიუფ კარზედა.

— გვალელ, ლუხუმაყვ, გავიდნეთ, თუშებს ვაუძღვნეთ წინავ! 5
 გადიან ლუხუმ, ლუხუმაყნ, ანგელოზ ადგა მჯარზედა.
 თუშებ დავროვდეს ლაყასავ მზეწვერებისა ხანზედავ.
 ზოგნი ამბობენ:— წავინეთ! ზოგნი უშლიან ჯარესავ.
 დასხდეს და ლაპარაკობენ, ბელადად დაღონდინავ.
 — ადექილ, გამაროიზევ, შენ უფრ ხარ დავლათიანივ! 10
 ომაყი გამაროიზე — ირემი დადგა გზახედავ.
 გადმოვლენ სამერცხლეშიავ, გზა ყნყქ გვაქვ ლეკებისიავ.
 შესწუხებიან ახლები, მტერ არ მოგვიდის ხანზედავ,
 ღთისიამ ოსოოაყიზემ თვალი ნოხკიდა წამზედავ:
 მთას გადმოვდ აბდალიზევ. ყუყაყ გადმოხყვა მტრისაო. 15
 ბელადებს ეტყვის ღთისიაყნ:— ღამე გვიოთენდებ ცდისარ!
 ჩამოვლენ ველკეთილშია, ელვას დამზგავსდეს ცისაო:
 შეთემა ზვიადიხენა ერთ ნოტო ჩასხლიტ მტრისაო;
 ხუტურმა გამაროიზემ ანაამღერა კჳალიო;
 მაისაყნ გამაროიზემ — ქორნა ჩაშალა მჯარიო. 20
 ვაჲ დედას ქავთარისასა!— ვადას გაღუყყყუდა კჳალიო,
 ვაჲ დედას ქავთარისასა!— ომის არ ექნა ხანიო,
 სიღამე ბაკურის გიყოი— ლეკვ გაზარდილი მგლისაო.
 ანამ მოზასა ივანე— ქორშეგარდენი მჯარიანივ.
 გორგისა ციდილაყეთას ჯიმ ხქონი აოწიმისაო. 25
 ემაგის მოლექსობელი დართლოს ვარ თუშის ქალიო,
 უკლო ვარნ, უმამისახლოჲ, შინ დაბრუნებულნ, შავიო.
 ბარაქალ, ხისოელებო! ყველაყმ კარგ სცადეთ თავიო,
 მოზდიხართ ნასახელარნივ, მუჭლებს მოვიქრისთ ქარიო.

76. წოწრეს პაპაყნ

თუშთა გავიდა ლაშქარი, თან გახყვა გომეწრის ჯარივ,
 მარჯვნივე უდგა ფიწალე, მარცხნივე — კარატის ჯვარივ.
 შედიან ალაზნისთავავ, ღთისა ზედ ადგა თვალივ,
 დასხდესა-დ' ლაპარაკობენ:— სიის გავილოთ გზანივ?
 ეტყოდა წოწრეს პაპაყი:— ჩვენ მიოხუს შევზღვათ ზარივ — 5
 მიოხუში თეთრებ ციხეებს კინის უღეწნეთ კარნივ,
 შოვიოთებ გამოვრეკოთავ ქისტების ლამაზ ქალნივ,
 იქითა შემოაბრუნოთ ცხვარ-ცხენი-დ' ვაროანივ!
 მოგვდიონ მიოხუელებმა, მიგვტირონ ქალებურადა,
 ზევრიც გვასრიონ ისარი, ვერც ერთი — ჩვენებურადა. 10
 ვინამ თქვა, ენამ გახჳმება, წოწრეს პაპაყი ბერიავ!
 ბერი-დ' არც რა ბერიავ, ერთ ვაჟსთან გარევე მგელიავ.

77. ბალათირაჲცნ

ლამეო მარაგიანო, მზევე, მოფენილო დილითავ...

წამოა ბალათირაჲცივ დილა ადრიან შინითავ.

არდოტის ჭალებ ამსულავ სამციხელების მზირითავ,

გამწყებტნეს ბალათირაჲსავ დაღესულების რკინითავ.

- 5 მიბრ-მობრუნდ ბალათირაჲცივ, ჳმალ დაიქნია პირითავ,
 ზოგ დაშჳრა, ზოგი დაწოცა, ზოგ შინ გაღვზავნა გმინითა.
 შინ მოუიდა დედასა ბალათირ გაცინებულის პირითავ.
 — დედა მოგიკვდეს, ბალათირ, გაზდილო ცოდვა-ჳირითა!
 დედა დაღვარცხნის ქოჩორსა, ირმის დახპოხდა ტვინითავ.

78. გამაროს ციხეჲ

ხუფრის ორწყალში ჩამოდვა სამის ნაიბის ჯარიო.

ჩამოდგებოდეს ლაჲაში, როგორც მარილზე ცხვარიო.

— რომელ სოფელში ჩავინეთ, რომელს მოავლოთ თვალიო?

— უფრ ხისო გვეპარჯებებისა, იმედი გვაქვის ტყისაო;

- 5 ხისოში განაროს ციხეს—იმას გაუჳსნეთ კარიო,
 შიგითა გამოიყვანოთ ჳოქის ლაძაში ქალიო!
 ხისოში გამაროს ციხევე, გათენებამდელ გამაგრდივე;
 საგათენებლოდ მოგივა ბარმა ბახტურის საღარივე.
 შუამთას ბარმა ბახტურმა ცხენი წაძრა და წამოძრა.
 10 საკარგყმოდ არის მოსრული, გან ცოლის მოძებარიო.

79. გარაჲციჲეჲ

ტბათანას ქისტის შვილებთა კასრებ დაღვარეს ზიანი.

სოფლის-სოფელ კაცებ დაღვზავნეს: ბიჳიმ ვინ არის ჳმიანივე!

გომეწარ გარაჲციჲეჲმა ცხენს გამოუჳრა ძუაივე,

ქვაჲიდის ჳალაჲს შემოჩნდავე, ნალებს გახჳონდა პრიალივე.

- 5 სუ ჳეჲით გაინადგურა ქისტ მონა დროშაყიანივე.

80. გიგლაჲცნ

გაიძრა, გამოემართა დიდის ბუსურბნის ჯარიო,

გულჳადარი ხჳავ ბელადი, ალაზანს შემომდგარიო.

ჩეთმას დაღვზავნეს ბიჳები, ჩეთმას მოავლეთ თვალიო.

ჩეთმაში თუშის შვილები-დ' თორმეტი ფარა ცხვარია,

- 5 საჳმელად შირაჲ არ ხყოფნის, სასმელად ალაზანია.

ორშაბათს საგათენებლოდ ჩეთნას დახურეს ცანია,
დაშტრეს, დაკუწეს მწყემსები, აღინეს სისხლის ღვარია.
ძაღლებ ყმუიან თეოზე, სად წავგივიდა ცხვარიავ.
წიქქის დახყვენით, ძაღლებო, საც მიდის სისხლის ღვარია,
გზას გიგლაყ შემოგეყრებათ, გზას გიგლაყი წევს მკედარია.

10

81. მურთაზი

აპირობს მურთაზ ომში წასვლასა, ყიდვასა ზარბაზნისაო:

— უნდა წავიდე თუშეთში, ფარსმას მოავლო თვალიო.

ქაჩუსა ღელეს გადმოდგებ მურთაზის დიდი ჯარიო;

ფარსმაში წვერიან ციხეს თოფის დახვიეს ალიო,

შიგა ზის ალოს ალუდაყნ, ქორი აფეთებს თვალეზსავე.

5

ქალმანა კახოს თინამა ბიჭებს უჭირა მწარიო:

ქისტებს მოუკლა ბელადი—სამი ხეობის თავიო.

წევსურეთს კაცი გაღვწავნეს, ფარსმასა დეყცა ცანიო.

ქვაჯიდის ქალაყს ჩამოდის წევსურთ კრელ ჯეილებიო.

იმაშ თქვა გოგოთაურმა:—ახლ მოიდ წევსურთ ყმანიო!

10

ციხითა გარეთ გამოა, თან გამოხყვება ჯარიო.

თოფი დაგვიკრეს ალუდას, დასტიროდიან დანიო.

ნოგიროს ღელეს გადმოდგა დიდი ქართველისა ჯარიო;

საბაკეზედა გადავა აბაყიძისა ჯმალიო.

• მანდით გაიქცა მურთაზი, გირეეს დაყარა ჯმანიო,

15

ქერიგოს ღელეს გადავა, ჩასტირის, როგორც ქალიო.

გზად ცოლი მოეგებება, თვალად ლამაზი ქალიო:

— მურთაზ, რად გამოქცეულსარ, რადამ შწყრცხვიენე გვარიო?

სიცოცხლეს სირცხვილიანსა სიკვდილ ყჯობ ნაქუსიანი!..

ფარსმისა ძირსა გადიოდ სისხლისა ნიაღვარიო.

20

ემაგის მოლექსობელი გიჩალ ვარ ბეროშვილიო.

თქვენთან დატანა მეც მეწად, საკაცით ზიდვა მკვდრისაო.

შიიტყოთ, გამომიგზავნეთ წამალი ჯირიმისაო.

82. ივანე

ანბობენ, ბორჩალოშიგა თათრის იყრება ლაშქარი;

არჩევენ კაი ბიჭებსა ან კაი ცხენებ სად არი;

გადმოვლენ ტარიმანაში ათი-თორმეტი თათარი,

კითხულობდიან ივანეს:—ივანეს ბინამ სად არივ?

— ნუ გეშინიანთ, თათრებო, ივანე უფრე მზად არივ.

5

ივანე ეტყოდ ჩობანსა:—ბაღლო, ჩვენ ცხენებ სად არივ?

- ივანემ ჯოგსა მოურბინ, ბინაში ეცა თათარივ.
 ივანეს ჳმალი დაგვიკრეს, დაგვიწვრეთიეს მასრანი.
 ივანეს ჳმალი არ შერჩა, წვერ-წალმ იჳმარა ხანჯარივ.
 10 ერთსა რჯულძაღლსა თათარსა დააყრევინა ჯიგარივ.

83. უთავზის მარაყიზედ

- დღეიმც ნუ გათენებულა, ორშაბათ დილა მზიანივ.
 შებერტყეს ალაზნისთავი ცხენ-ცხვრიან-ჯაროვნიანი.
 საჳკდლითაი იძახეს:—ვინ გყავთ, გვიშველეთ, ჳმლიანივ!
 უთავზის მარაყიზემა ლურჯაყს გაუკრა ძუანი,
 5 შეჯდა და შეარბენია საჯინჳკვლის გორი კლიანი,
 შევიდა დარაბთ ვაკესა, ბორტი შეგალა ცვრიანი,
 ასრია-დ' გამოაგორა ლეკის ბელადი ძაღლია.

84. დიკლოს მოიდა დიდოი...

- დიკლოს მოიდა დიდოი, დენგაყმ შეხყარა ჯარიო,
 გამოდის ხუშეთის ლელეს, როგორც ნაგუბარ წყალიო,
 ამოდის წისჳვილოანა, თვალიწ არ გადასწვდებაო!
 ჳევობან შემოხკივლიან, ჳეობან შეზღვეს ჳარიო.
 5 ციხითამ ელანაყიზემ შორით მოხკიდა თვალიო,
 ასრია-დ' გამოაგორა ლეკის ბელადი ძაღლიო.
 ჳე ადგა ხიყოს დართლოელ, შეალო ჳავის კარნიო.
 ჩადიან ჳევობნისაყე, დათოს მოავლოთ თვალიო.
 დათოსა ორაყიძესა ჩაეხვევიან ცხრანიან;
 10 ჳვათარაყ ჳერხოს ბრუნევედა, ვეფხვივით გმინვას ხყრიდაო:
 —წამისხეს ჯალობაი, როგორც ნოტოი ცხვრისაო,
 ბერდედა აჳჳე მომიკლეს, ჳელ არ იკადრა მტრისაო.
 მჳარ-გვერდზე იდვა ლაპარი, დღეს ხედვედ სიყვდილისაო.

85. სახელოან თუშებზ

- ჳონთიოს ციჳუს სულთანი, ჳიჩილ-დოლაბანდიანი;
 გირევეს ხოსიკურთ ივანე—აზნაურია ყჳიანი;
 ფარსმაში აოს ალუდაყრ—კომჳკია სიძაგრიანი;
 ჳეშოს აბალოს დარჳჳანზ—ჳემწიფე დროშაყიანი;
 5 დანოს ჳაზნიზე მეშველი—ჳჳვავია ციხის კრისაო;
 ჳვავლოში გორგი თილიძე—შიშია შორი მტრისაო;
 დართლოში თადიაყური—თავია დართლოელთაო;
 ჩილოს ტალიურ გიტული—მოძჳლავ მოურავისაო.

86. რაჟამ

სადუცეს ცხვრისა ჩობანო, რა ელდა დაგეც თავზედავ,
სამნი მოდიან დიდოებრ, რაჟამ, შენ მუქარაზედავ.
ერთ ცნქავ დაჭრა-დ' დაკუწა, ერთს ნაქერ გაწყვოლ ტანზედავ.
დაჯდა და წიგნი დასწერა, ტრედსა შააბა მჭარზედავ;
— მაძაჩემ ნადის მიაართვი შინ მჯდომიარეს სკანზედავ:
რაჟამ მოგიკლეს დიდოებთ, ნულარ გეგულეც ცხვარზედავ.

5

87. მარხვაქ

ქისტეთ ქისტ გადიდებულა, კოსტად გამოდის ბანზედავ,
შემოვლებ ნიყაიჩოზე, საწელს ჩაიყრის მჭარზედავ,
ჩამოა გუდაანთის თავ, ჩატანა ღეულავ ცხვარზედავ.
მანდ მარხვაქს დახძინებია მაშვრალს, დალაულს გზაზედავ.
ქისტო, რად ხკლევედ მარხვაქსა, რად არ გაწყლვიძიდ წამზედავ;
თუშ იყო-დ' წამოდგებოდა, დადგებოდ სანჯრის ტარზედავ.

5

88. ნანა

ტუტარიკ წისქვილ ატირდა ნანა თორღვაყის ქალია:
— შენ, ჩემო მამა თორღვაყო, ნუმც შეგიბამავ ჳმალაია,
ნუმც გიგოცავის ლეკები, ნუმც მოგიტანავ ჳელნაივ!
ხუთშაბათს საგათენებლოდ თავზე დამეცნეს ცანიავ:
მე თუშის შვილებ მეგონა, ლეკის ყოფილა ჯარიავ.
სუ დამიგოცეს ძმა-შინშნი, სისილის მიბრუნავს ტბანია.
გელნ დაშტრეს, კალთაყს ჩამისხეს; ძირით დავიჭერ თმანიავ.
მავლიეს ფეჭშიშველაყი თვირთვილიანი მთანიავ,
ქავთრის მთას გადამიყვანეს, უკუღმა ბრუნავს ქარიავ.
ეგ ქარიც არა ყოფილა, ქალისი ცოდო-ბრალიავ!
გზის ძირ ჩავყარენ ზალტენი, მამულთ ულიშენ კვალიავ.
უთხარით ჩილოელებსა, ხახონს უჭირონ მჭარია.
ხახონის შვილმა ნებიერმ თოფს დაუბიროს ტალიავ;
ჩემმა საქმარემ ხიწვაყმა წელზე შეიბას ჳმალაიავ;
თუ სოფლად ვერას ჩამოვლენ, მთაში უჭირონ ცხვარია.
შორს კი არასიდ გეგონოთ, დიდოს საბოსლოს ვარია.
რჯულიანებში ჳელუყადრბ ცნქქ ურჯულოში ვარია.
დასაჯნელს ნულარ ღონდებით, სათუშო აღარ ვარია.

5

10

15

89. დავლობაჲ

- ამბობენ დაღისტანშია:—ეხლა დავლობის ხანია.
დაიძრა, გამოემართა დიდი ბუსურბნის ჯარია.
ერთ რჯულძაღლმ წამოიძახა:—თუშთა დავლაჯოთ მთანია!
პარასკევს შუალამისას სპეროზას დასცეს ცანიავ,
5 დააწიოკეს მწყემსები, ვაი, რა ცოდვა ბრალიავ!
სპეროზას შვიდი ფარაი სუ ერთად შემოხყარაო.
წონყთას მაცნე გაღზავნეს:—ჰარიქ, აიღეს ცხვარია!
ჩალმა-პირიქითს აცნობეთ, ცრცხენიც ჩვენი ძმანია.
თუშებმ ჩაზძახეს ლეკებსა:—ჰაბა, ცუყსად ვსცადოთ ჳმალია!
10 დეყრივინანა ერთურთში, ხმლისა გამოდის ჩქამია,
ისე გახქონდა ზრიალი, თითქო დაძრულა ზეავია;
—გელი დავრიეთ, რჯულძაღლნო, სისალით შევღებეთ მთანია!
კაფა და კაფა ლეომა, ცამდი აავო ზეცდარია,
ორასი ლეკის მარჯვენა სუ ერთად შემოავაროვა.
15 ატირდა ლეკის ბელადი:—ვაი, რა ცოდვა-ბრალია!
—ნუ სტირი, ლეკის ბელადო, დავლობ წასრულის წესიავ:
თორმეტი ჩვენაც მოგვართვეს წონყთას საკაცითაო,
ოზდათვრამეტი დაჭრილი ნაქერლის ომობაშიავ;
ჩალმა-პირიქით არ ვიცით, რაძდენ წაიღეს მკვდარიავ
20 ან რამდენ დაჭრილ წაიღეს ნაქერლის ომობაშიავ.
მე მაგის მომღექსობელი წონყთას ვარი ქალიო,
სალექსოდ გააომიგზავნეთ თეთრი შიშაქი ცხვარიო.

90. ქააზეჲ

- ფარსმის თავ ცხვარზე ამბობენ დედისერთაყსა ყმასაო,
ამბობენ გახელბულსა, ყველა გახკვირსა მასაო:
—ეხლა გადავალ ქისტეთში, გადავხქეჩავა ცხვარსაო,
გადავალ, გადავათეთრებ ტიალ ცრცმ ფარსმის მთასაო.
5 უკვენ ნომღვევენ ქისტები, თვალი უჭიოავ ჩემზეო:
—სადამ წაგვივა ქააზე, ქააზე ესტოს შვილიო!
ცრცმ ფიქრებში იყრ მელიტო, თოფმა განწყლო გრიალი.
—წამოიწიეღ დ' ვერ ავდექი, გულ-ღვიძლი მეღვა განზეო;
რაცხალ ავღგებოდი ბეჩავი, ცხრა ნატყვიარი ტანზეო.

91. მანგიაჲ უთურგაიძეჲ

ქვათანათ მეცხვარეებსა დღეი დაუდგა მზიანი;
მანგიას უთურგაიძეს ხანჯარ წელთ არტყი ფხიანი,

ძილს კი ემდუროდ მანგიაყრ: წინავ ვერ გავიგ ტიალი,
იმედ მქონდ ქოფაკებისა, ოკრებთ არა ქნეს ყრიალი.
მირგვლიაყ ლეკნ დაგვხვევინ, ცეცხლზე ნიწყლესა გრიალი.
ოთხის დედა კი ვატირე თიჩურაყ ქალი თმიანი.
გვერდს კი მტანავის ყმაწვილი, შვარდენია მკრიანი.
ცხვარი ლეკებთა გარეკეს, აქ ვწევარ მკარ-სისხლიანი.

5

92. თუშებ წავინეს ბარგობა

თუშებ წავინეს ბარგობა, ჯარ დიდი მოგვინდებისა;
ჯავრობენ წოწყთ უფროსებრ:—მოურავ გავვიწყებისა.
არ ყჯერან გომეწრელები: —თავებრავ გავვიძღვებისა,
გავაზელების ნაცვალსა ავებრად ეობნებისა.
წოაყნ დილოზეს აქებენ:—ქორ ცხენზე შეგვიჯდებისა!
თათარავ თაჩჩიყიდეს ვმალ წელზე შეგვიჯდებისა!
ცხენსთან ჩავალის ჭეცაი, შვარდენია მკრიანი;
ბუჟათმა ქოთილაყიყემ ბაკ აცწყბრუნა ცხვრიანი,
ცხვართ არას ხედავს ბუჟათი, ტყვე ნოხყავ თექაყიანი;
საყურაყიდეს დავითსა ლურჯაყ ხყავ ყურ-ოფლიანი;
თავებრავისა შავრავმა მთა ვაბტყ არხილიანი.

5

10

93. სააქვირონი ლაშქარი

სააქვირონი ლაშქარი ლალისყურ იყრებიანო,
კაცი ვაგზავნეს წოწყთას, ბელადებს ღონდებიანო.
გაუძელ, ნაჭავრიზეო, თუშნი შენ გარჩევდებიანო;
შერეკენ შილდისა თავა, ლეკნიც მაგაზე დიანო.
ჯერ სადილობა არ ქნილა, ლეკთ რო ჯარ ჩამწყწყვიანო.
ჩწყსხდეს გზის თავა, გზის ძირა, მგელთ ცხვაი აკრიფიანო.
თითო მწყკლავის ყველაყთა, ჭელთ კალთაყთ იხვევდიანო.
გელასა ასტურაულსა ანიანავნ იკლებდნიანო.
მარტო მოუგდი მარტოსა, ირმულად ფრინევდიანო;
გელაყის განაფრენხედა შუბის ტრით ზომევედიანო.
იქვე გახყოფდეს დავლასა, ართანას ეძახდხიანო.
მოიღეს ნასახელარი, ალვანში გოგვედნიანო.

5

10

94. თორღვაც ქუჯელიძე

ჟმა ვატყდა ჭანსა დ' ტერელოს, შეშქეინა ჯარებულადა,
თორღვაცმა ქუჯელიძემ შეხყვირნა ჯარებულადა,
ცხენს შეჯდა, დეზი შემოხკრა, დახკარგა ქარებულადა,

- ქანსა ჩავიდა სოფელსა, თავს დაზღვებს სტუმრებულადა.
 5 ქარსამაყულთას წავიდა, ალალ თქვენ სტუმარ ვარია,
 წყალსა სვამს, პუოს კი არა შჭამს, გულსუნებურად ვარია;
 საგათენებლოდ გააღო ქარსამაყულის კარია,
 გამოის გამოიყოლა ქარსამაყული წარია.
 შითხუს პირდაპირ შოისე უხანდებიან გზანია.
- 10 ქუჯი ეტყოდა ბოლოლაცს:— წინალ მენ დალი წყალია!
 ბოლოლაცმ წყალი დალია, ქუჯიმ ამწყძღერ ვმალაია.
 შეიბნეს ქუჯი-დ' ბოლოლაცრ, შიწა გახიეს პყარია.
 — ღმერთო, ნუ გეწყინებისა დ' წინ ააათ მიზეს ძალია:
 ძმობილსა სტუმრად წასრულსა ცხვრებულ მომიჭრეს თავია.

95. კუშკანდალწ

- დიკლოს ატირდეს დედანი:— ძალი ვიჯადეთ ღვთისია,
 ჯარ დაგვეც დანდობაზედა, ძალია კუშკანდლისია;
 ამოდის წისტილოანა, ბინდია ოიფოაჟისია,
 ღვინიაყ ელანაყისძე—ქორო ციეში ზისაყ,
 5 გელთ უბეოავის სიათა, კონდახს უკვენით ზისაყ.
 ზეუბნის თოფებ გამოდის, შვილია ქურაზისაყ.
 ლეკები გახკვირებიან ნაცადასა ბეყოზისაო.
 ბიჭებგორ შემოგვეწია, ფასი ქნა ადგილისაო.
 ქალაცო, სულითაყ სცოთადები, ბაქა, შენ ჯაჩივრისაო,
 10 არ გადახყევი ლეკებსა, გელი არ იყადრ მტრისაო,
 სულიმც იალალ გექიება, საც ქრისტე პურად ზისაო.

96. დამწყალობებაჲ

- დიდება ღმერთსა, მადლი ღმერთსა!
 ღმერთო, გაუმარჯვე დღესა დღევანდელსა!
 ღმერთო, გაუმარჯვე ზედაშის აატროხსა!
 მოსრულან შენს კარზეა გულს გელ-დახვეულნი,
 5 შემოგძახიან შველასა.
 უშველე ამითით გასრულს კაცსა, საქონსა,
 მოლაშქრე მონადიოესა!
 უშველეთა-დ' შუაკაცად ჩამოუხვიდნიდით!
 გზა უკულმა აუქციიდიით ამათ მტერსა!
 10 ჭირის ნამათრატეგზე ღხინის წათალ დწყყარიდითა!
 ნურას ჩამწყვდებ აძათ სახლ-ყუდროში
 მტრის ვმასაყ, სიკვდილის ჭკვასაყ!

97. დალაობაჲ

(გვრინი)

დალა თქვით, დალათ, მვედრებო! ძნელია დალაობაო...
 ბრალია, სულაკაურო, ულაშქროდ შენი სიკვდილი.
 ლეკებს ნუ შევატყობინებთ ლომის დავითის სიკვდილსა.
 ლომო, შენ, სულაკაურო, დედან გტიროდენ ძეობით,
 დანიც გტიროდენ ძმაობით... 5

ეგ შენი დედა ბეჩავი სუროსვით ექანებოდა;
 ეგ შენი ცოლი ბეჩავი სანთლებურ ჩამოდნებოდა;
 შენი გვარისა ქალ-ხალი სუ შავით იმოსებოდა;
 შენი ნაწოლი ლოგინი ია-ვარდივით ჭკნებოდა;
 შენი ნაცვამი სამოსი დარბაზს არ იცვითებოდა. 10

ქვეიანო, სახელიანო, მამა-პაპობით ჯმეიანო,
 მომჭრეო, მოსამართლეო, გამრიგვე თუ შენისაო,
 კარზე გიდგანან სტუმრები, შინაჲ არ შეუძლებია?
 ლაშქარს გიკითხვენ სწორები, წინამ არ გაუძლებია?
 ლაშქარს წითლისა დროშაცით მდევართ არ უბრუნდებია? 15

ლეკეთში ლეკნი გიკითხვენ.—კახეთს არს ბატონსთანავ;
 გიკითხვენ ბატონიანი.—ქისტეთს არს დიჩინსთანავ;
 გიკითხვენ თავის სწორები.—წავიდა უჟალსთანავ.
 ნეტა შენ საიქიოსა! სულეთს შეგვ მტრედისფერადა.
 სულეთს კოდნ გიდგან სამსვენნი, გადმომდინარნი პერადა, 20

სუფრა გიდგ გარიგებული, გაკეთებული თეთრითა,
 ზედ გიდგას მელვინეები ხუციითა, დიაკვნებითა;
 ამოიღებენ, დალევენ ვერცხლისა ვაშრაპებითა,
 ამოიღებენ, დალევენ: ღმერთმა აცხონოს სულითა!

98. ღთისოს გიჟოჲ

რაყიმ ანბავი დართლოსა ამოდენასა მზისაო?
 გულმჭურვლად ტირილს გახკვირან დართლოელთ ქალთი-დ'
 რძლისაო:
 — აღარ გეყავ ღთისოს გიჟოი—შუქ ჩაგვიბნელდა მზისაო!
 სულეთში ღთისოს გიჟოი ჩივილით შემოდისაო: 5

— უდროოდ მოვზორდ სწორებსა, მონატურ მოგვედ მზისაო.
 მალ გაუთენდებ მზიან დღე ლუხუმის ცოლსა-დ' ქალსაო,
 ჩიოდეს ჩემი დედაი, გულს კელ-დახვეულ ზისაო;
 გაამაგრებენ მეზობლები, გაუმქავებენ ჭირსაო.
 მწყემსობამ დამასნეულა, მუღმივ ცხვის შვილობამავ, 10

- სადღაცეს ჩაკოანთ ცხვარმა, პირის ვერ ბრუნებამო,
 უდროოდ კახეთობამავ, საპალნის ზიდილმანაო,
 ძლევემან ანგარიშისამ, ჯამავირ მეტებამო,
 ჭკვიანმა ხაზინებმა, გულ-ენის ჩვენებამო.
- 15 წყნემაგის მომღექსობელი ჭონთიოს თავ ვარ ცხვარზედავ:
 მომაგონდ ამხანაგობა, ცრემლ მომივიდა თვალზედავ.
 დავჯედი-დ' ლექსად გამოვტქვივ—ტირილის მაგიერიავ.
 შენდობა თისოს გიჟოსავ, სადაც გარიგდეს ჯარიავ!

99. ქოჩადალაჟი

- პანკისის ვეგზე შემოდის ფარაი გომეწრისაო,
 ღმერთმა დასწყევლოს ცუდ ამინდ, კვალი მაგ ქაჯებისაო!
 ამოვლენ ტბათანაშიგა, კვალ გამოხუვ ქაჯებისაო,
 გაღმოვლენ ქოჩადალაჟში, ბინა იქ დადვეს ცხვრისაო.
- 5 გემოთ შჭამდიან ვაჭმამსავ, ტკბილს იძინებენ ძილსაო —
 სამკვდროს გადავრშჩით, სათათროს...
 ღმერთმან დასწყევლოს ცუდ ამინდ, კვალი მაგ ქაჯებისაო!
 ქოჩადალაჟს მოსტყუე ცალ გვერდი, ზედ დააწკება მიწაო;
 ქოჩადალაჟში ნალევი ბახტრიონს გამორიყაო.
- 10 ცოდვით არ დაილეოდე, წყალო, შენ, ალაზნისაო.
 მაცნეიც აღარ გაუშვა სამ-სამ, ოთხ-ოთხის ძძისაო.
 ვირებიც დაუტანავა—მზიდავი ბუნაგისაო;
 ძალღებიც დაუტანავა—გამბრუნებელი მტრისაო.
 ვინც გაიგო, ყველაჟმ იწყინა ზარალ ემაგათ ცხვრისაო.
- 15 გავიგე, მიაც ვიწყინე, ლაშარელასა ვფიცავო!
 საღექსოდ გამომიგზავნეთ ჭრელი თუშური ჩითაო.
 თხოვნაში არა ჩამიგდოთ, ადათრ მოღექსისაო.

100. უკადურთ ქალ

ქალ დედას გამოვეპარე საჯეოსა დღეობასავ,
 გზათ მოყმე შემომიყარა, პირი უგვანდა სევდასავ,
 ჩამომყარნ საყურ-ბეჭედნი, ჳმა შორად გააღებიავ.
 მოყმევე, შიშველს ნუ დამაგდებ, ქალი ვარ უკადურთაო!

101. ხვარამზე

ყველაყსამ ეგრე მოუვა, ვინც ქალი ენდოს ქმარსაო,
 ახალსა, ამპარტავანსა, იმ უწვეროსა ყნასაო.

წუხელ ლაშქრიდან მოიდა შუალამისა ხანსაო,
 შეწყრომით შემომიძახა:—ბოზო, გამილე კარიო!
 ავდექ, ავანთე სანთელი თვალის ახედვის წამსაო, 5
 ოქროსა სკამი დაუდგი, აქ დაჯე, ხვარამზესაო.
 — ხვარამ-ხურამთა არ ვიცი, უწყალოდ მოგჭრი თავსაო...
 ადე, ჩალბარდი ძმათაო!
 ავდექ, შევხკაზმე შავრაყი, შევხკიდე შავსა მთასაო;
 მოიხედე და მომდედა, მწყობრილებდა წმალსაო. 10
 დავჯე და ჩოქი მოუგდე:—ნუ მომკლავ ხვარამზესაო!
 — ხვარამ-ხურამთა არ ვიცი, უწყალოდ მოგჭრი თავსაო!
 გადაშავალო ყორანო, გადრეცენ ჩენნი ბრალნიო,
 გადაის გადაუძახე ჩემსა ძმას ივანესაო:
 — დასა გიკლევდეს დანითა, საბრალოდ იცემუდ ვასაო. 15
 უთხრიდით ჩემსა დედასა, დაკრიფნეს ჩემნი თმანიო —
 გძელია-დ' არც რა გძელია, შვიდეკეცი, შვიდი მჭარია.
 დახკიდოს ბელლის ჩარდახზე, აპრილებდეს ქარია.

102. თორღვაჯის ქალწ

„არ მინდა, დედა, არ მინდა
 დედისდა დედამთილადა“.

დოკტში ქალი ატირდა ცრემლი დაღვარა ცხარია:
 — ნუ გამათხოებთ, დედ-მამავ, ქალსა-დ' არ მინდა ქმარია. 5
 ჩირდილ შეყრილან მაყრები, გამოდის თოფის წმანია;
 მაშინ ვიფიქრე ბეჩავმა:—მზეზე გამსვლია ყავლია.
 ავდექ და თავი მოვიკალ, მიწამ გამილო პირია;
 შიგ მიწაშიგა ჩავაწყე შვიდით ნაწნავი თმანია,
 უფლით ნაკურთხი გვირგვინი—ვერც იმით გავიხარეა!

103. უშიშაჯიზეა

გავნისა გორსა შეხვია შავი ღრუბელი ქარმაო,
 თორმეტი კაცი დალია დიდის ფერდობის ზვავმაო.
 ნეტარ იდომამ რაყ ქნაა, უშიშაჯიზემ წარმაო?
 გაფრინდა-დ' ვერ გაუწია, შორად მოუჭრა ზვავმაო. 5
 ბრალი ხარ, უშიშაჯიზევ, გავნის გორ გიდგა ლოგინი,
 ქალ-ხალიწ ვერ მოვ ტირილად, მოგეწყინება ლოდინი!

104. ილაროზენი

თოვლი თოვს ნაყაიჩოზე, ფარსმას შუუბან დარია.
სამთა ძმათ ილაროზენათ გაყოფა ღვულავ ცხვრისია.
— დაო, დამწყიე-დ' მომწიე, სულეთიმ წაგიჯდებო!
შაო, მომკალი-დ' გამწირე ალაგსა ბუსურბნისაო.
5 ეგ ჩემი წილი ცხვარ-ცხენი ოჯრადამც გაგიჯდებო!

105. ცხენო!

ცხენო, გატყობაწ. გეშინის — ბექებს ვერ ღფრინავ ნალასავ;
სასალამეოდ დაგაბამ ყემეშოს ყოჩის ბაგასავ.
დიკლოში ქურას გვიქებენ, გავედარნეთალ მაგასავ.
ხუთი მოუკლავ ქურაზეს, ნასკვაყურიზე სად არსავ?
5 ომშია ნასკვაყურიზე, მაგის გამოსვლა ძნელ არსავ;
ლეკებს ხვოცს. გელებს არ აჭრის, უწელოდ სახელ არ არსავ.

106. ხისოელეზი

ხისოელთაზე ჯგილებ არ იქნებ ქვეყანაზედა,
დარიგდებიან სუფრაზე, როგორც მარსკვლავნი ცაზედა.

107. მცხვარის ჩივილი

მომწყინდა ცხვათა შვილობა, შეხედვა აღებისაო.
პერანგში ხვევნა მარილის, ძოგბა ბატკნებისაო,
დაჯდომა ციგსა წყაროზედ, ჭამა ვალ-მარილისაო.
უსატნოდ ჭამა ვალისა, კოჩხოთ დახვრეტა წყლისაო.

108. ღაჭრილი

დილა რო კარად გამოედნ, ცას ქორებულად კიოდავ;
მე მეგონ მონადირეივ, იმას თურ წყრული სტკიოდავ,
გულთ ეშტვა თეთრი ისარი, სისხლი ყიაზე ზდიოდავ;
სისხლი, ყიაზე ნადენი. ჩოჯის კალთაყზე ზდიოდავ,
5 ჩოჯის კალთაყზე ნადენი ფეჯის ჩითებზე ზდიოდავ.
ფეჯის ჩითებზე ნადენივ ბორტვს გველებურად ძვრებოდავ,
ბორტვს გველებურად ნაძვროში ჭალაყს ნაოხად დგებოდავ.

109. მძიმე

მძიმე ვარ, მძიმედ მოვდივარ, მძიმე ვარ ნამუსიანი;
ეგ ქალილ ცხვავან არ მიმიც, თაესა-დ' არ მისცე ზიანი;
თუ ეგ ქალ ცხვავან მიგიცი, დადგებ ხანჯრების პრიალი!

110. თურსიების წყალწ

თურსიებ წყალო მდინარო, ნაწურო მალალ მთისაო,
 ჩამოქმელო თეთრის ცხენისავე, ზედ კაი ჭაბუკისაო,
 ზეპირაყ წამომღებელო ქუდისი-დ' მათრანისაო.

111. უმამისახლო

ფოთოლ ვარ ბუერაყისა, საქანებელი ქარისი.
 ქალი ვარ უმამისახლო, სუ სალანძლავი ქპარისი.
 გამომავდრ თებერვალშია, ალთოს მოვანჩქლევ წყლისიავე,
 დალამდა-დ' გზაში მომეწი: ნადირნ დავაძლენ ტყისიავე;
 რაც რამე ნადირთ დარშებოდ, ყორნებს ვალაღებ მთისია. 5
 დედო. რა ძნელი ყოფილავ გვირგვინს გადასვლა ქმრისია.
 დასწყიე, დედო, ჩემ ქმარსავე სწოროთ წინ წაქცევა მუკლისავე,
 ამოსვლა თოფის ლიშანში, მტრის მორევაი გელისავე!

112. * * *

გათენდა და იქნა ბინდი, მოყნე აღარასიდ ჩინს ისი.
 მამამამ ცხენი არ მისცა? მამამც მოუყვდების ისი!
 ცოლმამე საგდალ არ უცხო? ცოლიმც მოუყვდების ისი!
 დედამამ ჩითებ არ მისცა? დედამც მოუყვდების ისი!

113. ქელეხთ ფაჯუგო

ვეშარის თავა, შუნ-ჯიტენო, გულდიდად დაიძინეთა:
 შინ არ არს ლეგა ჩოგაი—ქელეხთ ფაჯუგოს ზძინავა.

114. ავადმყოფი

სვირილის ავადმყოფ ვარიე, უნდა დავხუჭო თვალები.
 ზოგსა მწყქვისა ქიშმიში, ზოგთა—ლამბაქით ბალები.
 შეხედულსავე შევატყობ, რომელსაც შევებრალები.

115. ვინამ ჩამოხვალ გორდაგორ...

ვინამ ჩამოხვალ გორდაგორ, ცხენს ვინ ატარებ რეტადა?
 გყვანია ფეწში გამომბალრ, ვერ გვევალევა მეტადავე.
 დაგილიშნია საცოლე, ქალმან შეიტყო ვეჭადავე.
 არც ლხინობ, არცას სთამაშობ, გადაქცეულხარ ძილადავე.

116. ლაგაზის ციხეო!

წაროს ლაგაზის ციხეო, ქვაიმ ნუ გიდევს ქვაზედა!
 მოლიოდ ლეკის ლაშქარი, ციხევ, შენ მუქარაზედა.

117. თამარ დედოფალწ

- დევებსა ხქონდა ყრილობა, საც რო დიდ მოედანია,
 ერთმანეთს ეობნებიან, მთის შვილთ მოუკლათ კობალევ.
 ეგ რო შეიტყო დამბადებელმან, ჩაღზავნა იაჯსარიავ.
 ცხრის წლისა ქალი მზარდებ, თამარ დედოფალ არიავ,
 5 გადაიბერტყა ქიჩილა, გადააბრუნა ზღვანია,
 შუა ზღვას ჩადგა სამანი, არ გადავიდეს წყალიავ.
 პირდაპირ ჩამოუდგება ლაღი ლაშარის ჯვარიავ,
 კელჩი უჭირავ ლურჯავცი, ფევთ უკრავ ოქროს ნალიავ,
 წელჩი ატანავ მათრავცი, გაშალა—შვიდი მჭარიავ.
 10 უბარეს ფშავლის შვილებსა:—გაჯდენით თანაჯმანიავ,
 გაჭირდეს, მომეჭმარენით, წელთ შემოიორტყით ვმალიავ!

118. თოთის ქედაცო!

დედამალ შვილი გაზარდოს, თოთის ქედაცო, შენფერივ;
 მგლის მუტლიდ მუტლად შეაბას, გზა შორის გამხანებელივ;
 შენ გულიდ გულად ჩაუღვას, მტრის შორით დაჰშინებელივ.

119. ლუქის ლუხუმწ

- ზანთარმა გამოიგმელავ, რომელიმ თუშის კირადავ!
 კიბდუხში ლუქის ლუხუმი ყამირობს ყანასავითავ.
 არა კნილ შუალამეი ბოსლის გაუღეს კარებევ,
 შიგითებ გამჩყვანესავ ლუქის ლუხუმის ვარებევ,
 5 გაღმართეს საელეკეთოდა, წინ გაუშმღვარეს ცხვარივ.
 კიბდუხის თავზე გადაის უკვენ აბრუნებს ქარია.
 ქარია, არცრა ქარია-დ' ლუხუმის ცოდვა-ბრალია!...
 ლუქის ლუხუმის ქალები გურკევთ ტირილით დიანავ,
 ლუქის ლუხუმის სახლ-კარსა ვიდ-ყავერენ ჩამოზღიანავ.

120. კიჩბარაულო!

გაქებენ, კიჩბარაულო, ჩემსამც საქმარეს შეგყარა,
 თუ ცნეს მოგერეოდა, სამკლავებიმ წავყარა,
 თუ შენავ მეერეოდივ, იმის სიკვდილიმც მახარა!

121. წვიმა წვიმს...

წვიმა წვიმს სამცორნოს წვერზე, დიდგვერდის წყალთ, ადიდდი,
 თან გახყევ, დედისერთაყო, პანკისალ მარდად ჩახვიდივ;
 იქ გყვანან დაი-ღ' დედაი, ერთხენალ თვალით ნახნიდივ...
 ბახტრიონს გაგავლეიებს, ალონის პირ-პირ; ჩახვიდივ.
 ალონში მამის ღის შვილი ცრემლებს ჩამოხყრის ჯარადავ.

5

122. ჩემო მოყვარევ!

ახლოს მოდ, ჩემო მოყვარევ, გან ჩემ ქმარ გაგიჯავრდება,
 ჩემ ქმარ თრიალეთს წავიდა, ჯერ არას მოგვიშავდება.
 როცა რო მომიშავდება, მემრ გამიდგები განზედა,
 ანალ ყანაში მომიხვიდნ ან—გასალეწავ ძნახედავ.

123. მეცხვარის ჩივილწ

ლაყაში ცხვარსა ვაძოებდ, შუგორა მქონდა ბინაო,
 თელ ღამეს არა დამაძინ ხისო ქალ-ზალთა ღბინმაო.
 ანამ სუ დაილივნიან, ანამ გაწყვიტოს ჭირმაო
 ან ხისოს ძირა-ღ' ალაზანმ ან კეხმორისა ზევემაო.

124. შამილაყწ

მოიდა შუალამის ხანწ, მამალაყმ შეხკრა ფრთანია;
 შამილაყს გულმა-ღ' უხარა, ახლ მოტაცების ხანია,
 მოვიდა რევაზის კარზე, ცნყქ რომე ორი ქალია:
 ერთი რო გასათხოარი, მეორე შემომსწვრალია.
 შამილაყმ წიხლი მიარტყა, შიგნით შეყარა კარია.
 შიგნითა რევაზმ თოფ ასრი, გარს შემოარტყა ჯარია.
 იქითა ეპასუხება ბაცაყანთ პანტოს ცოლია:
 „—ნუ გეშინიან, მიხაკო, მაგრა დავკეტე კარია!“
 მე მაგის მომლექსებელი ალონში თუშის ქალია,
 სახელ გაგებად გინდოდესთ, ობოლ პარასკო ვარია.

5

10

125. მახარობელწ

მახარობელი მოიდა:—ქალო, მოგიკვდა ქმარივ!
 სამახარობლოდ გავიღე თორმეტი შიშაქ ცხვარივ,
 იმასაც არა დავჟჯერდი, გამოუგდ ნიშაყ წარივ.

126. ურემი-დ' ვირი

ურემს მოუკვდა გამთლელი, ცრეს დამწვეტებულ ჩხირები,
 ლაფში რო გადაბრუნდება, ეზიდ, იკრიკე კმილები.
 ვირებს ენაცვლოს პატრონი, თეთრებ დაცქვისა ცხვირები;
 ავხკიდებ, დარაყრაყდება, ქვევით მე შევევტირებივ.

127. სამყურაყ საყვარობელი

ცირბევ, ცირმამტეს შევსთესე სამყურაყ საყვარობელი,
 მოდიან აღმანელთ ქალები სურვილის შეწუხებულნი.

128. წუმახაზე

ნადირობ წასრულ არწიო, როდის ჩამოხვალ ბარადა,
 როდის ჩამოხვალ, ძმობილო, წუმახაზეო გვარადა.
 წუხბიაცის ქალ შეირთე, ნუ დახვალ წარამარადა;
 ერთილ შენ წამოიყვანე, ერთი შე მინდა თაყადა.
 5 გამოგინდებოდ მაოვი, ლობეს გადახტებ ჩქარადა;
 არწივის ნამთხვენ კოკობივ ლობის ძირ ჩნდებოდ შავადა.
 მე ამის მომლექსებელი შირვანს მივდივარ ხამადა,
 ძმობილის ლექსი გამოვთქვი, ბაკურიზე ვარ გვარადა.

129. ქებით გამოთხოილი

ქალ, ქებით გამოთხოილო დედისი-დ' დედის დისია,
 'შენაწა-დ' არა ყოფილხარ, ნაწვეთ მოგდენი წყლისია.
 ორისივ დაწუნებულო—ქმარისი-დ' ქმარის ძმისია.

130. ქალმან დალია ზეობან

ქალმან დალია ზეობან, შენ თავის დიდებამაო,
 ავლამ, ჩავლამა შარებზე, კოწლების ქანებამაო,
 სახლთაგზე პირის ბანამა, ზალტეთა ჟღერებამაო,
 ფეჭეხედა ტრელებ ჩითებმა, კოჭებზე გოგვებამაო.

131. ქალების მამა

(გ ვ რ ი ნ ი)

ცხენმაწუ ფევი ქნაავ ცირბევის მინდორავ,
 მკვდარიწუ გადმწყდოვ აფე-სკლატიანივ,
 ცხენიც ცრემას ხყვანდავ ბალახისფერაყვი.
 ეგეწუ იქნებოდავ ქალების მამაივ.

132. ლამაზი

დილა რო კარად გამოედნ, ნზე მალლა წამოსრულიყო;
 ავხედე ციხის კართანა, ლამაზი გადმომდგარიყო.
 გელეგი ედებ ლილითა, ყელ-ყური ოქროს შიბითა.
 ნეტა შენ დედას, ქალაყო, შენ უზარდხარ ქალადავ,
 ცხვა საქმე არა ხქონია, შენ უწერისარ წიგნადავ!

5

133. ბევრსა ხკლავს ბევრის სურვილი...

მინდორში სისხლის ტბა ბრუნავს, გადასადვრელიმ სად არივ?
 შიგა წევს წითელი გველი, თავი ჩინს, ბოლომ სად არივ?
 ბევრსა ხკლავს ბევრის სურვილი, ცოდნა, გაგებამ სად არივ?

134. ტიალო, დედო, ტიალო!...

ტიალო, დედო, ტიალო! დანოს ჯაგირში ტრიალო,
 ცხენების თარეშობაო, ქალების გულის გრიალო!

135. ნატვრაჲ

— ქოთანას ქორი ნადირობს, ლაგოდესს გახქონდ ქუხილივ.
 ქალო, შენ ცნქა-დ' მე ცნქავე, ვინ იცის გულის ტკივილივ!
 — გზის ძირ გვითხრიან საფლავსა, გზის თავამ დაგემარხიანა,
 ევ შენი ცხენის თიქალთო ქვეშამც ვინ დაგვიგიანა,
 შენი კრავლისა ნაბადი ზედამც ვინ დაგეხურიანა!

5

136. დედისერთაყო!

ზე ადექ დედისერთაყო, ცხენსად დაუყარ ღანძილივ;
 ცოლსა რო ცხვანი გართმოდენ, სიკვდილი გინდა, გან—ძილივ.

137. ფარსმას

მაშინ კარგი ხარ, ფარსმაო, მთას, თოლო, გადაზდიოდე;
 ქალავს ჩაზდიოდ, ყირვნებო; გორს, მწვანაილრ, ამოზდიოდე;
 ლაროან, ცხვარო-დ' მემცხვარევ, ჟივილით ამოზდიოდეთ;
 საფიტეს, ქალო და ზალო, სრიალით შემოზდიოდეთ;
 ლიაურს, ჯარო-დ' მოწნავო, ბიბინით შემოზდიოდეთ.

5

138. ნუ სტირ, ქალო!

ნუ სტირ, ქალო, რად სტირი, რად დაგითხრია თვალები,
 ადექი-დ' ჩემთან წამოდი, გადმოიარე ბანები.
 საწოლის კარი მლი გიდგა—მაღლა ოთახის კარია.

139. ლაზის ფიცხელო!

ბევრის ნდობა ბევრსა ხკლავსავ, ლაზის ფიცხელო, მე—შენიც.
 ქალაქს ტბა დგასავ სისხლისიც, გადასაღვრელიმ სად არივ?
 შიგა წევს გველი წითელი, თავ უჩინს, ბოლომ სად არივ?
 ბევრის ნდობა ბევრსა ხკლავსავ, ლაზის ფიცხელო, მე—შენიც.

140. ცულ-ჭურჭ

აყიმა მაღალ მთაზედა ქარბუქ არ დაილევისა.
 კაი ქალ-ვაჟის თავზედა ცულ-ჭურ არ დაილევისა.

141. შაბათ ღამეს

დღეს შაბათ ღამე დაღამდა, ხვალ უნდ დამწერონ ჯვარია;
 აღარ მომივიდ მარტილო, ვა, თუ ამყარა გულიო!
 ცოცხე ფიქრებში ვარ გართული, ცხენმა-დ' მოილო ჩქამიო.
 კოხტად მოგივლი, ლურჯაყო, გავაყს გავისვამ ჯელსაო,
 ჩულებსაც კარგსა მოგიქსოვ, დაგიმშვენება წელსაო.

142. ჯიკვებზ

ყაყიმალ მთაზე გახედე, ჯიკვები გადმომდგარანა,
 რქა რქაზე გადაუხვიავ, მდობიარეთა ღვანანა.

143. ბიჭო!

ბიჭო, რას გადამეკიდე ჭირივით, ბოროტივითა;
 იგრემცა-დ' ამოღვარდები—ბოსტანში ბოლოკივითა.

144. ჩიტის ბუდეჲ

ქალმან ქალაყს ჩამიტყუა: ჩიტის ბუდე ვიცი მევა.
 ოჯგალაყებ ამიქქნიავ, ამის მეტიც არ ვიცი მევა..

145. ქალო!

სამი სოფელი დალია, ქალ, შენმა სიყვარულმაო,
 დილ-დილა პირის ბანამა, კელ-პირის შვენებამაო,

თავზე ქანდაქის მანდილმა, საწვივის მტყელებამაო,
სკლატმა წითელმა, ყვითელმა, მაჯების მშვენებამაო,
შვიდკეცმა დანის საბელმა, გავაცხე გორებამაო.

5

146. დედისერთაცო!

დედისერთაცო, მერთაცო, მინდორს გაზდილო, ველზეა;
ოქრო-ვერცხლისა ქამარო, შემოსართყემელო წელზეა;
იაგუნდისა ბეჭედო, ჩასადებელო გელზეა!
მე მეტად ველარ გაგაქებ, ანამც არ იყო ჩემზედავ,
გამიფრინდე და წამიხვიდე, გამიყვე ქარავანსაო.

5

147. ჩაფირაცო-დ' ცხვან

დადიკურთაში ჩაფირაცს არავინ ხყვანი ბადალი.
ხატოი ბაბულაყისშვილი—ეგ ყოფილ მაგის აშქარი.
საბაკე მაგათ დარშჩომი, ანწუხელიანთ ბატკანივ.
წინ გამწუქდვებოდ ღაზილაყ, მეკოპარშიაც ნატარივ;
არცარას კიცო ღწუყარდებ, ჩიკის ფეკად არს ნადგამი.
დემეტრეს სულხანიშვილსა ნაბიჯი ხქონი დაბალი,
აეგ გინდა მანდა არც სტანი, კაცში არ ყოფილ სათვალი.

5

148. სოსი-დ' ცხვან

კოკლაცთას ციხე დაშალეს, თეთრ აღარ უჩინს კარიო.
პირველად სოსიმ დაშალა, მით უფრიალებს თვალისო;
ალექსანდრე შემოიტანა სახლში ნაპარევე ქვანიო;
კიმოთემან ჩაუყარა გაპოლილ სახლსა ზღვანიო.

149. მარჯაკალ

დავიწყე მარჯაკალობაი, ძალივით ენა ვათრიევ,
სიღისაკეც კი გავედი, ყველგან სიმართლე ვათქმიევ.
გადამერია ბებერი-დ' ჰობობა ველარ ვათქმიევ,
წინ წალბებული საწესო გარევე უკვენავ ვათრიევ,
აღარც მოვხვსენი ტიკჭორაცს, აღარც ვის არაყ ვასმიევ.

5

150. მონადირის ყისმათ

ნადირი მონადირესა მთას წასვლით ებედებისა;
ხან თუ ვერ მოხკლავს, ხან მოხკლავს—აუგ არ დაედებისა.

151. ჯიჯვო!

გაიძარ, ჯიჯვო, გაიძარ, თვარამე-დ' გაგიტენდებავ,
თვალს მოგკრავს მონადირეი, იღლია დაგიშავდებავ!

152. მონადირეა

ყაყიმაღ მთაზე გახედე, წარაფი მიზღვეს ნისლისი;
მგროთ მიზღვეს მონადირეი, ქოჯო წელთ აშქვი ისრისი.
ასრია-დ' გამოაგორა, ჩქერა გამოდის ქვიშისი;
ჯიჯვი კდეს დაკიდებულა, ნაწვეთ ჩამოზღის სისხლისი.

153. ალავერდში

გალმა გავედი ალავერდს სალოცავადა ხატისი,
გზას ბიჭებ შემომეყარნეს ნაამხანაგრებ ცხვარზედავ,
მიმიპატიჟეს ბინაზედ, დამსვიან ღვინის სმაზედავ;
მე ღვინო ვერა დავლიე, თვალი დამრჩ ლამაზ ქალზედავ.
5 შავის თვალ-წარბის პატრონსა ღიმილ მოზდიოდ პირზედავ.
ერთხენ კი გარევე წამოალ, ფეგ-თეთრ მიბია ქერზედავ.
ლამაზად დავალაქვიებ მაგ თიანეთის მთებზედავ.
ტელში კავკასურ მათრავი, ჭრელ ძვალ აგებულ ტარზეა;
ჩერქეზულ ქამარ-ხანჯარი, სუფთად შემორტყმულ წელზეა;
10 ყელზე აქლიმის ყაბალახ, გადაფენილი წელზეა;
თავზე ხუჭუჭის გარიბანდონ, ქოჩორ გავარცხნილ გვერდზეა.

154. ნანდობო!

გორს იქით ჩდილო სოფელო, ნისლო, მზისაგან აყრილო,
ავაიმე, ჩემო ნანდობო, გულს-უწადინოდ გაყრილო!
ჯერ გემდურ, ცხვისა ენაო, მემრ--ჩემ გუნებავ გარყვნილო.

155. ჩემ ნანდობონ

ცაში არწივი ტრიალებს, მოიერიშეს ღვავაო.
მთელ ქვეყანასა მირჩიავ, მე რო ნანდობი მყავაო.

156. ავაა შენ დედას, მოყმეო!

ყაყიმა მთაზე ყორანმა დაჯდომა ქნაა-დ' ვადასცდა.
ავაა შენ დედას, მოყმეო, არც შე გექენი-დ' ცხვაც ავცდა.

157. ცირბევი

ცირბევი თივასა ვსთიბავ, ვაწივლებ ნარსა-დ' ეკალსა,
გულსა ვლგვრი პირიკითლებსა, ვატირებ ჩაღმათ ბიჭებსა.

158. თავის მუქარაჲ

წისქვილში სატქვავ წამაქვის, სამსავ ავხკიდე კატებსა.
გზათ თავებე შემომეყარნეს, დამიცეს ანტა-ბანტესავ.
ერთი ხო ლამ-ლამთ გავღრიე, მეორეს ფევი მოვსტეხე.
მესამე აგრე დამემუქრ: — არამ მოხვნავა ყანასავ!
ჩაგიჯდებ ყანის ნაპირში, ჩაგიკნატუნებ თავთავსავ;
გამოღვზენიდი დიაჟცივ, მოგიხვეტიებ ჩალასავ!

5

159. ჳევსურბ

გამარჯობა, ჳელოელო, შენც მოხვედი, მეც მოედი,
სუ ფრენ-ფრენით გადმოირბინ სოფელთავითი ჳევ-ჳუენი,
არ მომეწიოს ჳევსურივ, ეშმაკთ არ დარშჩეს ჩემ სულივ.
ჩემსამ მტერს გამოუდგება წვერ-გამომეგებულ ჳევსურივ!

160. თუშეთი-დ' ნანდობნ

კაკასიონის ქედებო, თოვლიან-ყინულიანო,
ტიალო, საჯიგვეებო, მწუხარე ცოემლეი გდიანო,
დაღარულ გაქვის გულ-მკერდი, მჩქეფარე ჳევებიანო.
შენი ნაჯურნი ნაკადნი ჩუსჩუხით ჩამოლიანო,
შეიყრებიან ჳევები, ალაზნად იქცევიანო;
დაბლა თვალ-უწვდენ ჳალები, შივ გზანი ეტყობიანო;
მალლა მთა აყვავებულა, ხედ ცხვრები იშლებიანო.
მალლით დავჳყურებ სოფლებსა, სასლებო სიპებიანო.
შემოსულია ყანები, სოფელს რა უჯდებიანო!
ყანაო, გმკიან ქალები, სიმღერას დავგაზიანო;
სიცხეა, დასასვენებლად გრილოში დასხდებიანო;
აჯსენებენ ჳიჭებსა, ერთმანეთს დასციინანო;
ამოარჩევენ ბიჭებსა, წილებსაც დააყრიანო,
იმ თავის გულის დარდებსა ერთურთსა ეტყოდნიანო.
გამოხვედ სამუშაჳოზე, ქალო, ჳამაზო, თმინო,
არც ვის უამბობ დარდებსა, ჳამაზო თვალ-ცრემლიანო.
შენის სიტურფის სახითა მზე, მთვარე ჩაბნელდნიანო,

5

10

15

- მარტო ნათობენ მარსკვლავნი, სხივები შორსა ჩნდიანო.
 ორნი ამოვლენ მარსკვლავნი, ცას ღრუბელს არღვევდიანო.
 20 დამწვავდა შენი სიტურფე, ვახ, გულო ბოროტიანო!

161. მწყემსი

- მწყემსი ვარ გარემგარესა, დღემუდამ მარტოდ მავალი,
 ლამ-ლამ მთვარე მყავს მეგობრად, ჩემსავით მარტოდ მავალი;
 ხან ქარი მიწეწს ნაბადსა, ხან წვიმის ღვარი მასველებს,
 ხან მგელი მიფრთხობს ფარასა, წყეული არც ის მასვენებს.
 5 ვწევარ უთალოდ ცის ქვეშა, ზედ ნამი დამედინების
 სიცივისა და მტრის შიშით ტკბილად არ დამეძინების.
 რა არის ჩვენი სიცოცხლე? — გაუტარები ვაება —
 მუდამეამს ფეჭზე ყუდილი, მუდამეამს ბარგის ტარება.
 მაინც კი გვიყვარს მწყემსობა თუშებს — ლალ მთისა შვილებსა,
 10 მა რა გქნათ, ქერის პირაზე ხომ არ ავკინძავთ მიძივებსა?!

162. ბათირი

- იძახეს ტერელოელთა: — თუშთა წაიდეს ცხვარია!
 უკან გამოუდგ ბათირი, ლურჯას ვახქონდა ჩქამია.
 ეწია, ვერ დაეწია, დაბრუნდა ცარიელიო,
 გზად ცოლი შემოეყარა, თვალად ლამაზი ქალიო.
 5 — ოკრადამც გყოლი ლურჯაყი, ვერა გყოლია ჩქარიო,
 ცხვარიც ხო შენი გარეყეს, მთაში გედგ სამად ფარადა,
 ქალიც ხო შენ გაგიყოლეს, ჯერ არ შეერთო ქმარიო!

163. წყევლაჲ

- ქალმა ყელშიბი დავკარგე ჭრელ წინდებისა ქსოვასა,
 გონივ მუსჯელავ მემცხვარეს თეთრი შიშაქის დევნასა.
 მემცხვარევე, ნულ დამინალავ, შენი ცხვრის გამრავლებასა!
 მემცხვარემ უარი უთხრა...
 5 მემცხვარეს ქალმა დასწყია თავის ალალი გულითა:
 — მემცხვარევე, ნულარ ჩახვალი შირაქში გათეთრებულის ბინითა!
 ახლა მემცხვარემ დასწყია თავის ალალი გულითა:
 — ქალო, ლეკბიმ წაგიყვანენ ლხინითა, დაფა-ზურმითა,
 გზასამ მე შემოგეყრები, ფული მომქონდეს ჯიბითა;
 10 გამოგიჯსნიდე, ქალაყო, წამოგიყვანდი სახლშია
 სტვირითა-ღ' სალამურიითა.

164. კახოს თინაა

ფარსმის ციხეო მაღალო, შიშით გაქანებს ქარია.
 შიგ სხედან თუშის შეილები, თოფის პირს აზღის ალია.
 თინაი ღმერთმა აცხონოს. იმის სულ ლაღად არია!
 თავს შემოიხვი მანდილი, წელს შემოირტყა ვმალია,
 გამოერია ქისტებში, ჩაღად დახყარა მკვდარია. 5
 გახკვირებიყო ქისტებსა თინასი ნაომარია:
 ან მკლავი როგორ უჭრიდა ან სამღარიან ვმალია!
 იქით გაიქცა მურთაზი, გადაიარა მთანია,
 ქაჩუს ღელესა დასტირის, როგორც თმიანი ქალია.
 წინ ცოლი შემოეყარა —თურაშაულის ქალია: 10
 — მურთაზ, რად გამოქცეულხარ, რად შეგვირცხვინე გვარია!
 — ქალმ გამიწყვიტა ლაშქარი, მოვედ პირსირცხვილიანი...
 სირცხვილიანის მოსვლას კი სიკვდილ ჟჯობ სახელიანი.

165. ოსურაულწ

ომობდა ოსურაული, ვაჟი არ ზოგავს თავსაო,
 ჯერ ხო თოფითაც ეომა, მემრე გელ გახკრა ვმალსაო;
 ვმალდავმალ გამოუვარდა, უწყალოდ შჭრიდა თავსაო,
 ერთ ლექსა გელი დასტაცა „მოდი, ძმობილწ, შენ აქაო!“
 შინისკე შიარბენინებს, როგორც რო ლომი ცხვარსაო. 5
 შინ შეიყვანა ციხეში, მოუსვა სათოფურსაო.
 — ლეკო, ესროლე ლეკებსა, თორემ მოგაჭრი თავსაო!
 ლეკი ესროდა ლეკებსა, თვალეზზე ცრემლი ზღისაო.
 — ოღონდ ნუ მომკლავ, ხვთისოო, კიდევაც ვესვრი ბევრსაო!
 ხვთისომა ვმალი შემოხკრა, თავი მოშორდა ტანსაო. 10
 — შენ ცოცხალს ვინღა გაგიშვებს ურჯულოსა და ძაღლსაო!

166. ცოლ-შვილიმც ამოუწყდება!

სახნის-საკვეთი, ჯამბარა ვაჩიქვაურმა დამპარა;
 ცოლ-შვილიმც ამოუწყდება, უწნავ-უთესი დაგყვარა!

167. მიხეილ უშარაულწ

ცამან შეჰყარა ღრუბლები, ელვა დაეცა ძირსაო;
 მიხეილ უშურაულსა დღეიწ ხქონდ სიკვდილისაო.
 მიხეილ წყალმან დაღია, ვაჟ დედას მიხეილისავ!
 მამა ტირიდა მშობელი, წყალსავით ცრემლსა ღვრიდავ.

- 5 — რაღასა მტირი, მამაო, ან რაღას მეძებ ბევრსავე,
თუ შეილი გენანებოდა, რად მანებებდი თავსავე,
მე ხო ყმაწვილი ვიყავი, გამოუცდელი წყალსავე;
რაზე გამზარდე სასწავლში, თუ მწყემსი გიჭირს ცხვრისავე!
მიხველის დედამ შეიტყო, წყალივით ცრემლსა ღვრიდავე;
- 10 — წყალო, სათავემ დაგიშრებ, ცოდვა გაქვს მიხველისავე!
წყალი სწყუროდეს, ვერ დაღლევის—ღვარი ჰგონავის სისხლისავე.

168. თუშურაჲ სოფლებშ

- გირევ-ჭონთიო ვარდია, სუ ქისტურაჲი ხალხია;
ფარსმანელები ვარდია, სუ გარმუნჩიკაჲ ხალხია;
ქეშუელები ვარდია, სუ ქალაჩუნაჲ ხალხია;
დანუელები ვარდია, სუ ქაწამძვრალი ხალხია;
- 5 დართლოელები ვარდია, სუ ყანწთმჩხუბარაჲ ხალხია;
ჩილოელები ვარდია, სუ ყანწურაჲი ხალხია;
დიკლო-შენაქო ვარდია, სუ დიდურაჲი ხალხია;
ომალ-ჭანჭახო ვარდია, სუ ბოზ-ოჯერი ხალხია.

169. სულეთშ

- სულეთის ამბავს ვინ მეტყვის, სულეთ რა სამართალია?
— სულეთში სამ ხენი დგანან, წვერი ცას მიბჯენილია.
იმ ხის ძირს წყარო გაჰოდის, სასმელად სანატრელია;
ბევრი მოდგება ცხენ-ჯორი, ძუა ფაფარი კრულია,
- 5 იმაზე იჯდომი მჯედარი, პირს ლაბტი დადებულა;
იმას მიჰყვება ქალ-ზალი, ჩოჯები მოჭუჭკულია;
იმას მიჰყვება ყმაწვილი, დედ-მამის მოყებარია.
სულეთში ძატყლი, მარილი—თეთრი ჯარისა ფასია;
თამაქოი და ბიჭონი—ერისა მრიგებელია.

170 მეცხვარევე

- ხანში შესულო მეცხვარევე. ისევ გიმღერის გულია?
მაშ დავიჯერო, არა ხარ დარდისგან დაჩაგრულია,
მაშ დავიჯერო, არ იცი დარდი და სიყვარულია,
მაშ დავიჯერო, არა გაქვს ბავშვობა დაკარგულია?
- 5 ღამეც ტანთსაფურავად გაქვ ნაზადი თკირთვილიანი,
დილით პირ საბანელად გაქვ წყარონი ყინულიანი.
— მემამ ვის მოვეწონები, დღე არ შინახავს მხიანი!

171. არ იფიქრო!

შენალ ისილ არ იფიქრო, მაგას უყვარდი, მე-არა.
შენაც გიყვარდი, მეაცა, ყისმათს დაუდგეს თვალთა,
ყისმათსაც არას ვემდურდი, მტერი მოგიკვდეს მალე!

172. ობოლ ბიჭის სიმღერა

— შავ ჩოჯავ, წითელ პერანგავ, ცხენსამ ვინ უცვლი ალაგსა,
აქისელ თავი წამრებრუნ, ცრემლით ნუ მამკევე ყანასა!
— ეგ რად არ იცოდ, ქალაყო, ობოლ მალ გაიზრდებოდა,
გზის ძირა გადავარდნილი გზის თავ მალ ამოვდებოდა.
ქალო, გაგაქდევე სურვილსა, ნემს კუდად აეგებოდე,
პატარა ჩიტსა ქერასა თვალშიაც ჩემსვებოდე!

5

173. მწყემსო!

— ახლ მოვიდ შემოდგომის ხან, დაითვირთვილა მთებო.
ან არ მოგწყინდა მთას ყოფნა, ან არ მოგინდა ბარო,
ან ლამაზ ქალთან ძილ-წოლა, ან მასთან საუბარო?
— არცა მომწყინდა მთას ყოფნა, არცა მომინდა ბარო,
არც ლამაზ ქალთან ძილ-წოლა, არც მასთან საუბარო.

5

174. ასმათწ

ალენიდან ბელუქში წაველ, ვერაფრით გავიხარეა.
ამხანაგებმა დამკორეს, მე ის ვერ ავიტანეა,
მომიპარია ლაგანა, ფიქრი შემომაწვ მწარეა.
თითქოს მაყრები მოდიან, გაისმა თოფის ჳმანია,
ავდექ და თავში დავიკარ, თან დავიძახე „ვაია“.
უცებ ასტეხეს ყვირილი: „—ასმათი აღარ არია!“
ჩემ ცოდო გქონდეს, დედაო, თუ ცრემლებ ჩამოჰყარია,
მე არ მყავს არც ძმა, არც მამა, დამალევინოს წყალია.
მე მარტო ერთი დედა მყავ და ისიც შემომწყრალია.
მარტო ერთ მწყალობელ მყავის — წმინდა ლაშარის ჳვარია.
მე ამის მომლექსებელი სოფლად ლეჩგრელი ვარია,
სახელ გაგება გინდოდესთ—ასმათის დობილ ვარია,
სახელი ჩემი ეთერი, ჩეკურიშვილი გვარია.

5

10

175. ბაქწ

- დიკლოში მოიდ დიდოი, აღდამმ შესყარა ჯარიო,
 ხუშეთის ლელეს გადმოდის, როგორც მარილზე ცხვარიო.
 წისქვილებთანა ჩამოდგა, როგორც ნავუბარ წყალიო,
 ღვინიამ ელანაიძემ ციხით მოხკიდა თვალიო,
 5 ესროლა, გამააგორა:—ჩემის ცოლისდამ ხარიო!
 შუუბან თოფებ გამოდის—„ქურაზიშვილი ვარიო!“
 — ქალ, ბაქი ხაჩიგრისაო, ღმერთმა გაცხონოს მკვდარიო!
 ლეკებს არ გააყოლიდი შენი ლერწამი ტანიო,
 გადაღვარდ, გადაიყოლე; ორ-სამნივე ნარჩევ ყმანიო.

176. ხარება და გოგია

- ღამეა, მთვარე ქათქათებს, ვარსკვლავნი კრთიან ცაზედა,
 ალაზნის პირას მოდიან გოგიაი და ხარება.
 ერთმანეთს ეუბნებიან:—საითკე უფრო ჟჯობია?
 — მალრანის ტყეში წავიდეთ, სოფლადაც იქა ჟჯობია,
 5 კაცის შენნახავ ხალხია, პურ-მარილ იქა ჟჯობია.
 მეორე დილა გათენდა, რას ხედავს ამვლეო-ჩამვლელი:
 ვინც კი შეხვდება, ყველასა ასმევენა და აჭმევენ.
 ბიჭია მძლავრი გოგია, სიტყვა წარმოთქვა ესაო:
 — სად არის ჩვენი ალექსი, ალექსი თავნიშვილიო?..
 10 ცოტა ხანს შემდეგ ხარებას შემოარტყამენ ცეფსაო,
 ქურდულად წაძოებარნენ, ვით მონადირე შველსაო.
 გადმოუწოდეს თოფები, ტყვიას ესვრიან ბეგრსაო.
 წამოფრინდება გოგია და ეფარება ცეცხლსაო;
 წამოფრინდება ხარება, მვრებითა დასუსტებული,
 15 შეხედავს მაღალსა ღმერთსა ძალ-ღონე გამოლეული.
 — არ გაიხაროს ალექსიმ, ალექსი თავნიშვილმაო,
 არ ნახოს კარგი დღეები, ნურც ნახოს კარგი მხეები,
 ნუ გაიაროს სწორებში, სუ იყოს განზე ნდგომიო!
 ემაგის მომლექსებელი გახლავარ თუშის შვილიო.

177. ქალო!

ქალო, შენ კართან შეშა დვას, შენ ზურგიტ ნაღებ, საწყალო,
 შიგ სტანავ ფიჩხის კონაი, ცეცხლიმც მოგედოს, აყარო!

178. მეითი

ალვანს დაღბუის ყორანი, დაბლა არ ჯდება ბანზედა,
 შირაქს ემხადებ მეითი, იარალს ისაამს ტანზედა.
 მაგას დუყმლიდა ძეუღლე: „—მარტო ნუ მიხვალ გზაზედა,
 წუხელა ვნახე სიზმარი, შავი ჩაძეცვა ტანზედა!“
 არ დაიშალა მეითმა, კობტად შეჯდება ცხენზედა, 5
 შინა მშვიდობას ეტყოდა. —ცხენო, იარე გზაზედა,
 დაუყვნეთ წინა მგარის გზებს, შირაქს ჩავავლო თვალია!
 ჩავიდ აღმალოს ვიდზედა, ორუჯს ეწვია კარზედა.
 —მარტო რას დახვალ, მეითო, თავი რას მოგწონს ჯანზედა!
 ადგა, იარა მეითმა, ნარინჯის გუმანაზედა. 10
 ცხრანი იყვნიან ურჯულონ ყრცე ოზუნდარის მთაზეა,
 მეითმა ზედ მიიწია, სალამს ეწევა ჭკვაზეა.
 სალამის დათაგებაზე, ბოლ მიახვიეს თავზეა.
 —მეაც აქ მოძკალ, ჯულძაღლო, აუგს იტყვიან ჩემზეა...
 მიდგებოდეს, მოდგებოდეს, შასხდნეს მეითის ცხენზეა, 15
 ცხენი უკანავ იწევდა, ვერ აყენებენ გზაზეა:
 —სადა მყავს ჩემი პატრონი, რო არა ჩქამობს ჩემზეა?
 —პატრონი მტერმა მოვიკლა, ყორან დაღბუის თავზეა.
 —აქ რას დაღბუევი, ყორანო, დახყევ წინა მგარის გზებზეა,
 წინა მგარის გზებზე დახყევი, ალვანს დაჯგდი ბანზეა, 20
 მითქვიდი ჩემსა მეუღლეს:—მეით მოვიკლეს ცხვარზეა!

179. ბერიკა

შატილს მოვიდა გოგობი, შატილს რო დაჯდა ჯარზეა,
 შვიდნი დაზარდა წიწილებ არწივის ნაბუდარზეა.
 შვიდსავ უყიდა თოფები, შვიდსავ დახვიდა მვარზეა,
 უყიდა ჯაჭვის პერანგივ, შვიდსავ ჩააცვა ტანზეა.
 გაბედეს საარხილოდა გოდერძის მუქარაზეა; 5
 ცხით ქალ გამაიყვანეს, მათირებენ თვალზეა.
 წინ შემოეყარ ბერიკა, მშვიდობას ეტყოდ ჭკვაზეა.
 —საიდან მოგყავთ ეს ქალი, რო მათირებთ გზაზეა?
 ქალს უთხრა სიტყვა მაგარი, ცრემლი შააშრო თვალზეა.
 შვიდთ ყრცმათ, მარტო ბერიკამ ჯელი დაიდვეს ვმალზედა. 10
 იქით ქალ გამაბარუნა, გოდერძის მიღგვარ ბანზედა,
 გოდერძიმ დიდად მიიღო, დნესვა თავისა სკამზეა.

180. თალიძე

ლაშარს ჩავიდა თილიძე, გულდიდად დაჯდა სკამზედა,
 შემოებვივნეს ფშავლები, როგორც ბატონსა ყმებიო.

— შენ აქ არ მოგესვლებოდა, დიდი ხქენ ცოდვა-ბრალოო,
 გასწყვიტე დიაც-ყმაწვილი, ცამდინ აუშვი ალიო!

- 5 — აცალ, მაცადეთ, ფშავლებო, მალოცეთ თქვენი ხატიო,
 საწირვად მომიყვანავის თეთრი ქორაი ჯარიო,
 ჯარისად მომიყოლებავ ქაჯანგიანი ყოჩიო;
 მაგისა ბაშინ ვიამბოთ, როცა გამოვლენ გზანიო,
 უბისთავ დანათლებიან თილიძის ლურჯის ნაღნიო,
 10 ან ვისა სჭოიდეს ფრანგული ან ვისა სჭექდეს თოფიო.

181. მიხო

შირაქს ემზადებ მიხოი, იარაღს ისხამს ტანზედა,
 ცოლი უშლიდა მიხოსა: „— ნუ გაუდგები გზაზედა.
 წუხელა ვნახე სიზმარი, შავი ჩამეცვა ტანზედა,
 შენ ცხენიც შავად შევმოსე, სატირალ მეგო კარზედა!“

- 5 არ დაიშალა მიხომ: „ფიქრიც არ არის მტერზედა,
 იარე, ცხენო, წავიდეთ, გაღვიდეთ ბელექანზედა,
 კვირაყეს ჯარში ჩავიდეთ, ლაზბორ გვექნება ლეკზედა,
 ორშაბათს გამოვბრუნდებით, გავალთ შირაქის ქედზედა.
 ერთმა-ორ ჯულბალღმ თათარმა მჯარი ამიკრა გვერდზედა:
 10 — სიტყვადაც ამას გეობნებ, თუშო, გაფრთხილდი გზებზედა!
 ცოტას წინ გაგცდენ ყაჩაღნი, სროლას ამბობდეს შენზედა,
 თან უკან იხედებოდეს—მიხო არ მოჩანს გზებზედა...“

182. გულო!

დაფიქრებისა წყარო ხარ, გულო, შე ოგერ-ტილო,
 მალ-მალე მომაგონდები, ჩემო სამშობლოვ მთიანო.

183. იარე, ცხენო!

ლეკის მოვიდა ნთხრობელი გუშინას, თენებისასა,
 შეუკრავ გადასავალნი შვილებსა ლეკებისასა,
 გაუნართავის საყუჩე, სისხლსა იღებენ ძმისასა,
 ბნელს ჯევე ჩახყეფს ყორანი, ნასისხლარს ჩაზღვეს მტრისასა,
 5 თან მონადირე ჩახყეფა, ბრძამს ევიღება კლდისასა,

შურთხი სტვენს, ვატყობ თენდება, ცრემლით გულ-მკერდს ღბანს
 კლდისასა.

იარე, ცხენო, ტიალო, გავლას ნუ ზარობ გზისასა!
 სანამ გათენდეს, გავსცილდეთ საზღვარსა-ლეკის მიჯნასა,
 ბნელში ხო ლეკის შვილები ვერც დაატყობენ ნიშანსა; 10
 თუნდაც გვასრიონ, დაგვცდების, ვერ გასტეხს გულის ფიცარსა,
 მშიერ დარჩება ტყვიაი, ძვალს ვერ შჭამს კარგის ყრისასა.
 ვაჟ თუ შენ დაგკრან, ოჯერო, ერთგულსა პატრონისასა.
 პირობას გაძლევ, ვანანებ, სისხლით შევეღებავ ქვიშასა!
 ან ნიც შენ გვერდით მოვკვდები, შუქს დავიბნელებ მზისასა 15
 და თუ მე დამკრან, ტიალო, ჯელს არ ჩაღვარდე მტრისასა,
 გზა გაიკაფე, მოსცილდი საზღვარსა დაღისტნისასა,
 გადაუტანე ამბავი შვილებსა თუშებისასა;
 პატრონის სიკვდილს ნუ ეტყვი, ვინც რო ჩემ ამბავს გკითხავსა.

184. ანთაიძის შვილიწ

ხანია შემოდგომისა, დღე აღარ არის მთისაო,
 დაჩუმებული ველები, არც ქვივილ ისმის ცხვრისაო,
 და არც ლილინი გორებზე, თეოზე ჩობნებისაო.
 მზე-მთვარე დაბნელებულა, ნისლია შავი ზღვისაო.
 ალონში სისხა გაჩინდა, შიგდაშიგ ხვოცავს ხალხსაო, 5
 ძან მწუხარეს ამბობენ მაგ ანთაიძის შვილსაო,
 სახლში წევს ხაშინისი, სუ ევლებიან თავსაო,
 ექიმიც მალ-მალ მოხყვანდის, არ უზოგვედის ფულსაო!
 სახლში არავინ არა ხყავს, როგორ სწყალობდეს ერთსაო!

185. ცხვარო!

ცხვარო, მაშინ ხარ ლამაზი, როცა რო იწვევლებოდე,
 დაეყრებ ნაწილარზედა, რა ლამაზ იცოხნებოდე!
 შეგრეკონ გალავანშია, შიშაქო-დ' იწვევლებოდე;
 კასრო, შე ვერხვის ხისაო, რო ძან იქაფებოდე,
 ჯვილო-დ' ახალგაზრდაო, რო ძან იოფლებოდე! 5

186. ყვავილიწ

დაიძრა, გზნაიძართა, ცხვრებია თუშებისაო,
 ფიღონი ნაჭაურისძე შავარდენია მთისაო;
 ფიღონი შინის გამგზავრდა, მუჭლებს ქარ გაუვლისაო,

- გზათ დედა შეეგებება: „—ფიდონ, ნუ მოხვალ შინაო, დართლოს გაჩინდა ყვაფილი, შიგ რჩევით ხვოცდა ხალხსაო, არ სწყალობს დედისერთაყებს, არც კაი ვაჟკაცებსაო!“ ფიდონი უკვენ დაბრუნდა, დედას ვერ უტეხს ხათრსაო, ვერც მამამ დაინახა და ვერც და-ძმა-ნათესავმაო! უკვენ გახყვება სიკვდილი, ფიდონის მიზდევს კვალსაო; 5
- 10 ჩავიდნეს შირაქის ქედში, სიკვდილი უვლის გარსაო, ველარც იქჩერებს ფიდონსა, აღარც ანებებს თავსაო, გააქჩერო უქჩერებელი—ფიდონს შეზდებდა გელსაო; სიკვდილი გაღმა გავიდა, ორ ქალს დაავლებს თვალსაო, გაღმიდან გაშობრუნდება, გემით გამოვა წყალსაო, 15
- მიუჭდებოდა ანდროსა—ნაჭაურისძეს ვაქსაო. — შე ოჯრად დამრჩალ სიკვდილო, მე რალას მიწვე ჯაბრსაო, დედ-მამას ვინ შემინახავს ან ვინ მომივლის ცხვაოსაო! — ადექი, ანდრო, იარე, ერთად გავლევდეთ გზასაო! ემაგის მოლექსობელი შირაქის გულში არსაო, 20
- აღექსი აფშინაშვილი გულისმტკივანი ძებებუო.

187. სიმღერაჲ

- მალლა მათის წვერზე დავდივარ, დავყურებ არემარესა, გავიხედ-გამოვიხედავ, ვერავის ვხედავ თვალითა, დაბლა ჩაფხედავ ჳევებში, ჳევებ ამსვილა ჳეავითა, ჳეავების ჳევში კი მდინარე სოედინება ჩქეფითა; 5
- გაღმით გავხედავ დეკებში, ანკარა წყარო წკრიალებს; გაღმა-გამოღმით შურთხები ლამაზ გვახედა კმიანობს.

188. ერთ-ერთილ მითხარ, ლამაზო!

- ერთ-ერთილ მითხარ, ლამაზო, ფიქრებს ნუ მისცემ თავსავ, თვარ მემრე ველარას გნახავ, შირაქს გავხყვები ცხვარსავ, თოვლ ჩახკეტს გადმოსასვლელით ამ სათუბეთო გზებსავ, ხეებს ჩამოსცვივ ფოთოლი, ბალახს გამოსცვლის ფერსა; 5
- მითხარ, ანოთქვი ტკბილ ენით, ვმა შენი გააავონია, მითხარ ოდ ჩემი-დ' იქნები, იმედიც მექნებ შენია; არ გამცვალო ცხვაზე ლამაზზე, არ გამოილლო მტერია, არ დამაჳლექო დარდისგან, სისხლიც არ დალივ ჩემია, მითხარი, შენი ჳირიმე, შენი ჳირიმე, შენია!

189. ნინო ღულელაურნ

ქისტო, კაცობა შეგირცხვეს, ქალსთან იგმარე ვმალა!
 დიაცც-ყმაწვილზე ნავარდი—ეგ სადაური ძალია?!
 ჩადი პანკისში კვენხითა:—თუშის მოვხკალი ქალია!
 თითონ ცოცხალი გადარზჩი, მახმადს შესწირე ძადლია.
 ქისტო, რჯულითა საგმობო, რათა ხარ სვინდის-მქრალია! 5
 — შემწყვიტა გიშრის ნაწნაეი ურიდად ნასროლ ტყვიამა,
 ბეჟს მრიდა, გულსა მიწია, სიცოცხლე დამიზიანა,
 ჩემთან მოკლული დედისი ხვედრი მეც გამიზიანა;
 კივილმა სასიკვდილომა ჯეე-ჭალაყ გააწმინა,
 ჩემი კივილი, ტირილი ჯეეით წაილო ნიავმა. 10
 ყორანმა მჯარ მჯარს შემოხკრა, ზედ ყეფით გადაუარა
 მალლისა მთისა ჭიუხში სისხლის გუბეში გდებულსა,
 ნინოსა ღულელაურსა უდროოდ დამიწებულსა.
 — შენდობა შემომითვალეთ შავის ლოდის ქვეშ გდებულსა,
 თვრამეტის წლისა ქალწულ ქალს, ბედის თავმინებებულსა! 15

190. თიბად წასრულის ცოლნ

სარკმელს შევხედ, ჯარანს სძახდა თვალჟუჟუნაყ ლამაზ ქალი.
 — აქ წამოდი, — თვალი მიქნა, — შინ არ არის ჩემი ქმარი,
 ჭალაყს ჩავიდ თივის თიბად, ჯელთ უჭირავ ნამგლის ტარი,
 სასადილოდ წუყდებეიე უმარილო, შავი ჯალი,
 თუ არ ჭამოს, ჭირ მომჭამოს, იმას დაღლევეს შავი წყალი! 5

191. იცო?

— ბაშტით ჯარი გამოხყვირის,
 იცრ, ბიჭო, რა არის ცრეყს?
 შუით ფური გამოზრინავს,
 იცრ, ბიჭო, რა არის ცრეყს?
 მთას ისრები გადადიან, 5
 იცრ, ბიჭო, რა არის ცრეყს?
 ციხეს მტრედებ ღულუნებენ,
 იცრ, ბიჭო, რა არის ცრეყს?
 ლობეს ჩიტებ ჭრიკჭრიკებენ,
 იცრ, ბიჭო რა არის ცრეყს? 10
 ჭალაყს ჯოჯობ ტრუზუნებდა,
 იცრ, ბიჭო, რა არის ცრეყს?

- კიღობანი ჩამოგორავს,
იცრ, ბიჭო რა არის ცრცს?
15 შიგ ქალაღდებ იშღებოღა,
იცრ, ბიჭო, რა არის ცრცს?
— ბაშტიღთ გარი გამოხყვირის—ნამაჩემი იქნებოღ;
შუიღთ ფური გამოზრინავს—ღეღაჩემი იქნებოღ;
მთას ისრები გადადიან—ძმებ ჩემები იქნებიან;
20 ციბეს ტრეღებ ლულუნებენ—ღებ ჩემები იქნებიან;
ღობეს ჩიტებ ჭრიკჭრიკებენ—შვიღებ ჩემებ იქნებიან;
ქალაყს გოგობ ტრუშუნებსო—ციღლი ჩემი იქნებოღ;
კიღობანი ჩამოგორავს—ჩემი კუბო იქნებოღ;
შიგ ქალაღდებ გაიშღება—ჩემ სუღარა იქნებოღ.

192. სისხაღ

- ხანიღ შემოდგომისა, ღღე აღარ არის მთისაო,
ღაჩუმებულა ვეღები, არც ჟივიღ ისმის ცხვირისაო,
ღა არც ღიღინი გორებზე, თეღზე ჩოზნებისაო,
მზე-მთვარე ღაბნეღებულა, ნისღია შავი ზღვისაო.
5 აღონში სისხა გაჩინღა შიგღაშიგ ხგოცღა ხაღხსაო.
ღან მწუხარეს ამბობენ მაგ ანთაიღის შვიღსაო,
სახღში წვეგ ხაზინისი, სუ ევღებიან თავსაო,
ექიმიც მალ-მალ მოხყვანღის, არ უზოგავღის ფულსაო,
სახღში არავინ არა ხყავს, როგორ სწყაღობღეს ერთსაო!

193. ზგავის ღაღეულღებ

- ქეღებო, გიციღისთ მანიღა, მგრები შებღღერტეღთ ჩქარაღა,
უფსკრულს ჩაღბარღით, ნაპრაღნო, რომ წყაღმა გზიღოსთ
ბარაღა!
- მთებო, შებღღერტეღთ გულ-მკერღი, სვავები ჩამოშაღღეთა,
5 მრავაღჯერ ცოღღების მქნეღნი გეგ-გუღეში ჩამოყარეღთა!
ქეღებო, გიციღისთ მანიღა, წყარონი აამღღერეღთა,
ღაღბერე, მახარის ქარო, ღრუბღღები გადაყარეღთა!
ამაღამ ღაღეს ათენებს მთეღბის გულ-მკერღზე მანიღა,
სიზმარში ღეღას ქვითინებს შენაქოს ნარჩავთ მვარესა,
10 ამბავს უამბობს ზურაბი ზგავების ნათეღ მთა-კღღისა,
საფრთხიღო სავღელ ბიღიკთი, იმ ჩვენი მამა-პაპისა.
გათენღა ღიღა, გამოჩნღეს ქეღებღი ნაპრაღღინი;

სიკვდილს უმზადებს მანიყას თუშურაყ მთები ტიალი,
 შეეკვრის ცოდვა-ბრალითა ეს მჯარე ოგერ-ტიალი,
 მგზავრთა სამარედ გავდება ჳევები ყინულიანი; 15
 მალე მანიყას ნაწნავებს შეღებერტყავს ჳავი მთისაო,
 გულ-მკერდზე ნაპრალს დააწყობს სვეტები სალის კლდისაო;
 ჩაეწყობიან ჳავის ქვეშ ხუთივე შავის დღისანი,
 უწყალოდ ამოსწყდებიან მოგზაურები მთისანი.
 გათენებისას გამგზავრდნეს ღმერთი აჯსენეს ღვთისაო, 20
 წინ გაუძღვება გიორგი, ბევრჯელ ნაცადი გზისაო;
 მუტლი ჩაკეცა მანიყამ,—ოფლი შევიწროთ პატარა.
 მთებმა შებღერტეს კალთები, ეს მჯარე ცოდვით დაფარა:
 ხუთსავე ქვების ნაპრალი ქარიშხლად გადაამალა,
 მთების ვარსკვლავი—მანიყა კივილით ჩამოატარა, 25
 ხუთსავე ჳავის სამარე უჩინრად გადაეფარა,
 მანიყას გრძელი ნაწნავი ყინულებს გადაეშალა.
 ცოდვით გამძღარსა ამ ნჯარეს ჳავანი აღარა ჩქამობენ,
 გარინდებულნი ჳევები დაგოცილებსა გლოობენ.
 მარტო ნოხუცი ჳავებზე ჯოხის წვერს მოაჭრიალებს, 30
 მალიმალ ცრემლიან თვალებს მთებისკენ შეატრიალებს.
 ნულარ ამაცობთ, ნაპრალნო, ჩამონატეხნო მთისანო,
 უფსკრულით ამონგრეულო მძებნელის გარსვენისაო,
 ამოტეხილო ჳავებო—სამარევე ხუთი მკედრისაო—
 მანიყა, ფაცა, ბესაროს, გიორგის. ჳურაბისაო. 35
 გვერდს ეწყო გულა-ნაბადი მანიყას, შავი დღისაო,
 მჯარზე ეკიდა საგზალი, გამზადებული დისაო,
 ჳელზე ეხვია ნაწნავი, ნაწეწი ქარიშხლისაო.

194. ძალად მოცინარწ

ბევრია, ძალად იცინის, დარდიანად კი არიო,
 არ იმჩნევს დარდიანობას: გამილალდება მტერიო.
 რა არა მარგე, ტირილო, თვალების დამშავებელო,
 ისევე-დ' ისევ, სიცილო, გულის დარდების გამყრელო!
 დარდიან გულზე სიმღერა ტირილის მაგიერია, 5
 რა ვქნა, რა არ მემღერება, დარდების გასართობია...

195. დაწუნებულის საყვედურწ

ბიჭო, სიკოჭლით რად მწუნობდი, განამ კურდღლებს მადვენებდი,
 ორმაგულაყს მოგიქსოვდი, გარაყს მოგიწყრიალებდი.

196. გულდარდიან

სამი ათასი ცხვარი მყავ, იმოდენივე ბატკანი,
 ცამეტ-თოთხმეტი მწყემსი მყავ, იაურიძე—სარქალი;
 ცხვარი ფარეხში მიბლავის, მე ტეხიანი ვწევარო,
 გულზელი არვის გეგონოთ, გულდარდიანი ვარო.

197. ბაბოს დავით

- მოვიდა შემოდგომი, ახლ კახეთ წასვლის ხანია,
 წავალის დედისერთაჟი, ეგ აღარ მოსავალია.
 ავად არს ბაბოს დავითი, გულსუწადინოდ კვდებოა,
 დანი ძმას ჩასტიროდიან: — ძმავ, დავით, როგორ ხარო?
 5 — არ ვიცი, დებო, ვერ ვიცი, ვარ სულეთს წამავალია;
 მე სულეთს ვერა, ვერ გავხძლებ, გზა შორი მოსავალია;
 თუშეთში დაბარდიოთ. ვინც იყოს წამოვალია,
 ცოლსად მითქვიდით, მეუღლეს, თავ არ იყიდოს სხვისია,
 დაჯე, გაზარდე ობლები, არ გამიღალო მტერია!

198. მგელოზის თამარ

- ბავებაში ქალი ატირდა, თამარი მგელოზისაო:
 — ავამე, დიკლოვებო, სუ მასპინძლებო მტრისაო,
 ძმებო, თქვენ მოსაშველებლად ღამეს ვივლიდი ბნელსაო,
 რო ვიყო თავისუფალი, გადმოვირბენდი მთებსაო.
 5 აღიბეგმ ჯარებ შეხყარა ურჯულო დაღისტნისაო,
 ამბობენ: — დიკლოს დავეცნეთ, ნუ დავიძინებთ ძილსაო!
 წავიდნეს, დიკლოს დავეცნეს, ხანია თენებისაო,
 სოფელს გარშემო ურბენენ, წინ ფარა დახვდა ცხვრისაო:
 — წყემსები ხანჯრით დავეცოთ, ფარა მოვრეკოთ ცხვრისაო!
 10 ეგ რო ნადირომ გაიგო: — ვაჟ დედიჩემის ღმერთსაო!
 ცხვარი თუ მტერმან გამირეკ, სიცოცხლემ ოაღად მინდაო,
 შენაქოს შემიტყობინეთ, მედგრად მებძროლთა გმირთაო!
 ატირდა ნადიროს დედა, საშინელს ამბობ ფიცსაო:
 — ნადიროს ნურას გაუშვებთ, ქორშეგარდენსა მთისაო,
 15 თვარ წავა-დ' ველარ მომივა!... თავად დავეცა ძირსაო.
 — მა გულ წასულსა დედასა წყალი უჩვენეთ პირსაო! —
 ეგ თქვა ნადირომ, თავად გაუდვა გზასაო.
 ცხენზე შეჯდა და იარა, მადლი ავსენა ღვთისაო.
 ორი ხო თოფით მოუკლა, მესამეს ხანჯრით სჭრისაო.

მობრუნდეს, დახკრეს ნადიროს, მუტლი მოსწყვიტეს მგლისაო, 20
 ამოიოხრა-დ' მოესმა ფევის ვმა ცხენებისაო,
 თქვა:—ეხლა მოდიან ჩემად საშველად გმირნო.
 ნახეს მოუკლავ ნადირო, ცხვარი მთას გადადისაო...
 მუტლდრეკით მიეგებება:—ჯელი მაჩვენეთ ძმისაო!
 — ჯელი ვერ მოვშვერთ, თამარო, ხან არ დაგვცალდა ცდისაო. 25
 ცრემლსა სისხლი შეერია, ვაცებ რო იცნო ძმისაო.
 დაღნანდა ლაშქართ ბელადსა, ცრემლები ჩამოზღდისაო.

199. თუშეთს გეყოფა ზიანი

დაჯე, დაგვექსენ, [ვაჟუსძევე], თუშეთს გეყოფა ზიანი,
 გადადი ჯევესურეთშია, ჯმალნი იქ წყვენან ფხიანი,
 გზად თორღევე შემოგეყრება, ღვთისაგან არს დავლათიანი,
 დავსემსა-დ' გალაპარაკებს, ენით არს ბალითიანი,
 ჯელ ჩაგავლწ საყელოშია, მკლავით არს იმედიანი, 5
 თოფი-დ' ჯმალ მოგცა, [ვაჟუსძევე], ხანჯარ დაგიმალ ფხიანი,
 ქამარ-ხანჯარი გულსა გცა, მიწა გაჭმია მტვრიანი,
 დაგაგლო დგნალოვნის ჭალაყს, ნაბად დაგხურა ცხვრიანი.

200. რატომ გგონია ტყუილი?

ჩემი ნათქვამი, ძმობილო, რატომ გგონია ტყუილი?
 ყველაზე სამძიმარია: ბინაზე ძაღლის ყმუილი,
 ცხვარს აღარ ექეჩებოდეს ვაცი მარწუხაყ რქიანი,
 აბლავლდეს ნაწიდარზედა ყოჩი რქადურბინდიანი.
 იმაზე კარგი რომელი ქალი მიტირებს თმიანი, 5
 კლდეში რომ თავსა დახრიან ობლად ნაზარდნი იანი;
 ცხვრები წაველენ და წამოვლენ, ნადირებს დარშჩებიანო,
 ეგ უპატრონო ძაღლები ბინებსა დაღმუიანო.

201. ხუტბ

თუშურ მთებს ჯანლი ჩამოდგა, შუქი დამალა მზისაო,
 აგრილებულა მთა-ბარი, აყრას ამბობენ ცხვრისაო,
 ბარად ჩასვლასაც ამბობენ, დრო აღარ არის მთისაო.
 შეყრილან ჭონთიელები, ელიან კეთილ დღესაო.
 პარასკევ დილა გათენდა, მზე ნათლად ამოჯღდესაო. 5
 — მეამ რაყ ვიცოდ ბეჩავმა, წერა რო მქონდა ღვთისაო:
 არა ქნილ შუალამეი, ნაპირი შემთხვა ცხვრისაო,

- წამოიწიე გულმძიმედ, თვალი მოვკარი მტერსაო,
 თოფის გავხედე ლიშანში, იმედ მქონდ სიმართლისაო,
 10 აბა, თოფო, ეხლ არ მილალატო, ამ გაჭირვების დღესაო!
 დაუსხლიტ, არ გამივარდა, ოჭრადამ დამრჩებისაო,
 ვაი რა ცუდ დროს მილალატ, ხანი რო ნქონდა ცდისაო.
 ქისტებთ ნე თოფი დამარტყეს, ბეჟს სისხლი ჩამომდისაო,
 წავიქეც, პირქვე დავეცი, გულ გამილაღდა მტრისაო.
- 15 შეიტყო ხუტის დედ-მამამ, მთა-ბარი შეანძრისა;
 ეგ რო მარინომ ვაიგო, შუქ დაუბნელდა მზისაო,
 ჩამოჯდებ კარის პირასა, თვალთ არ იშრობს ცრემლსაო,
 ლულუნებს ქედანივითა:—ვაი სიყრმისა თავსაო!
 —ვაი რა ძნელი დღეები დაეცნეს მამაჩემსაო,
- 20 სამი დღის ხქონდა სავალი, ერთ დღესა გადირბენსაო,
 გადვიდოდ ჯეესურეთშია, იკითხევდ ექიმებსაო,
 ექიმი მომიყვანიან, მიშინჯავს ნატყვივრებსაო,
 გულხურლად ჯელი მომკიდა, დღე-ღამე ჭედგა გვერდსაო,
 წამლებსაც ბევრსა მაყრიდა, ნაირ-ნაირებს, სხვებსაო,
- 25 მე მაგრამ ვერას ვიტყობდი, პირ არ მქონდ მორჩენისაო;
 ვეუბნებოდი დედ-მამას, ტყუილ ნუ ხვარგავთ ხარჯსაო,
 არ დაიჯერეს ბედშავთა; ქორწილს ამბობენ ჩემსაო,
 მაყრები მაგათ დაგზავნეს, ნეფე არ ედგა გვერდსაო,
 როგორიმ ქორწილ იქნება, მეფე არ ედგას გვერდსაო,
- 30 თავზე არ ედგას გვირგვინი, არ ამშვენებდეს საალსაო,
 გვირგვინსამ როგორ დაიდგამს, მტრის ჯელით დაჭრილ წვესაო,
 დღე-ღამეს გმინვით ათენებს, გულ საგულიდან კვნესსაო;
 დედასა წყალი მოსთხოვეს, საგძალმე სულეთისაო,
 მეუღლემ შემონიტანა, ცნობა არ მქონდა მისაო,
- 35 შემოჩენაზე შევხედე, თვალთავან იწმენდს ცრემლსაო;
 მოვშორდი წუთისოფელსა, მე იმის ყურებასაო.

202. გიგაური ვარ

- გიორგი გიგაური ვარ, სუ ცხვათა შვილად გაზდილი,
 ისე ამოვხყრი ლექსებსა, როგორც თებერვალ ღანძილი.
 კვირა დღეს ბუქვენობ გამგზავნეს, სორო მოვჯელე მელისი,
 დავჯექ და მახე დაუგე უკულმ დაგრეხილ წნელისი.
- 5 ელოი თელაურაყთი—სანაქებოი თემისა,
 ფეჯნემ წინდებ ჩამაცვა ნაქსოვი ელოს ჯელითა,
 რაკი არც შემიჯდებოდა აყვავებულის ფერთა.

203. **ნასკვაცუროზე**

ცხენს ეტყოდ ნასკვაცუროზე, როშკას გაზდილსა სალარსა:
—გატყობ გეშინის, სალარო, ბეგს ვერა ხფრინავ მაღალსა,
თივა-ქერს ბლომად დავიყრი, თუ ბეგს შეხფრინდებ მაღალსა,
დაგაბამ სასალამოდ ბუყუჩას ყოჩის ბაგასა,
მეორე დილა ხედავდენ: ნასკვაცუროზემ სად არსავე?
ნასკვაცუროზე ოშში არს, იმის გამოსვლა გძლად არსა.
—ჯელნ დაშქერ, ნასკვაცუროზევ, უჯელოდ სახელ არ არსავე!

5

204. **ჭრელ საპირისწამლჯ**

ერთიდ შენ შემოტრიალდი, საპირისწამლევ ჭრელაო,
ქალებს შენ მოეწონები, შე დასაქცევო შენაო!

205. **ლალი დ' ლამაზი**

ქალმა ლალმა და ლამაზმა კარს კლიტე დუხდვა მაგარი,
დაჯდა და შუბლი შინჯნასკვა: ბიჭო, რას მეჯუთთავები?
ვერც დედით მჯობხარ, ვერც მამით, ვერც გვართთ გამედარები,
ცალად რო ოქრო შეუდვა, ცალად მე ავეწონები;
ქმალი ვარ ახალპირული, შენგნივ არ ამოვიღები;
პური ვარ პირმზეს მოსული, შენგნივ არ ჩავიხორები;
ცვერცი ვარ გორებს მოსრული, შენგნივ აო დავიკვნიტები;
ქალი ვარ ელანჯეველი, შენგნივ არ წავიყვანები.

5

206. **ოსები შემომეყარნეს**

ჩილოს ძირ ჩამოვიარე მზეწვერებისა ხანსაო,
გზად ოსებ შემომეყარნეს, ავაჲ ჩემ ქალობასაო!
ავდექ და წყალთა გავხუცი, სულ მივე ქაჯოანსაო.
ჩენსა ქმარის ძმას მითქვიდით, ნულარ მეძებენ ზევრსაო,
სიკეთე ვერა გავწირე, მომდურაეს იყო ჩემსაო.

5

207. **ზოგს სწყინდა, ზოგს ახარებდა**

სოფელში პური მითესავ, ქვას სწყინდა, ქვიშას ხარობდა;
სოფელში ობლის გაზრდაი ზოგს სწყინდა, ზოგს ახარებდა.

208. ქალ-ვაჟი

- ცაყიმ მაღალ მთას გახედე, ქვა დებას გაცხელებულა,
 მოყმეი ჩემ მოლოდინსა უცოლო დაბერებულა.
 გალოს გასტეხდე შურთხისას, ტვინი არ მემწარებაო;
 არც დედით მომწონს, არც მამით, ბიჭიც არ მეწონებაო;
- 5 — ქალაყო, შენმა სურვილმა მთას იქით მომიარაო,
 ცხენზედით ჩამომაჯდინა, მაბრუნა-დ' მატრიალაო.

209. გადად-გადმოდის ღრუბლები

- გადად-გადმოდის ღრუბლები, აპირობს გაავდრებასა,
 სველი მივდია ნაბადი, ტანზე არ დამეკარება;
 ყველა სოფელში დღეობა, ჩილოს ლაშარის ჯვარია,
 იქ მოდის ბედის საძებრად ყველა თუშისა ქალია.
- 5 ლაშარ ცხენების თარეში, ზედ დახეურებდნენ ქალები!

210. სიყვარულისა თმენა ყჯობ

- სიყვარულისა თმენა ყჯობ ხალხში სირცხვილის ჭამასა,
 თუ ეს აზრები შეგვიტყეს, გულში დაგვცემენ დანასა,
 სოფლობა-მეზობლობაში ხალხიც დაგვიწყებს გმობასა;
 ისევ ისა ყჯობ, იცოდე, მივხეყნეთ დობასა-დ' იმობასა,
- 5 მიღებულიც კი ძმად ხეყვხარ ამ ჩემ გულსა და გრძნობასა.

211. ებღო ჭვრიტიზეა

- გრილმა დაღბერა ნიაჲმა, ფერი-დ' ეცვალა მთებსაო,
 დაედვა ფერი სიყვითლის სიტურფეს თუშეთისაო;
 მწვანეს გადრეჯდის ქათიბსა, ყვითელს გადრეჯვამს ტანსაო.
 კვავლოს ამბობენ ლურჯ ყვავილს, ედემის ბალში რგულსაო,
- 5 ყვავილს დაუქკნა ფოთლები, მისი მწვანება ძნელია,
 ავადმყოფია, მეტაჲ სწუხდ ებღო ჭვრიტიზის ქალია;
 მშობლებიც იმედს სხლეტავენ—ამის მორჩენა ძნელია;
 გააკრეს საკაცეზედა, გამოავლიეს გზანია,
 წაიყვანიან ჩილოში, ექიმს მიღმართეს მალია.
- 10 მუდარით ეტყვის ლიზიკოს:— მიშველე, შემობრალაია,
 ისე მწყურია სიცოცხლე, როგორც ნატყვიარს წყალია!
 ვით დილის ცვარი ბალახზე—ცრემლით ავესო თვალია.
 ექიმიც მეტაჲ ცდილობდა, რა ძაან დაინანაო,

მიღმართა აპერაციას—ეგეც არ დაიზარაო,
ძივად ასხმული ნაწნაენი, დაშჭრა, არ შეიწყალაო...

15

212. გან თუ ღმერთია?!

ამირან ჩამოტიროდა ცხენოვრის ჩამოგდებული.
წინ დედა მიეგებება:—შვილ, რად ხარ გადარღებული?
— გან თუ ღმერთია, დედაო, სრულ იყოს გალაღებული?!

213. ძაღლის ჩივილწ

მე დარბაზს ვერას მოვალი, კუდი მტკივა და ბარკალი,
ორ დედ-ქალთ ერბო შეჭამეს, მე მტყეპეს ალალ-მართალი.

214. ნეტა ვიცოდე!

— ნეტა ვიცოდე, ჯგილო, გუნებას აგისრულეზდი:
ქრელეზს მოგიქსოვდ ჩულეზსა, ცხენს კოხტად შეგიკმახებდე,
დაგიჭერდ ცხენის უზანგას, ნელ-ნელა ჩაგიცინებდე,
მომირეკავდი სწორეზსა, მე კოხტად დავიხვდებოდე,
სიტყვას გეტყოდე ისეთსა, ვაჟკაცს თავს მოგაწონებდე.
— რადამ ვიხარისტ, ქალეზო, კარგი ყმისა ცოლოზაო?!
კარგი ყმისა ცოლოზასა კარგი უნდა ქალოზაო;
კარგსა სახლსა მოვლა უნდა, ეზო-ყურეს მმვენებაო,
მოსულ სტუმარს ხვედრა უნდა, კარგი გული, გუნებაო.

5

შ ე ქ ს ი კ ვ ნ ი

5

ა (ნაწ.) ხმოვნით დაწყებულ ზოგიერთ ფორმას (ნაცვალსახელს, ზმნიზედას, ზედსართავსახელს) წინ დაერთვის ეს ნაწილაკი და ფუძის ხმოვანთან შერწყმის ნიადაგზე ვიღებთ გრძელ ხმოვნებს (ბ, ვ, ე).
 ყაყიქიმც გაგმარჯვებია (61, 14), ყრყს გაყვის მოწმეა (1, 12), ყრყმ ლეკს (1, 13) ყრყგ (1, 23), ყრყსენიწ (1, 27), ყრყმდენ და სხვ.

აბუქებაა, ი/უ — დ, დასივება. ყუყბუქდ — დაუსივდა.

აგულებაა, ი, ალაგება, ყრყგულ — აალაგე.

აგურაყ ამყოლი (ითქმის მხოლოდ საქონელზე).

ად (40,4) და (კავშ.).

ად: ად-გ ა ტ ე ხ ი ლ ი (?).

ადიმაყ (60,4) (?).

ავპირად საუბარი (92,4) გაბედულად და მუქპართ საუბარი.

ათნიგენებ (11, 4) დღეობები ჯვარ-ღმერთთა პატივისცეზად (იპართება აგვისტოში) [ათენგენობა ფშავში მოღის პირველ კვირას 15 ივლისის შემდეგ (ძველი სტილით): К. Кекелидзе, Иерусалимский бано-

наръ VII века, გვ. 20, 288.
 (რედ.)

აკავანი აკვანი.

აკაზმაა ქსლის საქსოვი იარაღი.

ალაგ (104,4) ადგილი.

ალალაყ წყნარი; უწყინარი (ითქმის როგორც ადამიანზე, ისე საქონელზე).

ალაღ (94,5) ნამღვილი.

ალთოა (111,3) დაძრული ყინული წყალზე.

ალმებაა ნ. დაალმებაა.

ალუღ (71,13) ლუღი.

ამბ: ი უოზ., ყრყმ კემწიფეებთ მნყამბეს (50,3) ამ ხელმწიფეებმა მოილაპარაკეს.

ამოდაყ დინჯი, ნელი; **ამოდაყ** (ზზ.) ნელა.

ამოთრაა (50.103), ი, ამოღება.

ამოსავლეთ (50,1) აღმოსავლეთი.

ამოსულთქმაა ამოოხვრა. **ამნყსულთქმ** ამოიოხრა.

ამოყორვაა ნ. მუცლის ამოყორვაა.

ამოშქმაა, ა, ამოძრობა; **ამოშქმულ** (48,96) ამოძრობილი; ნ. შქმაა.

ამოჩენაა (30,8) ქვემოღან მომაველის გამოჩენა: **ამოჩინდ** გამოჩინდა.

ამქარნი (147,2) ამხანაგი.
ანამ (51,10; 55,4) ნეტავი: ანამ მუჯღ არ დნეკლა—ნეტავი მუხლი არ დაეღალა?
ანანამ მგონი: ანანამ შოვიდ მგონი მოვიდა.
ანგურანნი, აჯიანნი, ფერჯისანნი გაბმული ლხინი, რომლის დროსაც თვითეული მოქეიფე ადგილობრივ მცხოვრებთაგან სახლში პატივებს თანამესუფრეებს.
ანტა-ბანტეს დაცემა (158,2) ერთმანეთში არევ-დარევა.
არასიდ (88,16) არსად.
არაყ-წურვა (9,15) არყის ხდა.
არქმა ხელზე აყვანა, აღქმა. ითქმის მხოლოდ ცოცხალი არსების აყვანაზე
არწიმი (75,25) არწივი.
არხილი: „მთა გაბერტყ არხილიანი“ — ლაპარაკია შემავრებულ თოვლზე.
ასაყუანნი ასაფუებელი, რითაც აფუება ხდება.
ასთაჯი ასეთი.
ატემა, ი/უ, აშვება. ატეული (გვ. 41,19) აშვებული.
ატოღება, ი, აყოლიება. ენტოლ აიყოლია.
აუგნი (150,2) ცუდი სახელი.
აფე (131,2) ძწვანე.

აკამდინას, აკამდინასე (49,76) აკამდის.
აკვიტი ახლად ამოჯეჯილებული ბალახი
აკლიმი (58,1; 153,10) აქლემი.
ალიანნი სახურავ-ახდილი (ჭურჭელი).
ალმე (50,179), **ალმიანნი** აღმართი.
ალმ-თავეკვიანნი აღმართ-დაღმართი.
აყარნი (41,19) ოთხკუთხედად დაწყობილი შეშა.
აშურანნი ქუმელ-მოყრილი დო.
ატენკანნი (35,6) საზღაური (რუს. оплата).
ატკავადომე, დ-1, (40,17) ხმის ამოღება. **აშტკავად** ხმა გასცა. ნ. ტკვა.
ახალი (101,2) ახალგაზრდა: „შესწუებებიან აალები“.
ახლუანს (ზზ.) ახლოს.
ახორანნი შეშის ტვირთი, რასაც კაცი წამოიკიდებს.
ახში (13,26) როგორც იქნა; „ახში მოვედნი“ — როგორც იქნა მოვედი.
აჯდომე (48,26) ასვლა: „ხეზე აჯდ“—ხეზე ავიდა.
აჯიანნი ნ. ანგურანნი.
აჯრუტანნი ვიწრო, კლდიანი ბილიკი.

ბ

ბაბო (38,6) პაპა.
ბაგა (42,65) კედლის გასწვრივ ფიცრებით შემოზღუდული ადგილი, სადაც საქონლის საკვებს ყრიან.

ბადალი 1. სამაგიერო; 2. (147,1) ტოლი, მსგავსი; 3. (29,15; 23,14) მსუქან ადგილზე ამოსული თამამი ბალახი (**ბადალი** ან **ბადლები** იცის ცხვრის ნადგომ

- ადგილზე, ბოსლებთან, კალოებთან, სადაც კი საქონელს უხდება ტრიალი შემოდგომობითა და ზამთრობით).
- ბაზალაქი** (1,8) ერთგვარი თოფია.
- ბაზუნაქი** (კნ. 25,7) პატარა ხის ჯამი.
- [**ბაირახი** ნ. ბაირახი]
- ბაკი** ცხვრის სადგომი ადგილი (შემოლობილია, ზოგჯერ ქვის ყორე აქვს შემოვლებული).
- ბალკუში** (48,79) აივანი (რუს. балкони).
- ბალლობა** 1. ბავშვობა; 2. (26,8) ბალღები, ბავშვები.
- ბანდვა**, 0—2, ძველი საცმელის კერება (ნ. საბანდი).
- ბანი** (87,1), **ბანელაქი** (კნ. 26,7) სახლის ბანი.
- ბარება** (117,10). ი/უ, შეთვლა: უბარეს ფშავლის შვილებსა—შეთვალეს ფშავლის შვილებს (ე. ი. ფშავლებს).
- ბარგანაქობა**, 0—1, შარბაცი, ტორტმანი.
- ბაირახი** (27,7) ბაირახი, დროშა; მებაირახე მედროშე.
- [**ბარკალი** ნ. საბარკულაქი]
- ბარმა** (78,9) ბრმა.
- ბაყიაქი** შეურაცხყოფა.
- ბაშტე** (46,73) გომური.
- ბაშტიკარი** (41,13) ადგილი ბაშტის წინ.
- ბაწარი** (23,34) შინ დართული მატყლის ძაფი (შდრ. ყაჭი).
- ბაჯია** (48,2) ბაღია.
- ბელენა** (48,89) სხვაობა.
- ბენჩი** (42,15) დიდი კუნძი.
- ბერაქი** მოხუცი ქალი.
- ბერდედა** (41,3) ბებია.
- ბერდიაქი** (33,13) მოხუცი ქალი.
- ბერი** მოხუცი კაცი.
- ბელვაქი** (26,10) ერთ- ან ორკედლიანი შენობა, ბანით გადახურული, ფარღალა (ქედლად უმეტესად მიწა გამოყენებული).
- ბინა** (52,12) მწყემსების სადგომი ქობი იალღზე.
- ბიკონი** დახალული ქერი (ან სიმინდი ქერთან ერთად), რომელსაც შემდეგ ფქვავენ. დაფქვის შემდეგ ქუმელია.
- ბლეგვა**, 0—2, მაგრად ცემა, მიბერტყვა.
- ბორტი** (160,20) დარდი, ვარამი.
- ბორტი** (108,6; 83,6) ბელტი.
- ბორწყალი** წებწყალი, წაობების გასაკეთებელი პინციტი.
- ბოხელი** (42,10) საზამთრო სადგომი საქონლისათვის.
- [**ბოციცქ** ნ. დაბოციცქაყება]
- ბოჯია** ბოხია.
- ბრალი** (103,5; 97,2) შესაბრალი, შესაცოლი.
- [**ბრმა** ნ. ბარმა]
- ბურაქი** (111,1) დიდფოთლებიანი ბალახია.
- ბუჯანი** მუშტი.
- ბუჯანი** (42,14) ფიჭვის წებოიანი კუნძი, ხმარობენ კვარად ან ცეცხლის დასანთებად.
- ბუნაქი** (99,12) ბარგი-ბარხანა.
- ბუნგალი** (50,289) მტვერი.

ბუსურბან (89,2) მუსულმანი; არაქრისტიანი. **საბუსურბნო** მუსულმანების ქვეყანა.

[**ბუქ** ნ. აბუქება]

ბულრანაცობა ბულრაობა, ხარების მიერ მიწის თხრა ფეხითა და რქით.

ბუქ არყის გამობდის შემდეგ დარჩენილი ნახარში.

ბუტუნაჯ, **ბოჯტუნაჯ** მწკლარტე, მძახე.

ბლატება, **ე**, ბლოტება, გაქირვება, თ ასვლა, აძვრომა.

ბჟკალ (48,55) ბრჭყალი.

ბ

გაბორტება, **დ**—1, დარდში ჩავარდნა, დადარდიანება.

გაბღერტვა, **გაბ-გამობღერტვა** (50,90), **ი** ვნ., ფრინველის შებერტყვა მტვრის გაყრევენების მიზნით.

გაგება **ალარ არს**: „დაჭრილთა გაგება ალარ იყრ“—კაცი ვერ გაიგებდა, რამდენი დაჭრილი იყო, **ე**. **ი**. აუარებელი დაჭრილი იყო.

გაგლა, **0**—2, გათელვა.

გაგორება, **ა**—2, **დ**—1, წაქცევა.

გაგუდულ კაცი, რომელიც ხშირად ჩუმდაა, ლაპარაკი ეზარება.

გაგუება, **დ**—1, გაჩუმება, გაყუჩება. **გაგუდ**—გაჩუმდა.

გადაბრუნებით (ზხ., 40,19) იქით, უკან: „გორის გადაბრუნებით“ გორს გადაღმა.

[**გადავით** ნ. გადასვლა]

გადასავალაჯ (22,2) გადასავალი, გადასასვლელი.

გადასვლა: გადავით (19,4)—გადავედით.

გადაფრენა (103,4), **დ**—1, გადახტონა.

გადაყურყუნულ გახუნებული.

გადმოყუდება, **ა**—2, გადმოგდება; **2**. **ე**—(2)1, **გადმწყუდ** გადმოვარდა.

გადლილ ძალიან ჭრელი (იგივეა, რაც **კოთი შაყ**).

გავაჯ (61, 8) გავა (ცხენისა).

გაზვა, **0**—2, კაწვრა, ფხაჭნა (ნ. დაგაზულ).

გათანაჯება, **ი**—2, გაამხანაგება. **გნცთანაჯ** გაამხანაგა.

გაკენჯვა, **0**—2, გაანგარიშება; **გაკენჯ** გაინგარიშა.

გალო 1. ფეხის ძვალი (მას „საკოჭყის ძვალსაც“ ეძახიან; „გალო გამოხარ წვნიანი“, ხევს. 43,11); 2. ქოჭების ნაწილი (ნ. ქოჭებ).

გამთხილება ნ. მთხილ.

გამოტოტბარიკაება, **ა**—2, გამოწბილება.

გამოქუჩება, **დ**—1, (26,8) ბევრის ერთბაშად გარეთ გამოსვლა.

გამოჯარვა, **ი**, გამოხურვა (კარისა).

გამრიგე (97,12): „გამრიგე თუშეთისაო“ თუშეთის გამგებელი, ყველასათვის და ყველაფრისა-

თვის თავისი ადგილის მიმჩნო (ივარაუდება უფროსობა და ხელმძღვანელობა ხალხის ნება-რთვით მისამართი პიროვნების გონებრივი და მორალური უპირატესობის გამო).

გამრუაწი გამღლეტელი და გამომტყუებელი.

გამქავერება გაქარვება, წუხილის მალე გადაყრა (ნ. ჭირის გამქავერება).

გან ნ. დაგანაყება.

გაპოლილი (148,4) იატაკ-დაგებული (რუს. пол-ისაგან).

გარდით (55,3) შორიახლო: „გარდითა კითხულობენავ“ შორიახლო კითხულობენო, საცდელად კითხულობენო.

გარვე (ნაწ. 23,13) კვლავ, ისევ; ღა, მხოლოდ.

გარიგებულნი (97, 21): „სუფრა გიდგ გარიგებულნი“ სუფრა გიდგას გაშლილი, გამზადებული.

გასავალაწი (20,15) გასასვლელი.

გასივება, დ—1, გაბუტვა.

გატიტველანება (46,281) გატიტვლება.

გატურნვა, ი ვნ., მიყურება, გაჩუმება („იტურნა — დაიყურნა“. სულხ.).

გაქეჩვა, 0—2, (73,15; 90,3) წინ წაძლოლა. ამ სიტყვას ხმარობენ მაშინ, როცა ცხვრის ფარის წინ გაძლოლის შესახებ არის საუბარი. რა თქმა უნდა, გაძლოლა შეუძლია ადამიანსაც, მაგრამ ეს მოვალეობა ძირითადად

თადად თხებს აკისრიათ, განსაკუთრებით ვაცებს (ქეჩებს).

გაღორება, დ—1, (25,5) გახელება. **გაყრა**, ი ვნ. (მრ. რ.), (30,7) გაცვივნა: „წყალს გაყრილიყვნეს“ — წყალში გაცვივნულიყვენ.

გაძვრა («გაძვრა») (151,1), ი ვნ., გაქცევა: „გაიძარ, ჯიგვო, გაიძარ“-გაიქეც, ჯიხვო, გაიქეც.

გაწირვა (9, 22 ; 12, 27; 19, 6) 1. 0—2, დატოვება; 2. ი/უ: გამიწირ დამიტოვა.

გაქენება (16,11; 48,105) გაქცევა: „გაქენებულ ჯაყო“ გაქცეულა ჯაყო.

გახანცუცანება გაუბარაქობა.

გახვეწა (17,20), ი ვნ., გაქცევა თავის დაღწევის მიზნით.

გავდომამ, ი/უ—2 (გარდაუც) მოსვლა: „გახვდომიყრ ომი“ მოკსვლოდათ ომი.

გავერება, დ—1, გაქვავება, გაშტერება (წოვ. ქერ—ქვა); „სიცივისაგან გავერდი ჯიგვების მაცადურია“ (ხევს. 514,14).

გავეწვა, 0—2, გაწეწვა, გაჩეჩვა (უფრო ადამიანის თმაზე ითქმის).

გავვრეტა (12,115) გახვრეტა.

გავინული ქუჭყ-ჩამკვდარი, გათხუნული.

გავურება (21,18), გახურება.

გეზელი დაუმთავრებელი, სუსტი (წოვ. გეზელ მშობარა, სუსტი, უღონო).

გექენი (156,2) შენი გავხდი.

გვალ(ე) 1. წავიდეთ! (ზმნისწინს არ დაირთავს, თანაც მუდამ ინკლუზიურია). 2. იარე, წადი.

გვეღვეაშრაპი (48,38) გველ-ვე-შაპი.

გვერდალაწ ფერდობი.

გვიანაე (36,10), **გვიანაიაე** გვიანლა.

გვრეზაჲ დახუჭუჭება (ნ. გრუ-ზაყწ).

გვრიში დაღერდილი, მსხვილად დაფქული.

გზის გართმაჲ, გზის ვაღებაჲ გზაზე დადგომა, წასვლა.

გზის გახანება (94,9)—გზის სწრაფად გაღება („ქვა-ჯიდის ჭალას ჩაუდგეს, გზანი მანდ ხანდებია-ნო“ ხევს. 24,9).

გინდაარ (12,57) აუცილებლად, უთუოდ.

გინდსი (29,22) ყველგან, სადაც გინდა.

გირკალნი (34,23) მოღუნული ხის ტოტი საქონლის საბმელად.

გმინვის ყრაჲ (84,10) ოხვრა (გმინვას ხყრის—ოხრავს; გმინვა ყარ—ოხრა).

გონად მოსვლაჲ (39,34), **გონად მოყვანაჲ** (39,25) გამოფხიზლება, გონების მოკრება, გონებაზე მოყვანა.

გონთ (ზზ. 34,28) კარგად: გონთ ვარნი—კარგად ვარ. გონთ გწყკეთ—კარგად გააკეთა.

გონივ, გონი (ნაწ., 1,2) მგონია, მგონი. „გონივ აპირობ“—მგონი აპირებ.

გორანაეწ ახალი ხაჭო.

გორდილაწ (14,17) გუნდებად მოხარშული სიმინდის ფქვილის ცომი (მოზელენ, დააგუნდავენ-ბენ და შემდეგ ხარბავენ).

გოზნი დიდი ქვა, ლოდი.

გრილნი (62,5) ცივი.

გრილოჲ (48,53) ჩრდილი.

გროვაჲ (2,6) ბანდა (მხოლოდ ამ კონტექსტში).

გროლი (48,142) რგოლი.

გრუზაწ ხუჭუჭთმიანი (ნ. გვრე-ზაჲ).

გუბნი (34,17) ხარის სახელია.

გუგაეწ 1. თოჯინა; 2. თვალის გუგა.

გუღვაჲ ნ. გაგუღულწ.

გულად გასვლაჲ მიხვედრა (ანა-ლოგიური შედგენილობისა ჩანს სვან. „გუღ-ლიგედ“ და წოვ. „დაკ-ვაჰლარ“).

გულდილად (ზზ., 113,1) გაბედულად, მშვიდად.

გულვაჲ (1) ნ. დაგულვაჲ, შე-გულვაჲ.

გულვაჲ (2), **გულეებაჲ** (ობ. წყ.) (32,17; 87,3; 104,2) ღ გ უ ლ ა ვ ჰ გონია, ფიქრობს; დაკეტვა ღ გ უ ლ ა ვ ის —კეტავს.

გულის მოგვრაჲ (157,2) გაბრა-ზება, გულის მოყვანა. გულ მომ-გვარ—გამაბრაზა.

გულმჭურვლად (ზზ., 53,5; 98,2) გულამოსკენით.

გულს-მოვლომაჲ ჭკუაში დაჯდო-მა (ჭკუაში დამიჯდა). შდრ. გუ-ლად გასვლაჲ (ნ.).

გულს-უნებურად ყოფნა (94,6)
ცუდ ხასიათზე ყოფნა, უხასია-
თოდ ყოფნა

გულს-უწადინოდ გაყრა (154,2)
უნდომლად გაყრა (აქ: შეყვა-
რებულთა ძალით დაცილება).

გულს-ველდახვეულნი (98,8) გულს-
ხელდაკრეფილი.

გულსუღუღნი გულჩათბრობილი.

გურჩნი სანაყავი ქვა (მარილისა,
ნიერისა და სხვ.).

გუშინას (ზხ.) გუშინ.

ღ

დაალმება შიმშილისაგან გახე-
ლება: დაალმებულ იყრ.

დაბოციცქანება, **ღ—1**, გაბოწიწ-
ება, ფეხების მაგრად დადგმა,
მტკიცედ დადგომა (მაგ., ჭი-
დაობის დროს).

დაგაზული დაკაწრული, დაფბაჭ-
ნილი (ნ. გაზვად).

დაგანება **1. ა—(ჰ) 2**, დამიზნე-
ბა; **2.** მორტყმა (შდრ. ძვ. ქართ.
სასაგნო, საგანი).

დაგულვა დახურვა (კარისა).

დადალაება, **ა—2**, დალაობის
შესრულება (ნ. დალაობა).

დადება ნ. ძალის დადება.

დაღნი პატარძლის ხელისმომკიდე
ქალი.

დავლა (93,11) ნადავლი. **დავ-
ლობ წასვლა** (89,16) ნადავ-
ლის საშოვნელად წასვლა.

დათელება, **ე—2**, მივარდნა, ხე-
ლის ტაცება.

დათიკვა, **0—2**, დაკერება (წოვ.
თეკარ „კერვა“).

დაკვერება **1. ა—2**, (50,255) ჩა-
ქუჩით რამის კეთება; **2. ი/უ**,
დამოწმება: **დაწკვერ** დაუმოწმა.

დაკვრა, **0—ჰ**, (20,29) მორტყმა:
„ფეჯში დამკრავ“ — ფეხში მო-
მარტყაო.

დაკილოება, **ი/უ—ღ**, საჭიროდ
ცნობა: „როცა დამიკილოვ-
დებ ის“ (1,32) როცა საჭიროდ
ვცნობ.

დალაობა (97) მიცვალებულის
საპატივემლოდ შესრულებული
წესი: ხუთი მხედარი სიმღერით
ასრულებს სადალაო სიმღერას.
სიმღერის ტექსტი ერთია (ნ.
§ 97), მის შესრულებისას მხო-
ლოდ მიცვალებულის გვარს ჩა-
ურთავენ საჭირო ადგილზე.
ნ. დადალაება.

დალაუგაჯნი პატარა ვაკე ადგილი
მთიან ან კლდიან ადგილებში.

დალაკვა (62,3; 89,3) ფეხის და-
დგმა; გადატანით ყოფნასაც
გულისხმობს: „თუ მეღირსებ
გარევე მთების დალაკვად“—თუ
მეღირსება კიდევ მთებში ყოფ-
ნა.

დალევა, **0—2**, **1.** შესმა; **2.** (40,
19; 103,2) დაბოცვა, ამოწყვე-
ტა; **ჰ. ი ვნ.**, შეწყვეტა, მიწყნა-
რება: ჩუმ დნჟლიაო-დ’ (36,8)
ხმა მიწყდაო და.

- დალიშენაჲ**, ი ვნ. (24,1) დანიშენა, საცოლის დაწინდვა.
- დამაგრებაჲ**, დ—1, (24,44) გამაგრება, საბრძოლველად მომზადება.
- დამოთხვაჲ** ნ. მოთხვაჲ.
- დანდობით** (ზხ.) მოულოდნელად: „ჯარ დაგვეც დანდობაზედა“ (95,2) ჯარი დაგვეცა თავს მოულოდნელად.
- დანის საბელწ** (145,5) შვიდეკეცი ბაწრით (ნ.) დაწული სარტყელი, რომელზეც დანა ჰკიდია.
- დარაყრაცებაჲ**, დ—1, (126,4) დატორტმანება, შექანება.
- დარბაზწ** (97,10) სასახლე(?).
- დარიღებაჲ**, 0—(3)2, უპირდ., (49, 56) გაცლა, ჩამოშორება: დაღრიდ—გაეცალა.
- დარიელწ** თვალთვალი, ჩუმიდ თვალყურის ჰერა (ისე, რომ ყურადღების ობიექტმა არა იცოდეს რა ამის შესახებ), ი/უ: უდარიელ—უთვალთვალა.
- დარჩობაჲ** (37,29) დახრჩობა.
- დარკოჲ** ლუდი, სანამ სვიას ჩაყრიდნენ.
- დასაჯსნელწ** (88,18) ტყვის გამოსახსნელი ფული ან სხვა რამ ტყვის გამოსასყიდად. შდრ. საჯსარწ.
- დატანაჲ**, სტატ. ვნ., (38, 25) მოყოლა, ყოფნა: „თქვენთან დატანა მეც მეწად“ თქვენთან ყოფნა მეც მეწად;
- დატანებაჲ**, **დატანაჲ** (53,7; 99,13) ქვეშ მოყოლება რამისა: „შიგ დაუტანავ ხიზანი“ შიგ მოყოლებია ხიზანი.
- დატუმნულწ** დანესტიანებული.
- დატყუბაცებაჲ**, ა—2, ტყუბად დაქერა ან დახოცვა.
- დაქუჩებაჲ**, დ—1, (42,50) შეგროვება, ბევრის ერთად თავმოყრა (ნ. გამოქუჩებაჲ).
- დაყუღებაჲ**, ე—(2)1, დადგომა; სტატ. ვნ.: ხყუდავ, ეყუღ (დგას, იღვა).
- დაშვრომაჲ**, 0—1, (17, 30; 51,10) დაღლა (ძვ. ქართ. დაშურომაჲ).
- დაშინებაჲ**, ა—2, შეშინება; ე—(2)1 „დნესშინ ნაჩალიქსა-ღ' წავიდ“ (2,20) შეეშინდა „ნაჩალიქს“ და წავიდა.
- დაშორშვლაჲ**, ი ვნ., დაჯღანვა, დაპრანჭვა. **დნესშორშლ** დაიჯღანა.
- დაძრახვაჲ**, 0—(3)2, რამის დათქმა, ჩათქმა: „გადნესგდრ სალესი-ღ' დაძრახ“ გადაავდო სალესი და ჩაუთქვა
- დაცხავებაჲ**, ა—2, (21, 13) რამის გახვრეტა ბევრგან ისე, რომ ცხავს დაემსგავსოს.
- დაწვრეთაჲ** (?) „ივანეს ჳმალი დაგვიკრეს, და გვიწვრეთი ეს მასრანი“ 82,8.
- დაწყლმაჲ**, ა—დ, (48,93) ჩაცეიება: „დნესწყლ ქმარს...“ ჩააცივდა ქმარს.
- დახვევაჲ** ნ. გულს ჳელდახვეულწ.
- დახვეწაჲ**, ი ვნ., (13,36; 30,10) გაქცევა რამდენიმესი ერთად.

დაჯამინება, დ—1, დავარგება, გამოდგომა: დაჯამინდ გამოდგა.

დაჯღვავა, 0—2, (4, 10; 43, 25) პოვნა ერთზე მეტისა (ნ. მოქელვავა).

დაჯოცვა, 0—2, დახოცვა: ხეოცავს; ი ვნ., (4, 8; 22, 4) დახოცვა.

დაჯარაყება, ა—2, დამწკრივება, რიგზე დალაგება.

დაჯ (კავშ., 34, 13) და.

დება, ი, (37, 17) მირტყმა: „მქარში ვიდევოვ“—მხარში მოვირტყიო.

დედაკაც (24, 1) ცოლი.

დედიან (48, 1) მშობლები.

დედისერთა (136, 11) დედისერთა.

დედიშობილან (32, 13) მთლად ტიტველი.

დედო (24, 17) დედა! (წოდ. ბრუნვა).

დეღ-დეღ, ა—2, გაჭიანურება: ადეღდეღებს აჭიანურებს. (მღრ. წოვ. დეღბადარ „გაჭიანურება“).

დეწ (23, 9) დედა (იხმარება მიმართვისას; ნ. დედო).

დიაც 1. (37, 13) დედაკაცი; 2. (39, 23) ცოლი.

დიდისძალ აუარებელი, დიდძალი.

დიდო 1. დიდოელი; 2. (კრებ. 84, 1) დიდოელები; „დიკლოს მოიდა დიდო“ — დიკლოში მოვიდა დიდოელების ჯარი.

დილა (ზზ., 50, 203) დილით.

დილაყო დილა; დილაყობას (50, 150; 12, 25) დილით.

დიჩინ (97, 17) ქისტების წინამძღოლი, უფროსი (მთქმელის ახსნით).

დმოშტ (14, 20), **ტმოშტ** (15, 64) სამფეხიანი ხონი.

დოხან ცერცვის ან ლობიოს შეჭამადი.

დროება, ი უობ., (50, 5) დროულად მიჩნევა, მოხერხება, შეძლება. „როცა იდროეს, შწყტყობიეს ერთკვადს“—როცა შესაძლებლად მიიჩნიეს, შეატყობინეს ერთმანეთს.

დროშან (79, 5) დროშა.

დურკ (15, 64) ხის ქილა.

დუქარდ ცხვრის საკრეჭი მაკრატელი.

დულება, ა—2, ი/უ—ჰ (4, 15) ხარშვა.

დუყან ქალაჩუნა, მხდალი.

დღვეც ნ. სადღვეც.

დღის (ზზ., 24, 43) დღისით.

ე

ეგთა (50, 293) ეგეთი, მაგნიირი.

ეშე (მოუგონებლობის ნაწილაკი) ისა... ემენი—სიტყუს მოუგონებლობის ზრახვა“ (სულხან).

ენა 1. ენა; 2 ცეცხლის ენა, ალი:

„სიპთ ენა ამოზლიოდავ“... (42, 29) სიპებს სტედებოდა (მალა) ცეცხლის ალი.

ერაწუნაწი პატარა, ყურიანი ქვა-
ბი (ხევს. ერაწი და წოვ.
ჰერწ).

ერდოჲ (5,7; 37,24) ერთი სარ-
თულიდან მეორეში ჩასაძვრომი.

ერთ დროს (ზზ., 47,52) ერთხელ.

ერთთალიაჲ, ერთალია (ზზ.)
ერთხელ (ერთჯერ): „ერთთა-
ლია ყვირილით დრცლალ“ (34,
18) ერთხელ (ერთგზის, ერთჯერ)
დაიღალა ყვირილით.

ერთკვადნ (32,14) ერთმანეთი,
ერთიმეორე.

ერთხენ (ზზ., 38,14) ერთხელ.

ერქვანნ, ერქვანაწ გუთნის სა-
ხელური.

ეხნ (47,3) გამოქვაბული (წოვ.
ჰენ გამოქვაბული).

ეჯიფნ მეფის მთავარი მაყარი
ქორწილში, ზის მუდამ მეფეს-
თან და ხელმძღვანელობას უწევს
ვაჟის მაყრებს.

3

ვალ ნ. გულე.

ვალეზაჲ, ე—2, 1. „ლეკ სტუმრად
ევალეზის“ (42,8) ლეკი სტუმრად
დადის მასთან; 2. „ცხენ აღარ
მევალებ“ ჩემი ცხენი ველარ
მიდის, აღარ შეუძლია სიარუ-
ლი; 3. გულ მევალებ—გული
მომდის, ვბრაზდები.

ვარამნ დარდი, ჯავრი.

ვაშრაპაწნ (97,23), **მაშრაპაწნ**
წყლის სასმელი ჭურჭელი.

ვაჭშამნ (46,76) ვახშამი.

ვერას (ნაწ., 88,15) ვერ.

ვერასიის (ზზ., 48,19) ვერსაით,
ვერსაიდან.

ველარა (42,42) ველარაფერი.

ველარაროდის (ზზ., 32,40) გვიან.

ვეძაჲ მინერალური წყალი.

ვეჭნ (115,3) ეჭვი.

ვითაწნ რამდენი.

ვილნ საქსოვი დაზვის ლვილი.

ვიტანნ გულა (ვაცის ან ხბოს ტყა-
ვისაგანი).

ვლაჲ: ივლის დადის: „სახლებს
ივლის“ (48,28) სახლებში და-
დის.

ზ

ზალნ (24,2) სძალი, რძალი.

ზამთრის (ზზ.) ზამთარში.

ზარდ: ი ვნ., „ცხენ რო წლით
იზარდებიან, ცხესენ დლით
იზარდებიან (48,8) სხვები
რომ წლით იზარდებიან, ისინი
დლით იზარდებიან.

ზარის შედეზაჲ, 0—3, (76,5; 84,4)
ძალიან შეშინება: „რას შეგდე-
ბიათ ზარი“—რად შეშინებულ-
ხართ.

ზარფუშნ არყის გამოსახდელი
ქვების ხუფი, რომელიც აგრო-
ვებს და მილით მაცივრისკენ
უშვებს არყის ორთქლს.

ზაფხულის (ზზ.) ზაფხულს, ზაფხულში.

ზღვა, ა—2, სთვა, რთვა (სთვა→სღვა→ზღვა).

ზღველი (63,1) შემოდგომა (სთუელი→სღველი→ზღველი).

ზეგ(ე): „ზეგეცა-დ' მემრეც“ — ზეგაც და მერმეც.

ზედისკითა (ზზ., 23, 39) ზემო მხრიდან.

ზეზერაცს (ზზ., 17,32) ზევით.

ზეის (ზზ., 19,15) ზევით, ზემოთ.

ზეისაკ (ზზ., 19,8) ზემოთ, ზემო მხრისკენ.

ზეა (12,57; 46,222) რძე (სძე→ზეა→ზე).

ზეობანი (130,1); **ზეუბანი** (95,6) ზემო უბანი.

ზეპირაც (ზზ., 110,3) ზემოთ, ზედაპირზე.

ზეუბანი ნ. ზეობანი.

ზ(ვ)ლობა ნ. ნაზლობა.

ზისწვენ სვიაჩაყრილი და გამონარშული დარკო (ნ.)

ზობა, **ი ვნ.**, გაბეგრება, გამრავლება. **იზვების** გაბეგრდება. **იზვ** გაბეგრდა; **იზვებულ** გაბეგრებულა.

ზღვა ბრტყელი ქვა, რომელიც იხმარება იატაკის მოსაფენად, განსაკუთრებით საქონლისათვის. „კიმოთემან ჩაუყარა გაპოლილ სახლსა ზღვანიო (148,4).

თ

თავად (23,20) თვითონ.

თავადაც (29,24) ცალკე, მარტო.

თავ-თავადაც ცალ-ცალკე.

თავნ (52,22) ერთი წლის თავი (გარდაცვალებიდან).

თავით გახვლა დროს შოვნა, მოცლა.

თავის ნებას მიცემა მინდობა: „ქალმ თავი მოგეც ნებასავ“ 61,9 ქალი მოგენდე.

თავის წვერაძნ ჯიუტი, თავისნება კაცი.

თავლადნ (57,8) ცხენის ეპითეტია: ყოჩალი, ფიცხი ცხენი, რომლის შეკავება არც ისე ადვილია.

თავრელაძნ (კნ., 3,21) თავი.

თავქვიაძნ დაღმართი.

თანაჯმა (117,10) თანახმა.

თარეშის გამოშვება (43,15) მოიერიშე რაზმის საბრძოლველად გაგზავნა.

თასნ 11,12 რქისაგან ან ხისაგან გაკეთებული ლუდის სასმელი ჭურჭელი.

თელ ნ. დათელება.

თეთრ (97,21) სუფრაზე გაწყობილი ყველი, მარილი, ხაჭო.

თეო (52,17) საყარაულო ადგილი ცხვრის ფარასთან.

თერგ დასაწოლად გაკეთებული ამოთხრილი ადგილი.

თეფა (22,13) პატარა გორა, გორაკი.

თექალთაჲ ნ. თიქალთოჲ.
თექაჲ (92,9) ქეჩის პალტო.
თვალისკიდე ბინდი, მწუხრი. **შე-
 თვალისკიდეზაჲ**, დ. შებინდე-
 ბა.
თვალის მოკიდეზაჲ (75,14) თვა-
 ლის მოკვრა, დანახვა.
თვალჩენით რომ ჩანდეს.
თვარამ (კავშ., 2,11) თორემ.
თვირთვილ (51,3) თრთვილი
 (შდრ. „ქუჩს სძოვენ თვირთ-
 ვილიანსა“, ხევს., 514,7).
თიკვ, **თიკვაჲ** ქსოვილი, რო-
 მელსაც ჩითებისთვის (ნ.) ხმა-
 რობენ. ნ. დათიკვაჲ, სათი-
 კვაჲ.
თიკუნ შერქმეული სახელი.
თიქალთოჲ (135, 4), **თექალთოჲ**
 უნაგირის ქვეშ სადებელი ნა-
 ბადი.
თმა-გრუზ (61,1) თმა-ხუჭუჭი.
თოლ (42,36) თოვლი.
თოფების გადენაჲ (95,6) თოფე-
 ბის სროლის ხმა.
თოფების დაყრაჲ, ა—შ, (პ. ობ.
 მრ. ში) (29,14) სროლის ატეხა.
თოფვაჲ, **დათოფვაჲ**, 0—2, (20,16)
 თოფის სროლა ვინმესთვის.

თოფის დაცლაჲ, 0—2, (42,44)
 თოფის სროლა ჰაერში.
თოხლ ბატკანი პირველი გაპარს-
 ვიდან წლამდე (შემდეგ ში შაკს
 უწოდებენ, თუ დედალია და
 ჭედილს ან ჭედილაცს—
 თუ მამალია).
თოჯ (46,110) 1. თოხი; 2. წე-
 რაქვი, წალკატი.
თუმცაჲ (ნაწ., 24,13) კიდევ კარ-
 გი (რომ).
თუნგურაჲ (12,76) წყლის ჭურ-
 ქელი.
თურ (ნაწ., 18,1) თურმე.
თურაჲ (3,9) ნაიბის შეიარაღე-
 ბული მხლებელი, მცველი.
თუშ 1. თუში; 2. ქვაბის ჩამო-
 საკიდებელი მოხრილი ხე, რომ-
 ლის ერთი ბოლო მიწაშია ჩა-
 სობილი ცეცხლისგან ოდნავ
 მოშორებით, მეორე კი ცეცხლ-
 ზეა გადმოშვერილი და ზედ ჩა-
 მოკიდებულია ქვაბი (იხმარება
 ველად ყოფნის დროს).
თუშურაჲ 1. თუშური; 2. გამუ-
 დმებით მთაში მცხოვრები თუ-
 ში (შდრ. კახურაჲ).

0

იალად (95,11) თავისუფალი.
იაჯსარ (64,4; 117,3) ერთ-ერთი
 ლეთაება.
იგეთ ისეთი.
იმაშიაჲ (ზხ., 50,334) მაშინლა.
იმოტელაჲ (49,49) იმოღენა.
ისტაჲ (6,8) ისეთი.

ის (112,1) ის.
ისრელაჲ (ზხ.) იქით მხარეს, იქით-
 კენ.
იფქლ ხორბალი.
იშილ. თუ წვიმამ საგრძნობლად
 გადაილო და ცაც გამოჩნდა,

ამბობენ: იშილრ (← იშილრ ← იშილია).
იჯანო ზღურბლი (ღირე).
იჯანო დიდი საღვებელი; დი-
ლია ჩხუტზე (ნ.).

კ

კაა კარგი.
[კადრება ნ. უკადურბ]
კალიცია (48,102) ბეჭედი (რუს.
КОЛЬЦО).
კალტ (23,9) ხაჭო.
კაპრაშაწ ყვითელი (შღრ. წოვ.
კაპრაშ „ყვითელი“).
[კარგი ნ. კაა].
კართან (ზზ., 50,231) ეზოში.
კართ თესვი.
კარბ: 1 გარეთ: დილა რო კა-
რად გამოედ (108,1)—დილით
რომ გარეთ გამოედ. 2.
ეზო: დასვენებენ საყდრის კარ
(67,6) დასვენებენ საყდრის
ეზოში.
კარსეა დერეფანი.
კარჩხილწ ნ. საკარჩხილეა.
კასრწ ხის ჭურჭელი წყლისა და
რძისთვის. (ერთგვარი ვედრო,
რომელსაც ახლა ნწყემსებილა
ხმარობენ. ხელის მოსაკიდი
ზედაპირზეა გაყრილი დიამე-
ტრალურად).
კაფიანწ პატარა ლექსი, შაირი
ან ვალექსილი ანღაზა.
კაწარეთი კაპასი, ბრაზიანი, ავი.
კახეთობა 1. კახეთში ყოფნა, ბა-
რად ცხოვრება; 2. (98,12) მთი-
დან ბარში ჩამოსვლა, სიარული.
კახურანწ 1. კახური; 2. ვინც მუ-
დამ კახეთში ან ბარად ცხოვ-
რობს (შღრ. თუშურანწ).

[კბილი ნ. კმილწ].
კდეა (33,8) კლდე.
კეთილწ მარცვლეული (პური, ქე-
რი, სვილი; სიმინდი).
კენჭწ ნ. გაკენჭვაა.
კერპწ 1. ბრიყვი; 2. უშიშარი.
კესწ საყვავე.
კვალანწ გირკლის ბოლოზე მი-
ბმული თოკი ან თასმა (ნ. გირ-
კალწ).
კვამლწ კომლი.
კვერებაა, ა—ჰ, დაკრა: ცხენს
ნუ აკვერებ ნალეზსა (74,1)
ცხენს ნუ აკრავ ნალეზს (ნ.
კვერწ და დაკვერებაა).
კვერწ 1. ჩაქუჩი; 2. თხლად გა-
მოცხობილი მრგვალი პური.
კვეცა ნ. საკვეცანწ.
კვირანეა (23,19, 48,74) კვირა.
კვლევაა, ი, (48,116; 49,9) ძებნა.
კიბალწ სამი ჯოხი წვერებით
ერთმანეთთან შეკრული, ცე-
ცხლზე ქვაბის ჩამოსაკიდებ-
ლად. შეიძლება კიბალის ამაღ-
ლება ან დადაბლება თეხების
შევიწროებით ან გაშლით (იხ-
მარება ველზე).
კიდენ (ნაწ. 22,12) კიდევ. ღა.
კიკინოა (23,37) კულული.
კილო ნ. დაკილოებაა.
კიმოა სახლის კუთხე (გარედან).

კინწოლან ძალიან პატარა, პა-
წაწკინტელა.

კირტომი კანკალი (მდრ. კრთო-
მა): „უფვის კირტომ იცის
ცხენმ, თუ პირველაც დანალვა-
ში დაშინდ“.

კირცხლებად, ე; გამოჯავრება,
დასაცილით წაბაძვა (ნ. სა-
კირცხლ აღება).

კიშტე გოდორი კალტის (ნ.) გუნ-
დების გამოსაშრობად.

კმილი (126,2) კბილი.

კობიჭან გორახი, გამაგრებული
მიწის გუნდა.

კოლი 1. (97,20) ხის დიდი ჭურ-
ჭელი, რომელსაც ხმარობენ
ლუღისა და მარცვლეულის შე-
სანახად; 2. საწყაოა, უდრის
ათ ლიტრას (ნ. ლიტრაჲ).

კოკვა, 0—1, ნელა სიარული,
ტაატით სიარული.

კოკოშან (42,20) აყირო.

კონჩულან ყველის კვერი, პა-
ტარა.

კოტორან მიწის პატარა ნაკვეთი.
კოტორი ქადა.

კოჩხო (107,4) ტარიანი სასმისი
ხისა.

კოწოლი 1. (23,37; 130,2) თმის
ნაწნავი; 2. ცეცხლის ენა;

3. (46,270) წყლის, რძის ან სხვა
რაიმე სითხის ძლიერი დუღი-
ლის დროს იტყვიან: „კოწოლს
ღრეკებსო“ (ე. ი. ისვრისო).

კოჭი პატარა ხის ყუთი, რო-
მელსაც მგზავრობის დროს თან
ატარებენ (შიგ აქვთ მაკრატე-
ლი, ნემსი, ძაფი და სხვა რამ).

კრუტი კრუხი.

კული (50,329) ძაფი, რომელიც
უკვე ნემსის ყუნწშია გატარე-
ბული.

კუზურან ვინც პურს ბევრ ცხიმს,
ხაქოს ან ყველს აყოლებს.

კული (ზხ.) მომავალში, სხვა
დროს.

კუნტება, ი ვნ., ე — (2)1 მუხ-
ლებში მოხრით ჩაჯდომა ისე,
რომ საჯდომი მიწას არ ეხებო-
დეს: იკუნტებ, ეკუნტებ.

კუტუმან; **მაკუტა**ნ რამდენიმე
ერთად დადგმული ძნა, წვერე-
ბით შეერთებული.

კუჭი 1. კუჭი; 2. ბორცვი, გო-
რაკი.

კუჭურან (14,22) ქალების თავზე
ჩამოსაცმელი მანდილის ქვეშ.
იგი მანდილს იმაგრებს.

ლ

[**ლალება** ნ. მოლალება, წალა-
ლება].

ლამ ნ. მოლამ.

ლამ-ლამით გარევა (158,3) გა-
ცამტვერება, წახდენა.

ლანგარი (41,4) ტაშტი.

ლანგრობა, 0—1, კოჭლობა.

ლართი ხარის ასოსგან გაკეთე-
ბული მათრახი.

ლასტონ კალტის (ნ.) გამოსაშრობად გაკეთებული წნული (ლასტის წნავენ თხილის, შინდის, ტირიფისა და სხვა მცენარეთა წნელებისაგან. საკმაოდ ფარსება და გრძელი).

ლაშარ გიორგი, ლაშარი, ლაშარელაძე (71, 11; 71, 16; 99, 15) სალოცავია (ფშავში და თუშეთში). ჩილოს ლაშარობაზე მთელი თუშეთი მიდის, ესწრებიან ხევსურებიც (ჩილო თუშეთშია).

ლაჩ-ლაჩი ჩამორჩენა, საქმის უკან-უკან წასვლა: „საქმე ლაჩ-ლაჩ არს“ — საქმე ვერ არის კარგად, ჩამორჩენილია (წოვ. ლაჩაჰ ქვემოთ).

ლაჯვამ ნ. დალაჯვამ.

ლეგამ (113, 2) რუხი. გადატანითი მნიშვნელობით **ლეგამ** ტყუილსაც ნიშნავს: „ლეგა თქვა“ — ტყუილი თქვა; „ლეგა დაწყხეთქ“ — ტყუილი დაახეთქა.

ლიბო (53, 4) საძირკველი (მდრ. ფშავ. ლიბო, ვაჟა, 50—ბ—14).

[**ლინჭენ** ნ. მოლინჭეებულენ].

ლიპაძე (12, 93) მოლიპული.

ლიპყაძე ძალიან წმინდად დაფქული.

ლიტრამ მარცვლეულის საწყაო (თუშურ ლიტრაში 5 კგ. პურის მარცვლეული ჩადის).

ლიფოთქინაძე, ლიფოშქინაძე ლოკოკინა.

ლიშანი ნიშანი. ნ. დალიშენა, ლიშენბამ.

ლიშენბამ, უ—(პ)2, (88, 11) ნიშნება.

ლოყნაძე ძალიან რბილი, დაღობილი.

ლოცაელობა, 0, (17, 18) ლოცვა.

[**ლუდი** ნ. ალუდი].

[**ლურსმანი** ნ. ლუსმარ].

ლუსმარი, უსმარ (50, 255) ლურსმანი.

მ

მაგარ ნ. დამაგრება.

მათრავ (65, 3) მათრახი.

მაკუტაძე ნ. კუტმაძე.

მამულენ, მრ. რ., (61, 18; 88, 11)

მშობლები და ნათესავეები.

მანათ მანეთი.

მაჟარ თოფია ერთგვარი.

მაჟდაგ ბატენის ტყავი.

მარაგ (77, 1) თხელი ღრუბელი.

მარსკვლავ (60, 1) ვარსკვლავი.

მარჯე ავი.

მარტილ მარხილი.

მარჯაკალ (149) მაჭანკალი. **მარჯაკლობა**, 0—(პ)2, უპირდ., (149, 1) მაჭანკლობა.

მარჯვიაძე (50, 187) ადვილი, მარჯვე. **მარჯვი** 5 ცდ (ზზ., 13, 3) მარჯვედ, მოხერხებულად.

მაცნე (89, 7; 99, 11) ამბის მიმტანი.

მაქალათ მზარეული (მას სპეციალურად ირჩევენ სადღესასწაულო

- ლხინისათვის) შდრ. წოვ. მაქ
 ლათთარ—ზედ დგომა (ეტი-
 მოლოგიურად „ზედამდეგი“).
- მაქც** ხითათი, ცული შემთხვევა.
- მაყოფ** ცოცხი, რომელსაც ლეწვის
 დროს ხმარობენ.
- მაშრაპაქ** ნ. ვაშრაპაქ.
- მაწაუქ** მაწანწალა (განსაკუთრე-
 ბით საქონელზე ითქმის).
- მაჭკატ** ნამცხვარი (კეთდება რძი-
 სა და ფქვილისაგან).
- მაჯაგან** ტყავის მოსაქნელი ია-
 რალი.
- მბილაქ** რბილი.
- მგოლაობა**, 0—(2)1, მეღუდეობა,
 ლუდის გამომხდელის მოვალე-
 ობის შესრულება.
- მებარიანე** (17,11) ნ. ბარიან.
- მეკობარ**. **მეკობარ** (33,1) შეი-
 არაღებული რაზმი, რომელიც
 თავდასხმებსა და გატაცებებს
 აწყობდა.
- მელვიგან** ხარბი, ხელმოქერი-
 ლი.
- მემრინას** (ზხ.. 34,6; 48,172) მერ-
 მე, შემდეგ.
- მემცხვარე** (137,3) მემცხვარე.
- მეპურწყლე** (3, 9) საჭმლის
 მომტანი.
- მერავ**, **მერავ** მე რა ვიცი (ე. ი.
 არ ვიცი).
- მეტაც** (ზხ., 12,77) ძალიან.
- მელვინე** (97,22) მერიქიფე (კა-
 ცი, რომელსაც სასმელი მოაქვს
 და ემსახურება მოქეიფე ხალხს).
- მეცინოვნე** ციხის მკველი.
- მეწ** (14,19) ტახტი (ჩვეულებრივ
 საწოლი. წოვ. **მეწ** ტახტი).
- მეჭურვე** მაწანწალა, ვინც მუ-
 დამ „ჭურვევაყებზე“ დადის
 (ნ. ჭურვევაყ).
- მზაცხ** (ზხ.. 55,5) მზად.
- მზეველ** (42,48) მძევალი.
- მზეწვერება** (75,7) მზის ჩასვლის
 ხანი.
- მზირ** (77,3) მზევრავი, მსტოვა-
 რი. ნ. სამზირ.
- მზის ამოდენა** (98,1) მზის ამო-
 სვლა.
- მზის კაცნი** (57,15). ღვთაებები
 უნდა იგულისხმებოდეს.
- მთების დაჭრა** (75,1) გზების ჩა-
 კეტვა მთებში (მტრის საწინა-
 აღმდეგოდ).
- მთხილ** (41,1) ფრთხილი. **გამ-
 თხილება** 73,10, ა—ჟ, გაფრ-
 თხილება.
- მით** (4,5) იმიტომ, მიტომ (←მი-
 რომ).
- მითამ** (49,85) ვითომ.
- მილიონაქ** ოთხკუთხედი ყორე
 რაიმეს ნიშნად (მაგ., საფლა-
 ვისა, ხატისა), სიმაღლით მეტრ-
 ნახევრამდე.
- მიმავალაქ** (19,12) მიმავალი.
- მიმდინარაქ** მიმავალი.
- მიოდანაქ** (50,69) მოედანი.
- მირგველაქ** (15,54) მრგვალი;
მირგველაც ექნ (19,22) გარს
 შემოჰხვეოდნენ.
- მირგვლიაც** (ზხ., 6,3; 42,15; 91,
 5) გარეშემო.
- მირღვე** მღვრიე.
- მიტანება** მივარდნა, ცემა: თა-
 ვის იარაღისად მიტანებულ იყ

- (39,26)—თავის იარაღს მიჰვარდნოდა (სცემოდა).
- მიწის-მიწ მიწა-მიწა** (по земле).
- მიჯარებაჲ**, ე, მიახლოება, ახლოს მისვლა.
- მოგვრად**, 0—3, (46, 106) მოყვანა.
- მოდებაჲ**, ი/უ—(3)2, (46,83) მოკიდება.
- მოვლილი**: „...გამნყრთვივ... ერთ ნაყოჩარივ, ხუთ მოვლილივ... (46,148) გამოართვიო ერთი ნაყოჩარიო, ხუთი წლისაო.
- მოთხვად**, 0—2, გაკოპიტება, შავად გათლა. კოვზის ან სხვა რაიმე ნივთის გაკეთების დროს ხის ნაჭერს ჯერ თლიან და აძლევენ სასურველი ნივთის ფორმას. ამ პროცესს ეძახიან „მოთხვას“ ან „დამოთხვას“. „დამოთხვილი“ ხე შემდეგ საბოლოოდ სპეციალური იარაღებით მუშავდება.
- მოთვლად** ნ. სიმღერის მოთვლად. [მოკლე ნ. მუკლიაყი].
- მოლაღებაჲ** (4,4) გამოგზავნა (სულიერისა).
- მოლამ**: მომლამს—მომელის; რაყი ბედ მოლლამს—ნეტავ რა ბედი მოელის?
- მოლექსობელი** (81, 21) ლექსის გამომთქმელი.
- მოლინჭყებულნი** 1. დარბილებული; 2. მოშვებული, მოდუნებული.
- მომლამს** ნ. მოლამ-
- მომჭრე** (97,12) განმსჯელი, გადამწყვეტი.
- მომჯდარი** მოხდენილი, ლამაზი, შნოიანი.
- მომჯობად**, ა—(3)2, მოკლება, დაკლება: ვამჯობ,—ვაკლებ, მოვამჯობ მოვაკლებ (შდრ. ძვ. ქართ. ჯება).
- მონად** (1,6; 79,5) ცუდი.
- მონატური** (98,6) დანატრებული, მსურველი.
- მორღვნად**, 1. იატაკის მოღვსვა ტალახით; 2. იატაკზე წყლის მოსხურება (შდრ. ძვ. ქართ. რღუნა).
- მოსადევარი** (50,271) ყველაფერი, რაც ცხენს შეკაზმვის დროს სჭირდება.
- მოსამართლე** (97,12) სამართლიანი, სწორად განმსჯელი.
- მოსკებაჲ**, 0—2, მოკუმვა; პირმოსკებილნი პირ-მოკუმული.
- მოსმულაყნი** წყალში მოხარშული ცომის პატარ-პატარა ნაჭრები (საჭმელი).
- მოღებაჲ**, ი, (13,40) მოტანა.
- მოღლამს** ნ. მოლამ.
- მოყმე** (69,1) ჭაბუკი; კარგი ვაჟკაცის ეპითეტია (შდრ. ძვ. ქართ. მოყმე, ვხვდებით ფშაურსა და ხევსურულშიც).
- მოყრად**, ი ვნ., (38, 19) გაზრდა, გახდომა (ამდენი და ამდენი წლისა).
- მოშანშვლად**, 0—2, დანაგვიანება.
- მოშორედაყ** (ზხ., 50,28) მოშორებით.
- მოწევად**, 0—3, (104,3) წყევლის სისრულეში მოყვანა.

მოკლომა ნ. გულს მოკლომა.
მოკელემა, 0—2, (42,20) პოვნა.
მოკერტება. ა—2, (42,74) მოხერ-
 ხება.
მოკნავი (137,5) მხენელი.
მოკლიაქი (46,223) მოკლე.
მოშტაცობა (16,9) კრივი.
მოუცლის ამოყორება ძალიან გა-
 ძლომა, ბევრის ჭამა.
მოუვლო ჯარად მოღვამა სიარუ-
 ლი: „მოუვლო ნოვიდგამა ჯბ-
 რადა“ (61, 10) შეუსვენებლად
 მოგდივარ.
მქავი ნ. გამქავრება.
მქავრე ყბელი, მეტიჩარა, მატრა-
 კვეცა.

მქვიანი (11,1) რომელსაც ჰქვია
 (ნ. რქე).
 [მღვრიე ნ. მირღვეა].
მძაქე მძალე.
მწვანილი (137,2) მწვანე ბალახი.
მწყირტუ ტიტველი (შდრ. ძვ.
 ქართ. წყლტუ).
მჩორე ნეხვი (ვირის, ცხენისა და
 ჯოვისა), ჩონჩორიკი.
მხოლაგობა, 0—1, არშეიყობა:
 მხოლაგობენ—არშეიყობენ.
მჯარი (32,15) მხარი.
მკობა ნ. მომკობა.
მკრით მიღვენა (152,2) გვერდით
 გაყოლა: „მკრით მისღვეს მო-
 ნადირე“ — გვერდით მიჰყვება
 მონადირე.

6

ნაბარი შეშის ტვირთი, რასაც
 კაცი წამოიკიდებს.
ნაგარი ოდნავ შესამჩნევი ნაკვა-
 ლევი თოვლზე.
ნაგევი ნაგავი.
ნავლი ფერფლი.
ნაზდი ნართი (←ნასთი,) საწინდე
 შალის ძაფი.
ნაზლობი მეწყერი (შდრ. ხეცს.
 ნაზლობი: „გვეშინის, დაგვე-
 ცემიან ნაზლობნი საქელისანი“,
 8; ძვ. ქართ.: „ბორცუნი მა-
 ლაღნი დაზვლეს და კლდე-
 ნი სახედ მტვერისა დაიშალ-
 ნეს „ქართ. ცხ.“-ს, 354, გვ.
 452; ფშ. ნაზვლევი (ვაჟა,
 74—ბ—15).
ნანლობი ნ. ნლობა.
ნაონი (108,7) გუბე (?).

ნაფარდულაქი ბანით გადახურუ-
 ლი სამი კედელი (საქონლის სა-
 ზაფხულო ბინებად იყენებენ).
ნაფხვერი (15,60) მეწყერის ან
 ზევის შემდეგ დარჩენილი ად-
 ვილი.
ნაყოჩარი (46,148) სამი წლის ან
 მეტი ხნის დაუკოდავი მამალი
 ცხვარი, რომელიც უკვე ყოჩად
 იყო გაშვებული ფარაში.
ნაჩალიკი (2,1) უფროსი (რუს.
 начальник).
ნაცადი (95,7) ნამოქმედარი, ჩა-
 ნადენი.
ნაჭერი (86,3) კრილობა.
ნდობა (139;1) ნდობა, სურვილი;
ნანდობი (154,2) სატრფო,
ნებიერაქი (37,38) ჯანმრთელი,
 საღი (ცოცხალ არსებაზე).

ნეტარ (ნაწ.) ნეტავი, ნეტავ.
ნიგზურაძე (37,26) მუგუზალი.
 [ნიშანი ნ. ლიშან].
 [ნიჭი ნ. სანიჭარ].
ნოტოა (75,18; 84,11) ფარიდან
 გამოყოფილი ცხვრის ჯგუფი.

(გადატანით ადამიანთა ჯგუფი).
ნჩქლევაძე, ა—2, (111, 3) ტოპვა
 წყალში; თუ ჭურჭელში ჩასხმუ-
 ლი სითხე კედლებს ეხეთქება,
 ამასაც ნჩქლევა ჰქვია.
ნუზლ მეწყერი (მღრ. ნაზლობი).

ღ

მაგთაძე (24,4) ეგეთი.
მაგრე, **მაგრ** (24, 4), **მაგრეზედ**
 (41,31) ეგრე.
მაგრიაც (ზზ., 38,20) უსაქმოდ,
 მოცლით.

მახთაც-მახთაც (46, 37) ასეთ-
 ასეთი.
მაქ (24,18) აქ.
მახლ (ზზ., 1,14) ახლა.
მაგ(ე) (147,7) ეგ.
მაღ (კავშ., 41,14) და.

მ

მბნობა (117,2; 92,4) უბნობა.
 „მზეს ეობნებოდა“ (48,32) მზეს
 ეუბნებოდა.
მმნ ნ. საომარ.
მუვალაძეები (144,2) კანკები, მუხ-
 ლები.

[**მლონდ** ნ. ულუნდ]
მჭნ (15,9) კევი; ფიჭვის წებო.
მჭერნ (56,11) უპატრონოდ და-
 რჩენილი.

პ

პატაძე (30,8) ცოტა.
პეპელნ (15,55) ღილი.
პერნ (97,20) ქათვი.

პირთავქვე (55,9) პირქვე.
პოლი ნ. გაპოლიღ.
პყარნ (94,12) მყარი(?)

ჟ

ჟამნ დროება: „მონა ჟამი“—ცუ-
 დი დროება.
ჟანტნ სველი.

ჟეკვაძე 1. (20,8) ჩეჩქვა; 2. ცენა,
 ტყეა.
ჟველურნ (35,7) ჟველურთელი,
 ჟველურთის მცხოვრები.

უოღნ მოცვი.
უოყინ ხმაური, აურზაური.
ურიაღნ ხმაური; ლითონის ხმა
რხევისას (41,6).

უუუჟაჟ, 0—2, ობ. მრ., (22,8) გა-
წყვეტა, გაუუჟაჟა, ამოხო-
ცვა.

რ

რამთენ, (15,22) **რამტენ** (3,19).
რამდენი.
რაცრაც ნ. დარაცრაცებაჟ.
რაცვერ (3,1) როგორ.
რაცვერთ (42,47) როგორი.
რაცვერც როგორც; (20,22) რად-
განაც (აქ);
რაციმ (37,28) რაღაცა; ნეტავი
რა.
რაცისად (20,31) რაზე: „რაცისად
თვალში დამკრევედეჟ“ — რაზე
თვალში მომარტყამდიო.
რაცისგნივ (1,4) რის გამო.
რევაჟ, სტატ. ვნ.: ომში ცრეკე რე-
ულეჟრ—ომში იქ ყოფილიყო.

რეტად ცხენს ვინ ატარებ რე-
ტადა (115,1) ცხენს ვინ ატა-
რებ უშნოდ, რეტანსავით.
რიღებაჟ ნ. დარიღებაჟ.
რომაჟ, ი უობ., (41,28; 48,48)
სიარული.
როქვ დანალექი.
როხვან ფეხქვეშ გასაშლელი
ტყავი.
რუსხმულ წისქვილის ღარისაკენ
მიმავალი რუ (ერთი მთქმელის
ახსნის თანახმად).
რქვ: **პეტრე მქვიანი** ვისაც პეტ-
რე ჰქვია. ნ. მქვიანი.
რღვნაჟ ნ. შორღვნაჟ.
რჩობაჟ ნ. დარჩობაჟ.

ს

სანჯგოჟ ადგილი სოფელში, სა-
დაც ხალხი იყრის თავს.
საბანდ (63,3) თასმა.
საბარკულაჯ ქალის ქვედა საც-
ვალი (იქსოვებოდა მატყლის
ნართისაგან).
საბელ თხის ბალნისაგან დაწნუ-
ლი თოკი.
საბზელ საბძელი.
საბინაოჟ (72,6) დასაბინავებელი
ადგილი.
საბოსლოჟ (88,16) ადგილი, სა-
დაც ბოსლებია.

საბუსურბნოჟ (66,5). ნ. ბუსურ-
ბანი.
საგდოლ ვერტიკალური ურდუ-
ლი; შდრ. სადღვეცრ.
საგებელ (23,10) ლოგინი.
საგზალ (24,19) საგძალი.
საგულაჯ ხინკლის ან ქადის გუ-
ლი მათ მოხვევამდე.
სადღვეცრ (41,2) კარის საკეტი
მსხვილი ხე, ურდული: „კარებ
სადღვეცით ეკეტ“.
საველოდ მთების დაჭრაჟ (75,1)
სათარემოდ მთებში გასვლა.

- სათათრედ გასულნი** (58,5) თათრის ხელში ჩავარდნილი, თათრის საკუთრებად ქცეული.
- სათიკვაცნი** სქელი ნართი (ართავენ კვირტისაგან; ნ. თიკვი).
- სათქმელაძნი** (2,3) სათქმელი.
- საკარგყმოდ** (ზზ., 78,10) კაი ყმობისათვის, ვაჟკაცობისათვის.
- საკარჩხილდე** (34,26) კარების სახელდახელო საკეტი.
- საკვდავაცნი** (49,41) მომაკვდავი.
- საკვეცაცნი** მაკრატელი.
- საკიდელნი** ქვაბის ჩამოსაკიდებლად კავი, რომელიც ჭერზეა მიმაგრებული რითიმე (უმეტესად ჯაჭვით).
- საკირცხლ აღება** მასხარად აგდება. „საკირცხლ ცნცლრ“—მასხარად აიგდო.
- საკმაზნი** (46,37) ცხენის შესაკაზმი ინვენტარი (უნაგირი და სხვა).
- სამანნი** საზღვრის ნიშანი: ხე, ქვა და სხვა.
- სამზირნი** (43,27) ადგილი, საიდანაც მზირი (ნ.) უთვალთვალებს მტერს.
- სამოხნი** (46, 276) ტანსაცნელი (შდრ. ტანისამოსი).
- სამსვიაძნი, სამსვე** (97,20) სავსე.
- სამციხელეზნი** ასე იხსენებიან პირობითის სოფლების მცხოვრებლები — დანოსი, დართოსი და ჩილოსი („სამციხელეზის თოფებმა ელოს ძირ შამაჰხვიელო“ ხევს. 77,1).
- სანამდინახ** (1,5) სანამ.
- სანიჭარი** შესაწევარი სიკვდილის დროს.
- საომარი** (42,20) ხერელი ციხის კედელში, საიდანაც შეიძლება ისრის ან თოფის სროლა მტრისათვის. ციხეს რამდენიმე საომარი აქვს.
- საოხხე** დასაკლავად გასუქებული პირუტყვი (შდრ. ძე. ქართ. უხხი).
- სართი** ხის სამანი (ნ.).
- სარკმელი** (39,18; 46,84) ფანჯარა (შდრ. ძე. ქართ. სარკუმელი).
- სარქველი** (50,101) ხუფი, ჭურჭლის სახურავი, საფარებელი.
- სარყნი** სამანი (ნ.).
- სასალამეოდ** (ზზ., 105,2) საღამოსთვის.
- სასწორაძნი** 1. ვაკე ადგილი; 2. ვაკე ადგილზე გაყვანილი გზა.
- სატანი** ყველი, ხაჭო, ერბო—ყველაფერი რაც პურთან ერთად იჭმევა, რასაც პურს შეატანენ.
- უსატნოდ ჭამა** მარტო პურის ჭამა.
- საფერტე** საჯდომი ცხენი (შდრ. „ლურჯა საფერტედ მიღვარა“, ხევს., 10).
- საფოჯარი** ჩვარი.
- საქალე** (23,24) ახალ-დაბადებული ბავშვი მდებრობითი სქესისა.
- საქვაბე** (9,6) ფარდული, სადაც სასოფლო ლუღის მოსახარში ქვაბი (ან ქვაბები) დგას.
- საქოკაეზნი** ოჩოფეხები [ходун], (წოვ. ქოკ „ფეხი“).
- საქონნი** (96,6) საქონელი (ხარი, ცხვარი და სხვ.)
- სალამური** ლოგინი.

სალარ (78,8) თეთრ-შებლიანი ცხენი.

საყმე (23,24) ახალ-დაბადებული ბავშვი მამრობითი სქესისა.

საყუნწურები კარის თავები. რომლებითაც კარი ჩამჯდარია ზღურბლში და თაღში. საყუნწური ეწევა ანჯამის მაგივრობას. კარს ორი საყუნწური აქვს.

საჩხრეკაძე დოში არეული ქუმელი (თხელია, დაილევა).

საც (ზხ., 57,14) სადაც.

საციქველ საოჯახო ინვენტარი: ტომარა, ჯამი, ხურჯინი და სხვ.

საწდე (11,11) დიდი ჭურჭელი, რომლითაც ლუდი გამოაქვთ ხალხში და იქიდან თასებით არიგებენ. საწდის კარზე — საწდესთან.

საწესო (149,4) ძღვენი.

საჭვრეთელ ტყავის სახვრეტი იარაღი, ერთგვარი სადგისი, ბრტყელობირა (ნ. ჭვრეთაძე).

სახვრეტაძე (23,10) დამჭავებული რძე ხაჭოთი.

საწელ (32,12) სახელო (შდრ. „ვინ შასძარ ჯაჭვის საწელი“, ხევს., 36. ბ).

საწელის ჩაყრა (87,2) სახელოს ჩაცმა, მკლავის გაყრა სახელოში.

საწასარ განოსახსნელი, განოსასყიდი; შდრ. დასაწსნელ.

საჯარგ ადგილი, სადაც ჯარი (ნ.) იმართება.

სერკე ბატარა თივის ზვინი, ბულულა: „უბექო ყანაი-დ' უთვაღავ სერკე“ (გამოცანა. პასუხი: ცა).

სველ ხაჭოს მოხდის შემდეგ დარჩენილი სითხე (რძეს რომ შედღვებენ და კარაქს ამოიღებენ, დარჩება სითხე — დო. დოს შემოდგამენ ცეცხლზე, დახაჭოვდება, ამოიღებენ ხაჭოს და დარჩება სველი.); შდრ. შრატ.

სვიოდ (ზხ., 49, 41); სვიოდეოდ სრულიად, მთლიანად.

სვირილ (114,1) სურვილი(?).

სი (13,4; 46,34) სად.

სიბერე-მოყრილ მოხუცებული, დაბერებული.

სიბუქაძე მსუბუქი.

სიდ (24,15) სად.

სიდაურ სადაური.

სიდისაქ(ე) (ზხ., 149,2) საითკენ.

სიის (ზხ., 76,4) საითკენ.

სიკვდილის ჭკვა (96,11) სიკვდილის ამბავი.

სიმუავე გამაგრილებელი სასმელია (მღულარ წყალში აურევენ სიმინდის ფქვილს. დაახლოებით ერთ კილოს ათ ლიტრ წყალში, გაცივების შემდეგ ჩაასხამენ ქილაში ან სხვა ჭურჭელში, მოაყრიან ცოტა ალაოს. ინახვენ თავდახურულს. მეორედღეს დაილევა).

სიმღერის მოთვლა ლექსის თქმა.

სინათე (15,8) სინათლე.

სიპ (39,11) ბრტყელი ქვა (ინმარება სახლის სახურავად კრამიტის ნაცვლად).

[სეპა ნ. მოსკეპაძე].

სკლატ (131,2; 145,4) მაუდი. შდრ. „ტანს სისვი სკლატი ჩეევა“ ხევს., 18, 24; 46.

სკლატს იხსენებს გ. ლეონიძე, ნ. „დროშა“, მარტი, №3, 1954, გვ. 19).

სკორეა ხარ-ფურის ნეხვი; შდრ. მწორეა.

სოსინი: **ასოსინებს** აკანკალებს (სიღამბლით).

სოფლის-სოფლ (79,2) სოფელ-სოფელ.

სრევამ, ა—ჰ, (83,7) სროლა.

სრულ (ზზ., 17,13) მუდამ.

სუ (ზზ., 34,28) მუდამ (სუ ← სულ←სრულ).

სულადნ (32,40) მარცვლეული.

სულდიდნ (60,6). დიდი ჯიხვის ეპითეტუი უნდა იყოს.

სულეთნ (56,14; 97,19,20) საიქიო.

სულთქმამ, ი უობ., ოხვრა. ნ. ამოსულთქმამ.

სუროა (52,7) სორო.

სუყველაცნ (50,131) ყველაფერი.

სწორაც (ზზ., 20,22) სწორად, ზუსტად.

სწორნ (97,18) ტოლი, კბილა; ნ. სასწორაცნ.

ტ

ტაგანნ ხის სამარილე.

ტალნ კაჟი; (74,6) ამ კონტექსტში ტალიან თოფს აღნიშნავს.

ტალის დაპირება (თოფისად) 73,11 თოფის სასროლად მომზადება, დატენა.

ტანაშაცნ სხეულის რომელიმე ნაწილის გაფხაჭნისას ვადამძვრალი ტყავი.

ტანება 1. სტატ. 0—2, (24,7; 50, 154; 65,15) ყოფნა ვინმესთან: ყნყმას სტანავ ახლავს. მასთან არის; წყვეტ. ეტან ახლდა. 2. სტატ., ა—2: ატანავ (65,3) უკეთია.

ტარაკუაყნ შიტეს გორგლად ამო სახვევი იარაღი (ნ. შიტეა). (ტარაბუა — საშელოვე. სულხ.)

ტარნ (57,9) თითისტარი.

ტარკოშაცნ ტარიანი სასმისი ლუდისთვის (3-იდან 5 ლიტრამდის ჩადის).

ტაფუნაცნ (კნ., 50,29) ვაკე, ოდნავ ჩაღრმავებული ადგილი.

ტიგრიანნ: ცალკე არ იხმარება, მუდამ სისხლთან ერთად ვხვდებით: **სისხლ - ტიგრიანი** (32,22) სისხლით მოსვრილი, ძალიან დასისხლიანებული (შდრ. „გაგწირა დგნალონის პირა, დაგავდა სისხლ - ტიგრიანი“ ხევს., 43,9; 51,10).

ტირყილაცნ უსაქმური.

ტკეცამ, 0—(ჰ)2, ცემა.

ტკმილნ (53,5) ტკბილი.

ტლაყაცნ რბილი.

ტმოშტნ ნ. დმოშტნ.

ტოლნ 1. ხის ტოტი; 2. (23,5,24) სქელი შინაური ქსოვილი (მატყლისა).

ტოლიაცობამ, **ტოსიყაცობამ** გასროლილი საგნის მიერ ტრაექტორიის დაკარგვა რაიმე მიზეზის გამო.

ტოტბარიკ ნ. გამოტოტბარიკაცე-
ბაჲ.

ტუმნ ნ. დატუმნულრ.

ტყავ-კაბაჲ (23,5) ტყავის პალტო,
შიგნიდან ბეწვიანი.

ტყლეშაჲ ნ. შემოტყლეშაჲ.

ტყუბ ნ. დატყუბაცებაჲ.

უ

უდერაც (30,2; 32,40) ბევრი.

უდმალაყ (ზზ., 42,32) ჩუმაღ.

უკადურ (100,4) უკადრისი.

უკვენ (ზზ., 20,19; 15,14), **უკვე-**
ნით (ზზ., 95,5) უკან.

უკლოჲ (75,27) ბეჩავი; ობოლი.
უსმარი ნ. ლუსმარი.

უფრე (55,5) უფრო.

ულონდ (46,212), **ულუნდ** (50,87)
ოლონდ.

უჩინაც (15,7) სიბნელე.

უჩინაცთ (ზზ., 46,78) სიბნელეში.

უჩუმრად (ზზ., 24,39) ჩუმაღ.

უჭირგალ უშრომიელი; **უჭირ-**
გლად უშრომლად.

უველთურ უნდილი, ყველაფერ-
ში უშნო.

უჭი, **უჭიუჭ** ვისაც საქმე ვერ
მოსდის ხელში; იგივეა, რაც
უველთურ (ნ.).

ფ

ფარდულ ნ. ნაფარდულაყრ.

ფარეხ (5,7) ცხვრის სადგომი.

[**ფართხალი** ნ. ფარტკალაყობაჲ]

ფარსაკ (12,13) კარგი.

ფარტკალაყობაჲ (12,115) ფარ-
თხალი.

ფაფაროჲ (71,2) ფაფარი.

ფაშატ (46,111) ჭაკი (ცხენი ან
ვირი).

ფერაც (49,3) მსგავსი, ნაირი
(შენფერაცრ შენნაირი).

ფერჯისაც გაბმული ლხინი (ერთ
ოჯახში ან ოჯახიდან ოჯახში).
ნ. ანგურაყრ.

ფეჭ 1. (13,26) ფეხი; 2. (17,7)
იგივეა, რაც ჩითრ. **ფეჭ-წინ-**
დაყრ ჩითი და წინდა (ნ.
ჩითრ).

ფეჯსამოს (17,6) ფეხსაცმელი.

ფეჯში გამოლობაჲ (115,2). რო-
დესაც უნალო ცხენს ფეხი შე-
უშინდება და სიარული უჭირს,
ამბობენ: **ფეჯში გამოლ-**
ბაო.

ფრენაჲ. 0—1. **ფრენა**; 2. ხტო-
მა: „ფრინავს მალლა-მალლ“—
ხტება მალლა-მალლა. **ფრენ-**
ფრუნით (ზზ., 159,2) ფრენა-
ფრუნით.

ფსვენ ხვლიკი (ძვ. ქართ. მსუე-
ნი, ფსუნენი).

ფსრიტ სულწასული, მოუთმენე-
ლი.

ფურ ბერწ (63,3) ბერწი ჯიხვი.

ფშვინდ (15, 31) მშვილდი.

ფშვინდის ყეფაჲ (15,30) ხმა,

რომელსაც გამოსცემს მშვილდი
ისრის სროლისას.

ფხვრიალნი 0—(2)1, (51,7) ხმაური
ნესტობით (ცხენისა).

ფხიანნი (91,2) მჭრელი, გაღე-
სილი.

ქ

ქაბუზაყნ ბზრიალა.

ქავნი (84,7) ყორე-შემოვლებული
საქონლის სადგომი.

ქავქავნი ცხენის იორლით ტარება
(შდრ. ფშ. ქევქევვი, ვაჟა,
111—ბ—9).

ქალბანი (12,115; 23,8) ქალამანი.
ქანჩახნი (17,17; 48,24) „მაღალ
კლდე, წამოტეხილნი, ნაფხვრი-
ანი“ (მთქმელის განმარტების
თანახმად).

ქარაპნი (12,89) ციცაბო, მაღალი
და გაუვალი კლდეები.

ქარუზაყნი ხელგაშლილი.

ქერქნი 1. ქერქი; **2.** (23,26) მარ-
ტო, მხოლოდ(?): „თითო ქერქ
ჩოჯა იყრ ჩვენ სუმთელ ჩასა-
ცმელაყნი“.

ქერი ნ. გაქეჩვა.

ქვაბის შეკიდება (9,67) ლუდის
ხარშვა; ნ. საქვაბე.

ქვე, ქვიდ (ზხ., 74,1; 32,28) ძირს,
დაბლა; ქვეშ.

ქვეობანი (84,4) ქვემო უბანი.

ქვირცინაყნი ქურცინი, დედოფა-
ლა (ძვ. ქართ. ვრცინი).

ქინთელაყნი ბებერა, დაწვის შე-
დეგად აბურცული კანი.

ქირქირნი ფრუტუნნი, სიცილი.

ქიჩილაყნი, ქიჩილა (117,5) ჩიქი-
ლა, ქალის თავსახური.

ქნა ნ. გექენ(ი).

ქოკებნი ციგურები (КОШКИ), (წოვ.
ქოკ „ფეხი“).

ქორნი (81,5) მეომრის ებითეცია.

ქოქვეს (ზხ.), **ქოქვერაყ** (ზხ.,
21,4) ქვემოთ.

ქოჭებნი ერთგვარი კეხი, რომელ-
საც მხოლოდ ტვირთის საზი-
დად ხმარობენ (უმეტესად შე-
შის მოსატანად). ქოჭები შედ-
გება ოთხი გალოსაგან.

ქოჯო (15,6; 37,26; 152,2) კონა,
შეკვრა.

ქუთლო ხელის გაშლილ მტევანზე
ამოხვეული ძაფი.

ქუსულაყნი ვინც ლიტინს ვერ უძ-
ლებს.

ქუჩნი ბალახია (მწვერვალებზე).

ქუჩება ნ. გამოქუჩება, დაქუ-
ჩება.

ქჩერება ნ. ჩქერება.

ღ

ღაბიშნი ყბედი, ხუმარა. **ღაბი-
შობა**, **0—1,** ყბედობა, ხუმ-

რობა (ხევს. ღაბუში—ხატის
ნიერ დაჭერილის საუბარი:

- თ. ოჩიაური, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, 1954, გვ. 18—20).
- ლაჯუნნი**, 0—(2)1, დუდლუნი, გაურკვეველი ლაპარაკი.
- ღებამ:** „ვიღებავ ერთმანეთივ“— (ჭიდილში) ხან ერთი ვძლევდით და ხან— მეორეო.
- ღელღე** (22,2) უღელტეხილი, გადასასვლელი მთაზე. ზოგან დღე გეოგრაფიულ სახელადაა ქცეული).
- ღვთის შვილი** (64,3) სალოცავის, „ხატის“ ეპითეტია.
- ღოიანნი** მსუნავი.
- ღოჯამ, ღოჯანნი** (72,15) გრძელკბილება.
- ღრატე** (50,171) ფლატე; უფსკრული.
- [**ღრუბელი** ნ. ღრუბელი].
- ღუმნი** გულჩათხრობილი, ჩუმი კაცი.
- ღურბელი** (58,2) ღრუბელი.
- ღურბელნატარი** (2,17) გუბერნატორი.
- ღუჭანი** აქერცლილი, თმა-ან ძუფაფარ-დაცვენილი; ღუჭაც ცოცხნი—გაცვეთილი ცოცხნი.

ყ

- ყაბალახნი** (17,27) ჩაბალახი.
- ყავლი** (102,6) სამსახურის ვადა; საერთოდ ვადა, ხანი.
- ყამნი** დარდი, შიში („ყამს თუ არ იყავ მტრისასა“, ხევს. 42,7).
- ყაპუათო** გვერგვი, სალტე (იხ. ყუ).
- ყარტი** (23,16) ჭვავის ჩალა.
- ყაღნი** დამარილებული და მზეზე გამომხმარი ხორცი.
- ყაჭნი** კოჭის ძაფი.
- ყეფამ** ნ. ფშვინდის ყეფამ.
- ყვარტი, ყვრატნი** ბაყაყი.
- ყვატი** ცხენის ფლოქვის გული.
- ყვანნი** (23,9) ქუშეფი. **ერბოან-ყვანნი** (15,64) ერბოში აზელილი ქუშეფი.
- ყველ-ყველანნი** ყველაფერი.
- ყვერბნი** რკალისებრ აგებული ყორე, რომელშიც მოთავსებულია ლუდის სახარში ქვაბი. ღია მხრიდან ცეცხლს უნთებენ.
- ყვირილობამ** ირმების ატეხილობის ხანა.
- ყიამ** (108,3) ისრის კილო.
- ყინჩნი** მსუყე, ნოყიერი.
- ყირამალა** (ზზ., 22,9) თავდაყირა.
- ყმა** (65,11; 81,10) კაი ვაჟკაცი.
- ყმედ თავქვიანნი** ძლიერ დაქანებული დაღმართი.
- ყოლო** 1. რძეში დაღმობილი პური. 2. ხმელ პურს ჩაყრიან ცოტაოდენ ადუღებულ წყალში, შეანელებენ ხახვით და ერბოთი და ამასაც ყოლოს ეძახიან.
- ყრიალნი** (37,28) ხრიალი.
- ყრილობამ** (117,1) თათბირი.
- ყუღებამ** სტატ., (2)1, (49,35) დგომა; ხყუდავ დგას; ეყუდიდგა. ნ. გადმოყუღებამ.

ყუნწი ნ. საყუნწურ.

ყურ-ახუღი (34,17) ღვთისთვის შესაწირავი საქონელი (ადრევე აუხევენ ხოლმე ყურს შეწირვის ნიშნად).

ყურეაწ, ყურწიან (კნ.) კუთხე.

ყურყნ ნ. გადაყურყნულ.

ყუყაწ (75,15) გუნდი (მთქმელის განმარტებით).

შ

შავრან (51,5; 66,1) შავი ცხენი (შდრ. ლურჯაყ).

შალაფი ბურღი.

შალდაყ შამბნარი.

შამშალ ვისაც სისუფთავე და წესრიგი არ უყვარს (შდრ. მოშანშვლა).

შარბათი (4,5) ხარკი.

შარშ (ზზ.) შარშან.

შაშვრამ, 0—2, სისხლის გამოშვება მკურნალობის მიზნით (შდრ. „შაშარი... უგუმირა ფეცა მისა“. კიმ., I, 242,26).

შებუა ქიმის ან მკავიაცის მწნილი (საქმელი ბალახებია).

შეგლა, 0—2, (83,6) აქ: გათელვა.

შეგულვა, ი, მიხურვა (კარისა).
შეგულ-მიიკეტა.

შედამ აჩაჩულ-დაჩაჩული.

შეთვალისკიდება ნ. თვალისკიდ.

შეის (ზზ., 42,27) შესვლისას.

შეკმაზვა, 0—2, (46,40) შეკაზმა.

შემოტყლეშა, 0—3, (50,233) სილის შემოკვრა.

შემოღება, ი, (42,14) შემოტანა.

შემოჩენა, ა—2, 1. შემოტანა; 2. შემოყვანა; 3. დ—1, შემოსვლა (შდრ.

„იქამც კი ჩამაჩინაო“ ხეცს. 30,20).

შემოწრიალალება, ა—2, (37,7) წურწურით შემოტანა.

შექც-გაქცევით იმ იმ. როცა მტრები რიგ-რიგად ესვრიან ერთიმეორეს; ერთი მხარე ისვრის, მეორე მხარე მიწაზეა გაკრული და პირიქით.

შეყარან რამდენიმე კაცი (უფრო ახალგაზრდები) მოკრეფს სასმელ-საჭმელს, შემდეგ მთელი უბანი ან სოფლის მცხოვრებნი მართავენ ქიფს და ღმერთს ეხვეწებიან სასურველ ამინდს—წვიმას ან გამოდარებას (იმის მიხედვით, თუ რომელია საქირი).

შეყ-გაყუდაწ ნ. შეყუდება.

შეყრა, ე, (25,3) შეცვივნა: შეხყრიან შესცვივიან (მაგ., სახლში).

შეყუდება: შეყ-გაყუდაწ ვინც უსაქმოდ მიდგება და მოდგება.

შეჩენა, ი/უ—დ, მისვლა, შესვლა; უფრო ხშირად: მოულოდნელად მისვლა.

შეჭხნა, შეჭხნება, 0—(2)1, (94,1) შეყვირება, შეკივლება.

შვირებაჲ, ე, (126,4) ქვემოდან შედგომა, ქვემოდან შეკავება.
შეჯერებაჲ, ი, (74,5) მტრისთვის საკადრისი პასუხის გაცემა.
შიგისაკ (ზზ., 46,163) შიგნით.
შიგში-ცემაჲ ალიაქოთის ატეხა, არევ-დარევა.
შილინგნ (6, 10; 27, 5) ბათქი (შაჟი).
შინაჲ (50,30) საცხოვრებელი ბინა, სახლი.
შინშნ (88,6) დეიდაშვილი.
შიტეჲ შულო, ამოავეული ნართი.
შიტყორნ ხვლიკი.
შიშაგნ, **შიშაქნ** (52,21; 125,2) დედალი ცხვარი ერთი წლისა, სანამ ბატკანს მოიგებდეს.
შოებჲ, ი/უ, დასხმა (არყისა, ღვინისა): „ერთსალ გარევ გიშოებ“ — ერთს კიდევ დავისხამ.
შორშვლაჲ, ი ვნ., დაღრეჯა, დაბრანქვა (ნ. დაშორშვლაჲ)

შრატნ ყველის ამოღების შემდეგ დარჩენილი სითხე. შდრ. სევ-ლნ.
შტოლნ (46,85) მაგიდა (რუს. стол).
შტროლნ შტროლოთელები. (შტროლოთა სოფელია ჩალმის ხეობაში).
შუკუშან ხვრელი სინათლისათვის (ქედელში).
შუნ (113,1) გარეული თხა.
შურებაჲ, ე, აჩქარება: **ეშურებ** ეჩქარება.
შუშბან (ზზ., 104,1) შუაში, ცენტრში.
შჰმაჲ, ა—2, სტატ., რჭობა, აშჰვი არჰვია, „ქოჯო წელთ აშჰვი ისრისი“ (152,2) ისრების კონა წელში აქვს გაკეთებული (ქამრის ქვეშ დაკოლებული) ეშჰვ (108,3) ერჭო, გარჭობილი ჰქონდა. ნ. ამოშჰმაჲ.

ჩ

ჩაგეჲ ერთგვარი ბალახია. მოხარული იტყევა.
ჩალაჲ ჩალისფერი.
ჩამოის (ზზ., 32,41) ჩამოსვლისას.
ჩამოვლომაჲ (46,237) ჩამოსვლა (ხიდან, ცხენიდან და სხვ.)
ჩარექან ერთი-ლიტრი.
ჩასხმაჲ, —1 ი/უ, ჩასხმა; 2. ჩაყრა: „წისქვილს ჩჰყსხნ“ — წისქვილს ჩავუყარე.
ჩატანაჲ, ე, (87,3) თავს დაცემა, თავდასხმა: **ჩჰტან** თავს დაეცა, მიუვარდა.

ჩალმაჲ (75,1) ჩალმის ხეობაში მცხოვრები.
ჩაჩქან თავზე სახურავად ჯავშანი ომის დროს.
ჩახვევაჲ, ე, (84,9) მისევა.
ჩავლომაჲ, 0—2, (39,25) მიხვედრა.
ჩენაჲ ნ. შემოჩენა.
ჩითნ (23,8; 36,3), **ჩითან** (62, 7; 99,16) შალის ძაფისაგან მოქსოვილი უყულო ფენსაცემელი (ეწევა წულის მაგივრობას); შდრ. ჯუნჩან.

ჩიკნ, ჩიკან (147,5) პატარა სამფეხა სკამი.
ჩინს (133,2) ჩანს.
ჩობან (82,6) მეცხვარე.
აჩონჩქოლება, დ—1. ამოდრავება, აწრიალება, არეგ-დარევა.
ჩოქის მოგდება, ი/უ, (101,11) მუხლმოყრა, დაჩოქება; ხვეწნა. ჩოქ მომიგდრ—მუხლი მომიყარა.
ჩოჯა (23,25) ჩობა.
ჩულ (141,5) უნაგირის ქვეშ საფენი ქეჩა ან სქელი ქსოვილი.
ჩუმის დაღვევა (36,6), ჩქამის დაღვევა: ჩუმ დნესლი: ჩამიჩუმო არ ისმოდა, ხმაური მიწყდა.
ჩქამ (89,10) ხმა, ხმაური. ჩქამის დაღვევა—იგივეა, რაც ჩუმის დაღვევა (ნ.).
ჩქარად (ზზ., 12,75) ჩქარა.

ჩქერა (152,3) ხმაური (მაგ., ქვიშისა).
ჩქერება გამეტება: არ მეჩქერებ—არ მემეტება. (შდრ. «წახვიდე—არ საშქერო ხარ, არ წასვლა არ იქნებისა, ხვეს., 63,10; ინვილ. გაჩქერება გამეტება, „საინვილო“).
ჩხა კახა, კილარი. მოკლედ გადაჭრილ ტოტებიანი ძელი (მეცხვარეები ბინის წინ ჩასაღებენ და ტყავებს, ტომრებს, ხაჭოს პარკებს და სხვა რამეებს ჰკიდებენ ზედ).
ჩხატ ჩანჩქერი. ნ. ჟურჯუმ.
ჩხლაკ არყის ხის გამხმარი ქერქი (იხმარება ბანების საწინებლად: მიწას იკავეს; ჩხლაკს ხმარობენ ცეცხლის ასანთებად: კარგად ეკიდება).
ჩხუტ საღვებელი.

ც

ცერ 1. ნაპირი: ბანის ცერი ბანის ნაპირი. 2. (20,15. 34,15) მთის ზურგი (საიდანაც ჰორიზონტი ჩანს).
ცვარცვა, 0—2, (5,4) ძარცვა.
ცვრივ ქართუშუტა; ჭკუა-მსუბუქი.
ცოდვა-ჭირით გაზდილ (77,8) ვაი-ვაგლახით გაზრდილი.
ცოკალ (30,4) სოფ. ცოკალის მცხოვრები.
ცომან უმი.
ცოტმატან ცოტა.
ცულად (ზზ.) უქმად.

ცუტუნან (12,9; 23,23) პატარა.
ცქრენა, ი უობ., ღრეჭა, წარამარა სიცილი, იცქრინ ილრიჯა. **ცქრენო** ვინც წარამარა იცინის და ილრიჯება.
ცხავ ნ. დაცხავება.
ცხემლ წინდის ჩხირი.
ცხვაც (ზზ., 41,5; 20,14) სხვაგან.
ცხვა (24,7) სხვა.
ცხვირსავოც (48,54) ცხვირსახოცი.
ცხვრის აღება, ი, (89,7); **ცხვრის წაღება** (8,7) ცხვრის ფარის გატაცება.

წიკოჲ, **წიკუჲ**, სამი თითით აღებული ფხვიერი რამ.
წინ (ზზ., 23,38), **წინავ** (ზზ.) წინათ. **წინ-წინაც** (20, 22), **წინ-წინ** (34,17) ყველაზე წინ, ყველაზე ადრე.
წინანდულაწ (20, 34) წინანდელი.
წირდღი თხელი ღრუბელი.
წირვაჲ ნ. გაწირვაჲ.
წიწანაწ პატარა ხის ჯამი.
წკრეხედ, **წკრეხე** (ზზ., 50,252) მწკრივად, მწკრივზე.

წლაპვაჲ, **0—2** (61,15) ენის ან კისრის წაგრძელება; „ენას ან კისერს სწლაპავსო“, „გველი ენას სწლაპავსო“.
წუხრინას (ზზ.) წუხელ.
წუნდის (30,6) მიუდის, მიჰყავს.
წუნტან(ე), ნ. წაღებაჲ.
წყდომჲ ნ. დაწყდომჲ.
[წყლტუ ნ. მწყირტუჲ].
წყრულწ (50,13) წყლული.

ჭ

ჭალაწ (19,8) ტყიანი ადგილი, ჭალა; ხეობა.
ჭამაჲ (49,15) საქმელი.
ჭამპურად მუშაულობა მუშაობა, რომლის ანაზღაურება ხდება მხოლოდ პურის ჭმევით.
ჭაჭწ ნიკაბი.
ჭენებაჲ ნ. გაჭენებაჲ.
ჭერხოჲ (84,10) სხვენი.
ჭეხაჲ თოფის ხმა.
ჭვრეთაჲ ტყავის დახვრეტა საქვრეთლით (საახნაურო თორღვით ცვილივით დაეჭვრითაო, ხევს. 46).
ჭიღწ ნუყრი.
ჭიკვაჲ, **0—2**, თოკის ან მოსართავის მოჭერა: „ცხენ მოვჭიკ(ე)“— ცხენს მოსართავი მოვუჭირე.
ჭირით (ზზ.) გაჭირვებით, ძნელად.
ჭირის გამჭკვრებაჲ, ი/უ, ჭირის შემსუბუქება.

ჭირგალ ნ. უჭირგალწ.
ჭირკვანაწ მიხვეულ-მოხვეული გზა.
ჭიღვაწ ბოლო-მოცვეთილი ცოცხი (ზღრ. „ჭიღვი ფრინველის წინა ნჯარი“. სულხ.).
ჭკვაჲ 1. ჭკუა; 2. ხმა, ამბავი: სიკვდილის ჭკვა სიკვდილის ამბავი.
[ჭორწ ნ. ჭურწ].
ჭოჭყწ (41,26) კალთა.
ჭრელწ: ჭრელ ჯვილებწ (81,9) ჭრელ, მოქარგულ ტანსაცმელში გამოწყობილი. ახალგაზრდები(?)
ჭურწ (140,2) ჭორი.
ჭყვრიალაწ (46,122) ბჭყვრიალა.
ჭყრიალწ ფეხის ხმა თოვლზე სიარულის დროს.

ბ

ხავიწი ერბოში მოხრაკული ხაჭო.
ხალცუცაძე ახალი გირჩა (სანამ
 გამაგრდებოდეს).
ხანაშელ (ზხ., 52,18) დროზე.
ხანცუცაძე ნ. გახანცუცაყვამა.
ხანჯარ (6,80; 14,19) ხანჯალი.
ხარბუხაძე სურდო.
ხაცხაც (ზხ.) შეცდომით.
ხედვა, 0—(შ)2, ყურება, ცქერა.
ხეჩან შალი, რომელსაც აკვნის
 ბავშვებისათვის ხმარობენ.
ხვედრა, 0, (18,6) ცემა, ტაკება:
 „ერთ თუში-დ' ცნეს ლეკ ხვე-
 დრილიყვნეს“.
ხვევა ნ. ჩახვევა.
ხვეწა ნ. გახვეწა, დახვეწა.
ხვენ: ცნე ხვენ! ალაგე (შდრ.
 ძვ. ქართ. აღხუმა, აღიხუნა).

ხინძილაყომა, 0—1, (37,4) ბლლა-
 რძენი.
ხინჭრიკვაძე თეთრი ტალი, კაფი.
ხთოგრიალ ხმაური, აურზაური.
ხოკერი ხის ქერქისაგან გაკეთე-
 ბული მატყლისა და ნართის
 შესანახი ქურჭელი.
ხომრიელ სრული, ხელში მოსუ-
 ლი, უძიხნი.
ხოწი კოვზებისა და ხის ჯამების
 საკეთებელი იარაღი. **ხოწვა**,
 0—2, ხვეწა, ხოწით მუშაობა.
ხოჯეგაძე გაუმადარი, ღორმუ-
 ცელა.
ხულ ნ. წახულაყვამა.
ხუხულაძე ბავშვების ნაშენები
 „სახლი“, ხუხულა.

ვ

ვალ (107,3) ქუმელი.
ვამინ ნ. დაჭამინებამა.
ვარი (34,16) ხარი.
ვაროვანი (20,2) **ვაროანი**, **ვარუ-**
ანი ხარების ნახირი.
ვაფ ადვილად გასატეხი (მაგ.,
 ჯობი), хрушеи.
ვაფშვა, ი, პირის გამოტენა (სა-
 კმლით): ი ვაფშვა ვს — პირს
 იტენის.
ვაჯა ხახა.
ვაჯმატის ჯვარი (3,28) სალო-
 ცავია ხვესურეთში.

ვაჯუშ დიდი ნაჭერი (მაგ., ხორ-
 ცისა).
ვღალ (58,4) მხდალი, მშიშარა.
ვღამ, ი, გახდა.
ვევ (15 24; 13,30) ხევი.
ვევსური ხვესური.
ველად: ცნე ვე ლად იმ დროს.
ველადაძე (42,8) ხელადა (თუშურ
 ხელადაში ჩადის ორი ლიტ-
 რი).
ველი (141,4) ხელი.
ვეღვა ნ. დავეღვა, მოველ-
 ვამა.

- ველის გამოღება**, ი, (40,17) წინააღმდეგობის გაწევა.
- ველის დარევა** (89,12) მორევა, ჯობნა.
- ველიველ მიცემა** (14,3) გაანხანაგება, ერთიმეორისათვის მხარის დაჭერა.
- ველკატურაუობა**, 0—1, ქურდობა, ხელმრუდობა.
- ველმოსმით** (ზხ., 20,13) ერთბაშად.
- ველუყადრ** (88,17) ვისთვისაც ცუდი არ უკადრებიათ.
- ველქვევა** 1. (42,52) ხელის შებრუნება; 2. ხელმეორედ გაკეთება.
- ველშემჯდარი**: ვისაც ყველაფერი ეხერხება; **ველშემჯდარ** ვისაც არაფერი არ ეხერხება.
- ველჩაფაყებ** ხელის ბორკილები.
- ვემწიფე** (46,1) ხელმწიფე.
- ვერება** ნ. გავერება.
- ვერეულ** ფთილა, დასართავად მომზადებული მატყლი (მცირე რაოდენობისა).
- ვერჯ** მოვერჯება.
- ვეწერაყით გაზდა** ბავშვის გაზრდა უძუძუოდ, ხელოვნურად (ძროხის რძით, ფაფით).
- ვეწვა** ქვების სროლა: ი, ივე-ვებ—ქვებს ისვრის; 0—3, ხვე-ვაგს—ქვებს ესვრის. ნ. გავეწვა.
- ვეწ** (79,5) ქვა, ღორღი.
- ვეფა** (19,13) ჩაღრმავებული ადგილი.
- ვეფანა** (42,72) ქვეყანა.
- ვევილ** (3,12) ხვიხვინი.
- ვერეტა** ნ. გავერეტა.
- ვილ**, 1. ხიდი; 2. თორი. ტოტებ-გაყრევინებული მოჭრილი ხე.
- ვინცვა**, 0—2, ხალხის ან საქონლის ერთიმეორეზე იყრა ძალით.
- ვირიმ** (52,20; 74,5) ერთგვარი თოფია.
- ვიმალ** (21,8) ხმალი.
- ვიმელეთ** (56,3) ხმელეთი.
- ვიმილ** (50,290) ნაცარში გამოცხობილი პური.
- ვიმიან** (97,11) ცნობილი, სახელოვანი.
- ვიმის გატეხა** (30,5; 32,19) გაგებინება (როცა რომელიმე სოფელს მტერი დაეცემოდა, რამდენიმე კაცი ახლომაილო მდებარე სოფლებს ყვირილით აგებინებდა ამის შესაებ).
- ვიმლის ამომღერება** (72,7) ხმლის ამოღება ქაოქაშიდან.
- ვიმო** (3,14) ხმო.
- ვინაშ-ვინიშ** ხენეშა.
- ვინევა** (29,32) ხენა. მოვინავ მიენელი.
- ვითიშაყ** ძალიან ჭრელი (ნ. ვადოილ).
- ვირც** (58,8) ხორცი.
- ვირჯ** ოდნავ დავაკებული ადგილი მთის ფერდობზე (მთაზე გადასასვლელი ბილიკები სწორედ ამ ვორჯებზე გადის ხოლმე).
- ვიტ** ლუდის ნახარში.
- ვიცვა** ნ. დავიცვა.
- ვივობ** (128,6) ხოხობი.
- ვირასტუნ** ხველება.
- ვისონა**, ა—2, (1,21) ხსოვნა. [ჭუბა ნ. მომვობა].

კუნჩაწ (1,5; 15,54) ყელიანი „ჩითი“ (5.) როგორც ჩითს, ისე კუნჩას ძირი გამოქსოვილი აქვს კვირტის სქელი ძაფით („ბაწ-რით“).

კურჯევაწ სახლებს შორის მიმავალი ბილიკი მთის სოფლებში, სადაც სახლები ახლო-ახლო დგას.

კურჯუმ ჩანჩქერი. ნ. ჩხატ.

კუჯუმ სელის ხინკალი.

ჯ

ჯავრ (24,14) ჩხუბი.

ჯალაობა (84,11) ცოლ-შვილი; ოჯახის წევრები.

ჯანდაგ გამხდარი, მკლე.

ჯანღ (27,6) ბურუსი.

ჯანჯალაობა, **0**, (23,4) ჭაბან-წყვეტა, მძიმე შრომა.

ჯაო არაქათი, ჯანი.

ჯარ ნ. მიჯარება.

ჯარად (61,3) მწკრივად, მიყოლებით. გადატანით: ბევრი (121,5). ნ. დაჯარაყება.

ჯარ 1. (4,4) ჯარი; 2. (11,13; 57,14; 98,17) ლხინი.

ჯარის ჩამოწყობა (93,5) დიდი ჯარის გამოყვანა.

ჯარჯა დაგრებილი წნელისაგან გაკეთებული რგოლი.

ჯანჭველაც (46,166) ჭიანჭველა.

ჯიგვი ცერი, **ჯიგვანა** ცერთი ცემა, მუჯლუგუნის რტყმა.

ჯინ დიდი გოდორი.

ჯირა (48,154) ნწყემსის სურსათი.

ჯიკვი ჯიხვი.

ჯიჭრან (34,14) ჯიხვების ფარა.

ჯიჭურაც ჯიხვის რქის ყანწი.

ჯლეჯა, **0**—2. რჩოლა; **უჯლეჯ** ერჩის.

ჯობინაობა (38,21) შეჯიბრი.

ჯოდგლაც ჩლუნგი (იარალი).

ჯორ 1. ჯორი; 2. (46,149) შემის საზომი (რასაც ერთი ჯორი აიკიდებს): „სამ ჯორ შეშა დაეამზად“.

ჯუბა (40,10) ქალის ზედა ტანსაცმელი.

ჯულურაც უშნო, ულამაზო.

ჯლეჯა, **0/უ**—(3)2, (და)ტუქსვა, (და)შინება: „ბალღებს უჯლეჯეს“.

ჯღვლეჯა, **0**—2, ლეჭვა:

უჯღვლეჯეს ლეჭავს.

ჭ

ჭ ზოგიერთ ნაწილაკსა და ზმნი-ზედას ფშვინვეერი შემართვისას წინ უვითარდება სპირანტი **ჭ**. (6. § 2).

ჭაბა (15,29; 89,9) აბა.

ჭაგე (32,39) აგერ.

ჭაგ (ნაწ., 47,46) კარგი, აგრე.

ჰად (კავშ., 34,2,8), ჰადაც (37, ჰარიქ (89,7), ჰარიქა (47,5) ჰა-
3; 48,21) და. რიქათ არიქა.
ჰაკი (ნაწ.) აკი, ხომ. ჰოთურ (12,68) აღბათ.
ჰანე აჰა (წოვ. ჰანე „აჰა“, ჰოზაჰა (50,116; 149,3) თან-
„აბა“). ხმოზა.

ხ

ხაქიქ (61,14) იქ, აი იქ. ხრემაშჩ (1,33; 20,25), ხრემაშინას
ხანჯრ (20,6) აგრე. მაშინ.
ხანჯენჩ (20,9) ეგენი. ხრემათენჩ (46,282) იმდენი.
ხანჯლ (1,29) ახლა. ხრესთაქჩ (22,13) ისეთი.
ხანჯრიანჯლ (31,9) ისელა. ხრესჩ (32,40) ის.
ხანჯმ: ხრექმ ჯელად (20,26) იმ ხრესჩრ (48,88) ისე.
დროს. ხრექაქეზს (33,8) იმ ადგილებში.

ს ა ქ ი ე ბ ლ ე ბ ი

I. პირთა სახელები

- აბლოს დარქიზან 85,4.
 აბაყიძე 81,14.
 აბდალიშვილი 75,15
 ალდამი 175,1
 ალექსაძე 148,3
 ალიბეგ 198,5
 ალოს ალუდაცი. აოს ალუდაცი 74;
 74,4; 81,5; 85,3
 ალუჩინაძე 52,1
 ამირანი 212,1
 ანდრო (ნაჭურისძე) 186,18
 ანთაიძე 192,6
 ანწუხელიანი 147,3
 ასმათი 174,6.12
 ასტურაულ გელა 93,8
 აფშინაშვილ ალექს 186,20
 აფშინაანი 72,23
 ბაბო 30,7
 ბაბულაყისშვილ ხატო 147,2
 ბაგრატიონ ერეკლე 72,17; ნეფე
 ერეკლე 72,7
 ბაკურიშვილი 128,8
 ბაკურის გიგო 75,23
 ბასხაჯაყურ თორღეაძე 1,17
 ბალათირაძე 77; 77,2,5,8
 ბაცაყანთ პანტო 124,7
 ბახტურ 78,9
 ბელადი 42,73
 ბერიშვილი 73
 ბერიკაძე 179,7,10
 ბერიკაძე ჯაყო 1,26; ჯაყო
 29,8,19
 ბერო 40,8,9; 47
 ბეროშვილ გიჩაძე 81,21
 ბეყოშვილი 95,7
 ბილიშვილი 51,6
 ბოლოლაძე 94,10,11,12
 ბორჯი 57,6
 გამაროშვილი მაისაძე 75,20
 გამაროშვილი ნაკუდაძე 57,10
 გამაროშვილი ომაძე 75,11
 გამაროშვილი ხუტურაძე 75,19
 გამარო 78
 გარაყიშვილი 79
 გაფრინდაყულ ზეზვაძე 71
 გიგაძე 54,13
 გიგლაძე 80
 გიგოლაძე 54,7,14
 გიორგი 193,20,34
 გიჩაძე 57,5
 გოგიაძე 54,7
 გოგოთაურაძე 81,10
 გოდერძი 179,5,11,12
 გოთაძე 34; 34,1; 34,8; 51,7

- გოგია 176,2,8, 13
 გორგაყნ 24,30
 გორგნ 24,27
 გუზეიმნ 48,23
 გულუხაყნ 13
 გულუხნ 28,2
 გულუხნიზენნ 71,9
 გულჯადარნ 54,2; 58,4; 80,2
 გურამნ 48,23
 დავითიანთ გიყონ 1,27
 დალი ალიაყნ 5,2
 დარეჯო 59
 დენგაყნ 84,1
 დილოზე 92,5
 ელანაყისძე ღვინიაყნ 95,4; ელანაყიზე 84,5; ელანაიძე ღვინია 175,4.
 [ვაჟუსძე] 199,1,6
 ვაჩიქვაური 166,1
 ზვიადიზე შეთე 75,18
 ზოყნ 32,2
 ზურაბნ 193,9,34
 თადიაყურნ 85,7
 თავბერაყნ 92,3,11
 თავბერნ 42,49
 თავნიშვილი ალეყსნ 176,9,16
 თათიკი 57,5
 თამარ დედუფალნ 65,1; 117
 თამარნ (მგელაზეხსა) 198, 25
 თარქიონნ 53
 თაჭიაყიძე თათარაყნ 92,6
 თელაურნყთ ელო 202,5
 თილიძე გორგნ 51,5; 85,6; 180, 1,9
 თინათინნ, დევდრის ანთაყის ქალნ 72,22
 თინა 164,3
 თისოს გიყო 98,18
 თლუზნა; თლუმაყნ 28,2
 თოთის ქედაყნ 118
 თორღვაყნ 88,2; 102; 199,3
 თორჯივლიზე მთვრალაყნ 57,12
 იაურიძე 196,2
 ივანე 55; 55,3,5,7,8; 82
 იუკიშვილნ 57,4
 ილაროზე (ილაროზეანნ) 104
 კახო 34,1
 კახოს თინა 81,6
 კვესიაყიძე დავითნ (დავითაყნ) 21, 3; 71 შნშ.
 კვესიაყიძე ფხიკლე 1,11
 კვირიაყნ 71,23
 კიკის ჟოელაურნ 61
 კიმოთე 148,4
 კიცო 147,5
 კოჭაყურთ შველაყნ 62
 კუსურელნ 11.
 კუშქანდალნ 95
 ლაშარელაყნ 65,15; ლაშარ გიორგნ 71,16
 ლეო 66,4
 ლიზიკო 211,10
 ლუხუშნ, ლუხუშმაყნ 71,31; 75,4
 ლუყის ლუხუშნ 119
 ლუყო 16
 მათურელნ 73,13,38
 მაილნ 57,5
 მაკრატონნ 58
 მამისნყთ ადო (მამისაყიძე ადო) 5,4,7
 მანიყა 193,1,5,7,12,15,21,24,25, 34,35
 მარე 128,5
 მარისო 201,16
 მარტილო 141,2

- მარხვაყნ 87
 მახმადნ 189,4
 მგელაზის თამარნ 198,1
 მგელაყის ჯარჯოა 52,15
 მეითნ 178,2,5,9,10,12,15
 მგელოა 16,3
 მელიტოა 90,7
 მიქაყნ 39,20
 მიხეილნ (უშარაული) 167,3,9,10
 მიხოა 181,1,2,5,12
 მოხას ივანეა 75,24
 მურთაზნ 81; 164,8,11
 ნადნ 86,5
 ნადიროა 198,10,13,14,17,20,23
 ნანაა 88
 ნანელნ 57,6
 ნასკვაყურიზეა 105,5;203,1,5,7
 ნაცვალაყურ მამუტაყნ 73,42
 ნაცვალაყიდე იროლნ 20,1
 ნაჭავრიზეა 93,3
 ნაჭაურისიდე ანდროა 186,15
 ნაჭაურისიდე ფიდონნ 186,2; ფო-
 დონნ 186,3,4,7,9,11,12
 ნებბიერნ 88,13
 ოთხწვერაყ ბაკურნ 43
 ომაყნ 24,19
 ომაყიზე ბაკურნ 52,7
 ორაყიდე დათოა 84,9
 ორუჯნ 178,8
 ოსორაყიდე ლთისიაყნ 75,14
 ოსურაულნ 165,1
 ოყინნ 32,3
 პაპათ ბერიზეა 73,9
 პარასკოა 124,10
 პატიკოა 42,69
 პეტრეა 59,1
 პომოლაყნ 59,1
 რაყამნ 86
 საყურაყიდე დავითნ 92,10
 სისვაყურთ ბაბოა 38,8
 სისვაყურთ ცოგნ 38,1
 სოსნ 148
 სოქვიტაყნ 30,6
 სულაკაურ (დავითნ) 97,2
 სულხანიშვილ დემეტრეა 147,6
 ტალიურ გიტულნ 85,8
 უთავზის მარაყიზეა 83
 უთურგაიდე მანგიაყნ 91
 უთურნ 24,22
 უმარხანნ 73,2.8
 უშიშაყიდე ილოა 103,3
 უჯმაჯიზეა 75,2
 ფაცა 193,34
 ფიწალეა 76,2
 ფრანგიშვილ თორღვაყნ 14,1
 ფსიტიანთ გუგუეა 25,2
 ფსიტიანთ ფსიტნ 15, 3
 ფშაურაყნ 35,1
 ფხიკლეა 57,13
 ქააზე ესტოა 90,6
 ქავთარი, ქავთარაყნ 75,21,22;
 84,10
 ქაზნიზე მეშველნ 85,5
 ქარსამაყულნ 94,5
 ქაქოს კურღღელაყნ 57,7
 ქაყანნ 59,2
 ქედაყიზეა 42,8,22
 ქელეხთ ფაჯუგოა 113
 ქიჩბარაულნ 120
 ქოთილაყიდე ბუჯათნ 92,8
 ქურაზეა 105, 4, ქურაზიშვილნ
 175,6
 ქუჯვილიდე თორღვაყნ 94
 ქუჯნ 94,10
 ლაბაბიანნ 14,7

- ლაზილაცნ 147,4
 ლაზის ფიცხელნ 139
 ლაპარნ 84,13
 ლერენაცხიძე სვიმანნ 56,7
 ლთისია; ლთისიაცნ 57,13
 ლთისოს გიგოა 98
 ლორღნ 38,10
 ლულელაურ ნინოა 189,13
 შაბალაცხიძე ბაკურნ 43,2
 შამიღნ 4,3,4
 შამშალაცხე ალექსნ 70 შმშ.
 შამშალაცხე მაკრატოა 70
 შამშალაცხე ლვთისავარნ 1,27
 შეთეა 1; 29,26; 44,1
 ჩაკოანნ 98,10
 ჩაფირაცნ 147
 ჩეკურიშვილ ეთერნ 174,13
 ჩერქეზაულ ლავაზნ 61,7,12
 ციდილაცხე გიორგნ 75,25
 ციქუს სულთანნ 85,1
 ცოცაყანთ დავითნ 56,16
 ცოცაყანთ ქიხოლეა 56,10
 წოეა 32,9
 წოწრეს პაპაცნ 76
 წულაქაცხიძე იჩოა 17
 წუმახაზეა 128
 წუხიაცნ 128,3
 კვრიტიზის ებღოა 211,6
 კინქარაულ გურგენნ 71,14
 კოქნ 78,6
 კრელაცხე იდუაცნ 51,9; 57,9
 კრელაცხე ჯარჯიაცნ 51,8
 ხადილ-მუხამაა 11,21
 ხარეზაა 176, 2, 10,14
 ხახონნ,88,12
 ხელაცხე ბეროა 9,15
 ხვარამზეა 101
 ხვთისოა 165,9,10
 ხიწვაცნ 88,14
 ხიციანთ კობეა 20,1
 ხიციოს დართლოელნ 84,7
 ხოსიკის ხუტნ 57,3
 ხოსიკურიზე ივანეა 60; 85,2
 ხუტნ 201,15
 ხუტურთ გაბოა 25,2
 ხაჩივრის ბაქნ 95,9 ხაჩივრის ბა-
 ქნ 175.7
 ჟაჩოა 38,20,21
 ჟატარიზეა 52,17
 ჟეტაცნ 14,8
 ჟეცაა, ჟეცაცნ 92,7
 ჟავოდანნ 14,7
 ჟამრულნ 42,65
 ჟარჯიზეა 61,2
 ჟიგოზე ვანოა 20,32
 ჰაშაკოს აქოა 74,1

II. გეოგრაფიული სახელები

- აგოხნი 34,2
 ალავერდი 153,1
 ალაზანი 123,4 მდინარეა მთათუ-
 შეთში.
 ალაზანი 72,5; 99,10; 176,2 იგუ-
 ლისხმება კახეთის ალაზანი.
 ალაზანი 54,2; 70,18; 73,38 მდ.
 მტკვრის ნაცვალადა ნახმარი.
 ალაზნისთავი 76,3; 83,2
 ალვანი 178,1,20; 93,12; ალონი
 121,5; 124,9; 192,5
 არდოტი 71,24; 77,3
 ართანა 71 შწმ.; 93,11
 არხილო 179,5
 ასაკო 1,21; 8; 26
 აჯადი 65,17
 ბაგვაზი 42,66; 198,1
 ბახტრიონი 121,4
 ბელეჯანი 181,6
 ბიჭებსგორი 95,8
 ბიჭები 9,5
 ბორბალო 71,10
 ბორჩალო 82,1
 ბოჭორნა 41,15; ბოჭორმა 14,7
 ბულანჩო 52,14
 ბურშალო 55,1
 ბუყუჩა (?) 203,4
 ბუხურთა 17,9
 გაგნის გორი 103,1
 გავაზი 92,4
 გასავალი 30,4
 გამეშო 3,11
 გირევი 60,1; 81,15; 85,2; 168,1
 გოგრულთა 56,6
 გომეწარი 17,3; 27,3; 76,1; 79,3
 99,1
 გუდანთა 87,3
 დადიკურთა 147,1
 დანო 85,5
 დანოს ჯაგირი 134,1
 დარაბთ ვაკე 83,6
 დართლო 61,10; 73 შწმ.; 75,26;
 85,7; 98,1
 დალისტანი 11,2; 89,1; 198,5
 დიდვერდი 121,1
 დიდოეთი 2,14; 24,50; 44
 დიკლო 9; 11,1; 32,3; 84; 95,1;
 105,3; 68,7,175,1; 198,6,7
 დოქო; დოქუ 53,3; 102,1
 დუმსო 57
 ელანჯევი 205,8
 ვაკე 37,13
 ველკეთილი 75,17
 ვეწარი 113,1
 ვილე 42,38

თბილისი 72,3	ნაციხარ 70,15
თერეთეგო 19,7	ნიერე 32,4
თიანეთი 153,7	ნოვირის ღელე 81,13
თიჩუ 91,6	ოზუნდარის მთა 178,11
თლუმას გადანაფრენი 28,4	ოლქა 73,35
თორღეაყ-წყარო 27,12	ომალო 7,1; 37,2; 39,7; 42,35;
თრიალეთი 72,4; 122,2	168,8
თურსიეხი 110,1	ორწყალ 17,15; 78,1
თუშეთი 51,1; 62,6; 81,2; 97,12	პანკისი 71,26; 99,1; 121,2;
199,1	189,3
თხილან 7,6	პირიქითი 32,36; 89,8
ილიყურთა 17,1	ჟველურთა 34,1,7
იმერეთი 58,1	ოოშკა 203,1
კავკასიონი 160,1	საბაკე 81,14
კალოთანა 33,2	საგირთა 10
კახეთი 16,2; 56,5; 97,16	სადუცე 86,1
კეხმორი 123,4	სამერცხლე 75,12
კვავლო 85,6; 211,4	სამცორნოს წვერი 121,1
კილდეთანა 40,5	საფიტე 137,4
კოზმანიანთ ბოსელ 30,7	საფურისწვერი 34,13
კოკლწყა 148,1	საჭვლო 83,3
ლაგოდები 135,1	საჯინჭვლის გორი 83,5
ლალისყური 93,1	სონეხი 32,36
ლაყა 1,5; 6; 29,25; 75,7; 78,2;	სპეროზა 89,4,6
123,1	ტარიმანა; ტარიმანაყ 55,2;
ლეკეთი 97,16	82,3
ლიბური 137,5	ტბათანა 79,1; 99,3
მალრანი 176,4	ტერელო 65,8; 94,1
მეთერატი 10,3	ტუტარიკი 88,1
მიოხუ 76,5,6; 94,9	უბისთავი 180,9
მტკვარი 72,5	უჯარმა 72
მულალის კიდი 54,11	ფარსმა 57,7; 61,2; 74,2,3; 81,
მშრალ გორი 17,25	2,4; 81,20; 85,3; 90,1; 164,1
ნაპირისცერი 15,43	ფიკრიჭალაყი 15,5,11
ნარჩხავი 193,8	ფშავი 71,5,8,9
ნაქერალი 71,27; 89,18,20	ქავთრის მთა 88,9
ნაყაიჩო 104,1; შდრ. ხევს. ნაყა-	ქაჩუს ღელე 81,3; 164,9
ვეჩო	ქედი 70,5,6

- ქერიგოა 81,16
 ქვათანაა 91,1; ქოთანა 135,7
 ქვამოვლებულბ 17,36
 ქვაჯიბნი 79,4; 81,9
 ქვეთ ვილეა 42, 41
 ქვეთ ლაყაა 30,1
 ქიბდუხნი 119,2,6
 ქისტეთი 90,3; 97,17
 ქოჩადალაყნი 99
 ქუმელაყურთაა 28,1
 ლალაღაყის გორნი 16,2; 24,11
 ლელეა 29,11
 ლელის ტყეა 61,11
 ყარაიაა 72,2,15
 ყემეზოა 105,2
 შატილი 179,1
 შენაქოა 9; 32,18; 39,35; 168,7;
 193,8; 198,12
 შილდაა 8,7; 62,5; 93,4
 შირაქი 54,3,9; 70,17; 72,6; 73,
 36; 181,8; 186,10
 შირვანი 128,7
 შტროლოთაა 16,3
 შუამთაა 78,9
 შუგორნი 123,1
 ჩალმაა 89,19 (=ჩალმის ხეობა)
 ჩეთმაა 54,5; 73,1, 3,6,12;80,3
 ჩერქეზნი 42,66
 ჩვართშუა 37,4
 ჩივლაყურთაა 27,6
 ჩირდილი 102,3
 ჩირთის კარნი 42,50
 ჩილოა 85,8; 206,1; 209,3; 211,9
 ჩილოს ჯაყაა 20, 21; 51,
 ცირბევი 61,3,4,5; 127,1; 157
 ცირმაშტეა 127,1
 ცოკალთაა 30,2
 წაროა 116,1
 წასნეა 42,38
 წისქვილოანი 84,3; 95,3
 წონყთაა 10,15; 89,7; 17,21; 93,2
 ტანი 94,1,4
 ტანჯახოა 168,8
 ტარნი 43,1; 73,40; 181,7
 ტეზოა 60,4; 85,4
 ტონთიოა 85,1; 98,14; 168,1
 ხახაბოა 14,1; 15; 33,1
 ხისოა 15,2; 29,3; 52,4,5; 78,4;
 123,2; 36,1
 ხისოს ლაყაა 51,3; 52,2
 ხორასანი 72,23
 ხოშანეა 29,8
 ხულანტოა; ხულანტი 20
 ხუნძავნი 73,2; 73,41; ჯუნძავნი 73,7
 ხუფრაა 78,1
 ხუმეთი 10,2; 175,2
 ხუმეთის ლელეა 84
 ჯადორნი; ყადორნი 71,28
 ჯარაყის წყაროა 44,2
 ჯევსურეთი 71,5,8; 81,8; 199,2;
 201,21
 ჯოტრაჯოა 21; 21,10
 ჯარევაა, ჯარაგაა 106
 ჯვარბოსელი 59,3
 ჰელია 159,1

ინდეკსები და შემოკლებანი

ინდეკსები ნახარია პროფ. ა. შანიძის მიხედვით¹.

ვაჟა — ვაჟა-ფშაველა, რჩეული, ერთთომეული, 1953.

ზზ. — ზმნიზედა.

ივ. ბუქურაული—ივ. ბუქურაული, თუშური ლექსები, „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913.

ინგ. — ინგილოური კილო.

კავშ. — კავშირი.

კნ. — კნიხოზითი.

კიშ. — კიშენი, I (კორნ. კეკელიძის რექტოროზით), 1918.

ნაწ. — ნაწილაკი.

ნ. — ნახე.

ობ. მრ. — ოზიექტი მრავლობით რიკხეშია.

რუს. — რუსული.

სვან. — სვანური ენა.

სტატ. ვნ. — სტატისტიკური ვნეზითი.

სულს. — სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა (ს. იორდანიშვილის რედაქციით), 1949.

ფშ. — ფშური კილო.

ქართ. ცხ. 3,354 — ქართლის ცხოვრება (ხელნაწერი, ს — 354), ინახება ხელნაწერთა მუზეუმში.

წოვ. — წოვური ენა.

ხევს. — ა. შანიძე, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, 1931.

კეეს. მასალები — კეესურული მასალები ბეს. გაბუურის მიერ შეკრებილი, პროფ. ა. შანიძის რედაქციითა და მის მიერვე შედგენილი ლექსიკონით, „წელიწადული“.

S — № 1139 — მარხვათა საკითხავი (ხელნაწერი, ინახება ხელნაწერთა მუზეუმში).

[] — კვადრატულ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვა ჩვენ მიერ არის ტექსტში დართული.

1) ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი ა. შანიძის ხელმძღვანელობით. 1956. წინასიტყვაობა, 010—013.

უ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	83-05
შესავალი	1

ფონეტიკური მიმოხილვა

ზოგიერთი ბგერის შესახებ თუშურში (§ 1)	5
ხმოვანთა ფშვინვიერი შემართვა (§ 2)	7
ხმოვანთა ძლიერი შემართვა-დამართვა (§ 3)	10
გრძელი ხმოვანი თუშურში (§ 4)	10
ძლიერი შემართვა-დამართვა და ც ბგერა (§ 5)	13
ასიმილაცია (§ 6)	15
ხმოვნების დაკარგვა-დავიწროება (§ 7)	21
მახვილი თუშურში (§ 8)	23
ბგერების მონაცვლეობა (ალტერნაცია) (§ 9)	25
ბგერების გაღასმა (მეტათეზისი) (§ 10)	25
თანხმოვნების დაკარგვა (§ 11)	26
აფრიკატიზაცია (§ 12)	26
გ-ს დაყრუება (§ 13)	26

მორფოლოგია

სახელობითი ბრუნვა (§ 14)	29
მოთხრობითი ბრუნვა (§ 15)	29
მოქმედებითი ბრუნვა (§ 16)	30
მიცემითი ბრუნვა (§ 17)	31
წოდებითი ბრუნვა (§ 18)	31
მრავლობითი რიცხვი (§ 19)	31
ძლიერი დამართვის მქონე სახელების ბრუნვა (§ 20)	32
მსაზღვრელ-საზღვრულის ერთად ბრუნვა (§ 21)	32
მართული მსაზღვრელი სახელობით ბრუნვაში (§ 22)	34
მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის ნიშნები (§ 23)	35
ზმნის შეთანხმება პირდაპირ ობიექტთან რიცხვში (§ 24)	36
თხოვნითი კილო (§ 25)	38
ვნებითი გვარის ზმნების წარმოება აწმულოში (§ 26)	39
უწყვეტელი (§ 27)	40
უწყვეტლის ხოლმეობითი (§ 28)	41

ავ თემის-ნიშნის ზმნათა უღლებისათვის (§ 29)	43
II ხოლმეობითი (§ 30)	47
II ბრძანებითი (§ 31)	49
I თურმეობითი (§ 32)	51
სტატეკური ვნებითი (§ 33)	52
II თურმეობითი (§ 34)	55
კონტაქტი (§ 35)	55
თანდებულები (§ 36)	56
ზმნიზედები (§ 37)	58
ნაწილაკები (§38)	59
პროსოდიული ა მთის კილოებში (§ 39)	62

სინტაქსი

ნარიანი და ებიანი მრავლობითის სინტაქსური ძალა თუშურში (§ 40)	64
კრებით სიტყვებთან შემასმენელი მრავლობით რიცხვშია (§ 41)	65
რიცხვითი სახელი მსაზღვრელად (§ 42)	66
ა და მე ნაწილაკები (§ 43)	67

ბმქსტები და ლემქსიკონი

გამოქვეყნებული თუშური ტექსტები და მათი ენათმეცნიერული ღირებუ- ლება	71
ტექსტები. პროზა	75
ტექსტები. პოეზია	137
ლექსიკონი	189
საძიებელი ტექსტებისათვის	224
ინდექსები და შემოკლებანი	232
შინაარსი	233

ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები

(სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემა)

დაიბეჭდა:

1. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები. ტექსტები გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ. თბილისი, 1955, XXXII+222 გვ.
2. ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკა. I. მორფოლოგია. თბილისი, 1955, 08+330 გვ.
3. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შედგენილია ა. შანიძის ხელმძღვანელობით, მისივე წინასიტყვაობით და გამოკვლევით. თბილისი, 1956. 039+431 გვ.
4. ი. იმნაიშვილი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში. თბილისი, 1957, 028+784 გვ.
5. სინური მრავალთავი 864 წლისა. გამოსაცემად მოამზადეს კათედრის წევრებმა ა. შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და გამოკვლევით. თბილისი, 1959, 020+338 გვ.
6. თ. უთურგაძე, თუშური კილო. თბილისი, 1960, 08+236 გვ.

მზადდება დასაბეჭდად:

ინგილოური კილოს ლექსიკონი.

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ქანთარია
ტექნედაქტორი ნ. ბერიძე
კორექტორი ზ. ფირცხალაიშვილი
კონტროლიორ-კორექტორი ლ. გამცემლიძე

შეკვ. № 719

უე 05708

ტირაჟი 500

გადაეცა წარმოებას 22/IV 60 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 21/X 60 წ. ანაწყოების
ზომა 61/2×10. ქაღალდის ზომა 60×92. სასტამბო თაბახი 15,25.
საგ.მომცემლო-სააღრიცხვო თაბახი 11,85

ფასი 9 მან. 70 კპპ.

ფასი 1961 წ. I/1-დან 97 კპპ.

სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის
სტამბა, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის პროსპექტი, 1.

Типография Издательства ТГУ им. Сталина, Тбилиси,
проспект И. Чавчавадзе, 1.

Федор Георгиевич Утургаидзе

Тушинский диалект грузинского языка

(На грузинском языке)

Изд-во ТГУ им. Сталина

Тбилиси — 1960

3 105/28

Small, illegible text or stamp in the top right corner.